

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Sosİ Antikacıoğlu Geçmişimden Sesler ve Renkler

SOSİ ANTİKACIOĞLU
Geçmişimden Sesler ve Renkler

İletişim Yayınları 2597 • Anı Dizisi 80

ISBN-13: 978-975-05-2358-8

© 2018 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2018, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Viktorya ve Mannig Agopoviç (İstanbul, 1917)

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Sena Ofset • SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

SOSİ ANTİKACIOĞLU

Geçmişimden Sesler ve Renkler

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

iletifim

***Beni sevgiyle sarmalayan anneme
ve ileri görüşleriyle yolumu aydınlatan babama...***

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	11
ÖNSÖZ	13
İSTANBUL, KASIM 1945, DÜNYAYA MERHABA	15
BİRİNCİ BÖLÜM	
BABAMIN AİLESİ	17
Sivas, 1881-1896.....	17
Manchester, 1896-1906.....	19
Samsun, 1906-1915.....	21
Tehcir, 1915.....	26
Halep, 1915-1919.....	29
İstanbul, babamın ilk gençlik yılları, 1919-1932.....	33
Zabel'e yeni bir hayat, 1926.....	42
Üniversite, iş ve aşk, 1932-1939.....	43
İKİNCİ BÖLÜM	
ANNEMİN AİLESİ	47
Gelibolu, 1850-1910.....	47
Tekirdağ, 1850-1870.....	55
Çorlu, 1800'lerin başı - 1870.....	57
Tekirdağ, 1870-1919.....	60

Gelibolu, 1910-1915	64
Tekirdağ, 1915	70
Çorlu, 1870-1949	73
İstanbul ve Tekirdağ, 1900-1921	75
Tekirdağ'a veda, 1922	86
İstanbul'da yeni bir hayat, 1915-1930	88
'Annus horribilis', 1930	102
'Annus horribilis'ten sonra, 1931-1939	104

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AŞK, SAVAŞ VE AİLEMİZ	109
Annemle babamın ilk yılları	109
Babam kayıp akrabalarını buluyor	116

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇOCUKLUĞUMDAN VE İLK GENÇLİĞİMDEN KESİTLER	121
İlk yıllarım ve ailem	121
Çocukluğumun ilk önemli olayı: Teyzemin evlilik hikâyesi	136
Teyzemin Bağdat'taki yeni ailesi	139
Akrabalarım	149
Ev hallerimiz	160
Bizim mahalle	164
Büyükada	166
Sosyal hayat	169
Annemin çöpçatanlık marifetleri	173
Yaşamımızda müziğin yeri ve ailemin müzisyen dostları	176
Annem ve yurtdışından gelen müzisyenler	181
Müzik, bale ve ben	186
İlkokul	188

BEŞİNCİ BÖLÜM

İLK GENÇLİKTEN YETİŞKİNLİĞE	199
İlk gençlik çağı ve kimlik bilinci	199
Yetişkinliğe doğru ilk adımlar	206

Hayatımızda bir sarsıntı	210
Gönül işleri	216
Üniversite ve aşk	225
Kayınpederimin hikâyesi	234
İkimizin hikâyesi	250
Gitmek veya gitmemek	257
SONSÖZ	
1980'LERDEN BUGÜNE	261
SOYAĞAÇLARI	267

TEŞEKKÜR

Bu kitabın yazılış sürecinde en güçlü destek bana vaktini ayıran, değerli öneriler yapan, devamlı yüreklendiren, yazmaya ara verdiğimde bolca azarlayan elli küsur yıllık arkadaşım, meslektaşım Cevza Sevgen'den geldi. Onun gibi bir yol göstericim olduğu için kendimi çok şanslı addediyorum.

Ailemden iki kişi bu serüvenime önemli katkılarda bulundular. Kuzinim Diana Kamparosyan ile teyzesi, annemin kadim dostu Nunu (Nıvart) Atmaca sayısız buluşmalarımızda bana anne tarafımın hikâyelerini anlatarak bilgilerimi tazelediler ve aile resimlerini cömertçe paylaştılar. Bu keyifli toplantılarımıza katılan genç akrabam Narod Atmaca ise metni okuyup kendi neslinin de kitabıma ilgi duyacağına beni inandırdı.

Vancouver'de yaşayan annemin kuzini Mannig Daglarian 2013 yılındaki vefatına kadar yaptığımız telefon görüşmelerinde anneannemin ailesi hakkında anlattıklarıyla onları daha iyi tanımamı sağladı.

Sanal ortamda bulup sıcak bir dostluk kurduğum Toronto'daki akrabam Krikor Dişlioğlu kendi babasından öğrendiği büyük anneannemin ailesinin hikâyelerini eski resimler de ilave ettiği uzun esprili mesajlar aracılığıyla bana aktardı.

Bağdat'a göç etmiş olan dedemin ablasının kolundan, sa-

dece ismini duymuş olduğum Rita Agopyan'la telefonda tanışıp dostluk kurarak Ottawa İstanbul arası yaptığımız sohbetler sayesinde dedemin ailesinin fertlerini daha yakından tanıyabildim.

Teyzemin kızı Sella Abdulla annesinin Bağdat'taki hayatı ve gelin gitmiş olduğu ailenin geçmişi hakkında ilginç bilgiler verdi.

Takuhi Tovmasyan'la İnci Batuk 2005 yılında kayınpederimle yapmış oldukları sözlü tarih çalışmasının tüm notlarını benimle cömertçe paylaştılar.

Eski öğrencim, şimdi yakın dostum olan Seda Gücüyener internetteki asırlık Alman arşivlerinden anneannemin ailesi hakkında varlığından haberdar dahi olmadığım belgeler buldu.

Sedef ve İbrahim Betil aile hikâyelerimin anlatılmaya değer olduğuna beni ikna edip ilk adımımı atmama sebep oldular.

Kocam Daniyel Antikacıoğlu beraberliğimizin ilk gününden itibaren elimi attığım, heves ettiğim her işin üstesinden gelebileceğime dair sonsuz inancıyla bana güven verdi, mesleğime saygıyla yaklaşip bana huzurlu çalışma ortamı sağladı. O olmasa bu kitap da kolay kolay ortaya çıkmazdı.

ÖNSÖZ

Adım Sosi, Ermenice çınar ağacı demek. Belki aile ağacı deyince aklıma kocaman bir çınar gelmesi bu yüzden. Ben ağacın dallarından birinin ucundayım. Bana uzanan dallardan babama ait olanı çok cılız, o taraftan akrabam yok denecek kadar az. Babam, doğduğumda yazmaya başladığı anı defterinde hem çocukluğumu anlatmış, hem de kendi aile tarihini, o yüzden onun acı geçmişini iyi bilirim. Bol dallı budaklı olan annemin tarafında ise herkes konuşkandı, her aile toplantısında geçmişlerinden hikâyeler tekrar tekrar anlatılırdı. Ben bu anlatılanlardan çoğunu dinlediğimde eğlenir, bazılarında ise hüzünlenirdim. Yıllar geçince baktım artık anlatanlardan biri de ben olmuşum. Arada bir iki hikâye için “Şunu yazsam da unutulmasa,” dediğim olmuştu ama amaçladığım sadece birkaç ilginç anıydı, o da lafta kalmıştı.

Bu kitabı yazmaya karar verişim birkaç saat içinde oldu. Bir süreden beri daha çok anı, otobiyografi ve biyografi okumaya merak sarıp diğer türleri ikinci plana atmıştım. En son, arkadaşım Sedef’in anılarını ilgiyle okumuştum. Bu, onun ileri yaşında yazdığı ilk kitabıydı. O günlerde sınıf arkadaşımız Silvia anesini kaybetmişti. Elli yıldır birbirini tanıyan birkaç dost onun evinde karşılaştık, yılların getirdiği rahatlıkla sohbet ediyor-

duk. Sedefe kitabını ne kadar keyifle okuduğumu söyledim. Sonra da hiç düşünmeden “Şimdi fark ediyorum ki seninkini okuyunca ben de ailemin hikâyesini yazmaya heveslendim, kitabın bana bir dürtü oldu sanki,” dedim. Hikâyelerimden bazı-
larını bilen Sedef “Oooo,” dedi, “Seninki anı değil, saga olur!” Kocas-
ı İbo’dan da hiç tahmin edemeyeceğim kadar güçlü bir destek geldi. En yakın dostlarım Lâmia ve Fidan yıllardır bölük
pörçük olarak dinlemişlerdi yazmak istediklerimi, onlar da be-
ni yüreklendirdiler. İçimi bir heyecan kapladı, çok istiyordum yazmayı ama birine daha danışmam gerekiyordu: On bir ya-
şımdan beri arkadaşım, meslektaşım, akademik çalışmalarım-
da en büyük destekçim Cevza’ya. Şimdiye kadar yazdığım her satırı okumuşt-
u, zevkine ve görüşlerine sonsuz itimadım vardı. Eve gelince telefon edip durumu anlattım, fikrini sordum. “Ha-
rika!” dedi, “Hemen başla, ben sana editörlük yaparım”.

O akşam aklımdakileri, hatırladıklarımı, bana anlatılanla-
rı yazıya dökme zamanının gelmiş olduğundan emindim ar-
tık. Hazırdım, ama işe geçmiştin çok kara, çok kasvetli günle-
rinden başlamam gerekiyordu. Oysa benim kendi hayatım hiç
de kara ve kasvetli geçmedi şimdiye dek, tersine. Benim kita-
bım büyük acılar kadar neşeli, güzel günlerin de hikâyesi ola-
caktı. Elim varmadı acılardan başlamaya, girişi mutlu bir olayla
yapmaya karar verdim. Gittim, bilgisayarımın başına oturdum
ve ilk satırı yazdım:

“İSTANBUL, KASIM 1945”

İSTANBUL, KASIM 1945, DÜNYAYA MERHABA

İkinci Dünya Savaşı bittikten birkaç ay sonra, yağmurlu bir Kasım gecesi dünyaya gelmişim. Şartlar o zamanlar hâlâ zormuş, ekmek bile karneyle satılırmış, ama insanlar eskisine göre daha iyimser bakıyorlarmış hayata artık. Ben yedi kişinin heyecanla beklediği, istenilen bir bebekmişim. Otuzlu yaşlarını süren annem ve babam, anneannem ve dedem, teyzem, babaannem ve halam, hepsi doğacak oğlan için aylardır hazırlıklar yapıyor, ailenin becerikli üyeleri mavi giysiler dikip örüyorlarmış. Bir gün, annemin bir ziyaretçisi cesaret edip de “Canım, belki de kız olur, niye her şey mavi?” diye sorunca annem “Valahi kız olursa pencereden dışarıya atıveririm!” deyip dehşete düşürmüştü kadıncağızı. O günlerde kimse anneme itiraz etmiyor, herkes ister istemez onu şımartıyormuş, çünkü istediği yapılmadığında annem hemen “Unutmayın, bu çocuğu siz istediniz, başımın etini yediniz,” diyormuş. Hatta, bir keresinde sokakta gezmedeyken elindeki şifon eşarbın bile ağır olduğunu iddia ederek teyzeme taşıtmaya kalkmış, o da ailenin melegei olarak hiç itiraz etmemiş.

Annemin sancıları başlayınca onu hemen Şişli’de oturdukları eve yakın olan Marmara Kliniği’ne götürmüşler ve ben annemi ve doktoru fazla uğraştırmadan doğmuşum. “Gözünüz ay-

din, bir kızınız oldu!” sözleri bir an için bizimkilerde şaşkınlık yaratmışsa da sonradan anlattıklarına göre hepsi de beni gördükleri anda dünyanın sekizinci harikası olduğuma karar verip, nasıl heyecanla oğlan istediklerini tamamen unutmuşlar. Unutmuşlar ama, biraz da iki ayakları bir pabuca girmiş, çünkü kesin oğlan bekledikleri için kararlaştırmış oldukları bir kız ismi yokmuş. Yine sonradan öğrendiğime göre ısrarla erkek isimlerinin nedeni ailede yaşatmak istedikleri bir isimmiş – henüz otuz dört yaşındayken hayatına acı bir şekilde son verilmiş olan büyükbabam Yervant’ın ismi...

BABAMIN AİLESİ

Sivas, 1881-1896

Eskiden Sivas'ta çok Ermeni yaşarmış. Büyükbabam Yervant Aginyan da 1881 yılında Ermenilerin 'Sepasdiya' dediği bu şehirde doğmuş. Büyükbabamın babası ve amcaları ortak olarak çalışır, ailenin çocukları da beraber oynar, beraber okula gider, biraz büyüyünce de okulun yanı sıra ellerinden geldiğince babalarına işte yardımcı olurlarmış. Aginyan ailesinin tam olarak ne iş yaptığı pek anlatılmadı, ama işyerlerinde boya fırınları olduğunu biliyorum, bu bilgiden hareket ederek iplik veya kumaş işi yaptıklarını tahmin ediyorum.

Büyükbabam okul çağına geldiğinde onu Sivas'taki Ermeni okullarından birine kaydederler, o da kısa zamanda okulun parlak öğrencileri arasına girer. O yıllarda artık kız okulları da vardır, büyük halalarım da erkek kardeşleri gibi okula giderler. Ataerkil Ermeni aileleri kızlarını evde eğitmeyi tercih ettiklerinden Sivas'ta uzun zaman kız okuluna gerek görülmemiş, ama 19. yüzyılın ortalarında Protestan misyonerler kız okulu açıp oraya devam eden Ermeni kızlardan bazıları Protestanlığı kabul edince misyoner faaliyetlerinden çekinen Sivaslı Ermeniler kız okulları açarak kendi geleneklerine uygun eğitim

vermeye başlamışlar. Bu okullarda aritmetik ve dilbilgisi kadar önem verilen bir ders de oya yapma dersiymiş.

Bana anlatılanlara göre 19. yüzyılın sonlarına doğru Sivas'ta birkaç tane Ermeni kilisesi varmış, bunlardan bir tanesi de katedral denilecek kadar muhteşem olan Meryem Ana Kilisesi'ymiş. Pazar günleri, özellikle de yortularda insanlar bu kiliselerde toplanır, giriş çıkışlarda koyu sohbetlere dalarlarmış. Kiliseler sosyal buluşma yeriymiş. Bu gibi ortamlarda gençlerin birbirlerine kaçamak bakışlar atmalarının kaçınılmaz olduğunu bilen ahali, evlenmemiş kızların kiliseye gitmesini pek hoş karşılamazmış. Sivas'ın köylerinde, tarlalarda çalışan Ermeni kadınların aksine şehirdeki kadınlar doğu usulü gözlerden saklanır, sokağa çıkarken örtünürlermiş.

O yıllarda Osmanlı tahtında Sultan İkinci Abdülhamid var. Başta Ermeniler Abdülhamid'den ümitlenir, reformlar bekler, ama sonradan düş kırıklığına uğrarlar. Çökmekte olan imparatorlukta zaman içinde işler iyice karışır ve Ermeniler büyük acılar çekmeye başlar. Abdülhamid kısımları olarak bilinen 1895-96 yılları, Sivas'taki birçok başka Ermeni aile gibi büyükbabamın ailesini de darmadağın etmiş. 1896'daki felaket günlerinden birinde Aginyanların iş yeri basılır. Hamidiye Alaylarının iş yerlerine doğru geldiğini duyan büyükbabamın babası ve amcaları, o sırada yanlarında olan oğullarını oradaki boş boya fiçilerinin içine saklayıp "Biz geri dönüp sizi çıkarıncaya kadar sakın yerinizden kıpırdamayın," derler. Çocuklar sesler kesildikten sonra epey uzun zaman tembihlendikleri gibi babalarını bekler, ama babaları onları oldukları yerden çıkarmak için geri dönemezler.

O kıyımda büyükbabamın ailesindeki yetişkinlerden sağ kalan olmuş mu bilmezdi; babam, ama aileden tam on yedi kişinin öldürüldüğünü, fiçilerde saklanan üç çocuğun ise kurtulduğunu anlatmıştı. Olayları izleyen günlerdeki karmaşada o üç kuzen değişik yerlere sığınmışlar, etraf durulduktan sonra da birbirlerini aramış ama bulamamışlar. Gençliğinde baba tarafından akrabalarının olup olmadığını bilmeyen babam, olaylardan kırk yıl kadar sonra, 20. yüzyılın ortalarında, o kurtulan

çocuklardan bir tanesinin Suriye’de, diğ erinin de Avustralya’da kendilerine yeni birer hayat kurduklarını öğrendi.

Ben ise Aginyanlardan 1896 sonrası hâlâ Sivas’ta kalanlar olduğunu ancak 2015 yılında okuduğ um bir kitaptan¹ öğrendim; internette de araştırınca ilginç bir hikâye çıktı karşıma. Sivaslı Hovhannes² Aginyan 1914’te Harbiye’den mezun olan ilk Ermenilerden. Kitapta grup içinde resmi de var, oldukça yakışıklı bir adam. Babası Avedis’den ‘boyacı’ olarak bahsediliyor. Tam olarak yakınlık derecemizi bilmiyorum ama büyükbabamın ailesinin iş yerinde de boya fiçıları olduğ una göre yakın akraba olmalılar. 20. yüzyılın başında Ermenilerin de Harbiye’ye kabul edilmesi için dilekçe verenlerin arasında Avedis Aginyan’ın da adı var. Oğ lu Hovhannes mezuniyetinden hemen sonra Enver Paşa’nın yanında Sarıkamış’ta Ruslara karşı savaşıyor. Enver Paşa yaralandığında onu kucağında taşıyarak kurtaran da teğmen Hovhannes Aginyan, ama kendisi birkaç gün sonra savaş meydanında hayatını kaybediyor. Babası Avedis Aginyan ise 1915’te Sivas’ta öldürölüyor.

Manchester, 1896-1906

Yetim kaldığımda büyükbabam Yervant on beş yaşındadır. Kızımda öldüröl en annesinin, babasının ve kardeşlerinin isimlerini bilmiyorum. Kendisi ondan sonraki hayatının on yılını İngiltere’de, Manchester’da geçirmiş ama oraya nasıl gittiğ i, kiminle gittiğ i, gitmesine kimin sebep olduğ u meçhul. O yıllar hakkında kesin olarak tek bildiğ im, Yervant’ın on sekiz yaşından itibaren Osmanlı’nın değ iş ik şehirlerinde şubeleri olan ünlü kumaşçı İbranosyanların Manchester’daki merkezinin müdürü olarak çalıştığ ı.

O vakitler Manchester kumaş dokuma merkezi, Osmanlı toprakları da bu kumaşların en büyük pazarı. İngiltere’nin Os-

1 Kalusd Sürmenyan, *Harbiyeli bir Osmanlı Ermenisi, Mülazım-ı Sâni Sürmenyan’ın Savaş ve Tehcir Anıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015.

2 İnternetteki bazı kaynaklar Hovhannes yerine aynı ismin değ iş ik bir şekli olan Ohannes’i kullanıyorlar.

manlı İmparatorluğu'na sattığı kumaş bütün diğer ülkelere sattığının toplamından daha fazladır. Durum böyle olunca Manchester'da hem İstanbul'dan hem Anadolu'dan gitmiş olan Ermeni kumaş tüccarı sayısı da çoktur. Hatta, 1870'lerde İngiltere'nin başka hiçbir yerinde henüz Ermeni kilisesi yokken Manchester'da varmış. Bu şartları göz önünde bulundurunca Sivas'ta iplik veya kumaş işi yapan aile büyüklerimin belki de eskiden beri Manchester'la ticari ilişkileri olabileceğini, 1896 kıyımlarından sonra da Manchester'daki Ermeni tüccarlardan bazılarının yetim kalmış çocukları yanlarına aldırması olabileceklerini düşündüm.

Büyükbabam yirmi beş yaşına kadar Manchester'da yaşar ve işinde başarılı olur, iyi para kazanır. İngilizceyi anadili gibi öğrenir, ama İngiltere'ye tam olarak alışamaz, hep biraz yabancı hisseder kendini. Manchester yaşanması keyifli bir şehir değildir. Kumaş işinde kullanılan kömürden dolayı havası kirli, şehrin konumundan dolayı rutubetlidir. Kuzey şehri olduğu için gökyüzü çoğu zaman gridir, kışın hava erken kararır. Büyükbabam bu karanlık şehirde Anadolu'nun parlak gökyüzünü düşler hep, doğduğu toprakları özler. Bir aile kurma zamanı gelince de yeni ailesini anayurdunda kurmaya karar verir ve yıllardır özlemini çekmiş olduğu ülkesine geri döner. Ama artık Sivas'la bir bağı kalmamış olduğu için orayı değil de iyi bildiği kumaş ticaretini daha rahat yapabileceği, Karadeniz kıyısının önemli limanlarından zengin bir ticaret kenti olan Samsun'a yerleşir. O kenti seçmesinin ikinci sebebi de Samsun'da önemli bir Ermeni cemaatinin olması, Ermeni kiliselerinin, iyi Ermeni okullarının bulunmasıdır. Son yıllarda edindiğim bilgilere göre eskiden Samsun'da Ermenilerin sanat ve kültür hayatı da oldukça canlıymış, tiyatroları bile varmış. Hatta Tomas Fasulyeciyân³ zamanında birkaç yıl Samsun'da yaşayıp orada tiyatro çalışmaları yapmış.

3 Tomas Fasulyeciyân (1843-1903): Türk tiyatro tarihine önemli katkılar yapmış olan Osmanlı Ermenişi ünlü aktör ve yönetmen.

Büyükbabam İngiltere’de biriktirdiği parayla Samsun’da iş kurar, edinmiş olduğu deneyimle kısa zamanda işini ilerletir. On yılını Avrupa’da geçirdiği için etrafındaki diğer Ermeni gençlerden daha çağdaş görüşleri ve davranışları vardır. Evlenmeye karar vermiştir ama geleneksel kızları beğenmez, eğitilmiş ve akıllı, karşısına alıp sohbet edebileceği bir kız arar. Yervant’a kız vermek isteyenler çoktur, ama istediği gibi kız bulmak pek kolay değildir. Sonunda bir büyüğü gelip “Yervant oğlum, yakın dostum Talaslı Garabed Efendi Tûrabyan’ın tam sana uygun bir kızı var,” diye müjdeyi verir.

Kayseri yöresinin köklü ailelerinin yaşadığı yer olan Talas o zamanlar kültür bakımından Kayseri’den üstündür. Ünlü Talas Koleji’nin de bu kültüre büyük katkısı vardır. Tûrabyanlar Talas’ın önde gelen ailelerindendir. Eğitimi ve zekâsı ile tanınan Garabed Efendi’nin o zamana göre ilerici fikirleri varmış, bundan dolayı da kızlarına gelenekselin dışında eğitim vermiş. Talas’ta aynı yaşta bazı genç kızlar zor okur yazarlarken, o kızlarına Fransızca bile öğretmiş. Özellikle küçük kızı Zabel hem Fransızca’yı hem Ermenice’yi inci gibi yazar, ama bunun yanı sıra kadınlara özgü sanatları da çok iyi bilirmiş. Etrafında onun kadar kusursuz oya işleyen, onun kadar güzel elışı yapan yokmuş. Durum böyle olunca ailesi Zabel’i kimselere layık görmez, koca namzetlerine kusur bulurmuş. Zabel aldığı eğitime, ailenin kendisine verdiği değere rağmen son derece çekingenmiş, az konuşur çok dinlermiş. Ciddiymiş, başka genç kızlar gibi olur olmaz kıkırdayıp gülmezmiş. Talaslı Ermeni kadınlar onu beğenir, ama yine de “Tamam Zabel terbiyeli, becerikli ama çok şey biliyor, öyleleri itaatkâr gelin olmaz,” diye dedikodusunu yapar, birçoğu onu oğluna istemeye çekinirmiş. Böylece Zabel o zaman için geçkince sayılan on dokuz yaşına geldiği halde gönül rahatlığıyla bütün ailenin onaylayacağı bir damat adayı bulunamamış bir türlü.

Babaannemle büyükbabamın nasıl bir araya geldiklerini, büyükbabamın nasıl gidip Zabel’i ailesinden istediğini bilmiyo-

rum, ama zamanına göre son derece çağdaş yetişmiş olan bu iki gencin düğünden önce tanışmış olmaları gerekir diye düşünüyorum. Neticede 1907 yılında, büyükbabam yirmi altı, babaannem de on dokuz yaşındayken evlenmişler.

Eskiden Anadolu'da bir Ermeni geleneği varmış: Yeni gelinlerin bir erkek çocuk doğurana kadar evde büyüklerinin yanında konuşmasına izin verilmezmiş. Yervant, Zabel'e "Bu saçma âdetlere artık bir son verme zamanı geldi, benim karım her yerde serbestçe konuşabilmeli," der. Bunu duyan Samsun'un tutucu Ermenileri durumu ayıplar, ama artık zaman değişmiştir, başkaları da çok yerinde bulurlar bu gelişmeyi. Etrafta konuşulan bir konu olur büyükbabamın bu kadın suskunluğunu kırma konusundaki tutumu.

O günlerin bir başka geleneği de genç kızların ve yeni gelinlerin yemek yemeleriyle ilgili: İştahlı olanlar ayıplanır, az yiyen, yedikleri kadarını da ufacık lokmalar halinde nazıkçe ağzlarına götürenler makbul sayılırmış. Büyükbabam bu geleneğe de uyması gerekmediğini, canının istediğini istediği kadar yemesini söyler Zabel'e, sonra da "Ben biliyorum, yemez gibi yapıyorlar, sonra gidip gizlice yiyorlar yoksa ortada bu kadar şişman kadın nasıl olur?" deyip onu güldürür. Ama bütün bu tembihlere rağmen babaannem dirhemle yemek yemeye devam eder. Hatta bir keresinde yeni gelinken bir kadınlar toplantısında tek bir kuru üzümü kırk lokma yapıp yiyerek etrafındaki herkesi kendine hayran bırakır.

Yervant karısına konuşma izni vermiş olmasa bile Zabel'in uzun süre susması gerekmecekmış, çünkü evlenmelerinin üzerinden bir yıl bile geçmeden, 1908 yılının Ağustos ayında babam dünyaya gelir. Sağlıklı bir erkek çocuğun doğumu yeni evli çifti çok mutlu eder. Ermeni ailelerinde doğan çocuklara büyüklerinin isimlerini koymak âdettendir ama Yervant o geleneğe de karşı çıkar, "Babamın sonu acı oldu, biz yeni bir şehirde yepyeni bir hayata başladık, oğlumuza onun adını koymayalım," der ve oğluna Ara adını verir: Ermeni mitolojisinde olağanüstü yakışıklılığından dolayı 'Güzel Ara' olarak anılan, Asur kraliçesi Semiramis'in âşık olduğu kahraman kral Ara'nın adını.

Yıllar geçer, Aginyanların ailesi genişlemeye başlar. Babamdan iki yıl sonra büyük halam Armine doğar. Büyükbabamın işleri iyidir, deniz gören güzel bir evde yaşarlar. “Deniz kenarında da tam yedi tane dükkânı vardı,” diye anlatırdı babam bana. Kumaş ticareti yapan büyükbabamın o dükkânlarda kumaş sattığını tahmin ediyorum.

Yervant karısına iyi bakan, evine bağlı bir kocadır. Okumayı çok sever, devamlı kitap satın alır, “Ben çocuklarıma miras olarak muhteşem bir kütüphane bırakacağım,” dermiş. Cemaat işlerinde de faaldir. Aginyanların evine gelen giden eksik olmaz. Ziyafetlerin verildiği, eğlencelerin tertiplendiği bu evde bütün bu sosyal faaliyetlerde ilgi odağı olan büyükbabamdır. Babaannem evi kusursuz idare eder, nefis yemekler pişirir ama az konuşur, genç kızlığındaki çekingenliğini üzerinden atamaz hiçbir zaman. Nazlıdır, biraz da sıkça hastalanır, onun için büyükbabam onu şımartır, devamlı hediyeler, özellikle de mücevherler alır. Zamanla babaannemin mücevherleri dillere destan olur Samsun Ermenileri arasında.

1915 yılına varıldığında artık Aginyan ailesinin ikisi kız olmak üzere üç çocuğu vardır. Yedi yaşına varmakta olan Ara akıllı ve hareketlidir, okula başlamaya hazırlanmaktadır. Zaten okula başlamadan evde okumayı kolayca öğrenmiştir. Yervant karısına hep çocuklarının geleceği için kurduğu hayallerden, özellikle de ününü duymuş olduğu İstanbul’daki ünlü Amerikan okulundan, Robert Kolej’den bahseder, ileride oğlunu muhakkak orada okutacağını söyler. Ülkesi için de hayalleri vardır Yervant’ın, Ermenilerin daha özgür ve korkusuzca yaşayacağı bir Osmanlı İmparatorluğu hayal eder hep.

Babam gelecek vaat ediyor, küçük kızlar da sorunsuz büyüyorlarmış, ama Aginyanların keyfi pek yerinde değilmiş, hayatlarını huzurlu bir şekilde yaşayamıyorlarmış. Korkutuyormuş ülkenin politik ortamı bütün Ermenileri. İnsanlar Abdülhamid kıyımlarından sonra “Artık bir daha böyle şey olmaz,” demişler, sonra özellikle de İttihat ve Terakki başa geçtiğinde artık ülkelerinin daha az baskıcı bir şekilde yönetileceği ümidiyle çok sevinmişler, ama 1909 Adana kıyımlarından sonra du-

rum Ermeniler için yavaş yavaş yine kötüyeye gitmeye başlamış. 1915'te artık etrafı bir korku bulutu sarmış, bir yerden diğer bir yere gitmeleri yasaklanmış olan Ermeniler tetikte, devamlı kötüyü haber bekler haldeymişler.

Rahatın ve huzurun kalmadığı o kasvetli günlerden birinde büyükbabam, yanında yakın arkadaşı Marko ile gündüz vakti eve gelir. Bana Marko'nun İtalyan olduğu anlatılmıştı ama niçin Samsun'daydı, ne iş yapardı tam emin değilim. Zannedersem konsolosmuş. Yervant, Zabel'e "Marko'ya bugün bir miktar altın verdim, sen de mücevherlerini getir ona emanet edelim, bugünlerde durum iyi değil bana öyle geliyor ki tatsız olaylar olacak. Marko ne de olsa İtalyandır, ona dokunamazlar," der. O korku dolu günlerde birçok Ermeni mücevherlerini, altınlarını etraf durulduktan sonra çıkarmak üzere gizlice gömüyormuş ama büyükbabam herhalde bunun çok da akıllıca olmadığını düşünmüş. Kocasının sözü üzerine babaannem koşup mücevher kutusunu olduğu gibi getirir, büyükbabam da hemen oracıkta cebinden mendilini çıkarıp açar, mücevherleri içine döker, mendili çıkın haline getirerek iki düğüm atar ve arkadaşına emanet eder. O gece karısına da bir miktar altın verip "Bunları sadece senin bildiğin bir yere iyice sakla," der, "Başıma bir şey gelirse lazım olur".

Yervant'ın endişeleri ne yazık ki yersiz değildir, durum gittikçe daha kötüleşir ve sonunda katliamlar başlar. O günlerde, Samsun açıklarında birkaç yabancı gemi onlara ulaşabilen Ermenileri alıp İstanbul'a götürmek için demir atmış bekliyormuş. Ermenilerin bir yerden bir yere gitmeleri yasaklanmış olduğu için başka şekilde kaçmalarına imkân olmayan birçok kişi o gemilere ulaşarak hayatlarını kurtarmaya çalışmış. Gemi- lere gitmek isteyen müşterileri taşıyan sandalcılar belirmiş etrafta. Halbuki, insanların ancak sonradan öğrendikleri gerçek şu: sandalcılar müşterilerini sandallara alıyor, sonra denize açılınca sahilden görülemeyecek yerlerde bütün kıymetli malları yanlarında olan bu insanları soyup denize atıyorlarmış. Samsun açıklarında sayısız insan ölmüş bu şekilde.

Ailesi Karadenizli olan dostum Ayla Gürsoy o günlere ait ken-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

di ailesinin bir anısını anlattı bana. Ayla'nın Samsun'da olan dedesinin sevdiği bir Ermeni arkadaşı vardır ve o da ailesiyle beraber sandala binip uzaktaki gemilerden birine gitmeye karar verir. Ayla'nın dedesi sahilde bekleyen sandallara ve sandalcılara güvenmez, o işin düzgün yürümediğinden şüphelenir. Gidip eskiden beri tanıdığı ve dürüstlüğünden emin olduğu bir sandalcı bulur ve arkadaşının ailesinin onunla gemilerden birine ulaşmasını sağlar. Aile sağ salım gemiye, sonra da İstanbul'a varır. Yıllar sonra Ayla'nın ailesi de İstanbul'a taşındığında iki aile tekrar birbirlerini bulur, dostluklarına kaldıkları yerden devam ederler.

Katliamlar başladığında diğer yerlerde olduğu gibi Samsun'da da şehrin ileri gelen Ermeni erkekleri ilk öldürülenler arasındadır. Büyükbabamı ne şekilde gelip götürdüklerini bilmiyorum, bana anlatılmadı. Bildiğim kadarıyla tam gözlerinin

**Büyükbabam
Yervant Aginyan
(Sivas, 1881 -
Samsun, 1915).**

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

önünde değil, fakat çok yakın bir yerde öldürülmüş, çünkü babam “Gözümüzün önünde öldürüldü,” demezdi ama “Üstünde babamın kanı olan kılıcı gördük,” derdi. Bir mezarı olamadı büyükbabamın.

Tehcir, 1915

Büyükbabam öldürüldükten kısa bir süre sonra babaannem tehciire gönderilir. Yola çıkmaları söylendiğinde hazırlanacak çok az zamanı vardır, bir daha hiçbir zaman dönemeyeceği evini olduğu gibi bırakıp çıkar. Zabel’in yanına aldığı ilk şey Yervant’ın resmi olur. Tehcir boyunca koynunda sakladığı o resim, benim ailemde baba tarafımdan 1915 öncesine ait olan tek resimdir. Vakti olsa da yanına fazla bir şey almasına imkân yoktur çünkü aldıklarını kendisinin taşıması gerekmektedir. Kıymetli mallar zaten yağmalanmaktadır, gelenlerin ilk aradıkları altın ve benzeri şeylerdir. Büyükbabamın kendisine teslim ettiği altınların yanına bırakılmayacağını fark eden babaannem birkaç tanesini yola çıkmadan yutar, ama midesi veya bağırsığı delinir ölür de çocukları tamamen ortada kalır korkusuyla hepsini yutamaz, mecburen kalanı bırakır. Evdeki kulplu madden bir kabı da su içmek için lazım olur düşüncesiyle kemerine bağlar. Kulplu kap Talas’tan getirdiği çeyizindendir ama insanlara çekici gelecek bir görünümü olmadığı, koyu renkli, eski püskü bir şey olduğu için seçer onu Zabel.

Yola çıktıklarında babaannemin yanında üç çocuğu, bir de ailenin emektarı Gülunya vardır, onun eline doğmuştur çocuklar. Tehcir kafilesine katıldıklarında yakından tanıdıkları yaşlı papaz Der⁴ Melkon da Zabel’in yanına gelir ve onlarla yürümeye başlar, daha yeni ayaklanmış olan en küçük halamı taşımaya yardım eder. Der Melkon ailenin çocuklarını vaftiz eden, Zabel’in düğününde de bulunmuş olan bir din adamıymış. Samsun’dan Suriye’ye uzanacak olan yolda geçecek karanlık günlerde çok destek olmuş babaanneme.

4 Der: Ermenice ‘sahip’ anlamına gelen bu kelime genellikle papaz adından önce kullanılan hitap şeklidir.

O kafilelerde verilen yaşam mücadelesini etrafımdaki birçok insandan duydum, benim kuşağımın anne ve babalarının çoğunun acı bir hikâyesi vardır. Bunların ayrıntıları farklı olsa da çoğu genel hatlarıyla birbirinin neredeyse aynıdır. Örneğin tehcir yolunda Zabel gibi altın yutmuş olan başkaları da vardır. Bunlar ihtiyaçlarını bir çalılığın arkasında gördükten sonra dışkıdan çıkan altınları tekrar yutarlar. Nazlı babaannem için kolay olmaz bu işi yapmak, ama çocuklarını düşünerek yine de yapar bunu. Arada sırada dağlardan inen çeteler kafilelere saldırır, canlarının istediğini yaparlarmış. Tabii en olağan şey de kfiledeki güzel genç kız ve kadınları kaçırmaktır. Babaannem, başına böyle bir şey gelmesini önlemek, kötü kokup adamlara itici gelmek için üstüne başına dışkı sürer. Bu da genç ve güzel kadınların çokça başvurdukları bir yöntemmiş. Bu arada dağlardan inenler kfiledekilerden bazılarının altın yutmuş olduklarını bilir, çalıların arkasında ihtiyaç görenleri kollar, ihtiyacını gören daha altınını bulamadan saldırır, altınları kaptuktan sonra basıp giderlermiş. Bizimkilerin kfilesini kontrol edenler elleri tüfekli atlı jandarmalarmış; arada bir de cipli Alman askerleri geçermiş yanlarından duruma nezaret etmek için.

Kfiledekiler yollarda buldukları otları, kökleri, meyve benzeri şeyleri yeyip karınlarını doyurmaya çalışmış, suyu bulabildiklerinde içmiş, diğer zamanlarda sulu bitkileri emmekle yetinmişler. Mevsimlerden yaz olduğu için hava sıcak, su bulmak zormuş. Jandarmaların içecek temiz suyu varmış, başlarda azıcık suyu fahiş fiyatlara satmışlar, ama hiç kimsede altın veya para kalmayınca ne kadar yalvarılırsa yalvarılsın artık kimseye su vermemişler. İnsanlar yorgunluktan kırılmasalar bile yemeye mecbur kaldıkları otlardan, içtikleri kirli sulardan veya su bulamadıklarında susuzluktan hastalanmışlar.

Bizimkilerden ilk hastalanan en küçük halammış, ağır bir ishale yakalanmış. Sonradan bu kafilelerde difteri salgını olduğunu öğrendim, büyük ihtimalle difteriydi yakalandığı hastalık. Onun hasta olduğu birkaç gün boyunca su bulunan herhangi bir yerden geçmemişler. Adını bile bilmediğim minik halam su kaybından gittikçe bitap düşmüş, devamlı ağlamış, ama sonun-

da ağlayacak gücü bile kalmamış ve annesinin kollarının arasında can vermiş. Bir ay kadar sonra, Zabel daha küçük kızının acısına alışamamışken beş yaşında olan Armine halam da ishal olmuş. Yine kâbus dolu, su bulunamayan birkaç günden sonra o da ölmüş annesinin kucağında. Babaannemin nikâhını kıyan, doğduklarında çocukların vaftizini yapan *Der Melkon*, halalarım öldüğünde onların başında dua etmiş. Babaannem o yollar-da, mezar kazacak kürek filan olmadan kızlarını gömebildi mi bilmiyorum. Havaların sıcaklığından dolayı çoğu yerlerde toprak kazılamayacak kadar sert olurmuş diye okumuştum. Halalarımın da mezarı yok.

Babaannemlerin varması amaçlanan yer Suriye'nin güneyinde, çöldeki *Der Zor* kasabasında bir toplama kampıdır. Kafile Suriye yakınlarına kadar ilerler. O zamana kadar birçok insan dağlardan inenler tarafından öldürülür veya kaçırılır, ama daha çoğu yorgunluktan, gıdasızlıktan ve susuzluktan ölür. Refah dolu günlerinde sık sık rahatsızlanan nazlı babaannem ise, herhalde çocuklarını yaşatma azmiyle olacak, yol boyunca bir kez bile hastalanmaz!

Babam hastalanmadan uzun zaman yol alırlar ama Suriye'ye yaklaşırlarken o da kızkardeşlerini öldüren ishale yakalanır, onun da vücudu su kaybetmeye başlar, ona da verilecek su bulunamaz. Bu arada, yaşlı ama güçlü kuvvetli olan *Der Melkon* hasta Ara'yı sırtında taşır günlerce. Ara iyice zayıf düşünce Zabel oğlunu da kaybetme korkusuyla aklını yitirme raddelerine gelir. O sıralar bir cip geçer yanlarından, kafileyi kontrol eden bir Alman subayıdır cipi kullanan. Bunu gören babaannem canını dişine takarak bir hamle yapar, ilerleyen cipin önüne atar kendini, beline bağlamış olduğu kabı Alman subaya doğru uzatır ve Fransızca olarak "İki çocuğum susuzluktan öldü, üçüncüsü de ölmek üzere. Ne olur bana biraz su verin," diye yalvarır. Cipteki Alman subayı tesadüfen Fransızca bilirmiş ve kendisine uzatılan kabı görünce babaannemle konuşmaya başlamış, elindeki kapla ilgilenmiş, onu nereden bulduğunu sormuş. Meğer Talas'tan babaannemin çeyiziyle gelen o eski püs-kü kara görünümlü kap antikaymış, Alman subay da antikaya

meraklıymış. Zabel'in elinde öyle bir kap olması, hem de Fransızca konuşabilmesi subayı etkilemiş olmalı ki adam Alman subayların hiç yapmadıkları bir şey yapar, babamın içmesi için temiz su verir. Sonra da suya rağmen onun neredeyse ölmek üzere olduğunu görünce bizimkileri cipine alır. Neticede babaannem, babam, onu sırtında taşıyan *Der Melkon* ve emektar Gülünya Alman subayın cipine binerler ve yollarına o şekilde devam ederler. "Zannedersem o kafileden sadece biz sağ kaldık," derdi babam.

Halep, 1915-1919

Alman subay bizimkileri *Der Zor*'a doğru ilerleyen kafileden ayırıp cipiyle Halep'e götürür. Onlar gibi bir şekilde *Der Zor*'a gitmekten kurtulup Halep'e gelmiş başkaları da vardır değişik kafielerden. Sonradan okuduğuma göre Halep valisi hükümete karşı çıkıp Ermenilerin orada barınmasına göz yumanlardan. Bütün mülteciler *Karasun Manug*⁵ Ermeni kilisesine sığınmış, kilisenin avlusunda yatıp kalkıyorlarmış. Alman subay babaannemleri de kiliseye bırakıp yoluna devam eder. Antika su kabının sonunda kimde kaldığını bilmiyorum, ama kendisi istemese bile babaannemin onu subaya vermiş olacağını tahmin ediyorum.

Babaannemle babam bir müddet o kilise avlusunda yaşarlar, hayırseverler tarafından doyurulur, aylardan beri ilk kez yıkanabilir, üstlerini başlarını temizleyebilirler. Zabel o avluda geceleri yıldızları seyrederek geleceği düşünür; hayatına yapayalnız, peş parasız nasıl devam edecek, oğlunu Yervant'a layık bir evlat olarak nasıl yetiştirecektir? Bu soruların cevabını bilemez, ama Ara'nın hatırı için güçlü olup hayata yenilmeme kararını vermiştir bir kere.

Çareler düşünürken şahsen tanımadığı ama bahsini duymuş olduğu, büyükbabamın Halepli Arap arkadaşını hatırlar, tek

5 *Karasun Manug*: Ermenice 'Kırk Çocuk', İncil'deki bir hikâyenin kahramanıdır. 2005 yılında Halep'e gittiğimde hala sapaşaglam olan kilisenin 2014 yılındaki olaylarda yıkılmış olduğunu okudum.

çaresinin ondan yardım istemek olacağına karar verir ve etrafa sorarak o ailenin adresini bulur. Çekingen babaannem oğlunun elinden tutup utana sıkıla kocasının arkadaşının kapısını çalar, kim olduğunu, başına neler geldiğini anlatıp ondan kendisine yardım etmesini rica eder.

Adını bilmediğim bu Arap aile babaannemle babama anında kucak açar, arzu ettikleri kadar kalmak üzere onları ısrarla evlerine davet eder. Eve yerleştikten sonra babaannemin bu iyiliğe bir karşılık verebilmek için çırpındığını, evde hizmetçiler olduğu halde ev işi filan yapmaya kalkıştığını gören evin hanımı onun bu tür işlerle uğraşmasına mâni olur, ama arzu ederse kızlarına Fransızca dersi verebileceğini söyler.

Babaannemle babamın Halep'te, tahminen 1916 yılının başlarında çekilmiş bir resimleri var. Zabel, Ara ve kim olduğunu bilmediğim, belki de tehcirdeki can yoldaşları emektar Gü-lünya'dır diye düşündüğüm bir kadın, üstleri başları yırtık pırtık, üzgün gözlerle bakıyorlar objektife. "Bizim o günlerde artık temiz bir iki kıyafetimiz vardı, ama annem başımıza gelenleri unutmamamız için o günlerdeki gibi giyinip çektirtmişti bu resmi," demişti babam resim ortaya çıktığında. Tehcir sonrası birçok dul kadının yaptığı bir şeymiş bu tür resim çektirmek. Babaannem olanların unutulmaması için çektirmiş resmi, ama sonradan da gizli bir yerlerde saklamış, hiç kimseye göstermemiş. Babamın bile varlığını unutmuş olduğu bu resim 1971'de Zabel öldüğünde onun eşyalarının arasından çıktı ve ben ilk kez o zaman gördüm.

Babaannemle babam tam dört yıl Halep'te bu koca yürekli Arap ailenin evinde yaşarlar. Aile onlara hiçbir zaman sığıntı muamelesi etmez, Zabel de onları rahatsız etmemek için olağanüstü gayret gösterir. Bu dört yıl boyunca evin kızlarına mürebbiyelik eder, onlara Fransızcanın yanı sıra elişleri öğretir, kendi elişleriyle evi süsler.

Ara Halep'teki Ermeni okuluna başlar, ama babam yaramazdır, sık sık okuldan kaçır. Oğlu çok hareketli olduğu için evdekileri rahatsız edecek diye Zabel çekinir, bu yüzden onu fazla evde tutmayıp sokağa salar çaresiz. Ara neşeli bir çocuktur,

Tehcir sonrası çekilen resim, ortada babaannem, sağıında babam. Halep, 1916.

Babaannem ve babam. Halep, 1917.

başlarından geçenlerin yegâne izi uzun zaman geceleri kâbus görüp yatağını ıslatması olur, ama gündüzleri hep keyfi yerindedir. Kısa zamanda su gibi Arapça öğrenir, etrafta başıboş koşuşur, haylazlık eder. Sokak çocuklarıyla şişlerle dövüşmek gibi tehlikeli oyunlar oynar, edindiği yara berelerle her gün zavallı Zabel'in yüreğini ağzına getirir. O günlerdeki sokak kavgalarından birinde edindiği derin şiş yarası izini hayatı boyunca alnında taşıdı babam.

Halep'te geçen dört yılın sonunda Ara sadece Arapça konuşan bir sokak çocuğuna dönüştüğünde Zabel oğlunu adam etmek için hayatına artık yeni bir yön vermesi gerektiğine karar vermiş. Savaş sonrası ülkenin sakinleşmiş, Anadolu'dan canlarını kurtarmış olan bazı Ermenilerin İstanbul'a yerleşmiş olduklarını da duyuyormuş. O güne kadar hiç haber alamadığı ailesinden, akrabalarından, dostlarından bazılarını İstanbul'da bulabilme ümidi de varmış içinde. Ayrıca, eskiden Yervant'la ettikleri sohbetlerde onun oğlu için kurduğu hayalleri hiç unutmamış, ne yapıp edip Ara'yı İstanbul'daki o ünlü Amerikan okulunda, Robert Kolej'de okutabilmek için elinden geleni yapmaya kararlıymış.

İstanbul, babamın ilk gençlik yılları, 1919-1932

Babaannemle babamın 1919'da İstanbul'a ilk geldiklerinde nerede kaldıklarını bilmiyorum, ama ne yaptıklarını tahmin edebiliyorum. Tehcir sonrası onlar gibi yakınlarını arayanlar devamlı İstanbul'daki kiliselere gidip oralarda asılı olan 'aranyor' ilanlarına bakarlar, kendileri de ilan asarlarmış. O yıllarda İstanbul'da çıkan Ermenice gazeteler de Büyük Felaket rüzgârının dört bir yana savurduğu, birbirlerinin akıbetini bilmeyen insanların ilanlarıyla dolup taşarmış.

İstanbul'a vardktan hemen sonra Zabel akıbetlerini bilmediği yakınlarını aramaya koyulur, ama harekete geçer geçmez kulağına gelen bir haber hiç beklemediği bir şekilde yeni bir yön verir hayatına. "Bir İtalyan adam uzun zamandır sizi arıyor, kiliselere ilanlar asıyor, etrafa haberler salıyor," derler Zabel'e.

Büyükbabamın mücevherleri ve altınları emanet ettiği Marko, arkadaşının ailesinden sağ kalmış olan birini bulmak ümidiyle aklına gelen her yere başvuruyor, emanetini sahiplerine teslim etmek için aramadığı yer bırakmıyormuş.

Bir zamanlar Samsun'da dillere destan olup yıllar sonra geri gelen bu mücevherler babaannemin hayatını biraz olsun kolaylaştırır. Onları satıp Harbiye Babil Sokak'ta iki katlı ahşap bir ev satın alır, evin üst katında kendisi oturur, alt katı kiraya verir, o gelikle kıt kanaat da olsa geçinir. Evde elişleri yapıp satarak kendine ek gelir de sağlar. Her şeyi planlayıp düşünen babaannem mücevherlerini satarken yüzüklerden birini ileride oğlunun evleneceği kıza vermek üzere saklar, ortasında oval bir elmas olan bu gül yüzüğü düğününde anneme hediye eder. Şimdi artık o yüzük bende.

Babaannem oğlunun eğitimini de dikkatle planlar. Robert Kolej hayalinden vazgeçmez, ama birkaç yıl erteler. Ara'yı ilk önce Getronagan Lisesi'ne⁶ kaydedip o yaşta bir çocuğun bilmesi gerekenleri öğrenmesini sağlar. Ayrıca, Yervant'a layık bir evlat olarak yetişmesi için onun iyi derece Ermenice de bilmesi gerektiğini düşünür.

Babam 1919 yılının Eylül'ünde Getronagan'a başladığında on bir yaşındadır, okuma yazması vardır ama ondan öteye pek bir şey bilmez. Seviyesini tespit edip ona göre bir sınıfa koymak için onun gibi başka çocuklarla beraber bir sınava sokarlar babamı; o da altı-yedi yaşındakilerle aynı sınıfta okuması gerekecek diye çok korkar. Gerçekten de sorulan matematik problemini çözemez, ümitsizlikle ne yapacağını düşünürken önüne buruşturulup top şekline getirilmiş bir kâğıt düşer. Kopyayı önüne atan beraber sınava girdiği çocuklardan, o güne kadar hiç tanımadığı Vahram Parunyan'dır. Sonradan "Ah, o kâğıt parçasının önüne düştüğü anki sevincimi anlatamam," derdi babam. Neticede en küçüklerle okumaz, eksiklerini de kısa zamanda tamamlar. Vahram babamın İstanbul'daki ilk arkadaşı olur ve dostlukları hayat boyu de-

6 1886'da Karaköy'de erkek okulu olarak kurulan Getronagan Lisesi halen karma lise olarak eğitim vermektedir.

vam eder. Genç kızlığında onun evimize briç oynamaya geldiğini hatırlarım.

Babam Getronagan'da mutlu olur, orada kendine arkadaş çevresi edinir, Türkçeyi ve Ermeniceyi mükemmel şekilde öğrenir. Yazı yazma yeteneğini fark eden öğretmenleri onu edebiyata yönlendirir, yazması için teşvik ederler. Babam dışa dönük, neşeli ve iyimser bir çocuk olarak gelişir, geçirdiği travmaların onu ezik bir hale getirmesine izin vermez, ama babasını hiç unutmaz. Ben, onun babasının anısına ne kadar derin bir sevgisi olduğunu çok iyi hatırlarım. Tehcir boyunca Zabel'in koynunda saklanan resim büyütülmüş olarak babamın işyerinde duvarda asılıydı, evde de aynı resim daha ufak boyda, gümüş çerçeve içinde salonda dururdu. Kaybolacak korkusuyla o resmin o kadar çok sayıda kopyası yapılmıştı ki ileriki yıllarda açtığım her eski fotoğraf kutusunda, her albümde aynı resim devamlı karşıma çıktı.

Babamı okula kaydettirip kendisi de satın aldığı eve yerleştikten sonra Zabel ailesinden sağ kalanları araştırmaya başlar, ama bir ablasından başka hiç kimseyi bulamaz. Zabel'in ablası yıllar önce Talas'tan İzmir'e gelin gitmiş, çoluk çocuğa karışmış, zamanın şartlarından dolayı da iki kız kardeş 1915'e kadar ancak mektupla haberleşebilmişler. Babaannem, 1920 yılında İzmir'de ablasının izini bulunca dünyalar onun olur, iki kardeş düzenli olarak yazışmaya başlarlar. "Bir gün ne yapıp edip, gelip seni göreceğim," diyen Zabel bu ümidini gerçekleştiremez, 1922'deki İzmir olaylarından sonra ablasının izini tekrar kaybeder. Sonradan aradığı halde onlardan hiç haber alamayınca hepsinin ya yangında, ya da denize dökülerek hayatlarını kaybetmiş olduklarını düşünüp onların da yasını tutar. 1950'lerde Kıbrıs'tan gelen bir haberle Zabel'in yeğenlerinden ikisinin hayatta kalmış olduğu ortaya çıkacak ve teyze yeğen ilk kez o yıllarda buluşup birbirlerini tanıma fırsatını elde edeceklerdir.

Zabel, oğlunun Getronagan'da gerekli temel bilgileri edindiğine, Ermeniceyi de iyice öğrendiğine kanaat getirince onu nihayet Yervant'ın her zaman hayal ettiği, devamlı karısına bahsettiği Bebek sırtlarında kurulmuş Amerikan okuluna, Robert

Kolej'e⁷ kaydettirir. Okulun masrafını karşılayacak gücü olmadığı için babamın burslu olarak okula devam etmesi sağlanır, onun karşılığında babam mezun olana kadar Kolej'in kayıt işleri ofisinde çalışır.

Babamın Robert Kolej'de okuduğu yıllarda okulda ona sahip çıkan, yakınlık gösteren birkaç kişi olmuş. Bunlardan babamın en çok rahmet okuyarak andığı kişi orada görevli öğretmenlerden birisinin karısı olan Mrs. Huntington. Babam onun için "Çok iyi kadındı, annemin yaptığı nakışları pek beğenir, hem kendisi bol bol satın alır, hem de Kolej muhitinden tanıdıklarının almasını sağlardı," demişti bana. Utanarak hatırladığı bir anısı da vardı bu kadınla ilgili. Babam sucuklu yumurtayı çok sever, babaannem de ona arada sabah kahvaltısı olarak sucuklu yumurta yaparmış. Mrs. Huntington bir gün Ara'yı bir kenara çekmiş ve sabah sabah insanın sarmısak kokmasının ayıp olduğunu, ne kadar severse sevsin sucuk pastırma gibi yiyeceklerin ancak evde kalınan günlerde yenilebileceğini söylemiş. "O günkü mahcubiyetimi hayatım boyunca hiç unutamam," derdi babam.

Birkaç yıl evvel babamın derin bir sevgiyle hatırladığı Mrs. Huntington'ın biyografisi⁸ geçti elime ve bu olağanüstü kadının hayat hikâyesi beni çok etkiledi. Kendisi varlıklı Dodge ailesinin kızıdır; zamanının iki Amerika Cumhurbaşkanı hem Theodore Roosevelt, hem Woodrow Wilson babasının yakın dostudur. Dodge ailesinin misyonerlik faaliyetleri vardır, baba Cle-

7 Robert Kolej / *Robert College* 1863 yılında Amerikalı misyonerler tarafından erkek okulu olarak Bebek sırtlarında kuruldu; ortaokul, lise ve üniversite olarak uzun yıllar hizmet verdi. 1950'li yılların sonunda üniversite kısmına kızlar da kabul edilmeye başlandı. 1871 yılında Amerikalı misyonerler tarafından Arnavutköy tepelerinde kurulan kız ortaokulu ve lisesi ise önceleri *Constantinople College*, sonradan Arnavutköy Amerikan Kız Koleji / *American College for Girls* adı altında uzun yıllar hizmet verdi. Robert Kolej'in kampüsü 1971 yılında Boğaziçi Üniversitesi adı altında İngilizce eğitim veren bir devlet üniversitesine dönüştürüldü. Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nin kampüsü ise o tarihten beri Robert Lisesi adı altında karma eğitim veren bir Amerikan kuruluşu olarak hizmet vermektedir.

8 McClure, Clarke, and Walters, Court Carroll, *The Joy of Service: Memiors of Elizabeth Dodge Huntington Clarke*. New York: National Board of the Young Women's Christian Association, 1979.

veland Dodge Yakınoğu ve Ortadoğu'daki misyoner okullarına büyük bağışlar yapar. Robert Kolej'in de en büyük maddi destekçilerindendir ve uzun zaman Kolej müteveli heyeti başkanı olarak görev yapar. Robert Kolej'i görmeye kızı Elizabeth ilk kez babasıyla gelir. Aile o kadar varlıklıdır ki kendi özel yatlarıyla gelirler İstanbul'a, Bebek koyuna demirlerler. Elizabeth, Kolej'de görev yapan bir misyonerle, George Huntington'la tanışır; iki gencin dünya görüşleri aynıdır. Evlenirler ve 1916'dan 1933'e, kocası sağlığını kaybedene kadar İstanbul'da yaşarlar.

Elizabeth Huntington büyük bir özveriyle yıllarca İstanbul'da yardım işlerinde çalışır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı yıllarında Amerika'ya dönmeyip onun gibi bütün tehlikeleri göze alarak İstanbul'da kalan misyonerlerin amacı Kolej'in kapanmamasını sağlamaktır. Hatta Mrs. Huntington bir mektubunda babasına Woodrow Wilson'la konuşmasını, Amerika'nın savaşa girmesine mani olmasını, eğer Amerika Osmanlı'ya karşı safta savaşa girerse o kadar emek verdikleri Robert Kolej'in kapatılacağını yazar; Cleveland Dodge da kızına söz verir bu konuda Cumhurbaşkanıyla görüşeceğine. Tabii ki bu ricanın olayların gelişmesinde ne kadar etkili olduğu şüphe götürür ama Mrs. Huntington'un hayatının büyük bir kısmını Robert Kolej'e ve din ve ırk farkı gözetmeden tüm fakirlere adanmış bilinen bir gerçek.

Elizabeth Huntington özellikle de savaş dullarına çok yardım eder, uçsuz bucaksız servetinin bir kısmını onlara harcar. Ama bu yardımları sadaka dağıtarak yapmaz, dulların ellerinden gelen işlerde çalışmalarını sağlar, kadınların büyük çoğunluğunun meslekleri olmadığı için de onlara meslek yaratmaya çalışır. Kendi bütçesinden satın aldığı malzemeyi kadınlara dağıtıp onlara dikiş diktirir, nakış işletir ve sonra kadınlardan dikiş işlediklerini satın alır. Kitapta Mrs. Huntington'un bu faaliyetini okuyunca babaannemden satın alınan nakışları hatırladım hemen. Demek ki onları sadece beğendiği için, evine süs olsun diye almamıştı bu kadın. Ayrıca, büyük ihtimalle "Evimde görünce beğendiler, kendileri de istediler," dediklerinin de parasını kendisi vermişti. Bütün bunlar babaanneme ve ba-

Babam Robert Kolej'de öğrenci olduğu yıllarda.
1920'lerin sonu.

bama yardım etmek içindi ve bu yardımı da onurlarını kırmandan yapmayı başarmıştı.

Babam kendisine yardım edenlerin ümit ettiği doğrultuda yetişir. Zaman içinde kültüre ve sanata yatkın, dışa dönük, esprili, kökenlerine bağlı olduğu kadar da kozmopolit bir insan olarak gelişir. Spora çok önem verilen Kolej'de okulun yıldız sportmenleri arasına girer. Bazı günler Harbiye Babil Sokak'taki evinden çıkarak elinde kitaplarıyla Dolmabahçe'ye kadar koşar, oradan tramvaya bi-

nip Bebek'e gider, Robert Kolej yokuşunu yine koşarak çıkar, derslere girer, kayıt işleri ofisinde çalışır, yerine göre iki değişik maç oynar ve yine aynı şekilde eve dönermiş. Kolejde 'cross country' denilen koşulara katılır ve bütün top oyunlarını oynarmış, ama özellikle futbolda çok başarılıymış. Bir süre Robert Kolej futbol takımı kaptanlığı da yapmış.

O yıllarda Ortadoğu'nun en zengin kütüphanesi Kolej'dedir. Babam ileride kendi babası gibi ticaret yapmayı düşündüğü için Kolej'in ticaret bölümünde öğrencidir ama edebiyata meraklı olduğundan akşamları odasına kapanıp devamlı kütüphaneden aldığı kitapları okur. 19. yüzyılda Kolej'de çok Ermeni

öğrenci olduğu için o zamanlardan kalma çok sayıda Ermenice kitap da vardır kütüphanede,⁹ babam onları da okumayı ihmal etmez. Böylece Ermeni tarihi ve kültürü hakkındaki bilgisi Getronagan'da öğrendikleriyle sınırlı kalmaz. Kolej'de de Getronagan'daki gibi öğretmenleri yazma eğilimini desteklerler. 1927'de Robert Kolej'den yazı dalında aldığı bir ödül var elimde. Ondan bir yıl evvel, henüz on sekiz yaşındayken bir denemesi *Jamanak*¹⁰ gazetesinde yayınlanmış, böylece gazetecilik mesleğine ilk adımını atmıştır zaten.

Babamın Robert Kolej yıllarındaki sosyal hayatı hakkında, spora olan merakı dışında fazla bir bilgim yok. Eğlenceli, neşeli ve dışa dönük bir genç olduğuna göre eminim ki kız arkadaşları da olmuştur, ama kendisi geçmişteki kız arkadaşlarından bahsedecek kişilikte biri değildi. O konuda anlattığı iki hikâyeye hatırlıyorum sadece. Bunlardan birisi gençliğindeki parasızlıkla ilgiliydi: On altı on yedi yaşlarındayken bir gün tanıyıp beğendiği kızla sokakta karşılaşınca birden cesaretlenip kızı gazoz içmeye davet eder. Bir yerde otururlar, babam iki gazoz ısmarlar, ama cebinde tam ne kadar para olduğundan emin değildir. Zavallı Ara kızla beraber olduğu bir saat boyunca ona fark ettirmemeye çalışarak, eli cebinde, oradaki kuruşları sayıp durduğu ve devamlı hesabı ödeyemezse ne yapacağını düşündüğü için ne kendisi adamakıllı konuşabilir ne de kızın söylediklerini dinleyebilir ve tabii ki ilişki başlamadan biter.

Anlattığı diğer hikâyeye ise yabancı dil konusundaydı: Babamın Türkçesi, Ermenicesi ve İngilizcesi mükemmeldi, bütün bunları nasıl bu kadar iyi öğrenebildiğini anlardım da Kolej'de ikinci yabancı dilin pek kuvvetli olmadığını bildiğim için Fransızca'yı nasıl iyi öğrenebildiğini anlayamazdım. O da bunu sorduğumda güler, "Yahudi kız arkadaşlarımdan öğrendim," derdi. Sonradan düşündüğümde babamın Yahudi veya Rum kızlarla flört etmiş olabileceğini tahmin ediyorum. Ermeni kızla-

9 Bu kıymetli eski baskı Ermenice kitaplar bugün ne Boğaziçi Üniversitesi'nin ne de Robert Lisesi'nin kütüphanesinde. Nerede olduklarını araştırdığımda 1971'de kütüphaneden çıkarıldıkları hakkında bir belge buldum ama akıbetleri hakkındaki bilgiler oldukça çelişkili.

10 1908 yılından beri İstanbul'da yayınlanan Ermenice günlük siyasi gazete.

nyla ilgilenmesi bir süre sonra evlilik beklentilerine yol açabilirdi, bu da babamın o yıllarda hiç istemeyeceği bir şey olmalı. Türk kız arkadaşı olabileceğini ise hiç zannetmiyorum, bu tür ilişkiler o yıllarda hem Türkler hem Ermeniler tarafından hiç hoş karşılanmazmış, eminim ki babam bundan çekinirdi. Özellikle de gözünün önünde yaşanan sorunlu bir ilişki, sınıf arkadaşı Aram'la Sabahat'ın örneği varken.

Aram Balayan'ın hikâyesini o yılların Kolejilerinden bilmeyen yoktur, çünkü bir Türk kıızıyla, Sabahat'la dillere destan bir aşk yaşamış. Sabahat'ın yeğeni olan Ayşe Kulin *Umut* romanında teyzesinin yaşadığı bu aşkı anlatır.

Sabahat eski köklü bir ailenin kızıdır, Arnavutköy Kız Koleji'nde öğrencidir. Kardeş okul Robert Kolej'de okuyan Aram'la tanışırlar, birbirlerine âşık olurlar ve buluşmaya başlarlar. Durumu fark eden Aram'ın annesi oğluna mâni olmaya çalışır. Balayanlar aslen Merzifonludur, o kadın da tehcir görmüş, yoksul düşmüş, zorluklarla boğuşmuştur. Oğlunun bir Türk kıızıyla olmasını istemez ama sözünü geçiremez. Ayrıca oğlu için endişe eder çünkü Sabahat'ın ailesinin de bu sevdaya karşı çıkacağını bilir. Nitekim Sabahat'ın ailesi durumu fark edince gençleri ayırmak için her türlü önlemi alırlar. Aram yerine göre dayak yer, hayatını tehlikeye atar ama Sabahat'tan vazgeçmez. Sabahat da bütün yasaklara ve cezalara rağmen Aram'dan vazgeçmez. Gençler yıllar süren mücadelelerden sonra, otuzlu yaşlarının sonuna doğru nihayet evlenirler, bir de kızları olur: Filiz. Filiz Bala sonradan hem lisede hem üniversitede benim sınıf arkadaşım oldu, büyüklerinin hikâyesini ondan da dinledim. Aram Sabahat'ın aşkı uğruna ismini ve dinini değiştirmişti, ama Filiz babasının aslen Ermeni olduğunu gizlemezdi. Biz öğrenciyken Sabahat Hanım Arnavutköy Kız Koleji'nde Türk müdürün sekreterliğini yapardı. Son derece kibar, sessiz ve yumuşak bir kadındı ve ben onun o yumuşak başlı görünüşüne bakıp yıllarca nasıl çelik gibi bir iradeyle aşkı için mücadele edip sonunda istediğini elde edebilmesine şaşardım.

Babamın Kolej'den diğer Ermeni sınıf arkadaşı Agop Tulukyan'ın özel hayatı ise Aram'ınki gibi mutlu sona ermemiş. Ken-

disi genç yaşta Amerika'ya yerleşmiş, kendisi gibi Amerika'ya göç etmiş İstanbullu Ermeni bir kadına âşık olmuş. Kadın iyi eğitilmiş, akıllı, çalışkanmış ama tek başına büyüttüğü bir oğlu varmış. Agop'un annesi şiddetle itiraz etmiş oğlunun çocuklu, üstelik de babası ortada olmayan bir çocuk büyüten bu kadınlı evlenmesine. Agop annesine karşı çıkamamış, aşkı için mücadele edememiş, ama sevdiği kadından da kopamamış. Yaşlı anne yıllar sonra nihayet öldüğünde hâlâ beraber olan sevgililer artık orta yaşın üzerindeymiş. Agop ancak o zaman evlenme teklif etmiş sevdiği kadına, o da artık çok geç olduğunu söylemiş; öylece devam etmişler yarım asırlık beraberliklerine. Bana bu hikâyeyi anlatan, o kadının artık seksenine merdiven dayamış olan oğluydu. Her ne kadar açıkça söylemedi ise de Agop'u affetmemiş olduğu apaçık meydandaydı. Onun için "Ne anne me koca olabildi ne de bana baba," demişti.

Ara Koley'de hayat boyu sürececek dostlar edinir. Bunlardan birisi de ileriki yıllarda ailecek de görüşeceği sınıf arkadaşı Nejat Ferit'tir. O İzmirli genç zaman içinde Nejat Eczacıbaşı adıyla Türkiye'nin önde gelen iş adamlarından biri olacaktır.

Eczacıbaşıların evinde bir sınıf arkadaşları daveti, 1962. Oturanlar sağdan sola Beyhan Eczacıbaşı, Sabahat Bala ve annem. Ayaktakilerden sağdan ikinci babam, dördüncü Bâlâ Bala (Aram Balayan); soldan üçüncü Nejat Eczacıbaşı.

Zabel'e yeni bir hayat, 1926

1926 yılına varıldığında babam artık Robert Kolej'de iyi bir öğrenci, popüler bir sporcu, yerine göre eğlenmeyi de bilen bir gençtir. Çoğu zaman evde olmaz, olduğu zaman da odasına kapanıp ya ders çalışır ya da kitap okur. Artık yetişkin bir genç adam olan oğlunun dizinin dibinde oturup kendisine can yoldaşlığı edeceği günlerin geride kaldığını fark eden Zabel, bir kez daha hayatına yeni bir yön verme zamanının geldiğine karar verir. Otuzlu yaşlarının sonuna yaklaştığı halde hâlâ alımlıdır, arada kısmeti çıkmaktadır. Yervant'ı yitirdikten tam on bir yıl sonra, babamın on sekiz yaşını doldurduğu 1926 yılında Zabel kendisine talip olan Karnig Şehbenderyan'ın evlilik teklifini kabul eder.

Babaannemin Karnig Efendi'ye âşık olduğunu zannetmiyorum. Karnig Efendi Yervant büyükbabamın aksine sessiz sedasız, kendi halinde, orta halli, iddiasız bir adamdır, ama iyi huylu, şefkatli bir insandır. Bir kadının heyecandan nefesini kesecek biri değildir belki ama bir kadını mutsuz edecek hiçbir kötü huyu da yoktur. Bana kalırsa Zabel kendisine ve Ara'ya iyi davranacak, çile çektirmeyecek bir hayat arkadaşı olarak seçer Karnig Efendi'yi.

Babam, kendisine bu evlilik kararı açıklandığında ne kadar üzülüğünü, babasının yerine geçecek olan adamı ne kadar istemediğini, annesinin kararını Yervant'ın anısına saygısızlık olarak algıladığını ve onu bir müddet affedemediğini anlatmıştı bana. Gerçi hislerini açığa vurmamaya çalışmış, buna hakkı olmadığını farkındaymış. Ayrıca annesinin bu kadar sene evlenmemesinin en önemli sebebinin kendisi olduğunu, Zabel'in onu uygun bir yaşa getirene kadar beklediğini de hissediyormuş. Mantık olarak bu evliliğin yanlış olmadığını kabul ettiği halde içi kan ağlamış epey bir zaman.

Babaannem evlenmiş, babam da yavaş yavaş annesinin yeni bir soyadı taşımasına, yabancı saydığı bir adamın kolunda gezmesine alışmış ve bir süre sonra üvey babasını sevmeye başlamış. Sonradan hep "Gerçekten çok iyi adamdı," derdi onun

için. Ben de kendisini hayal meyal hatırlıyorum: İncecik, eli yüzü düzgün, huy olarak yumuşacık bir adamdı, ona “Karnig dede,” der, severdim kendisini.

Zabel evlendikten bir yıl sonra, otuz dokuz yaşındayken Ayda halamı doğurur. Yıllar süren acılardan sonra yeni bir bebek, üstelik de bir kız çocuk hayatına neşe getirir, yıllardır hüzünlü bakan gözleri gülmeye başlar biraz. Ayda halam ayaklanıp konuşmaya, babamın arkasında “Ağparig, Ağparig”¹¹ diyerek dolanmaya başlayınca babam da bu çocuğu olabilecek yaştaki minik kız kardeşini çok sever.

Üniversite, iş ve aşk, 1932-1939

Babam 1932’de Robert Kolej’in ticaret bölümünden mezun olur olmaz *Jamanak* gazetesi sahiplerinden Mardiros Koçunyan’dan iş teklifi alır. On sekiz yaşından beri Ara’nın yazıları zaten gazetenin gençlik kısmında yayınlanmaktadır. Babam hem o işi kabul eder hem *Cumhuriyet* gazetesinde yarı zamanlı çalışmaya başlar. İleriye dönük çok planı vardır: muhakkak yüksek öğrenim yapmak ister, ayrıca ileride bir gün babası gibi ticarete atılmayı düşünür. Planladıklarının hepsinin bir arada gerçekleşmeyeceğini bildiğinden ilk önce üniversiteye devam etme kararı alır ve Hukuk Fakültesi’ne kaydını yaptırır. Babam fakülteye başlarken ileride avukatlık yapmayı düşünmemiş hiç. Muhakkak yüksek tahsil yapmak istiyormuş, hukuk bilgisinin de hem ilerisi için düşlediği ticaret hayatına, hem de o anda yaptığı ve çok sevdiği gazeteciliğe faydası olacağını hesaplamış.

1934 yılında soyadı kanunu çıktığında Ara’nın yeni bir soyadı olur: Akınoğlu. O günden itibaren her ne kadar resmi kayıtlarda soyadımız Akınoğlu olarak görünse de babam eski soyadından hiç kopamadı, yazdığı makale ve kitapları hep Aginyan soyadıyla imzaladı. Ermeni cemaati içinde de ailemiz hep Aginyan olarak bilindi.

Ara Hukuk Fakültesi’ni bitirmeye yakın *Cumhuriyet*’ten ayrılıp tam zamanlı olarak *Jamanak* gazetesine geçer. Gazetenin en

11 Ağparig: Ermenice “Abişim”
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

parlak devirleridir ondan sonraki yıllar, Ara da gazetenin durumuna göre değişik görevler üstlenir. Bu arada, sonradan hayatı boyunca aralıksız sürdüreceği köşe yazarlığına başlar. Hukuk'tan diplomasını aldıktan sonra da uzun süre ticarete atılmaz, çünkü yaptığı işi sevmiştir. Zaman içinde gazeteci olarak başarılı olmuş, Ermeni cemaati içinde tanınmıştır; yazıları beğeni toplamakta, kendisi saygı görmektedir. Bu arada sosyal hayatı da faaldir, hem Hukuk'tan hem Kolej'den hem de cemaatinden arkadaşları vardır. Babamın hayatında bunların arasından birinin hep önemli bir yeri olmuştur: Hukuk'tan sınıf arkadaşı Zühtü Tarhan en yakın dostuydu diyebilirim.

Zühtü, Hukuk'tan mezun olduktan sonra İsviçre'ye yüksek lisans yapmaya gider, doktorasını alana kadar orada kalır. Babamın otuzlu yaşlarında en çok beraber vakit geçirdiği arkadaşlarından biri yine Hukuk'tan Yetvart Suryan'dır. 1939 yılında gayrimüslimler için kısa süreli bedelli askerlik kanunu çıkınca babam da Yetvart da gidip askerliklerini yaparlar. Bu askerlik hakkında komik bir anıdan başka bir şey bilmediğime göre herhalde hem kısa hem de rahat bir süreçti.

Askerlikleri sırasında Ara ve Yetvart bir akşam geç vakit, üzerlerinde üniformaları, yiyip içip hoşça vakit geçirdikten sonra yürüyerek evlerine dönerken Harbiye civarında bakarlara karşıdan yüksek rütbeli bir subay geliyor. Bizimkiler subayı görünce hemen toparlanıp saygıyla selam verirler ama o telaşla büyük bir yanlışlık yaparlar. İkisi de sanki söz birliği etmiş gibi asker usulü parmaklarını şapkalarına götüreceklerine sanki fôtr şapka giyiyormuşçasına şapkalarını çıkarıp hafif eğilerek verirler selamı. Subay "Gelin bakayım buraya," deyip hesap sorunca bunlar tabii yaptıkları hatayı fark edip telaş içinde özür diler, bedelli olduklarını söylerler. Subay bunun üzerine işi fazla uzatmadan "Belli zaten ne b.. olduğunuz, hadi gidin gözüm görmesin," deyip bizimkileri salıverir.

Askerlik biter, terhis olduktan bir süre sonra Yetvart babama devamlı âşık olduğu Kristin Çınaryan'dan bahsetmeye başlar, kızın onu sadece arkadaş olarak gördüğünden, başka şekilde yüz vermediğinden yakınır. "Ah görmelisin o gözlerinin gü-

zelliğini, tam yeşil desem değil, sarı da hareleri var,” diye anlatır durup dinlenmeden.

Batı dünyasının zor dönemlerden geçtiği 1938-1939 yıllarında babamın gazetedeki köşe yazıları genellikle politik konularda, Hitler karşıtı yazılardır. İstanbullu Ermenilerin çoğunun *Jamanak* okuduğu o yıllarda ne Türkçe ne Ermenice gazetelerde henüz Hitler aleyhinde yazan pek yoktur, bu nedenle babamın köşe yazıları günün konusu olur. Yetvart bir gün yine Çınaryanların evine, Kristin’i ziyarete gittiğinde söz dönüp dolaşıp Ara’nın o günkü yazısına gelince Kristin’in politik konulara meraklı olan ablası Viktorya yazarı ne kadar beğendiğini, yazılarını hiç kaçırmadan okuduğunu söyleyip babamı över. Yetvart, Ara’nın falkülteden yakın arkadaşı olduğunu söyleyince de genç kız şaşırır kalır, çünkü nedense hayranı olduğu yazarın yaşlı başlı bir adam olduğunu zannedermiş. Hemen Yetvart’a “Çok tanışmak isterim kendisiyle, lütfen bize geleceğin bir gün onu da beraberinde getir,” diye tembih eder, annemle babam böylece tanışır. Babam yakışıklı değildir, sporu bıraktıktan sonra kilo almaya başlamıştır, ama annem zaten yazılardan âşık olmuştur ona. Babamın ise geleneksel Ermeni genç kızlarına benzemeyen, aklından geçeni pat diye söyleyiveren, çok okuyan, kıran kırana politika konuşan şen şakrak anneme âşık olması fazla bir zaman almaz.

ANNEMİN AİLESİ

Gelibolu, 1850-1910

Annemin büyükbabası Kaspar Çınaryan 1850 yılında Gelibolu'da bir demircinin oğlu olarak gelir dünyaya. Kaspar'ın babası iyi zanaatkâr olarak bilinir, ama varlıklı değildir. Ailenin biricik oğlundan beklediği, büyüdüğünde babasına işinde yardımcı olması, babası yaşlandığında da işi devralıp aileyi geçindirmesidir. Ciddi ve itaatkâr bir çocuk olarak büyüyen Kaspar, ailesinin istekleri doğrultusunda demirciliğe başlar ama gönlü okumaktan yanadır. Akli eğlencede olan gençlerden değildir. Gündüzleri demir döverek, akşamları da geç saatlere kadar kitap okuyarak geçirir günlerini.

Büyük dedem Kaspar'ın bir ideali vardır: İstanbul'a gidip okumak, avukat olmak. Ailesinin tek erkek evladı olduğu, onusuz yapamayacaklarını bildiği için de ailesini yüzüstü bırakıp İstanbul'a gitmeden rüyasını gerçekleştirebilmenin yollarını arar durmadan. Bir gün, sadece sınavlar için İstanbul'a giderek diploma alabileceğini öğrenince hemen harekete geçer ve çalışma hayatının yanı sıra hukuk eğitimine de başlar. Ondan sonrası için "Kaspar kan ter içinde demir döver, demiri soğumaya bıraktığında da ders çalışmış," diye anlatırlardı büyüklerim.

Çabaları olumlu sonuç verir, Kaspar çocukluğundan beri kurduğu hayali gerçekleştirir ve avukat olur. Gerçi çalışmaktan kadın kız düşünmeye pek vakti olmamıştır ama zamanı geldiğinde ailesi uygun birini bulup onu başgöz eder. İsguhi büyük büyükannem okuma yazma bilmezmiş, ama annem onun akıllı ve kişilikli bir kadın olduğunu söylerdi. Yaşlılığında aynı evde yaşadığı torunu Viktorya'yla aralarında sıcak bir ilişki varmış. Klasik müzik dinlemeyi severmiş, annem piyanosunun başına oturduğunda usulca gelir annemin yakınına oturur, özellikle Beethoven çaldığında ellerini göğsüne bastırıp "Ah Viktorya, sen bunu çaldığında şuracığımda bir şey oluyor," dermiş. Ama İsguhi'nin bir kusuru varmış, dediği dedikmiş ve hoşuna gitmeyen bir durum olduğunda diklenirmiş. Kocasıyla da gerektiğinde, hatta bazen gerekmediğinde kavga edermiş, ama buna rağmen Kaspar karısına düşkünmüş. Kaspar'ın hayatında tanıdığı ilk ve son kadın İsguhi'ymiş diye rivayet edilir ailede.

Yıllar geçmiş, Kaspar büyük dedem Gelibolu'nun saygın kişileri arasına girmiş. Bir müddet avukatlık, daha sonra da hâkimlik yapmaya başlamış, adil bir hâkim olarak ün salmış. Kapkara ve gür sakallıymış, "Karasakallı Hâkim" derlermiş ona. Çok çalışır, az konuşurmuş, onu tanıyan herkes ciddiyetinden ve saygıdeğer kişiliğinden bahseder, ondan çekinirmiş. Sonunda Kaspar Efendi Çınaryan'ın şöhreti Sultan Abdülhamid'e kadar varmış olacak ki Abdülhamid Kaspar'ı Gelibolu Hazine-i Hassa Vekili yapar. Olayın ayrıntılarını bilmiyorum ama büyük dedem padişahın huzuruna da çıkmış, padişah Kaspar'a sigara ikram etmiş karşılıklı içmişler diye anlatılırdı. Abdülhamid tarafından büyük dedeme verilmiş bir rütbe tevcihi beratı¹ da var günümüze kadar kalmış olan.

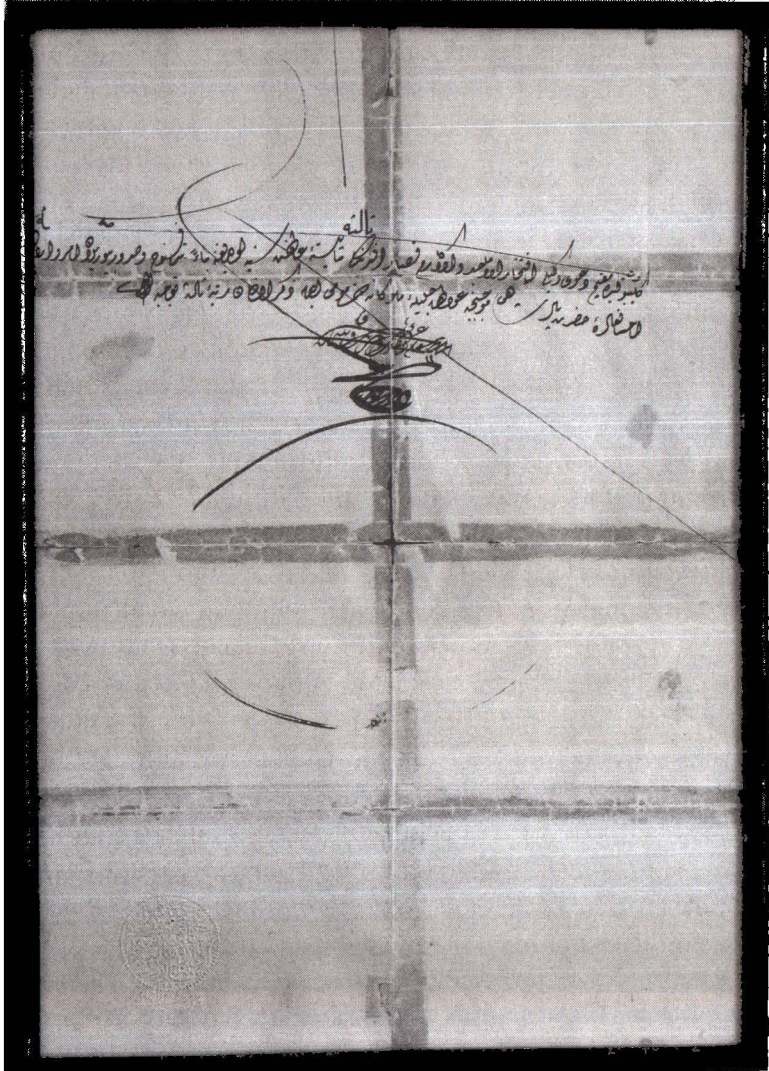
Yine anlatılan bir hikâyeden dolayı büyük dedemin Avrupa görmüş olduğunu anlıyorum. Kaspar Avrupa'da restoran yemeklerine alışmakta güçlük çekmemiş ama Avrupalıların az

1 Gelibolu'da mukim dâvâ vekili iftihar-ul emacid ve ela karim Kaspar Efendi'nin şayeste'i atıfet-i seniyye olduğuna binaen şerefsunuh ve sudur buyuru-lan emir ve irade-i ihsanade-i hazret-i padişah-i mucibince avatif-i celile-i mulukaneden mumailayhe zikr olunan rütbe-i salise tevcih olundu.

Büyük dedem Kaspar Çımaryan'ın tahminen 1880'lerin sonunda yapılmış olan yağlıboya portresi.

ekmek yemeleri, lokantalarda ekmeğin küçük porsiyonlar halinde servis edilmesi kendisine ters gelirmiş. Bu yüzden Paris'te olduğu zaman lokantaya gitmeden bir ekmekçiye uğrayıp bir somun satın alır, ekmeği koltuğunun altına sıkıştırıp lokantaya gider, orada soslu Fransız yemeklerine gönlünce ekmek banıp alıştığı usulde **yemiş yemeğini.**

Büyük dedeme Abdülhamid tarafından verilen rütbe tevcihi beratı.

Kaspar'la İsguhi'nin üç çocuğu olur: En küçükleri 1886 doğumlu dedem Agop, ablası Eliza ve adını bilmediğim büyük oğulları. Büyük oğul babası gibi okumaya meraklıdır, doktor olmak ister ama İstanbul'da tıp okuduğu yıllarda vereme yaka-

**Büyük dedem Kaspar, büyük büyükanne İsguhi ve ortada dedem Agop.
Gelibolu, 1888.**

lanır. Annesiyle babası yorulmaması için eğitimini bırakmasını teklif edince kabul etmeyip devam eder okumaya. Sonunda bütün gayretlere ve dikkatli bakıma rağmen hastalığın pençesinden kurtarılamaz ve ölür. Oğlu öldüğünde Kaspar'ın kapkara sakalı bir gecede bembeyaz olmuş derlerdi.

Bu büyük acıdan sonra İsguhi büyük oğlunun çok çalışmaktan verem olduğuna kanaat getirip küçük oğlu Agop'u fena halde şımartmaya başlar, onun eğitimi söz konusu olunca "Bu oğlumu da elimden alamazsınız, dünyada uzaktaki okullara göndermem onu, gözümün önünden ayrılmasına dayanamam," diye tutturur. İsguhi bir şeyi tutturdu mu kimsenin elinden pek bir şey gelmezmiş ama Kaspar'ın uğraşları sonucunda bir orta yol bulur. O yıllarda Bursa'da İpekçilik Enstitüsü² vardır, kolay ve kısa bir eğitimidir bu. İsguhi'yi oğlunu kısa bir müddet için oraya göndermeye razı edebilirler sonunda.

Agop dedem Bursa'da eğitimini tamamladıktan sonra Gelibolu'ya dönüp ticaretle uğraşmaya başlar, Rusya ile ticaret yaptığı için de devamlı oraya gidip gelir. Dedemin Odessa ve Yalta'dan bahsettiğini hatırlıyorum, demek ki bağlantıları o şehirlerdeydi. Kısa zamanda başarılı olur ticaretle, genç yaşta iyi para kazanmaya başlar. Dedemin sanata ve müziğe merakı varmış, Rusya'daki konserleri ve operaları yakından izlermiş. Seyahatlerinden birinde Caruso'yu³ dinlediğini hep hayranlıkla anlatırdı bana yaşlılığında. Biz dedemle aynı evde yaşadığımız için çok iyi hatırlarım onun özellikle operaya olan sevgisini; bazı opera arylarını baştan sona ezbere bilirdi. Ben küçükken evde bir "La Traviata" plağımız vardı, akşamları annemler gezmeye gittikten sonra dedem bazen onu çalar, plakla beraber aryları söyler, o acıklı melodileri söylerken de komik hareketler yapardı beni eğlendirmek için.

Dedemin gençlikte çok düşkün olduğu bir diğer sanat dalı da tiyatroymuş. Aslında için için tiyatro sanatçısı olmak istermiş,

2 1976 yılına kadar hizmet veren bu enstitü 1887 yılında Ahmet Vefik Paşa'nın valiliği sırasında kuruldu. Fransa'da ipek üretimi konusunda ihtisas yapması için Osmanlı Devleti Kevork Torkomyan'a burs vermiş, kendisi dönüşünde Enstitü'nün başına getirilmiş.

3 Enrico Caruso (1873-1921): zamanının ünlü İtalyan tenoru.

ama bunu dile bile getirmezmiş. Böyle bir girişimde bulunursa babasının oracıkta düşüp ölebileceğinden çekinirmiş. Bazen iş için İstanbul'a gider, o gezilerde tiyatroda geçirirmiş akşamlarını. Hele ünlü bir yabancı tiyatro oyuncusu İstanbul'a geldiğinde onun oynadığı oyunu hiç kaçırmazmış, Gelibolu'dan özellikle Sarah Bernhardt'ı⁴ izlemek için İstanbul'a geldiğini anlatmıştı. O zamanlar İstanbul'da epey tiyatro faaliyeti olurmuş, tiyatro sanatçılarının birçoğu da Ermeniymiş zaten; Türkçenin yanı sıra Ermenice oyunlar da sahneye koyan tiyatrolar varmış. Bu tiyatrocuların bir kısmıyla dost olmuş dedem, İstanbul'a gittiğinde onların eğlencelerine katılırmış. Tiyatro kumpanyaları Anadolu ve Trakya'da turnelere çıkarlar, bu arada Gelibolu'ya da uğrarlarmış.

Bir keresinde Ermenice olarak *Othello* oynamak üzere İstanbul'dan Gelibolu'ya bir kumpanya gelir. Iago rolünü oynayacak olan aktör daha işinde yeni ve heveslidir, iyice hain bir görüntü sergilemek için sapasağlam iki ön dişini çekirmiştir turneye çıkmadan. Ama adamcağıza rolünü rahat oynaması için fırsat verilmez, Gelibolu seyircisi oyun boyunca devamlı Iago'ya küfreder, "Utanmıyor musun, masum kadının günahına girmeye alçak!" diye bağırır. *Othello* rolünü oynayana da "İnanma ona, mendili karın vermedi, o suçsuz," diye yırtınırlar. Birkaç saat boyunca bu şekilde Shakespeare'i katlettikten sonra bile kızgınlığı geçmez seyircilerin, ertesi gün şehrin birkaç yiğit delikanlısı ne yapar eder Iago'yu bulur ve adamı kan revan içinde bırakıncaya kadar döver, geriye kalan dişlerinin de bir kısmını kırarlar.

Gelibolu'ya ne zaman bir tiyatro kumpanyası gelse dedem hemen gider, İstanbul'dan tanıdığı oyuncularla vakit geçirir, tanımadıklarıyla orada ahabalık kurar, oyundan sonra da onların eğlencelerine katılırmış. Bazen de gözüne ufak bir rol kestirir, o rolü oynayan adamı ağırlar, belki de rüşvet verir, orada oldukları müddetçe kendisi oynarmış o rolü. Gelibolu Ermenileri bunu bilir, ama herkes Kaspar Efendi'den çekindiği için hiç kimse ona bir şey söylemezmiş. İsguhi'nin bu işlerden haberi var mıymış bilmiyorum.

4 Sarah Bernhardt (1844-1923): zamanının ünlü Fransız tiyatro oyuncusu.

Bir gün beklenen felaket gelir dedemin başına. Son gelen kumpanyanın ve sergiledikleri oyunun çok methini duyan Kaspar Efendi o gece tiyatroya gitmeye karar verir. Keyifle oyunu seyrederken birdenbire sahnede oğlu Agop'u görünce yıldırım çarpmışa döner Kaspar. Agop ise durumun farkında değildir. Kaspar Efendi oğlunu gördüğü an bir bakar ki etraftaki ahalinin büyük bir kısmı o anda sahneye bakacağına kendisine bakıyor. Hiç bozuntuya vermez, sakın bir tebessümle oyunu sonuna kadar izler, bitince alkışlar, ama eve döndüğünde oğlunu adam etmek için önemli bir karar alır: Agop'u evlendirme kararı.

Bu tiyatro olayı Kaspar büyük dedemin oğlu konusunda canını sıkan tek şey değilmiş. Oğlunun çapkınlık hikâyeleri de çalınıyormuş kulağına. Ayrıca, Agop'un her Rusya'ya gittiğinde yapabileceği hovardalıkları da hayal edebiliyormuş. Oğlunun yaşadığı hayatı hiç onaylamayan Kaspar, Agop'un evlenince biraz olsun uslanacağına inanıyor, ama yine de "Agop'a karılık, Isguhi'ye gelinlik yapacak kızın vay haline," diye düşünüyor değilmiş.

Kafası bu fikirlerle meşgul iken bir gün Tekirdağ'da yapılacak bir işi çıkar Kaspar'ın ve oraya gitmek üzere sabah erkenden vapura biner. Deniz üzerinde sakın ve huzurlu birkaç saat geçireceğini ümit ederken yanına çenesinin düşüklüğüyle ünlü bir tanıdığı gelip "Müsaade edersen yanına oturayım Kaspar Efendi, biraz sohbet ederiz Tekirdağ'a varana kadar," demez mi! Az ve öz konuşmasıyla tanınan Kaspar bu tekliften hiç hoşlanmaz, adama dönüp "Tabii buyur otur, ama maalesef sohbet edemeyiz, elimde bir dava var, onu düşünüp halletmem lazım bu yolculukta," diyerek huzurunu garantiler.

Kaspar böylece sakın bir yolculuk yaptıktan sonra, vapurun Tekirdağ'a yanaşmasına on-on beş dakika kala yanındaki geveze tanıdığının da hatırını hoş etmek için ona dönüp "Ee-ee, anlat bakalım şimdi ne var ne yok," deyince adamcağız "Öf be, çatlayacaktım artık konuşamamaktan Kaspar Efendi! Sana bir şey soracağım, sen Tekirdağlı Agopoviç ailesini bilir misin?" diye sorar. Kaspar ailenin ününü duyduğunu, ama fert-

lerini tanımadığını söyler. Yol arkadaşı “O ailenin bir kızı var, Mannig,⁵ bakmaya kıyamazsın, görsen hayran kalırsın,” diye başlayıp vapur Tekirdağ’a yanaşana kadar hiç nefes almadan Mannig’in ne kadar güzel, zarif, becerikli, ailesinin ne kadar görgülü, ne kadar varlıklı olduğunu anlatır durur. En sonunda da o gün akşama doğru, Tekirdağ’daki diğer işlerini hallettikten sonra oğlu için Mannig’i babasından istemeye gideceğini söyler.

Bu konuşmalar yapılırken vapur Tekirdağ’a varır, Kaspar beraber yolculuk ettiği kişiyle vedalaşıp iner vapurdan. İskelenin sonunda arabalar ve arabacılar görür. Onlardan birini çağırıp “Agopoviçlerin evini biliyor musun?” diye sorar. Arabacı “Tabii, yukarı mahallede, onların evini bilmeyen mi var Efendi?” deyince, Kaspar “Beni hemen onların evine götür, çabuk!” der. Neticede büyük dedem Kaspar Çınaryan o sabah Agopoviçlerin kapısını çalar, kendini tanıtır ve diğer büyük dedem Hacı⁶ Sarkis Agopoviç’den kızı Mannig’i oğlu Agop’a ister.

Tekirdağ, 1850-1870

Anneannem Mannig Agopoviç’in ailesi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu uyruğunda olduğu için ailenin geçmişte Avrupa’dan Osmanlı topraklarına göç ettiğini zannederler. Halbuki Agopoviçler eski Tekirdağlıdır, Tekirdağ Ermenileri de 17. yüzyılın başında Anadolu’daki Celâli isyanları ve kıtlıklar nedeniyle Kemah, Erzurum, Erzincan ve Eğin yörelerinden Trakya’ya göç ettikleri için soyları aslında Anadolu’dandır. Avusturya uyruğu ise İmparator Franz Jozef tarafından aileye ödül olarak verilmiş, ‘oviç’ eki de o zaman artık hayatta olmayan aile büyüğü Agop Efendi’nin adına eklenip yeni bir soyadı oluşturulmuştur. Daha önce ailenin soyadı Alyanak’mış.

19. yüzyılda Tekirdağ önemli bir ticaret merkeziymiş ve Trakya’nın en çok Ermeni nüfusa sahip şehriymiş. O zaman-

5 Mannig: Maryam (Ermenice Meryem) isminin şekil değiştirmiş hali.

6 Kudüs’e hacca gitmiş olan Hristiyanlara verilen unvan.

lar Türklerin 'Tekfur Dağı', Ermenilerinse 'Rodosto' dedikleri bu liman şehrinde Alyanaklar görkemli bir köşkte yaşarlarmış. Meyilli arazide konumlanan, sokak tarafı iki kat, deniz manzarasına hâkim olan arka tarafı beş kat olan bu köşkün 5.000 altına mal olduğu ve tuğlalarının Fransa'dan getirildiği rivayet edilir. Alyanaklar büyük servet sahibiymişler, nesillerden beri Tekirdağ'da bankerlik yapıyorlarmış. Bu öylesine bir servetmiş ki aile büyükleri öldüğünde miras paylaştırılırken altınları saymak uzun zaman alacağı için kepece kullanılmış.

19. yüzyılın ortalarına varıldığında artık Alyanak ailesinin reisi Krikor Efendi'dir, onun da iki oğlu vardır: Küçüğü 1868 doğumlu Movses, ondan epey büyük olan ağabeyi ise benim anne tarafından büyük dedem olan Hacı Sarkis. Hacı Sarkis'in tam doğum yılını bulamadım, ama yaptığım hesaplara göre 1850'lerin başı olmalı.

1850'lerde bir gün, İmparator Franz Jozef'in akrabalarından biri Viyana'dan İstanbul'a gelirken Tekirdağ civarında avlanmaya karar verir, av sırasında kaza geçirir ve ağır bir şekilde yaralanır. Millet telaş içinde ne yapacağını düşünürken büyük-büyük dedem Krikor Efendi'ye fikir sormaya gidilir, o da "Buyrun bizim eve getirin, biz ona bakar, iyileştiririz," der. Böylece Avusturya-Macaristan prensi Alyanakların köşkünün bir odasına yerleşir ve aile genç adamı iyileştirmek için seferber olur. Prens tamamen iyileşene kadar orada misafir kalır ve Alyanaklara müteşekkik olarak ülkesine döner.

Bir süre sonra birkaç Avusturya-Macaristan atlısı Tekirdağ'a gelir, şehrin merkezinde dururlar. Borazanlar çalıp halkı meydana toplarlar. İnsanlar neye uğradığını şaşırır, alışlagelmişin dışında bir sahnedir sergilenen. Atlılardan en kıdemli olanı bir ferman okumaya başlar. Anlaşılan Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Jozef, akrabasına ihtimamla bakıp iyileştiren Alyanak ailesine hediyeler göndermiş, ayrıca da tüm aileyi imparatorluğunun uyruğuyla ödüllendirmiş, ilaveten onlara Tekirdağ'da konsolos olarak imparatorluğunu temsil etme yetkisi vermiştir. Bu şekilde Avusturya-Ma-

caristan uyruğuna geçen ve Avusturya konsolosu olan Alyanak ailesi soyadını da değiştirir, o günden sonra Agopoviç soyadı ile anılır.

Bir buçuk asırlık bu olay, günümüzde hikâyeyi anlatan aile ferdine göre şekil değiştirmektedir. Bazen gelen grupta iki bozancı olur, bazen yirmi; bazen atlılar on tane olur, bazen yüz taneye yakın; hediyeler bazen küçüktür, bazen hazineler şeklindedir. Ama değişmeyen gerçek, bugüne kadar ailenin bazı fertlerinin sahip oldukları yabancı uyruktur.⁷

1850'lerin başında doğmuş olduğunu tahmin ettiğim büyük dedem Hacı Sarkis 1870'li yılların başında evlenmiş olmalı. Sarkis çirkinmiş, şaşıymış ama ailesinin konumundan dolayı istediği kızı alabilecek durumdaymış. Agopoviçlerin, Çorlu eşrafından Dişliyan ailesiyle hem iş ilişkileri hem de dostlukları varmış. Özellikle Dişliyan kardeşlerden Garabed Çorbacı'yı⁸ pek beğenirlermiş. Üç oğlandan sonra Garabed Çorbacı'nın kızı Kristinya doğunca iki aile karar verip çocuklarını beşik kертmesi yapmış, kızcağız on üç yaşına varınca da artık evlilik çağına geldiğine karar verip Tekirdağ'a gelin göndermişler.

Çorlu, 1800'lerin başı - 1870

Büyük anneannem Kristinya'nın Çorlu'da toprak ağası olan ailesi Dişliyanlar aslen Anadolulu olup 17. yüzyılın başında Kemah'dan Rumeli'ye göç etmişler. Aslında aile hakkında çokça rivayet vardır, bunların bir tanesi de soyadları konusundadır. 19. yüzyılın başlarında ailede bir çocuk ağzında dişlerle doğar. Çorlu'da bu haber kulaktan kulağa yayılır, çocuğun doğaüstü güçleri olabileceği sözleri dolanmaya başlar etrafta. Herkes gelip kendi gözleriyle bebeğin dişlerini görmek ister, ev günlerce ziyaretçilerle dolup taşar. O doğumdan sonra aile Dişliyan olarak anılır.

7 Yabancı uyruk kullanma hakkı erkek çocuklara geçmiş, kızlar evlendiklerinde bu hakkı kaybetmiştir.

8 Çorbacı: iş veren, insanları doyuranlar için kullanılan lakap.

1870'li yıllarda artık yaşlarını başlarını almış olan Sarkis ile Prapyon Dişliyan çiftinin biri kız beş yetişkin çocuğu varmış. En büyükleri olan kız hakkında tek bildiğim adının Narne ve 1828 doğumlu olduğu. Diğer kardeşler yaş sırasıyla Garabed Çorbacı, Hacı Taniyel, Kara Hacı Mesrob ve Deli Hacı Artin. Aile üç konuda ünlüymüş: Dişli doğan ataları, çiftliklerinin sayıları, bir de delileriyle. Ben çocukken ailede tam altmış tane deli olduğu iddia edilirdi.

Dişliyan kardeşlerden en dengeli olanı büyük anneannem Kristinya'nın babası 1830 doğumlu Garabed Çorbacı'ymış. Garabed ailenin reisi ve akıl hocası konumundadır. Diğer üç erkek kardeş değişik şekillerde biraz deli oldukları için Garabed'in hayatı pek kolay olmamış, devamlı kardeşlerini idare etmeye çalışmış.

Hacı lakabını kullansalar da kullanmasalar da Dişliyanların hepsi de Agopoviçler gibi hacıymış, ama dindar olduklarından değil. O zamanlar Kudüs'e hacca gidenlerin gemileri Tekirdağ'dan kalkarmış, Dişliyanlarla Agopoviçler de gezmeyi sevdikleri için hepsi Kudüs'e gitmişler. Öyle ki, anneannem Manig bile yirmi iki yaşında evlendiğinde hacıymış! Anneannemin bileğinin iç kısmında, Kudüs'te yaptırdığı hac şeklindeki dövmeyle çocukken pek beğendiğimi hatırlıyorum.

Dişliyanların en ünlü delilerinden biri Garabed'in oğlu, Kristinya'nın ağabeyi Arakel'miş. Onun durumunun çocukken başına gelen bir olaydan kaynaklandığı anlatılırdı. Arakel on bir yaşındayken bir hasat vakti eşkıyalar tarafından kaçırılır. Sonradan duyulur ki eşkıyalar durumu iyice araştırmış, "Çocuğun annesi sağ mı? Boşuna annesiz çocuk kaçırmayalım, annesi olandan daha fazla para koparabiliriz," diye soruşturup işi dikkatle planlarlar. Fakat olaydan sonra etrafta öyle bir velvele kopar ki eşkıyalar yakalanacaklarından korkup hemen fidye istemezler. Sonradan kimliklerini ortaya çıkarır korkusuyla da kaçıırken çocuğun gözlerini sıkıca bağlarlar. İş uzayınca günlerce Arakel'in gözlerini hiç açmazlar, bir yerden diğerine giderken, tarlalarda kaçarken gözleri bağlı olarak koştururlar onu. Sonunda fidyelerini alırlar, yakalan-

mazlar da! Çocuk ailesine kavuşur ama bir daha kendine ge-
lemez, hayatının geri kalanını Çorluluların 'zır deli' dedikle-
ri konumda sürdürür.

Dişliyan kardeşlerin hepsinin de eli yüzü düzgündür, ama özellikle Hacı Taniyel gençliğinde pek yakışıklıdır, giyimine de özen gösterir. Bir de havasına hava katan beyaz bir eşeği vardır Taniyel'in. Aslında beyaz atı olmasına pek heves eder ama Osmanlı'nın birçok yerinde olduğu gibi Çorlu'da da gayrimüs-
limlerin ata binmesi yasaktır. Hacı Taniyel'in gözü gibi baktığı eşeğinin firuze kakmalı gümüş süsleri bile vardır. Evi bir yokuşun tepesindedir, genç adam her gün eşeğine kurulup etrafını süzerek gider işine. Özellikle de yazın beyaz kıyafetlerini giyip başında fesi evinin yokuşunu çıkarken genç kızlar yolunu gözler, Taniyel'in kendisine mi daha çok hayran kalsınlar yoksa beyaz eşeğine mi bilemezlermiş. Hacı Taniyel tam deli olmasa da zaman zaman tepesi atar, o zaman ağzından olmadık laflar çıkarmış. Örneğin, bir gün İstanbul'daki Patrikhane'den gelen önemli bir din adamını karşılayıp ağırlama görevi verir kendisine. Taniyel sözü sohbeti yerinde olduğu için ilk başta iyi bir intiba bırakır İstanbullu din adamının üzerinde, ama Patrikhane'den gelen adam Çorlu'daki Ermenileri daha iyi tanımak amacıyla soru üstüne soru sordukça Taniyel'in tepesi atmaya başlar. Sonunda misafir "Buradaki bütün Ermeniler kiliseye yardım ediyorlar mı? Etmeyen de var mı?" gibi beylik bir soru sorduğunda Taniyel'in verdiği cevap "Yok be *Hayr Surp*,⁹ kim s..er kiliseyi!" olur.

Dişliyan kardeşlerin kendi malları olan yirmiden fazla çiftliğin yanı sıra kiraladıkları bazı çiftlikler de vardır. O zamanın kanunlarına göre çiftlikler yirmi yıl aynı kişi tarafından kiralanırsa sonunda kiracının malı olurmuş. Kardeşlerden esmerliğinden dolayı 'Kara' lakaplı Mesrob'un yirmi yıl kiraladığı bir çiftlik vardır, ama yirmi yılın sonunda toprağın sahibi, Abdülhamid'in yakını olan nüfuzlu paşa tapuyu Mesrob'a teslim etmeyi reddeder. Bu durumda yapılacak en akıllıca hareket o işin peşini bırakmak olduğu halde hırslı bir adam olan Mesrob, pa-

şa filan dinlemeyip ne yapıp edip çiftliği ele geçirme çabalarını sürdürür. Garabed Çorbacı defalarca kardeşini ikaz etse, bir Ermeni'nin nüfuzlu bir paşaya, hele ki padişahın bir yakınına dış geçiremeyeceğini anlatmaya çalışsa da Mesrob kafasına takmıştır bir kere, işin peşini bırakmaz.

Bir akşam Mesrob eve dönmez. Ertesi sabah etrafta arama yapan yakınları sahip olmaya çalıştığı çiftliğin topraklarında hancılarca çerçelenmiş ölüsünü bulurlar. Deli Hacı Artin bu cinayetten sonra her yerde ulu orta hem paşaya hem Abdülhamid'e ana avrat küfretmeye başlar. Söylediklerinden dolayı Artin yaka paça hapse atılır, ama iflah olmaz, orada da sürdürür paşa ve Padişah aleyhindeki sözlerini. Yıllarca hapiste yatar. Bir an evvel tahliye edilmesi ve hapiste bir kazaya kurban gitmemesi için ailesi devamlı sağa sola rüşvet verir, para yedirir. O yıllarda Çorlulu Ermeniler arasında dolanan bir laf varmış, "Dişliyanlar zengin olmasaydı Deli Hacı Artin çoktan öldürülmüştü ama birtakım insanlar onu sağ tutup kendilerine ömür boyu gelir sağlıyor," derlermiş. Artin on dört yıl hapis yattıktan sonra 1914'te tahliye edildiğinde servetinin çoğu elden gitmiştir, bir süre sonra da eceliyle ölür.

Dişliyan kardeşler arada bir sapıtsalar da servetlerinden dolayı Çorlu Ermeni cemaatinin önemli kişileridir, kilise yönetim kurullarının ve benzeri görevlerin hep başında bulunurlar. Zaten aksini düşünmek de Çorluluların pek haddi değilmiş. Bir keresinde Çorlu'ya yeni yerleşmiş olan bir Ermeni ailenin reisi kilise kuruluna gidip kendisi de söz hakkı elde etmek istediğini belirttiğinde adamın bir temiz dayak yediğini, sonunda evine kolu kırık olarak döndüğünü hatırlarmış insanlar.

Tekirdağ, 1870-1910

Kristinya on üç yaşını bitirdiğinde artık evlilik çağına varmış bir kız olarak Tekirdağ'a gelin gönderilir. Garabed Çorbacı kızından hiçbir şey esirgememiştir, muhteşem bir çeyizle gelmiştir Kristinya Çorlu'dan. Çeyiziyle beraber oyuncak bebeklerini de getirmiş, ilk çocuğunu doğurana kadar onlarla oynadığı an-

latılırdı ailede. Güzel kızdır, düğünde bütün misafirler hayran kalırlar ona. Gelinliğinin düğmeleri elmastandır, kumaşı da incilerle işlidir. Başak motifleri ile süslenmiş olan bu incili gelinlik sonradan Tekirdağ'daki kiliseye hediye edilmiş, gelinliğin bazı parçaları orada örtü olarak kullanılmıştır. Ben çocukken hatırlarım, aile fertleri arada sırada "İyi de elmas düğmelere ne oldu acaba?" diye birbirlerine sorarlardı ama sorunun cevabını hiç kimse bilmezdi. Belki de bilen vardı da sesini çıkarmak işine gelmiyordu.

Şaşı ve oldukça çirkin olan koca namzedi Sarkis'i ancak düğün günü görür Kristinya, gördüğü anda da yıldırım çarpmışa döner ve anında sıırıslıklam âşık olur kocasına. Onların bu aşkı ömürlerinin sonuna kadar sürer, son derece muhabbetli bir karıkoca olurlar, Hacı Sarkis karısının bir dediğini iki etmez. Kristinya'nın kocasına olan hayranlığı ise mizah konusu olur Tekirdağlılar arasında.

Bir gün Hacı Sarkis, kasabın çırağıyla eve bir bütün kuzu gönderir. O zamanlar varlıklı aileler kasaptan etlerini parça parça değil de hayvanı bütün olarak satın alırlarmış. Her şeyin bol olduğu, devamlı ziyafetler düzenlenen bir evdir Agopoviçlerinki, ama bir gün evvel Hacı Sarkis eve zaten bir bütün kuzu göndermiş, o bile henüz pişirilmemiştir. Kristinya bir yanlışlık olduğunu düşünür ve kasabın çırağına kuzuyu geri götürmesini söyler. Çırak yanlışlık olmadığında ısrar edince de "Söyle bakayım peki, nasıl bir adamdı bu kuzuyu gönderen?" diye sorar. Çocuk utana sıkıla "Şaşıydı," der. Bunun üstüne Kristinya "Yaaa, dedim sana, yanlış yere getirdin kuzuyu, o benim kocam değil işte," deyip kuzuyu geri gönderir. Akşam Hacı Sarkis eve gelip kuzuyu gönderenin o olduğu anlaşılınca da Kristinya "O çocuk da kör müydü neydi, ne şaşısı, hafif şehla," diye söylenir bu kez.

Yıllar geçip de Kristinya'yla Hacı Sarkis'in muhabbetinin git-tikçe arttığını gören Agopoviçler Sarkis'den yaşca epey küçük olan kardeşi Movses'e de Dişliyanlardan bir kız almanın iyi fikir olacağını düşünürler. Sonradan cinayete kurban gidecek olan Kara Hacı Mesrob'un kızı Hripsime arada bir gelip Kris-

tinya'da kalırmış, bütün aile onu beğenirmiş zaten. Böylece karar vermek zor olmaz ve aileye ikinci bir Dişliyan gelini katılır. Kristinya çok sevdiği amca kızının kendisine elti olarak gelmesinden mutlu olur, iki aile birbirine iyice kenetlenir. Uzun yıllar boyunca Hacı Sarkis'le Movses Bey'in aile fertlerinin çoğu genelde birbirlerine hep sevgi ile bağlı oldular ve yakın ilişkide kaldılar. Aradan bir buçuk asır geçmiş olmasına rağmen şimdi bile yılda birkaç kez, özellikle de yortularda biz Hacı Sarkis'in torunlarının çocukları Movses Bey'inkilerle beraber yer içer eğleniriz.

Hacı Sarkis ile Kristinya'nın sekiz çocuğu olur. Bu çocuklardan altıncısı, Gelibolu'dan Tekirdağ'a giden vapurda bir gevezenin sözlerinden etkilenen büyük dedem Kaspar'ın Tekirdağ'a varır varmaz Agopoviçlerin kapısını çalıp oğlu Agop'a istediği anneannem Mannig!

Hacı Sarkis ve Kristinya Agopoviç, çocukları ve torunlarıyla, Tekirdağ, 1908. Ayaktakiler soldan sağa: Durig, Hayganuş, Mıgırdiç, Mannig, Kevork, Verkin, Evangül, Garabed. Oturanlar: Agop, Durig'in kocası Movses, Hacı Sarkis, Kristinya, Onnig, Eftig. Yerde oturan çocuklar: Durig'in kızları Nelli ve Anjel, Garabed'in kızı Luiz, Onnig'in kızları Sira, Sirvart ve Adrien. Henüz bütün torunlar doğmamış!

En önde anneannem Mannig Agopoviç, iki yanında Hacı Sarkis ve Kristinya. Arkada ayakta soldan sağa Agop, Kevork ve Verkin. Tekirdağ, 1908.

Hacı Sarkis'le Movses Bey'in torunları, torun çocukları ve torun torunları 31 Aralık 2012'de Natali'nin evinde yılbaşı kutluyorlar. Soldan sağa Movses Bey'in torununun torunu Katya, torununun gelini Tamar, Hacı Sarkis'in torununun kızı Diana, torununun kızı Rehan, arkada Movses Bey'in torununun kızı Kristin, Hacı Sarkis'in torununun kızı ben, Movses Bey'in torunu Eva, hepimizin arkadaşı Alinka ve Movses Bey'in torununun kızı Natali.

Gelibolu, 1910-1915

Anneannem 1910 yılında dedemle evlenip Gelibolu'ya gelin gider. Boylu poslu, biçimli, güzel bir kadınmış anneannem, isteyenleri çokmuş ama ne ailesi ne kendisi acele etmiş evlilik konusunda. Sonradan o da kızlarına hep erken evlenmemelerini, yaşı kendilerine denk kocaya varmalarını ve az sayıda çocuk yapmalarını öğütlemiş. Anneannem evlendiğinde o zaman için oldukça geç olan yirmi iki, dedem ise yirmi dört yaşındaymış.

Kaspar Efendi Mannig'i isteyince Agopoviçler bu evliliğe rıza gösterir ama son sözün Mannig'de olduğunu söyleyip nişanlanmadan önce kızlarının damat namzediyle tanışmasını şart koşarlar. Agop Tekirdağ'a gider, Mannig'le görüşür, anneannem ancak o zaman dedemin evlilik teklifini kabul eder. Dedem delidolu ama canlı ve sempatik, kültürlü, sanattan ve edebiyattan iyi anlayan, güzel konuşan biriydi. Yaşlılığında bile pırıl pırıl bakan güzel yeşil gözleri vardı. Ayrıca, kadınlarla olan tecrübelerinden dolayı eminim ki bir genç kızın gönlünü fethetmesini gayet iyi biliyordu; nitekim anneannemi ikna etmesi zor olmamış.

Mannig de aynen babaannem Zabel gibi elişlerinde maharetliymiş, hem çok güzel oya yapar, nakış işler, hem de güzel dikiş dikermiş. Kendisi Gelibolu'ya zengin bir çeyizle gelmiş, bu çeyizin birçok parçaları da kendi eseriymiş. Babaannem gibi yaptıklarını satmak mecburiyetinde kalmadığı için onun çeyizinden bana kalan parçalar oldu ve ben onları yıllarca kullandım, hâlâ da kullanırım. Birçoğunun üzerine Ermenice harflerle isminin ve soyadının ilk harflerini işlemiş Mannig. Bazıları o kadar ağır işli ki kullanmakta zorlandım; hele bir çift yastık yüzü var, üzerindeki nakışın çokluğundan insan başını üstüne koyup rahatça uyuyamaz diye düşünürüm hep.

Gelibolu'ya geldikten sonra Mannig'in giydikleri, yaptıkları hep ahalinin ilgisini çekmiş. Agopoviç kadınlarının kılık kıyafetleri zaten Tekirdağ'da da günün konularındanmış, son Paris modasını izlerlermiş. İnce uzun, bugün 'manken gibi' dedi-

Ateliers Apollon
CONSTANTINOPEL

Anneannem Mannig ve dedem Agop. Gelibolu, 1910.

ğimiz kalıpta olan anneannem giydiklerini pek yakıştırmış. Bende onun çeyizinden kalma bir sabahlık var ki, bugün baloya düğüne filan giderken manto olarak çok rahat giyilebilir, ama ne yazık ki sonradan ailede hiç kimse onun kadar ince olmadığı için pek kullanılmadı. Mannig'i bütün tanıyanlar ne kadar hanımefendi olduğundan da bahsederlermiş ama insanlara biraz mesafeli davrandığını da ilave ederlermiş hemen. Yakın dostları hep çok sevmişler onu, ama iyi tanımayanlar kendisini biraz soğuk bulurlarmış.

Mannig Gelibolu'ya gelin geldiğinde genç çift o zamanın âdetine göre Kaspar ve İsguhi ile aynı evde yaşamaya başlar. Aile fertleri arasındaki ilişkiler Kaspar'ın tahmin ettiği şekilde gelişir ve zorlu bir gelin-kaynana sürtüşmesi başlar, İsguhi'nin Mannig'e etmediği kaynanalık kalmaz. Dedemin ablası Eliza evlidir ve ayrı evde yaşamaktadır, ama o da cadılıkta annesi İsguhi'den aşağı kalmaz, yani bir de görümce sorunu vardır anneannemin.

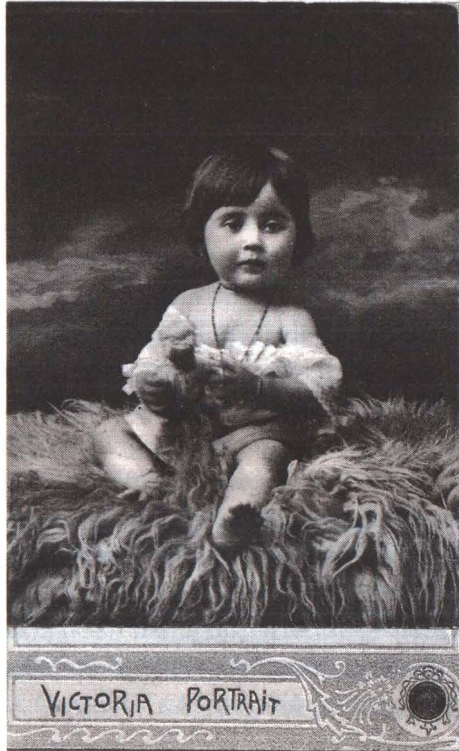
İsguhi'yle Eliza'nın nasıl Mannig'i çıldırttıkları değişik hikâyelerle anlatılırdı ailede. Örneğin Mannig dikiş dikmeyi sever, ama bir gün dikiş odasına girince bir bakar ki çeyiziyle getirmiş olduğu dikiş makinesinin yerinde yeller esiyor. İsguhi'ye sorduğunda "Eliza çok beğendi ona verdim," cevabını alır. Duruma içerleyen dedem hemen ertesi gün çarşıya gidip bulabildiği en güzel makineyi karısı için satın alır ve eve getirir.

İsguhi Mannig'i deli etmek için elinden geleni ardına koymaz ama hem Kaspar hem Agop her olayda yüzde yüz Mannig'in tarafını tutarlar. Bir keresinde anneannem aralık kapıdan Kaspar'la İsguhi'nin konuşmasına kulak misafiri olmuş: İsguhi gelinini kötülerken Kaspar karısına devamlı "İsguhiii, o kötü değıiil, sen kötüsüüün!" diyormuş kelimeleri uzata uzata. Agop da her gelin kaynana sürtüşmesinden sonra gidip karısına güzel bir hediye alır, İsguhi'yi daha da çileden çıkarırmış. Sakin mizaçlı ve çelik gibi sinirleri olan anneannem ise hiç istifi bozmaz, evde İsguhi yokmuş gibi davranır, zaman olur üç dört ay aynı çatı altında yaşayıp tek laf etmezmiş kaynanasıyla.

Dedemin bu gelin kaynana çekişmesinde karısının tarafını

tutması öyle bir boyuttaymış ki bir gün Mannig bile isyan etmiş duruma. Anneannemin Tekirdağ'dan çeyiziyle getirdiği bir çift değerli elmas küpesi varmış. Her ne olmuş ise bir gün Mannig küpelerini bulamamış, evdeki yardımcıdan şüphelenmiş ama emin olamadığı için kızın da günahını almak istememiş. Akşama Agop eve geldiğinde karısını keyifsiz görünce neye üzüldüğünü sormuş, o da "Aile yadigarı küpelerimi kaybettim," diye anlatmış durumu. Bunu duyan Agop hemen "Annem alıp saklamıştır seni üzme için, belki de kızına vermiştir küpelerini," deyince Mannig "Yok artık daha neler, ayıp ediyorsun sen de," diye kocasını paylamış. Küpelerin ne olduğunu hiçbir zaman bilememişler, ama dedem ertesi gün gidip eski küpeye benzeyen ama daha güzel, daha kıymetli bir çift küpe almış karısına. Hatırlayanlar anlatırlardı, uzun ve sallantılı bir küpeymiş yenisi, alt alta taşlar, onun en ucunda da gül şeklinde kocaman elmasları varmış.

Agop'la Mannig evlendikten iki yıl sonra, 1912'de annem doğar. Genç anne baba "Kraliçeler gibi hayatı olsun kızımızın," deyip Viktorya¹⁰ koyarlar adını. Olağanüstü güzel bir bebektir annem, neşeli bir çocuk olarak büyümeye başlar. Annemden iki yıl sonra, 1914'te teyzem doğunca Mannig ona annesinin ismini vermek ister, ona da Kristin ismini koyarlar.

Annem Viktorya altı aylık. Gelibolu, 1912.

10 İngiltere kraliçesi Victoria 1819-1901.

Dedem hiç "Aman illa ki bir oğlum olsun," derdine düşmez, her iki kızı doğduğunda sevinir. İsguhi de torunlarına düşkün bir babaanne olur, kızlar doğduktan sonra Mannig'e olan tutumu yumuşamaya başlar.

Dedem çocuklarına düşkündür, her ne kadar karısının gözünün içine bakar, bir dediğini iki etmezse de Agop'la Mannig'in evliliğinde büyük bir sorun vardır. Agop karısını el üstünde tutar ama başka kadınlara da zaafı vardır, arada bir eski günlerindeki çapkınlığı nükseder. Karısından çekindiği için bu çapkınlıkları ulu orta yapmaz, ama yine de Mannig'e haberler gelir etraftan. Durum yüzüne vurulduğunda Agop yemin billah inkâr eder, çok köşeye sıkıştırılınca özürler dileyip bir daha yapmayacağına söz verir, ama bir süre sonra yine yapar yapacağını. Karıkocanın muhabbeti pek yerinde değildir, arada bir evde fırtınalar kopar bu olaylar yüzünden. Mannig'le Agop'un ilişkileri hayatları boyunca hep bu şekilde sürer gider.

Ticari işleri gittikçe parlayan dedem sık sık İstanbul'a ve Rusya'ya iş seyahatleri yaparmış. Kocası seyahatleyken anneannem çocuklarını alıp Tekirdağ'a ailesini ziyarete gider, dedem dönene kadar orada kalırmış. Bu şekilde hem ailesiyle özlem giderir hem de hazır kocası yokken İsguhi'den bir müddet uzak kalmanın keyfini çıkarırmış.

1915'te, yine böyle bir ziyaret sırasında ülkedeki Ermenilerin şehirlerarası seyahat etmesi yasaklanır. Emir uygulamaya konulduğunda Agop İstanbul'da, Mannig çocuklarıyla Tekirdağ'da, İsguhi ile Kaspar ise Gelibolu'da mahsur kalır, yerlerinden kımıldayamazlar. Bir müddet sonra Anadolu Ermenileriyle ilgili felaket haberleri gelmeye başlar, bir karabasan çöker Trakya Ermenilerinin üzerine. Trakya'nın vilayetlerine de tehcir talimatları gelmeye başlaması uzun sürmez. Bu arada insanlar İstanbul'a, Bulgaristan'a, Yunanistan'a kaçmaya çalışır.

Gelibolu'ya emir geldiğinde tehciire gitmesi gerekenlerin hazırlanmaları için üç gün verilir. O tarihte Kaspar artık altmış beş, İsguhi ise elli sekiz yaşındadır. Hem onlara hem Gelibolu'da yaşayan kızları Eliza'nın ailesine tehcir emri gelmiştir. Kaspar kara kara onları bekleyen sancılı günleri düşünür, ço-

cukluğundan itibaren verdiği hayat mücadelesini, büyük çabalarla toplumda edindiği konumu gözünün önüne getirir ve kararını verir. İsguhi'yi karşısına oturtur ve aldığı kararı açıklar: "İslâma döneceğiz İsguhi, başka çaremiz yok," der, "Ancak o şekilde eski hayatımıza devam edebiliriz, yoksa ne canımız ne malımız garanti altında". Bu sözleri duyan İsguhi gözlemini kocaman açarak "Sen ne diyorsun Kaspar!" diye bir çığlık atar, "Sen hayatını şerefli bir adam olarak yaşadın, bundan sonra dönme olarak yaşamaya utanmayacak mısın? Ailemize nasıl böyle bir leke sürersin?" Sonra da "Beni ister sürsünler ister kessinler, ben dönmem, ailemden de kim öyle bir şey yapmaya kalkarsa hakkımı helal etmem!" diye son sözü söyler. İsguhi'nin bu çıkışından sonra Kaspar din değiştirme lafını bir daha etmez.

Büyük dedemin Gelibolu'da birçok hatırlı Türk dostu ahbabı varmış. Tehcir emrinin geldiğini duyan o dostlarından birisi gelip bulmuş Kaspar'ı, ne şekilde yardımcı olabileceğini sormuş, başka birkaç kişinin daha ona her yardımı yapmak için hazır olduklarını söylemiş. Böylece, dostlarının yardımıyla bir kaçma planı hazırlanmış Çınaryanlar için. Ellerini çabuk tutmaları gerekiyormuş. Ay ışığı olmayan gecelerdeymişler, karanlıkta kuytu bir kıyıya yanaştırılan bir tekne ile İstanbul'a kaçmalarına karar verilmiş. Akşam bastırıldığında kaçma planını örgütleyen kişiler yanlarında birkaç güçlü kuvvetli delikanlı ile Çınaryanların kapısında belirmiş; o gençler, taşıyabilecekleri kadar malı tekneye götürmek için gelmişler. Bir daha geri dönemeyecekleri, üstünde de hiçbir hak iddia edemeyecekleri evlerinden çıkarken, ne kadar da sessiz olmaya gayret etse-ler komşu evlerden birkaçının perdesinin aralandığını fark etmişler, ama ses çıkaran olmamış. Araba gürültü çıkaracağı için sahile yürüyerek gitmişler. Böylece Kaspar, İsguhi, kızları Eliza, kocası ve onların yedi, dört ve iki yaşlarındaki üç oğlu tekneye binmişler. Bu arada tekneye epey mal da yüklenmiş, götürülebilecek boyuttaki eşyaları gelen delikanlılar sırtlarında taşımış. Gece karanlık, deniz çarşaf gibiymiş yolculuk boyunca. İstanbul'a varmaları ne kadar sürmüş bilmiyorum ama başlarına

hiçbir bela gelmeden, burunları bile kanamadan kıymetli mallarıyla İstanbul'a varmış Çınaryanlar. O gece tekneyle kaçırılan mallardan Kaspar'ın yağlıboya portresi, İsguhi'nin Edirne yapımı çeyiz sandığı gibi bazı eşyalar şimdi benim evimde. Sandığın içinde İstanbul'a getirilen İsguhi'nin Rus malı yemek takımını da hâlâ davet masalarımnda kullanıyorum.

Tekirdağ, 1915

Mannig'e gelince, seyahat yasağı başladığında kızları Viktoriya ve Kristin ile ailesini ziyarete gittiği Tekirdağ'dadır. Bir süre sonra tehcir edileceklerin listesi oraya da gelir, insanlar bir bir yollara dökülür. Agopoviçler yabancı uyruklu oldukları için herhangi bir sorunla karşılaşmayacaklarını düşünürler başta. Bir süre sonra onlara da bir emir gelir, ama bu tehcir emri değil, ülkeyi terk etme talimatıdır. 1915 yılının sonbaharı boyunca Osmanlı idarecileri Agopoviçleri sınır dışı etmeye gayret eder, onlar ise direnir, köşklerinin üstüne kocaman bir Avusturya Macaristan bayrağı çeker ve yurtdışına çıkmayı reddederler. Kendilerine ya Tekirdağ'da kalma ya da İstanbul'a gitme izni verilmesini isterler, ama iki izin de verilmez. Tekirdağ'dan Ziemke soyadlı Alman viskonsülüyle İstanbul'daki Alman büyükelçisi Wangenheim,¹¹ daha sonra da onun yerine gelen Wolff-Metternich¹² arasında geçen Agopoviçler hakkındaki yazışmalar bugün Alman arşivlerinde ve internette bulunabiliyor. O mektuplardan anlaşılan şu ki zamanın idarecileri artık bir Ermeni'nin Osmanlı topraklarında konsolosluk yapmasını istemiyor, Almanlar da bunu mantıklı buluyor ve aileye İstanbul'a göç izni verilmesi konusunda herhangi bir yardım yapılması doğrultusunda bir girişimde de bulunmuyor. Hatta Osmanlı idarecilerine Agopoviçleri korkutarak yurtdışına gitmelerini sağlayabilecekleri fikrini veriyorlar. İki taraf da Ago-

11 Hans Freiherr von Wangenheim (1859-1915) 1912'den 25 Ekim 1915'teki ölümüne kadar Osmanlı İmparatorluğu Alman büyükelçisi.

12 Paul Wolff-Metternich (1853-1934) Wangenheim'dan sonra gelen ve 1916'ya kadar görevde kalan Osmanlı İmparatorluğu Alman büyükelçisi.

poviçlerin İstanbul'a yerleşmesine karşı, ülke dışına çıkmalarını istiyorlar, ama aileye ciddi bir zarar verilmesinden yana da değiller. Epey bir zaman o kocaman Avusturya-Macaristan bayrağı bizimkilerin köşkünün üzerinde duruyor, onlar ise inatla ülkeyi terk etmiyorlar.

Bu arada aileyi bekleyen zorluklar bu kadarla kalmaz. Bazı eş dostlarına tehcir emri gelmiştir, onlar gelip Agopoviçlerin köşküne sığınmaya çalışırlar. Epey insanı misafir ederler, ama belirli bir sayının üstüne çıkmalarına imkân yoktur, ailenin zaten kendi başı derttedir. Kimi misafir edip kimi edemeyecekleri konusu çok yıpratır bütün aile fertlerini, sonradan içeri almadıklarından tehciye gidip dönemeyenler olur, yıllarca sürececek pişmanlıklar doğurur verdikleri bazı kararlar.

Anneannemin durumuna gelince, onun konumu ailesinin diğer fertlerinden farklıdır. Babasından dolayı dokunulmazlığı vardır, ama kocası Osmanlı uyruklu olduğu için durumu pek de sağlam değildir, ayrıca şehir dışına çıkmama emri bütün Ermeniler gibi onun için de geçerlidir. Halbuki o İstanbul'a kocasının yanına gitmeye karardır. Mannig Avusturyalılığına güvenerek şehirlerarası seyahat izni veren mercilere başvurur, devamlı red cevabı alır ama vazgeçmez, yine gider karakola. Sonunda onu mimlemiş olan bir komiser "Ne yaparsan yap gidemeyeceksin İstanbul'a kocanın yanına, boş yere uğraşma artık," deyince Mannig dayanamayıp "Öyle de bir gideceğim ki, sen de şaşıracaksın," diye cevap verir adama.

Anneannemin çok yakın bir Türk arkadaşı vardır: Lütfiye. Lütfiye olayların gelişme şekline çok üzülmemektedir. Mannig'in nasıl kıvrandığını görünce "Ben seni kaçıracağım, sen işi bana bırak ama dediklerimi aynen yapacaksın," der. Lütfiye'nin kocası önemli bir devlet memurudur, onun da yardımıyla bir plan hazırlarlar. Kendisi sahte kimlik ve seyahat izni ayarlar anneanneme, Lütfiye de Mannig'e kendi elbiselerinden birini verir Müslüman kadını gibi görünmesi için. Ama Mannig'in sahte kimlikle kendi başına kızlarını alıp İstanbul'a gitmesine imkân yoktur, yollarda insanların devamlı durdurulup sorular sorulmakta olduğunu bilirler. Mannig'in Türkçesi iyidir, akıcıdır,

ama aksanlıdır, ağzını açtığı anda Ermeni olduğu anlaşılacaktır. Lütfiye Mannig'i kendisi İstanbul'a kadar götürmeye karar verir ki yolda konuşmak gerektiğinde kendisi konuşsun. Böylece Lütfiye, Mannig, Viktorya ve henüz bebek olan teyzem Kristin trene binip İstanbul'a doğru hareket ederler.

Planları yaparken bütün ihtimalleri göz önünde bulundururlar, ama iki kadının en büyük korkusu Viktorya'dan kaynaklanır. Annem üç yaşını doldurmuştur o yaz ve devamlı gevezelik etmektedir. O zamana kadar vaktinin daha çoğu evde geçmiş olduğu için çat pat Türkçe bilir, ama asıl Ermeniceyi iyi konuşur. Yolda ya Ermenice konuşmaya başlar veya annesine evde hitap ettiği şekilde "Mama," diye seslenir endişesiyle uykuları kaçırır iki kadının. Yakalandıkları takdirde sadece Mannig'in değil Lütfiye'nin de başı fena halde belaya girecektir. Anneannem günler öncesinden anneme tatlı tatlı tembih etmeye başlar; trende hiç konuşmaması gerektiğini, "Mama," dememesi gerektiğini. Susma oyunları icat ederek alıştırmaya çalışır onu, eğer yol boyunca konuşmazsa ona sonradan alınacak hediyeler, bebekler anlatılır küçük kıza, o da söz verir konuşmayacağına. Ama annesi üç yaşındaki çocuğun verdiği söze güvenemediği için son derece huzursuzdur.

Trende yol alırlarken bir ara Viktorya yerinden kalkıp dolanmak ister, Mannig kaşlarını çatıp "Hayır," işareti edince de mız-mızlanmaya, bir müddet sonra da debelenerek avaz avaz ağlamaya başlar. Zavallı Mannig çar naçar izin verir Viktorya'nın istediğini yapmasına. Güzel bir çocuk olduğu için etraftakiler hemen ilgilenmeye başlar onunla. Bir müddet sonra bir kadın onu yanına çağırıp "Senin adın ne bakayım güzel kız?" diye sormasını mı? Genelde gayet konuşkan olan Viktorya bu soruya gülümseyip kırıtarak karşılık verir. Başka birisi çantasından şekerleme çıkarıp anneme bir tane uzatır. Mannig "İşte şimdi mahvolduk," diye düşünür, çünkü Viktorya'ya kendisine bir şey ikram edildiğinde teşekkür etmesi gerektiği ısrarla öğretilmiştir. Viktorya elini uzatır, şekerini alır, sonra da gülümseyerek sadece başıyla bir teşekkür işareti yapar. Yıllarca hep anlatılırdı, nasıl o küçücük, üç yaşındaki kız yol boyunca kompartıman-

da gezinir, oynar, yer, içer ama aynen kendisine tembihlendiği Şekilde, tek bir kelime bile kaçırmaz ağzından. Annem yıllar sonra o kaçıŐ gününü anlattığı zaman “Henüz  yaşındaydım, ama o trende onun bunun yanına gittiğimde annemin gözlerinde beliren korku ifadesi öyle bir belleğime işlemiş ki, Şu an bile gözümün önünde,” derdi hep.

Nihayet ınaryan ailesi İstanbul’da tekrar bir araya gelir. Bu arada Agop bir ev kiralamıŐtır, oraya yerleşirler. Hiçbir maddi sıkıntıları olmaz, Kaspar’ın beraber getirdiği bir miktar parası vardır, ama zaten Agop’un işi iyidir, gittikçe de daha parlar. İstanbul’a geldikten bir müddet sonra Eliza’nın kocasına Bağdat’ta iyi bir iş fırsatı çıkar ve onlar ailecek oraya gidip yerleşir, bir daha dönmezler. Kaspar İstanbul’da beş yıl daha yaşar, yetmiş yaşında ölür. İsguhi ise 1932 yılına kadar yaşar, ama artık geliniyle uĐraŐacak hali kalmamıŐtır, ihtiyarlığında yumuŐamıŐtır. Torunlarıyla, zellikle Viktorya ile sıcak ilişki kurar.

orlu, 1870-1949

Kristinya ile Hripsime’yi Tekirdağ’a Agopoviç kardeŐlere gelin gönderdikten sonra Dişliyanların orlu’nun ileri gelenleri olarak sürdükleri hayat uzun yıllar devam eder. Yeni nesilde deli ve hayırsızlar da vardır, iyi yetiŐenler de. Ailenin parlak çocuklarından bir tanesi Robert Kolej’den mezun olup orlu’ya dönünce oradaki Kevorkyan Ermeni Okulu’nda yeni baŐlatılan İngilizce derslerini üstlenir. Okulun 1899 yılı fotoğrafında iki tane Dişliyan soyadlı Ğretmen olduğu biliniyor ama onları teşhis edebilecek kimse yok artık.

1915 sonbaharında orlu’dan tehciire giden Dişliyanlar olduğu anlatılmıştı bana ama olayın ayrıntılarını, kimin gittiğini, kimin kaldığını, kimin dönüp kimin dnemediğini bilmiyorum. orlu’ya tehcir emri geldiğinde hazırlanmaları için insanlara hiç vakit verilmediğini ve o günlerde oradan birçok Ermeni’nin İstanbul’a, Yunanistan’a, Bulgaristan’a, Romanya’ya kaçmaya çalıştığını da kitaplardan öğrendim.

S. Kevorkyan Okulu, 1899, Çorlu.

Birinci Dünya Savaşı bittikten sonra az sayıda Ermeni kalmıştır artık Çorlu'da, ama hâlâ okul ve kilise vardır. Dişliyanlardan ise sadece 1914'te ölmüş olan Deli Hacı Artin'in ailesi oradadır, hatta oğullarından kızıl saçlarından dolayı 'çakal' lakaplı Mikayel önemli bir devlet görevine getirilmiştir. Daha sonra, işgal yıllarında ise Çakal Mikayel ile kardeşi Hayrabad fena halde birbirlerine düşer, çünkü Mikayel elinden geldiğince işgal kuvvetlerine karşı koyarken kardeşi Yunanlılarla dostluk kurar. Yunanlılar yenilip çekilmeye başlayınca Hayrabad de mecburen kaçır ve Aleksandropolis'e¹³ yerleşir, ama sonradan devamlı orada mutsuz olduğu, ikinci sınıf vatandaş muamelesi gördüğü haberleri gelir. Duyduğuma göre bugün hâlâ Aleksandropolis'de Dişliyanlar varmış, ana caddelerden birinde gözlükçü dükkânı işletiyorlarmış.

İşgalden sonra Türk dostları Mikayel'e Çorlu'da kalmasını, onun işgal yıllarında Türklere yaptığı iyiliklerin unutulmayacağını söylerler, o da kalır, ama pek de kolay değildir ha-

13 Dedeagaç.

yat. 1930'lu yıllara varıldığında Çorlu'da Mikayel'in ailesinden başka tek tük Ermeni kalmıştır, kilise ve okul da yoktur artık. Mikayel'in 1912'de doğmuş olan oğlu Diran büyüyünce terzilik yapar. Haliyle Diran'ın arkadaşlarının hepsi de Türktür, ama Çorlu'da Halkevi açılıp Diran da oraya girmeye kalkışınca kendisine Ermeni olduğu için Halkevine giremeyeceği bildirilir. Her şeye rağmen Diran Çorlu'da yaşamaya devam eder, orada kalmış olan bir Ermeni ailenin kızıyla evlenir, iki çocuğu olur. Oğlunun bana anlattığına göre Diran göze batmamak için kendisine yeni bir takım elbise diktğinde ilk önce pantolonunu biraz giyer eskitir, sonra ceketini giymeye başlarmış. Artık Çorlu'da kilise olmadığı için çocuklarını 1949'da getirip İstanbul'da vaftiz ettirir. Dönüşünde niçin İstanbul'a gittiği anlaşıldığında etrafındakilerden hakaret işitir, o da sonunda kararını verir, pılısını pırtısını toplar, ailesini alıp İstanbul'a yerleşir. Beyoğlu'nda terzilik yapar ama pek başarılı olamaz, kendini erken emekli eder. Kızı büyüdüğünde bir Müslümanı sever, onunla evlenir, din değiştirir; bugün altı yetişkin çocuk annesi başı örtülü bir hanım olarak İstanbul'da yaşıyor. Oğlu 1943 doğumlu Krikor Dişlioğlu ise Robert Kolej'in orta ve lisesini burslu olarak okur, üniversite kısmına da başlar ama bitirmeden Kanada'ya göç eder, Toronto'ya yerleşir. Ben, önceden hiç tanımadığım bu akrabamı bu kitabı yazma sürecinde internet aracılığıyla buldum ve kendisiyle çok iyi anlaştık. Sadece iki yaş farkımız olduğu ve aynı okullarda okuduğumuz halde nasıl birbirimizi tanımamış olduğumuza hayret ediyorum, halbuki Krikor hiç hayret etmiyor, "Sen şehirliydin, ben ise kasabalı, ayrı dünyaların insanlarıydık," diyor konuyu açtığımda.

İstanbul ve Tekirdağ, 1900-1921

Anneannemin evlenip Gelibolu'ya gittiği 1910 yılında ablası ve ağabeylerinden üçü zaten evli barklıymışlar ve onlardan da bazıları artık Tekirdağ'da yaşamıyormuş. Kardeşlerden ilk evlenen ablası Durig¹⁴ olmuş. Durig pek güzel değilmiş, babasına

14 Diruhi'nin şekil değiştirmiş hali.

benzermiş, onun için genç yaşta uygun kısmeti çıkınca evlendirmişler sonradan zor olabilir korkusuyla. Kocası sessiz sedasız, silik bir adam, kaynanası ise İsguhi'yi mumla aratacak nite-likteymiş. Evde kimse yaşlı Nazike Hanım'ın lafından dışarı çı-kamaz, Nazike ise her gün gelinine yeni bir işkence icat eder-miş. Örneğin fasulyeyi çok sever, canı kuru fasulye çektiğin-de Durig'e "Hadi kalk git fasulye ıslat!" diye emredermiş. Ama Durig fasulyeyi ıslatırken suyunu öyle bir ayarlayıp doldurma-sı gerekirmiş ki fasulyeler şiştiğinde suyu ne artsın ne de eksil-sin. Ayar tutturulamaz ise Nazike Hanım avaz avaz bağırır, ten-cereyi tuttuğu gibi fasulyeleri mutfağın penceresinden aşağıya, bahçeye boca eder, gelinine yeniden fasulye ıslatmasını emre-dermiş. Öyle ki, anlatılana göre o pencerenin altında devamlı filizlenen fasulyeler olurmuş bahçede.

Durig'in ailesi 20. yüzyılın başlarında İstanbul'a taşınmış, böylece kendisi ve ailesi ileriki yıllarda hep hayatımızda oldu, çok sık görüşürdük onlarla. Ben de annem gibi ona Durig *mo-rak*¹⁵ derdim. Kendisi cana yakın, şen bir kadındı, hepimiz onu severdik ama pek güvenmezdik, işini yürütebilmek için arada yalan söylediğini bilirdik. Kaynanasıyla yaşadığı yıllarda onun-la başedebilmek için devamlı dolambaçlı yollar kullanmaya, entrikalar çevirmeye mecbur bırakıldığından o hale geldiği söy-lenirdi. Durig'in kocaman göğüsleri vardı, bu da yetmiyormuş gibi sutyeninin içini adeta çanta olarak kullanır, parasını ve mendilini orada taşırdı. Bir de en sevdiği ağabeyi Mıgırđiç'i zi-yarete gittiğinde göğsünden kendi elleriyle yaptığı peçeteye sa-rılı birkaç kurabiye çıkarırmış kardeşine ikram etmek için. Et-rafta başkası varsa da "Kusura bakmayın ancak bu kadar getire-bildim koynumda, bunlar da Mıgırđiç'in," dermiş.

Anneannemin en büyük ağabeyi Mıgırđiç yakışıklı, macera-perest ve çapkınmış. 1903 yılında İstanbul'da yaşayan Harput kökenli varlıklı bir ailenin, Demirciyanların kızı Hayganuş'la evlenmiş. Baba Demirciyan kendisine bugünkü Hilton Ote-li'nin karşısında, caddede bir konak, yanına da kızı ve dama-dı için bir ev yaptırmış, Mıgırđiç oraya gitmiş bir tür iç güveysi

15 *Morak*: Ermenice teyze anlamına gelen *morakuyr* kelimesinin kısaltılmışı.

Ayakta Durig, Mannig, kucağında küçük kızı Kristin, şapkalı annem Viktorya.
İstanbul'a taşındıkları yıl, 1915 sonu veya 1916 başı.

olarak. Tabii genç adamın kendi serveti de varmış, bir de büyük bir damat çeyizi götürmüş beraberinde. Bütün Agopoviç oğullarına verilen damat çeyizinin bazı parçaları şimdi Mıgırdiç'in torunu Diana'nın evinde. Örneğin kapağının üstünde büyük-babasının isminin baş harfleri kazılı olan kocaman bakır tence-rede Diana her yılbaşı aşure pişirip dağıtıyor bizlere.

Mıgırdiç'in karısı Hayganuş Hanım hanımcık, yumuşak huy-lu bir kadınmış, kocasıyla baş edebilecek kişilikte biri değilmiş. Evlendikten bir müddet sonra Mıgırdiç'in canı fena halde sıkıl-maya başlamış, daha düğünün üzerinden bir yıl bile geçmeden çapkınlığa başlamış, ama İstanbul sınırları ile de kısıtlı kalmak istememiş canı. Hayganuş'tan ve onun ailesinden bir müddet uzaklaşıp serbest hayat yaşayabilmek için 1904 yılında Avus-turya-Macaristan ordusuna katılmış, imparatorluğun onursal vatandaşı olduğu için subay da yapmışlar onu Avusturya or-dusunda. Yedi sene hiç karısını düşünmeden Avrupa'da çeşitli maceralar yaşamış, ancak ondan sonra dönmüş evine.

Zavallı Hayganuş Hanım çok çekmiş kocasından. Mıgırdiç Avrupa'dan döndükten sonra iki oğulları olmuş, annemin çok sevdiği kuzeni ve yaşıtı Krikor ve genç yaşta ölecek olan kar-deşi Sarkis. Anneannem Hayganuş'u çok sever, kendi öz ağa-beyi Mıgırdiç'in sürdüğü hayatı ise hiç tasvip etmezmiş, hat-ta ileri yaşta aralarında başka sorunlar da olmuş ve artık hiç görüşmemiş ağabeyiyle, ama Hayganuş en yakın dostu ola-rak kalmış hep. İkisinin de kocası çapkın olduğu için Mannig Hayganuş'un halinden anlarmış ama benim dedemin çapkın-lığı Mıgırdiç'in kininin yanında solda sıfır derler. Mıgırdiç hak-kında o kadar çok hikâye vardır ki bir ara annem ve kuzinle-ri dayılarının maceralarını içeren bir kitap yazmayı bile dü-şünmüşler.

Mıgırdiç 20. yüzyılın başında İstanbul'a göç ettiği için ken-di payına düşen Agopoviç servetinden hiçbir şey kaybetmemiş. Hem kendisi hem karısı varlıklı olduğu için de çalışmazmış. Sa-bah kalkar, akli beş karış havada o gün ne keyifler yapacağını, Hayganuş da kocasını nasıl zaptedeceğini düşünürmüş. Kadın-cağızın çoğu zaman kullandığı bir yöntem, çocuklardan birini

kocasının yanına katmakmış, yanında çocuk olursa çapkınlık yapamayacağını düşünürmüş.

Bir sabah Mıgırdiç giyinip kuşanır, gümüş saplı bastonunu eline alır ve sokağa çıkmaya hazırlanır. Hayganuş hemen daha önceden giydirip hazır beklettiği dört yaşındaki Krikor'u koşturup "Çocuk evde sıkıldı, biraz parka götür de oynasın," der kocasına. Mıgırdiç çapkındır ama karısına açıktan açığa karşı gelmez hiçbir zaman, nazik davranır, "Tabii karıcığım," deyip alır çocuğu yanına, oturdukları bugünkü Hilton Oteli'nin karşısındaki evden çıkar, Taksim parkına gider. Orada Krikor başka çocuklarla koşuşup oynarken Mıgırdiç de bir bankın üzerine oturur gazetesini okur. Bir ara önünden güzel bir kadın süzülerek geçer. Kadını gören Mıgırdiç'in aklı başından gider, o anda Krikor'u tamamen unutarak yerinden kalkar ve kadını takip etmeye başlar. Kadınlarla ahbaplık kurması zor değildir Mıgırdiç'in, yakışıklıdır, güzel konuşur, bol para harcar, kadınlar için çekicidir kısacası. Parkta tanıştığı kadınla birkaç saat hoşça vakit geçirdikten sonra eve gider, kapıyı çalar. Hayganuş kapıyı açıp kocasını yalnız görünce "Krikor nerede?" diye sorar telaşla. Mıgırdiç oğlunu parkta unuttuğunu ancak o zaman fark eder. Bütün evdekiler telaşla sokağa fırlayıp parka doğru koşmaya başlayınca bir de ne görsünler? Minik Krikor zar zor evin yolunu bulmuş ağlaya ağlaya, burnunu çeke çeke karşıdan gelmiyor mu?

Mıgırdiç'in çocuklarıyla olan hikâyeleri boldur. Bir keresinde de yanında küçük oğlu Sarkis, tramvayda giderken bir kadınla bakışmaya başlar, tam durumu ayarladığını düşünürken kadın tramvaydan inmez mi? Mıgırdiç oğlunu unutup doğru kadının arkasından! O sırada dışarıyı seyreden Sarkis birden babasının yanında değil de sokakta olduğunu fark edince basar yaygaramı! Neyse ki bir sonraki duraktan binen bir tanıdık, tramvayda avaz avaz ağlayan çocuğu tanıyıp elinden tutup eve getirir.

Mıgırdiç'in çapkınlıkları ileri yaşlarına kadar sürer, oğlu Krikor büyüüp çoluk çocuk sahibi olduktan sonra bile. Mıgırdiç yaşlılığında, Krikor'un kızı Diana'yı sabahları ana okuluna götürme görevini üstlenir, ama ilk günden itibaren beş yaşında-

ki torunuyla bir suç ortaklığı kurar: Çocuğa “Bak kızım buradan dosdoğru gidersen okula varırsın, hadi sen kocaman kızsın git, ben arkandan bakıyorum, ama sakın evdekilere bir şey söyleme,” diye salıverir kızcağızı. Diana ‘kocaman kız’ olmanın sevinciyle tek başına yolu bulur gider okuluna. Ondan sonra da her gün dede torun beraber evden çıkarlar, torun her sabah tek başına tıpış tıpış okuluna, dedesi de sevgilisinin evine. Küçük kız bu sırtı yıllarca ailesinden sıkı sıkı saklar. Zaten Diana büyüdükten sonra da hepimizin sırlarını saklamıştır, her şeyi bugün de sonsuz bir güvenle anlatırım kendisine. Hayatım boyunca iyi ve kötü günümde hep yanımda olmuş, zaman içinde ailemizin direği haline gelmiştir.

Anneannemin ağabeylerinden Mıgırdıç’ın bir küçüğü Onnig ise İstanbul’da yaşayan diğer kuzinim Rehan’ın dedesidir. Onnig, 1900 yılında Silivri’de Eftig Hanım’la evlenip Tekirdağ’dan ayrılmış, Silivri’de geniş topraklar satın alıp orada çiftçiliğe başlamış. Eftig’in kardeşi Rupen Sevag ise günümüze kadar bütün Ermenilerin tanıdığı ünlü bir şair, aynı zamanda da başarılı bir doktordur. Onun acı hikâyesini hepimiz biliriz.

Sevag küçük yaşta şiir ve hikâye yazmaya başlar, ama bu ona yeterli gelmez, doktor olmak ister. Ailesi onu tıp eğitimi için Cenevre Üniversitesi’ne yollar. Cenevre’de öğrenci olduğu yıllarda aynı üniversitede pedagoji okuyan Janni adında bir Alman kızına âşık olur. Oğullarının yabancıyla evlenmesini istemeyen ailesi bu birlikteliğe karşı çıkar ama genç adam onları dinlemez ve sevdiği kızla evlenir. Eğitimi bitince İstanbul’a gelir karısıyla. Aradan birkaç yıl geçer, Sevag hem edebiyat hem tıp alanlarında yükselen bir yıldızdır artık. Ailesi de zaman içinde Janni’ye alışır, sever onu. Genç çiftin iki çocuğu olur. Sevag Çanakkale Savaşı’nda Osmanlı Ordusu’nda askeri tabip olarak görev yapar.

Osmanlı Ermeni kültürünün çökertildiği, İstanbul’da yaşayan 250 kadar Ermeni düşünür, yazar, bilim adamı ve sanatçının toplatıldığı 24 Nisan 1915 günü Sevag’ın hayatı da dar-madağın olur. Kendisi toplatılacak olanların listesinde, sabah gün ağarırken gelir evinden alırlar onu. İlk başta Çankırı’ya

sürüldüğü bilinir, sonra epey zaman kendisinden haber alınmaz. O gün gidenlerin çoğu gibi o da hiçbir zaman geri dönmeyecektir.

Almanya Türkiye'nin müttefik olduğu için Janni kocasını kurtarabileceğine inanır, hemen Alman mercilere başvurur. Çalmadığı kapı kalmaz, ama Almanlar her yerde sırt çevirirler genç kadına. Aylar sonra nihayet Janni'yi ararlar, ama ancak kocasının öldürülmüş olduğu haberini vermek için. Sevag'ın da içlerinde olduğu beş kişi Çankırı'ya birkaç saat mesafedeki bir köyde katledilmiştir. Aynı grupta gelmiş geçmiş en önemli Ermeni şair olarak kabul edilen Taniyel Varujan da vardır. Öldürüldüklerinde Sevag otuz, Varujan otuz bir yaşındadır.

Janni bu haberden sonra artık İstanbul'da yaşamak istemez, çocuklarını da alıp İsviçre'ye gider, oraya yerleşir, bir daha ziyaret için bile gelmez Türkiye'ye. Yemin eder, bir daha hayatı boyunca anavatanı olan Alman topraklarına da ayak basmaz, anadili olan Almancayı hiç konuşmaz, çocuklarına bir kelime bile Almanca öğretmez. Kızı Şamiram'ın anlattığına göre çocukları Janni'nin ağzından sadece bir kez Almanca çıktığını duymuşlar, yaşlılığında, ölüm döşeginde sayıklarken.

Sevag'ın ablası Eftig Hanım'la büyük dayım Onnig'e gelince, ahenkli bir evlilikleri ve beş çocukları olur, dört kız bir erkek. 1915'te ailecek mallarını mülklerini terk ederek Silivri'den kaçmaya mecbur kalırlar, onlar da İstanbul'a yerleşir. Onnig'in kızlarından en büyüğü Adrien ve en küçüğü Kristin hep hayatımızda oldular. Diğer kızlar yurtdışında evlenmişler, tek erkek kardeş ise ben doğmadan ölmüş. Kristin'in kocası ellili yıllarda bir ara ailenin hâlâ sakladığı eski tapularla gidip Silivri'deki topraklarının üzerinde hak iddia etmeye yeltenmiş ama her başvurduğu yerde tehditlerle kapı dışarı edilmiş.

Mannig'in üçüncü ağabeyi Garabed evlenme çağına gelince bir meyhanecinin kızı olan Evangül'e âşık olur. Tekirdağ'da sınıf olayına çok önem verilir, Ermeniler sosyal sınıflarına göre iki değişik mahallede yaşarlarmış. Yukarı mahalle yani makbul mahalle bizimkilerin, aşağı mahalle ise paryaların yaşadığı yerdir! Evangül aşağı mahalledenmiş, üstelik de meyhaneci kızı!

Agopoviçler bu evliliğe şiddetle karşı çıkmışlar ama Garabed kimseleri dinlemeyip evlenmiş onunla, Evangül ise hayatı boyunca dışlanmış kocasının ailesi tarafından.

Ailenin en parlak zekâlı, en iyi okuyan oğlu Kevork'muş, mühendis olmak isteyince ailesi onu Almanya'ya üniversiteye göndermiş. Genç adam üniversite yıllarında vereme yakalanmış, Kristinya yanına gidip oğluna bakmış, iyileştirmiş. Kevork yüksek dereceyle üniversiteyi bitirdikten sonra bir müddet Tekirdağ'da yaşamış ama ülkenin politik ortamından huzursuz olup Almanya'ya yerleşmeye karar vermiş, zaman içinde konusunda isim yapmış orada. Tam olarak ne mühendisi olduğunu bilmiyorum ama suyla ilgili bir konuda uzmanmış. Mısır hükümetinin davetiyle Kahire'ye yerleşmiş, yıllarca Nil'in taşmaması için alınacak önlemlerin idaresi Kevork'ta olmuş. 1922'de başa geçen Kral I. Fuad'dan nişan almış hizmetlerinden dolayı. İki yılda bir ailesini ziyarete gelir, herkeşe güzel hediyeler getirirmiş Kahire'den. Her gelişinde bütün kız kardeşlerine ve yengelerine aynı hediye getirdiği için bugün akrabalarımın ve benim evimde onun hediyesi olan birbirinin eşi küçük zarif objeler hâlâ duruyor. Bunların içinde en sevdiğim, istiridye şeklinde içi mavi saten kaplı gümüş bir para çantasıdır.

Kevork kırklı yaşlarına geldiğinde varlık sahibi olmuştur, Kahire'de saygı gören bir konumu vardır, ama hep sağlıksızdır ve bu yüzden bir aile kurmaya cesaret edemez; yalnızdır ve hep vereminin nüksedeceği korkusuyla yaşar. Kırk iki yaşındayken bir gün kuvvetli bir öksürük krizinden sonra yine ağzından kan geldiğini görünce kalkar evine gider, uzun bir mektup yazar annesine. Bugün hâlâ bir kuzinimiz tarafından saklanan bu mektupta ailesini ne kadar sevdiğini anlatır, ama bu sağlıksız hayata dayanamayacağını, artık yaşamak istemediğini yazar, helallik ister. Daha mektup yerine varmadan Kevork'un ölüm haberi gelir ailesine. Mektubu postaladıktan sonra bir faytona binmiş, faytoncuya doğru Nil nehrine gitmesini söylemiş, oraya varınca da kendini çok iyi tanıdığı Nil'in sularına atıp intihar etmiştir. Büyük dayım Kevork Kahire'deki Ermeni mezarlı-

ğında yatıyor, ama intihar ettiği için mezarlığın tam içinde değil kıyı köşe bir yerinde, bir duvarın dibinde.

O tarihte büyük dedem Hacı Sarkis hayatta değildir artık, Kristinya da yaşını başını almıştır. Kevork'un öldüğünü saklarlar annesinden, yıllarca oğlunun el yazısını taklit ederek mektuplar götürürler ona. Kristinya artık onları ziyarete gelmediği için kızar oğluna, ama hiçbir zaman öldüğünü öğrenmez.

Intiharın bir tür akli dengesizlik olduğunu varsayarak bazen Kevork da Dişliyanlara mı çekmişti acaba diye düşünürüm, ama hayatı boyunca çok dengeli bir kişilik sergilemiş büyük dayım. Ona karşılık Hacı Sarkis'le Kristinya'nın en küçük iki çocuğunun genlerinde kesinlikle Dişliyan delilerinin etkisi görülmuş.

Ailenin en küçüğü olan Agop konuşmazmış. Aylarca, bazen bir iki yıl sürermiş bu suskunluk krizleri. Orta yaşında bile talimat almadıkça hiçbir şey yapmazmış. Bir keresinde annesi dememiş, birkaç gün odasına gidip "Hadi kalk artık sabah oldu," dememiş, Agop da o günler yatağından hiç kalkmamış. Kendisine söylenenleri yapar, huysuzluk etmez, sadece konuşmazmış. Hatta, ne iş yaptığını bilmiyorum ama işe de gider gelirmiş.

Yılda veya iki yılda bir Agop büyük dayımın ağzından bir cümle çıktığında bu ailede olay olurmuş. Konuştuğu zaman öyle bölük pörçük veya kekeleyerek falan değil gayet düzgün cümle kurarak konuşurmuş. Örneğin bir gün bütün aile evdeyken o bahçede oturuyormuş. Sokaktan geçen bir yabancı "Affedersiniz, saat kaç?" diye seslenmiş Agop'a, o da "Tam olarak bilmiyorum ama güneşin durumuna bakarak dört olduğunu tahmin ediyorum," demiş. Her konuşmasından sonra olduğu gibi aile tabii yine günlerce durup dinlenmeden bu olayı anlatmış: "Duydun mu sesi ne de tatlı", "Ne güzel uzun cümle kurdun", "Ne de akıllı, güneşe bakıp saati anlıyor," şeklinde yorumlar yapmışlar durmadan. Hayatı boyunca bu şekilde sürüp gitmiş Agop'un durumu, ileri yaşlara kadar da yaşamış.

Geçenlerde okuduğum bir kitap otizmden bahsediyordu ve otistik insanların bazılarında 'savant sendromu' olduğunu yazıyordu. Bu sendromu olan ve kendi kendine giyinmekten bi-

le aciz olabilen bazı otistik şahıslarda normal insanlarda olmayan birtakım zihinsel beceriler olurmuş, bunlardan biri de saatte bakmadan saatin kaç olduğunu tahmin edebilmekmiş. Böylece, ölümünden uzun yıllar sonra hiç tanımadığım büyük dayım Agop'un galiba otistik olduğu anlaşılıyor.

Bütün kardeşlerinin arasından anneannemin en çok sevdiği kişi kız kardeşi Verkin'di ve bunu bütün aile bilirdi. Benim çocukluğumda Verkin çoktan ölmüştü ama evimizde hâlâ ondan büyük bir sevgiyle bahsedilirdi.

Mannig'in evlendiği 1910 yılında Verkin on dokuz yaşındadır, nazik, duyarlı bir kızdır. O yıl bir kunduracıya, Diran'a âşık olur. Tabii ki aile bu evliliğe karşı çıkar ama Verkin o kadar ağlar, o kadar tutturur ki sonunda ailesi rıza gösterir ve iki genç nişanlanırlar. Sıra düğüne gelince Hacı Sarkis'le Kristin-ya tarihi devamlı ertelerler ve sonunda istediklerini başarıp, tatlılıkla Verkin'i Diran'dan ayrılmaya ikna ederler. Bir müddet sonra bir başka kısmet çıkar ve kız onunla nişanlanır ama bu birliktelik kısa sürer, Verkin evlenmekten vazgeçer, nişanı bozar ve içine kapanır. Diran ise boynu bükük, Verkin'i uzaktan uzağa izlemeye ve sevmeye devam eder hep. Beş yıl böylece geçer.

1915'in sonbaharında Diran da Tekirdağ'dan Suriye'ye tehcire gönderilenlerin arasındadır. Çalışkan ve tutumlu olan genç adamın biriktirdiği birkaç altını vardır, onu ve Verkin'den gelen nişan yüzüğünü evinin yakınında bulunan bir kuyunun taşını sökerek arkasına saklar, sonra düşer yollara, tam beş yıl Tekirdağ'dan uzak kalır. Sürgün onu da Suriye'ye savurur ama sağ kalmayı başarır. O da başkaları gibi bir süre Suriye'de kalır; ekmeğini taştan çıkaran türdendir, orada kunduracılıktan bir miktar para kazanır. Etraf durulduktan sonra, 1920'de Tekirdağ'a geri döner.

Bu arada, tehcire gittikten sonra sevdiği adamı artık uzaktan bile göremeyen, büyük ihtimalle ölmüş olabileceğini düşünen Verkin ise aklını yitirmiştir. Hastalığının tam olarak ne şekilde seyrettiğini bilmiyorum, o zamanlar bu tür hastalıkları saklamaya da çalışırlarmış zaten. 1920'de Diran geri döndü-

ğünde Verkin artık yarı deli, yirmi dokuz yaşında 'evde kalmış' bir kızdır.

Diran Tekirdağ'a vardığında yaptığı ilk iş Verkin'in evlenip evlenmediğini sormak olur. Tanıyanlar artık onu düşünmemesi gerektiğini, Verkin'in deli olduğunu söylerler ona. Genç adam bu haberi alınca sonradan ailede birçok kez tekrarlandığını duyduğum cevabı verir onlara: "Ben onu hâlâ seviyorum, çünkü ben onun niçin delirdiğini çok iyi biliyorum," der. Beş yıl önce birkaç altınla yüzüğü sakladığı kuyuya gider, bıraktığı yerde bulur mütevazı hazinesini. Yüzüğü alıp Agopoviçlerin evine gider ve tam on yıl sonra aynı yüzüğü vererek Verkin'i ikinci kez ister ailesinden. Artık kimsenin onları ayırmaya ne gücü vardır ne de isteği, aynı yıl evlenirler.

Verkin kısa bir zaman sonra gebe kalır; zor, sorunlu bir gebeliktir bu. Taşdığı çocuklar da ikizdir üstelik. O sırada artık İstanbul'da yaşayan anneannem Verkin'i alır İstanbul'a getirir, sevgili kardeşinin bakımını zamanın en ünlü kadın doğum uzmanı Besim Ömer'e¹⁶ emanet eder. Sonunda iki kız çocuğu doğar. Verkin ikizlerden birine ablasının ismini verir, diğerine de annesinin: Mannig ve Kristin. Kristin genç yaşta ölecektir, ailede Küçük Mannig olarak anılan ikiz kardeşi ise 2013'te Vancouver'da vefat etti. Bu anıları toparlamaya yeni başladığım günlerde kendisiyle konuştuğumda doksanını aşmıştı, ama hâlâ o kadar berrak bir hafızası vardı ki aile hikâyeleri bir yana annesinin doktorunun adını bile hatırladı.

Verkin ikizleriyle Tekirdağ'a, annesinin evine döner, devamlı bakıma ihtiyacı olduğu için Diran iç güveysi olmuştur. Hacı Sarkis ölmüş, Kristinya'nın evlatlarından sadece Verkin, Agop ve Garabed kalmıştır Tekirdağ'da. Diğerleri İstanbul'dadır artık. Ama Tekirdağ'dakiler yalnız değildirler, Kristinya'nın amca kızı Hripsime ile evli olan Hacı Sarkis'in küçük kardeşi Movses Bey ve onların altı çocuğundan bazıları halen Tekirdağ'dadır.

16 Prof. Dr. Besim Ömer Akalın (1862-1940) Türkiye'de çağdaş doğum biliminin öncülerinden. Ülkedeki ilk doğum kliniğini açan, bu konuda ilk çağdaş tıp kitabını yazan kişi. 'Ebelerin ebesi' diye anılır. Titanik faciası ile sonuçlanan yolculuk için bileti olup bir hastasını bırakmamak için son anda katılmama kararı alması ile de bilinir.

Tekirdağ'a veda, 1922

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu dağıldığında Agopoviçlerin uyruk durumu da bundan etkilenir. Aile fertlerine üç seçenek sunulur: Alman, İtalyan veya Çekoslovak uyruklarından bir tanesini seçmeleri istenir. Bütün Agopoviçler toplanıp hep beraber hangi seçeneğin kendileri için daha iyi olacağına karar vermeye çalışır ve sonunda mantıklı buldukları bir sonuca varırlar: Aynı uyruğu almayacaklar, değişik uyruklara geçeceklerdir ki ileride çıkabilecek sorunlarda daha kuvvetli konumda olan aile fertleri diğerlerine yardım edebilsin. Movses Bey'in ailesi İtalyan uyruğuna geçer; Hacı Sarkis'in çocukları ve onların ailelerinin çoğu Alman, bir kısmı da Çekoslovak uyruğunu alırlar. 1915'te köşkün üzerine asılmış olan kocaman Avusturya-Macaristan bayrağına gelince, güzel yünlü bir kumaştanmış, onun da kırmızı kısımlarından Küçük Mannig'e bir ceket dikilmiş sonunda!

1922 yılında Ermenilerin ülkedeki durumu yine kötüler. İzmir'in yakıldığı, birçok Ermeni'nin ya yanarak ya da denize dökülerek ölmüş olduğu haberleri varır Tekirdağ'a. Trakya'da da o tür olaylar bekleniyor gibi rivayetler yayılır, kimsede rahat huzur kalmaz. Osmanlı İmparatorluğu yıkılmış, Cumhuriyet kurulmak üzeredir. Agopoviçler artık yabancı uyruklu olmalarının kendilerine yeterli koruma sağlayamayacağını düşünürler ve Tekirdağ'ı terk edip daha güvenli bir yere gitmeye karar verirler. 1922 yılı o zamana kadar Tekirdağ'da kalmış olan tek tük Ermeni'nin de şehri terk ettiği yıldır. O tarihten sonra bilmediğim kadarıyla orada yaşayan Ermeni kalmaz.

Kardeşler ve kuzenler 1918'deki gibi yine ne yapacakları konusunda ortak karar almak için toplanır, ama bu kez uzlaşmaya varamazlar. Çoğunun gitmek istediği yer zaten ailenin bir kısmının daha evvel yerleşmiş olduğu İstanbul'dur. Halbuki Kristinya'nın oğullarından Garabed kesin olarak Türkiye'den ayrılmayı aklına koymuş, Bulgaristan'a gitmelerinin daha doğru olacağını iddia etmektedir. Tehcir yıllarında Garabed'in karısı Evangül'ün iki ağabeyi sürülüp sonradan geri dönmemiş ol-

duğu için o da artık Türkiye’de kalmak istemez. Kuzenler birbirlerinin fikrini değiştirmeye çalışırlar ama başarılı olamazlar, sonunda yolları ayırmaktan başka çare kalmaz. Ağabeyine çok bağlı olan Agop, bu konu konuşulurken ayağa kalkar, gider Garabed’in yanına oturur. Mesaj alınmıştır, hiç konuşmayan Agop, Garabed’den ayrılmayacağını belirtmistir ailesine. Kristinya’nın ise bakıma muhtaç olan iki evladından, Agop’tan ve Verkin’den uzak yaşamasına imkân yoktur. Garabed’le Evangül’ün ısrarı aileyi böler ve neticede Kristinya, Garabed, karısı, iki çocuğu, Verkin, kocası, ikizleri ve Agop eşyalarını bir manda arabasına yüklerler, kendileri de binip Bulgaristan’a doğru yola çıkarlar. Sofya’ya yerleşir ve bir daha Türkiye’ye dönmezler.

Movses Bey’in ailesi ise Türkiye’de kalmaya karar vermiştir, Ermeniler için en güvenli yer olan İstanbul’a gitmek üzere hazırlanırlar. Bir arabaya doluşur ve İstanbul’a doğru yola çıkarlar. İki arabanın nasıl aynı zamanda eşyalarla doldurulduğu, Kristinya ile Hripsime’nin birbirlerine veda ederken nasıl kucaklaştığı, birbirlerinden ayrılmakta zorluk çeken akrabaların nasıl per perişan oldukları ve sonunda iki arabanın nasıl aksi istikametlerde hareket ettiği ailede anlatılan hüznünlü hikâyelerdendir.

Movses Bey’in ailesini yeni bir hayat beklemektedir İstanbul’da. Kuzenleri zaten epeydir orada yaşamaktadır. Bu yeni hayatta arada yine zorluklarla karşılaşsalar da hep beraber uzun güzel yıllar geçirecekler ve sonuçta İstanbul’a gelmenin Sofya’ya gitmekten daha doğru bir karar olduğunu zaman içinde göreceklerdir.

Önceleri Sofya’dakilerin de hayatı iyidir, Garabed opera binasının tam karşısında lüks bir lokanta işletir yıllarca, Agop elinden geldiğince ona yardım etmeye çalışır. Çocuklar büyür, kendi hayatlarını kurar. Kristinya ölünceye kadar ziyaret için bile İstanbul’a gelmez, çünkü sorunlu olan Verkin’i ve Agop’u bırakmak istemez; bizimkiler her yaz onu görmeye giderler. Zaten çok duyarlı olan Verkin, ikizlerinden Kristin çocuk yaşta ölünce acısına dayanamaz, o da genç yaşta ölür. Sağ kalan diğer kızı, Küçük Mannig’i anneannesi Kristinya büyütür. Daha

Günümüzde Kültür Bakanlığı tarafından kullanılan Agopoviç köşkü, Tekirdağ.

sonra Kristinya ölünce bu kez konuşmayan dayısı Agop'a bakma sırası artık yetişkin olan Küçük Mannig'dedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sofya'daki Agopoviçler ellerindeki avuçlarındakini kaybeder, zor bir hayat yaşamaya başlarlar. Komünizm çok mutsuz eder onları, aralarından bir tek Küçük Mannig yeni rejimin şiddetli bir savunucusu olacaktır.

Agopoviçlerin Tekirdağ'daki denize nazır, tuğlaları Fransa'dan getirtilmiş olan köşküne gelince, 1922'de aile Tekirdağ'ı terk etmeye karar verdiğinde aceleyle yok pahasına satılır. Önce askeriye binası olur, daha sonra da Kültür Bakanlığı'na devredilir. Günümüzde hâlâ bütün görkemiyle ayakta ve Kültür Bakanlığı tarafından kullanılmaktadır.

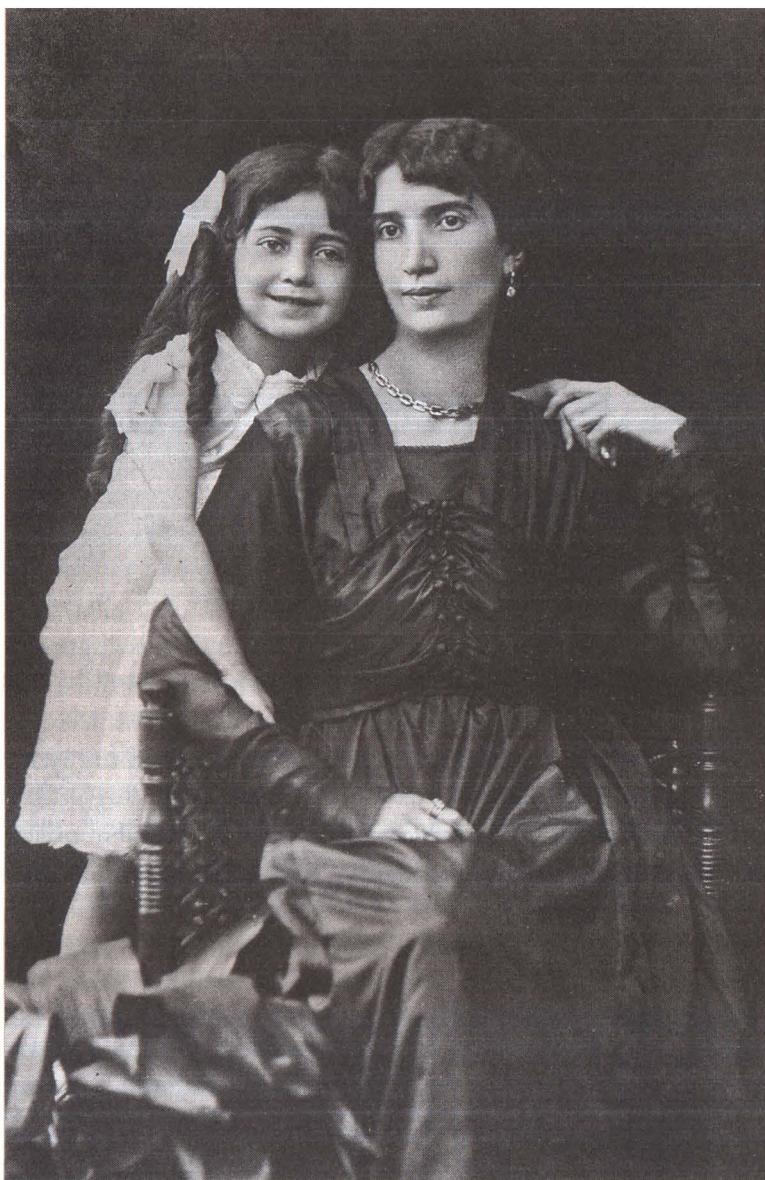
İstanbul'da yeni bir hayat, 1915-1930

Dedemle anneannemin İstanbul'da yaşadıkları ilk ev o günlerin gözde semti Şişli'de geniş, lüks bir apartman dairesidir. Gelibolu'dan getirilen tek tük eşya yeterli değildir. Evi döşemek

için o zamanın tanınmış ustası Psalty'ye¹⁷ yeni eşyalar ısmarlar Mannig. Seçme işine İsguhi hiç karışmaz, yaşlanmıştır artık, 1920'de Kaspar ölünce büsbütün süngüsü düşer zaten. Böylece Mannig evlenirken Gelibolu'da yapamadığını İstanbul'da yapar, tamamen zevkine göre bir ev döşer ailesine. Dedem gittiği seyahatlerden abajurlar, vazolar, biblolar ve benzeri eşyalarla döner, Gelibolu'da yaşadıkları yıllarda ticaret yaptığı Rusya'dan eşyalar getirmeye başlamıştır zaten. Örneğin ailemizde dört nesilden beri kullandığımız, İsguhi'nin sandığı içinde İstanbul'a gelen tabak takımı çarlık amblemini taşımaktadır ve Kuznetsov atölyelerinde yapılmıştır. Bir asrı aşkın süreden beri misafir sofralarımızda kullanılmasına rağmen tabakların etrafındaki yeşil bordürün rengi ve yıldızları bozulmamıştır. Ama ne yazık ki yemek, çorba ve servis tabaklarının çoğu sapasağlam durduğu halde kendimi bildim bileli sadece dört tane ufak tabağı var elimizde. Annemin anlattığına göre İsguhi ufak tabak kullanmayı severmiş, çok da sakar olduğundan takımın ufak tabaklarını kullanırken birbirine çarpıp kırarmış. Bunu ilk duyduğumda henüz kendi evim yoktu, ama sonradan fark ettim ki mutfakta ben de arada sakarlaşıyorum ve hep bardakları tabakları aceleyle birbirine çarpıp kırarım! Annemin sakarlığı ise zaten ünlüydü, eski kristal bardak takımını da o halletmişti. Çocukluğumdan beri her misafire o takımı çıkarır, sonra kırılmaması için onları evdeki yardımcıya yıkatmaz kendi yıkar ve her defasında muhakkak bir tanesini ya çatlatır ya da kırardı. Sonunda az kullanıldıkları için sadece şampanya kadehleri kalmıştı. Onlar büfenin cam rafında dizili dururdu. Bir gün biz salonda otururken o raf büyük bir şangırtıyla düştü ve son kalan bardaklar da kırıldı! Şangırtı kesildiğinde annemin "Aman çok iyi, nazar varmış üstümüzde demek ki," dediğini hatırlıyorum.

Agop'un Rusya'dan getirdiklerinin arasında en önemli eşya şüphesiz ki tam kuyruklu Alman malı Blüthner piyanoydu. Beş

17 Jean (Yorgo) Psalty tarafından İstanbul'da kurulan Maison Psalty 1862 yılından itibaren uzun yıllar saraya ve dönemin zenginlerine Batı modeli mobilya temin eden müessesedir. Bu mobilyaların bir kısmı Avusturya'dan ithal edilir, bir kısmı ise İstanbul'da üretilirdi.

Annem ve anneannem. İstanbul, 1917.

yaşında olduğu 1917 yılında evlerine giren o piyano annemin hayatına yön verir, Viktorya piyano derslerine başlar başlamaz büyük yeteneği olduğu fark edilir. Hocası o yılların ünlü piyano eğitimci Papelyan'dır.¹⁸ Viktorya on iki yaşına geldiğinde piyano repetuvarının en zor parçalarını bile çalar durumdadır. Kulağı olağanüstüdür, bir kere dinlediği parçayı notası olmasa bile çalar veya bildiği bir parçayı kolaylıkla değişik bir tonaliteye uygulayabilir. Armoni bilmediği halde emprovizasyonlar yaparak etrafındakileri eğlendirir zaman zaman.

Annemle teyzem ilkokulu Fransız okulunda okurlar, annem okulda da parlak öğrenci olur. Piyano ve okul iyi gider ama Viktorya annesinin istediği doğrultuda, küçük bir hanımefendi olarak gelişmemektedir. Son derece kendi başına buyruktur, her konuda kendine has fikirleri vardır. Kafasına koyduğunu muhakkak yapmak ister. Ev işleri ve elişi gibi kadınsı uğraşlarla ilgilenmez. Anneannemi özellikle çileden çıkaran bir huyu da aklına estiğinde gelişigüzel şekilde yemek yemesidir. Mannig kızlarına özenle masa adabı öğrettiği halde annem, misafirlerin de bulunduğu bir ortamda bazen yemeğe eliyle dalıp rezil eder annesini. Dedem ise karısından çekindiği için açık açık söylemese de kızının yaptıklarıyla eğlenir, "14 Nisan 1912'de dünyanın başına iki felaket geldi, Titanik battı ve Viktorya doğdu," der gülerek. Dedemin, "Bunun ne olacağı zaten üç yaşındayken belliydi," deyip anlattığı bir hikâye vardı: Anneme bebekken 'Viki' demeye başlamışlar, ama o konuşmaya başladıktan bir süre sonra kendisini 'Viki' diye çağıranlara kaşlarını çatarak "Voç,¹⁹ Viktoyya," deyip düzeltmeye başlamış. Halbuki teyzemi çoğu kişi 'Kiki' diye çağırır, o en iyi huylu haliyle buna ses çıkarmazdı. Daha sonraki yıllarda da annem kendisine 'Viki' demeye kalkışanları hemen ikaz eder, sadece arada bir babamın kendisini o şekilde çağırmasına ses çıkarmazdı. Viktorya'nın hayatı boyunca hiç değişmeyen en çarpıcı özelliği ise bazen pa-

18 Stepan Papelyan (1875-1960) piyanist, kompozitör ve pedagog. Kendine has piyano öğretimi metotları geliştirmiş, onlar hakkında makaleler yazmıştır. İstanbul'da ilk öğrenci resitallerini örgütleyen müzik eğitimcidir.

19 Ermenice "Hayır".

tavatsızlığa varan açık sözlülüğüydü. Hele o zamanlar kadınlar da hiç hoş karşılanmayan bu özellik birçok insanın annemi çok sevmesine, bir o kadar da düşman edinmesine neden olmuştur.

Annemin aşırı açık sözlülüğünün bir örneğini hiç unutmam: Dedem masonmuş ve masonların görkemli baloları olurmuş zamanında. Annem on beş-on altı yaşlarındayken annesi babasıyla bir mason balosuna gittiğinde dedem gururla kızını mason locasındaki dostlarına ve bu arada locanın Büyük Üstat'ına²⁰ tanıştırır. Gece boyunca annemi dansa kaldıran gençler olur, vakit iyi geçer. Gecenin sonuna doğru yaşlıca bir bey annemi dansa kaldırıp dans sırasında uygunsuz bir şekilde sıkıştırır. Viktorya sesini çıkarmadan dansın bitmesini bekler, yerine oturduktan birkaç dakika sonra ailesine hiçbir şey söylemeden ayağa kalkar, kararlı adımlarla doğrudan Büyük Üstat'ın yanına gider ve o kelli fellli beyefendiye özel bir şey sormak istediğini belirtir. Adamcağız şaşkın, ayağa kalkıp annemle bir köşeye çekilince Viktorya ona başına geleni anlatır, sonra da "Masonların çok kıymetli ve saygıdeğer insanlar olduğunu duyuyorum hep, siz böyle bir adamı nasıl arınıza aldınız, bu adam nasıl böyle bir şey yapabildi bana açıklayabilir misiniz?" diye sorar. Büyük Üstat "Haklısın kızım," der anne-

Dedem mason regaliasıyla, mason localarının kapatıldığı 1935'ten bir süre önce.

lemekten ayağa kalkar, kararlı adımlarla doğrudan Büyük Üstat'ın yanına gider ve o kelli fellli beyefendiye özel bir şey sormak istediğini belirtir. Adamcağız şaşkın, ayağa kalkıp annemle bir köşeye çekilince Viktorya ona başına geleni anlatır, sonra da "Masonların çok kıymetli ve saygıdeğer insanlar olduğunu duyuyorum hep, siz böyle bir adamı nasıl arınıza aldınız, bu adam nasıl böyle bir şey yapabildi bana açıklayabilir misiniz?" diye sorar. Büyük Üstat "Haklısın kızım," der anne-

20 Mason locasının başına seçimle gelene verilen unvan.

me, “Çok kötü bir şey yapmış o şahıs. Ama sen şimdi güzel bir salkım üzüm düşün, her bir üzüm tanesi pırıl pırıl. Aralarında tek bir tane çürümüş üzüm görürsen bütün salkım için kötü deyip çöpe atar mısın? O şahıs da bizim aramızdaki o çürük üzüm işte.” Annem Büyük Üstat’a cevabı için teşekkür edip yerine dönmüş. Sonradan merak içinde kalan annesiyle babasına durumu açıkladığında Agop “Neden hemen gelip bana söylemedin kızım,” diye sorunca Viktorya “Sana gelsem adamı dövmeye kalkışacaktın baba, kötü duruma düşecektin, ben hallettim işte sorunu!” diye cevaplamış babasını.

Viktorya bu şekilde düşünmekte pek de haksız değilmiş, çünkü dedemin tepesi attığında ne yapacağı belli olmamış. Çabuk sinirlenen, bol küfreden, ufak bir sorun için çileden çıkabilen Agop’un karısı ve kızları neyse ki bir kere bile bu öfkenin hedefi olmamışlar, hep üçüncü şahıslarlaymış derdi. Agop’un aksiliği konusunda eğlenceli bir hikâye anlatılırdı ailede: Bir yaz günü Viktorya ile Kristin Büyükkada’da iskeleye babalarını karşılamaya inerler. Agop yine bir şeylere sinirlenmiş, homur homur homurdanmaktadır. Eve gitmek üzere faytona bindiklerinde Agop artık kendini tutamaz başlar “Ben o pezevenklere yapacağımı bilirdim ama bulamadım, yoksa kerhane-cilerin canına okuyacaktım,” diye avaz avaz bağırıp küfretmeye. Etraftan herkes dönüp bizimkilere bakar. Annemle teyzem yerin dibine girerek dedemi susturmaya çalışırlar ama nafile. Eve gelene kadar Agop’un ağzından iki düzgün laf alıp onu bu şekilde sinirlendirerek kaçan şahısların kim olduklarını öğrenemez kızları. Nihayet eve vardıklarında durum açıklığa kavuşur: Agop Karaköy’de iskeledeki balıkçıdan iki tane canlı istakoz almıştır, vapura binince de istakoz paketini yere koymuştur. Satıcı paketi sıkı bağlamamış olacak ki istakozlar paketin içinden çıkıp gitmişler. Adaya vardığında dedem bir bakmış ki paket boş! Böylece Agop’un o gün tepesini attıranların hayatlarını güç bela kurtarmış iki istakoz olduğu anlaşılmış.

Sakin ve ağırbaşlı bir kadın olan anneannem dedemin bu gibi taşkınlıklarından hiç hoşlanmaz, elaleme bağırıp çağırıyor diye dedemle kavgı eder, ama onu yola getiremezmiş. Viktor-

ya'nın da başına buyruk halleriyle ileride Agop'a benzeyeceğinden çekinir, bunu önlemek için yöntemler düşünürmüş. Mannig'in aldığı en büyük önlem Fransız ilkokulundan mezun olduktan sonra Viktorya'yı hizaya getirmek için onu yatılı okula göndermek olmuş. Fransızcayı öğrenmiş olan annemi "Yabancı dile yatkınlığı var, bari İngilizce de öğrensin," diyerek Üsküdar Amerikan Lisesi'ne yatılı olarak kaydetmişler. Mannig'in Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'ni değil de daha uzak olan Üsküdar'ı tercih etmesinin birkaç sebebi vardır. Birincisi Arnavutköy Koleji'nde bağımsız fikirlerin desteklendiğini duymuştur, Viktorya ise zaten fazlaca bağımsızdır, daha fazlasını öğrenmesine gerek yoktur. Ayrıca, kızına sahip çıkabilecek tanıdığı bir öğretmen, bir de ona ablalık yapabileceğini düşündüğü, arkadaşının itaatkâr kızı Verjin vardır Üsküdar'da okuyan. Sonunda ne seçilen okul, ne o öğretmen, ne de o kızcağız Viktorya'yı tam Mannig'in istediği kalıba sokabilir ama Verjin ile annem sağlam bir arkadaşlığın temellerini atarlar o öğrencilik günlerinde.

Viktorya Üsküdar'da da iyi bir öğrenci olmuş, İngilizceyi kolayca öğrenmiş, sınıf atlamış, ama o okulu hiç sevmemiş. Belki de küçük yaşta yatılı gönderildiği içindir diye düşünüyorum. Zaten çok da okuyamamış orada, girdikten birkaç yıl sonra gözlerindeki sorundan dolayı okulu bırakmak zorunda kalmış.

Annemle teyzemin, babalarının genlerinden gelen güzel gözleri vardı, anneminkiler mavi, teyzeminkiler sarı hareli yeşil. Ama annem hayatı boyunca o güzel gözlerinden çok çekti. Göz sorununun tam olarak kaç yaşında başladığını bilmiyorum ama bir ara doktorlar Viktorya'nın kör olma ihtimalinin olduğunu söylerler bizimkilere. Tabii ki annemin götürülmediği doktor kalmaz ama bir türlü kesin bir teşhis konulamaz, sonunda sorun gelir had safhada miyopluğa dayanır. Orta yaşında annemin miyopisi yirmi dereceye yakındı. O sağlık kaygıları nedeniyle tabii ki artık uzak bir okulda yatılı okuması söz konusu olamaz, böylece Viktorya erken yaşta okulu terk eder.

Aynı okulda okuyan annemin arkadaşı Verjin de o sıralar okulu terk etmeye mecbur kalmıştır, ama onun sorunu sağlık değildir. Kızın babasının iyi kazanan bir fes imalathanesi var-

dir. Şapka devrimi ertesi imalathane akşamdan sabaha kapanır, aile parasız kaldığı için de Verjin'i mecburen okuldan alırlar. Ama kızların okuldan ayrılmaları arkadaşlıklarını etkilemez, ikisi de hayatlarının sonuna kadar yakın dost olarak kalırlar.

Viktorya'nın bozuk gözlerine alışması epey zaman alır, ama cesaretle karşılar başına geleni. Bir gözlüğü vardır, kalın miyop camları gözlerini ufacık gösterir, onun için nefret eder o gözlükten. Tabii ki o yıllarda henüz mercek yok, ayrıca gözleri ufak göstermese bile gözlüklü kızlar pek makbul sayılmaz o devirde. Annem de o bozuk gözlerle gözlüksüz dolaşır, o yüzden de başına gelmedik kalmaz. Örneğin sokakta yürürken birisinin ona dikkatle baktığını fark edince bakanın tanıdık olduğunu düşünür, tam seçemediği o yüze doğru dönüp gülümsermiş. Halbuki Viktorya güzel, gösterişli bir kız, yollarda bir sürü erkek anneme bakar, onun da gülümsediğini görünce anında peşine takılırlarmış. Bazen de tam tersi olur, bir aile dostunu yabancı zannedip selam vermeden geçer ve dargınlıklara sebep olurmuş. Bu şekilde başına çoğu zaman komik, bazen de tatsız sayısız olaylar gelmiş.

Annemin bu konuda anlattığı olaylardan bir tanesini iyi hatırlıyorum: Anneannem giyime kuşama meraklı olduğundan kızlarına da güzel elbiseler alırmış hep. Bir keresinde, Paris'ten gelme organize bir elbise alınmış Viktorya'ya. Elbise, zamanın modasına göre bol kuplu olduğu için tersinden taras taras ipelikler sarkıyormuş. Annem bir gün giymiş elbiseyi, tabii ki gözünde gözlük yok, bakmış aynada pek beğenmiş kendini, çıkıp Beyoğlu'na arkadaşlarıyla buluşmaya gitmiş. Yolda fark etmiş ki erkek kadın herkes dönüp dönüp ona bakıyor. Annem Paris'ten gelen elbisesinin yarattığı etkiden son derece memnun yoluna devam etmiş, ta ki yaşlıca bir kadın yanına yaklaşarak usulca "Kızım, elbisen..." diye lafa başlamış. Viktorya hemen "Paris'ten geldi!" demiş gururla. Kadın cevap olarak "Elbiseni ters giymişsin kızım!" demez mi!

Zaman içinde Viktorya zayıf gözlerle hayatını sürdürmeyi öğrenmiş. Okula gitmemiş ama evde devamlı okur, annesinin "Kızım gözlerini yoruyorsun," uyarılarına kulak asmazmış.

Okumayı o kadar severmiş ki bazen akşamları ışık yeterli olmadığında avizeye daha yakın olmak için masanın üstüne bir iskemle koyup oturur, o şekilde okumaya devam eder, ama bunu da hiçbir zaman annesi babası evdeyken yapmazmış onları üzmemek için. Annemin bu gayretini öğrendiğimde düşündüm ki okulunu sevmiş olsa bir müddet sonra oraya da dönerdi, ama böyle bir girişimde bulunmamış. Buna karşın piyano çalışmalarına hiç ara vermemiş, zaten günlerini müzikle dolduruyormuş.

Okulu terk edip bütün vaktini piyanosuna ayırabildikten bir müddet sonra Viktorya değişik planlar yapmaya başlar: Konservatuvara yabancı bir piyano öğretmeninin geldiğini duymuştur, gidip onun öğrencisi olmak ister. Göreve başlayan şahıs sonradan Türkiye'ye temelli yerleşip adını da değiştirecek olan Ferdi Statzer'dir.²¹ Annemin piyanoyla ilgili hevesini destekleyen Mannig'le Agop hemen gerekli başvuruları yaparlar.

Konservatuvar sınavla öğrenci almaktadır. Annem en az on beş-yirmi dakika jüri önünde çalacağını bildiğinden ciddi bir şekilde hazırlanmıştır. Birçok aday vardır başvuran. Sırası gelince Viktorya'yı salona çağırır, piyanonun önüne oturturlar. Annem, çalmaya başladıktan kısa bir süre sonra "Kâfi!" diyen bir erkek sesi duyar. Kulaklarına inanamaz, ancak çalmaya başlamışken kapı dışarı edileceğini düşünüp için için isyan eder. Salondan çıktığında "Ne oldu niye hazırladıklarımı çaldırmadınız?" diye sorunca oradaki görevli "Başına devlet kuşu kondu kızım, Cemal Bey seni beğendi, kabul edildin, onun öğrencisi olacaksın," demez mi? Akli yabancı hocada kalmış olan Viktorya'nın "Cemal Bey de kim?" sorusunu görevli "Cemal Reşit Rey,"²² diye cevaplar. "Yurtdışından yeni geldi, herkes onun

21 Ferdi Statzer /Friedrich von Statzer (1906 Viyana-1974 İstanbul): Türkiye'ye yerleşip Türk vatandaşlığına geçen Avusturyalı piyanist ve pedagog. 1933 yılında Bedia Muvahhit ile evlenir, ondan boşandıktan sonra Macar kemancı Lilly Szekely ile evlenir. Konservatuvarda yıllarca ders verir ve birçok ünlü piyanist yetiştirir.

22 Cemal Reşit Rey (1904 Kudüs-1985 İstanbul): Cumhuriyet tarihinin en önemli müzisyenlerinden ve ilk kuşak bestecilerindendir. Yıllarca piyano eğitimliği ve orkestra şefliği yapmıştır.

öğrencisi olmaya can atıyor, bilmiyor musun?” Böylece annem sonradan çok sevip sayacağı piyano hocasıyla tanışmış olur. Ferdi Statzer’e gelince, Viktorya onun öğrencisi olmaz ama daha sonra ikisi de İstanbul müzik camiasında oldukları için iyi dost olurlar, ileri yaşlarında da annemle babam Ferdi Bey ve karısı Madam Lilly’yle briç oynarlardı.

Agop her yıl Büyükdere’de bir yazlık kiralar, ailecek yazı Boğaz’da geçirirler. Orada hem akrabaları hem dostları vardır, hayatları keyiflidir. Annemle teyzem çocukken büyükleriyle, daha sonra da arkadaşlarıyla Büyükdere’deki Beyaz Park plajına gider, denize girip eğlenir, sonra da her akşam üstü süslenip püslenip ‘piyasa’ yapmaya çıkarlar. Kızlara sokağa çıkma yasakları falan koymamış büyükleri, serbest gezerlermiş, çünkü etraflarında daima onlara göz kulak olacak daha büyük kızlı erkekli genç akrabaları varmış. 1920’li yıllarda dedemin Bağdat’taki ablası Eliza’nın üç oğlu İstanbul’a Robert Kolej’e okumaya gelmişler, hafta sonları ve tatillerde onlar da gelip bizimkilerde kalır, Viktorya ile Kristin’e ağabeylik ederlermiş.

1920’li yılların ortalarına gelindiğinde yazlık olarak Büyükdere’ye değil de Büyükada’ya gitmeye karar verir Mannig’le Agop. Büyükada o zamanın en gözde yazlık yeri haline gelmiştir, dedem her yıl orada bir yazlık kiralar. Akraba ve arkadaşlarının da çoğu yazın adaya taşınır, diğerleri ise arada yatıya gelirlermiş bizimkilere. Annem, hiç haber filan vermeden ellerinde bir bavulla kapılarını çalan akraba ve dostları anlatırdı. O zamanlar olağanmış bunu yapmak. Plaj sefaları, akşam üstü ‘piyasa’ları adada aynen devam eder. O yıllarda bizimkilerin hayatında bolluk ve keyif vardır. Arada Agop’un kaçamakları yüzünden çıkan fırtınalar yok değildir ama genelde güzeldir hayat.

Mannig her yaz kızlarını alıp iki hafta annesi Kristinya’yı ve kardeşlerini ziyarete Sofya’ya gidermiş. Komünizm öncesi yıllarda Kristinya Sofya’nın en güzel yerlerinden olan Pavlova mahallesinde yaşarmış, yaz mevsiminde mahallesindeki bütün bahçelerde Bulgaristan’ın ünlü güllerinden binlercesi açmış olur, etraf mis gibi gül kokarmış. Orada annemle teyzem dayı-

ları Garabed'in çocukları Luiz ve Krikor'la²³ kaynaşırlarmış. Biraz büyüdüğünde Verkin'in kızı Küçük Mannig de onların eğlencelerine katılmaya başlamış.

Annemin ilk gençlik yıllarında dedem çok iyi kazanmakta, bizimkiler paraları har vurup harman savurmaktadırlar; devamlı gezerler tozarlar, dillere destan davetler verirler. Bu davetlerin bir kısmı danslı olurmuş, evde verildiği halde balo denilirmiş bunlara. Bir de bu davetlerdeki *tableaux vivants*'lardan²⁴ bahsedildiğini hatırlıyorum. Sevilen bir eğlence türüy-müş bu. İnsanlar çeşitli kıyafetler giyip bir kitabın bir sahnesini veya tarihi bir olayı canlandırırırlarmış, bu konuda gruplar arasında yarışmalar düzenlenirmiş.

Mannig'le Agop bu savurgan hayatı yaşarken geleceklerine yatırım yapmayı hiç düşünmemişler. İstanbul'da oturdukları daire de Büyükkada'daki yazlık da kiraymış. Dedemin dostlarından biri arada bir "Agop Efendi, böyle bol bol harcıyorsun, bak senin bazen evinde tertiplediğin bir davete harcadığın parayla bir daire alınır, gel sana birkaç parça gayrimenkul satın alalım, yatırımdır," dediğinde dedem güler geçer, "Büyüklerimizimizin malları mülkleri vardı da ne oldu, kaldı mı hiçbiri ellerinde? Hayatın keyfini çıkarmalı, yarın ne olacağımız belli değil," dermiş adama.

Çok az insanın özel otomobil sahibi olduğu o dönemde dedem bir de otomobil satın alır, ailesini onunla gezdirir. Anneannem son modaya göre giyinir. Zamanın en gözde terzisi Kalibrussi'nin sadık müşterilerindedir; her giydiğini de yakıştırır, zaten vücudu her zaman, yaşlılığında bile ince, uzun ve zarif olmuştur. 1920'lerin giyim kurallarını yakından takip eder, örneğin Mayıs'ın on beşinden sonra sadece hasır şapka kullanır, Ağustos'un on beşinden sonra ise hasır şapka yerini fötr kumaştan şapkalara bırakırmış. Kızlarına da onların yaşına gö-

23 Hacı Sarkis'in babasının adı Krikor. Hacı Sarkis'in üç oğlu da (Garabed, Mıgırdıç, Onnig) geleneklere göre ilk oğullarına büyükbabalarının ismini vermişler, böylece annemin kendisiyle yaşıt Krikor adında üç tane kuzeni vardı: Sofya'daki Garabed'in oğlu Krikor, Mıgırdıç'ın oğlu parkta unutulmuş Krikor ve Onnig'in oğlu genç yaşta ölecek olan Krikor.

24 Canlı tablo.

re en güzel elbiseleri alır, birer küçük hanımefendi gibi giyinip dolanmaları için özen gösterirmiş.

Genç kızlığa adım atar atmaz Viktorya'nın bu gibi kurallara hiçbir zaman kulak asmayacağı belli olur. Mannig'in kusursuz görüntüsüyle hiç ilgilenmez, moda ve elbise laflarından ölesiye sıkılır. Annesi etrafta olmadığı zamanlar içinden öyle geliyorsa saçını taramadan sokağa çıkar, canı istediğinde de bütün kuralları çiğneyerek ev haliyle en olmayacak yere gidiverir. Bazen Mannig'e haber gelir etraftan "Viktorya'yı gördük, saç taramamıştı," diye, anneannem üzülür. Mannig'in "Kızım elâlem ne der!" lafına da Viktorya özellikle illet olur "Amaan, bana ne elâlemden!" karşılığını verirmiş.

Teyzem Notre Dame de Sion²⁵ lisesinde öğrencidir. Huy olarak ablasına benzemez, en büyük özelliği son derece yumuşak başlı olmasıdır. Sevdiklerine hiç karşı çıkmaz. Ablasına hayrandır, Viktorya ne derse onu yapar, ama yaptığına annesi üzülünce hemen annesinin de istediklerini yapmaya çalışır. Kristin hayatını etrafındakileri memnun etme çabası üstüne kurar adeta, ömür boyu da öyle devam eder tutumu. Çok iyiler akıllı olmaz derler, halbuki teyzem akıllı ve espriliydi, ama hiç kimse için olumsuz bir şey düşünmezdi. Ailede başka ona benzer huyda insan yoktu, kime çekmiştir bilinmez. Annem, teyzemin bu özelliğine kendince bir açıklama bulmuştu: "Kristin'in rahme düştüğü gün herhalde babam rakıyı fazla kaçırmıştı, kardeşim onun için böyle oldu," deyip bizi güldürürdü.

Notre Dame de Sion'daki rahibeler teyzemi yumuşak huyundan ve terbiyesinden dolayı pek severlermiş. Bir tanesi Kristin'i özellikle kanatlarının altına almış ve onun tesiri altında zaten inançlı olan teyzem yavaş yavaş daha dindar olmaya başlamış. Herhalde teyzem o rahibenin bayağı etkisi altında kalmış ki hayatıyla ilgili önemli bir karar almış: Rahibe olmak! 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın başlarında Protestan ve Katolik okullarında Ermeni öğrencilere yönelik bu tür girişimler yapılmış. Tabii ki bu faaliyetleri gösterenler Müslüman öğrencile-

25 1856'da Elmadag'da açılan rahibelerin hizmet verdiği Fransız kız okulu. Günümüzde aynı isimle karma Fransız lisesi olarak eğitim vermektedir.

re yaklaşacak cesareti bulamazlarmış, bunun kendileri ve okulları için tehlikeli olacağının bilincindeymişler, ama diğer Hıristiyanları ikna etmenin kendilerine hiçbir zarar getirmeyeceğinden eminmişler.

Ailesinin karşı çıkacağını çok iyi bildiği için Kristin bu kararını gizlice, kendisine destek olmasını rica ederek ablasına açmış. Viktorya kardeşinin anlattıklarını duyunca öyle bir dehşete düşmüş, öyle bir yaygara koparmış ki evdeki herkes durumu öğrenmiş. Avaz avaz “Ulan bu da mı başımıza gelecekti!” diye bağıran dedem gidip kızını etkileyen rahibenin kemiklerini kırmaya kalkışınca anneannemle kızlar zar zor hâkim olmuşlar Agop’a. Neticede evde öyle bir vaveyla kopmuş ki teyzem bir daha bu konuyu değil konuşmak, aklından bile geçirememiş. Daha sonraki yıllarda ise Kristin süslenip püslenip partilere danslara gittiğinde Agop onunla dalga geçermiş “Yahu sen hani rahibe olacaktın, ne bu halin şimdi!” diye.

Annemle teyzem güzel, sempatik, çekici kızlardır. Ikisi de Mannig’in kalıbında değildir, orta boylu ve balık etindedirler. Ikisinin de özellikle gözleri devamlı iltifat konusudur. Gzlelerinden dolayı adanın gençleri onlara ‘projektörler’ adını takmışlar, dedem de bir iki kez duyar gençlerin ‘projektörlerin babası’ diye kendisinden bahsettiklerini.

apkın erkekler kıskanç olurlar, karlılarına ve kızlarına korumacı davranırlar genelde. Dedem ise aksine o konularda son derece açık fikirlidir; ne karısının ne de kızlarının yaptığına karışmaz, onlara boğucu yasaklar koymaz. Viktorya ile Kristin serbestçe gezer, kuzenlerinin eşliğinde partilere, pikniklere, özellikle yazın adada tertiplenen danslı eğlencelere giderler. Ikisi de dans etmeyi sevdikleri için hem adada hem İstanbul’da tertiplenen *th dansantı*’ları²⁶ hiç kaırmazlar.

Dedem kızlarına giyim kuşam konusunda da karışmaz, Mannig’e bırakır o konudaki kararları. Babasının sadece tek bir gün kendisine bu konuda bulunduğunu anlatırdı annem: Bir yaz Viktorya kırmızı bir elbise diktirmiş, ama diken terziye “Gğsn biraz daha a, az biraz daha kes,” dedikçe terzi kes-

26 Danslı ay partileri.

miş, sonunda elbisenin göğüs dekoltesinin ayanı kaçmış, çok açık olmuş. Elbiseyi eve getirdiği gün de bir partiye gidecekmiş, büyük bir hevesle yeni elbisesini giymiş. Elbise yakışmasına yakışmış ama hem rengi hem dekoltesi fazlaca göz alıcıymış. Viktorya biraz çekinerek vedalaşmak üzere annesiyle babasının yanına gitmiş. Kızının kıyafetini gören Agop şöyle bir yukarıdan aşağıya süzmüş onu ve “Herhalde bunu diken terzi orospuydu!” demiş sadece.

O dertsiz tasasız günlerde, annem on sekiz yaşına vardığında bir de genç adam varmış devamlı etrafında dolanan. Aynı gruplarda gezdikleri, herkesin beğenip tasvip ettiği tanıdık, iyi bir ailenin oğluymuş. O yıllarda iki kişi pek açık açık gezmezlermiş ama grup içinde beraber olurlarmış sık sık, kısacası o günlerin ölçülerine göre Viktorya’yla bu genç adam flört ediyorlarmış. Genç adam anneme evlilik lafları etmeye başlamış, annem de kayıtsız değilmiş ama tam kararlı da sayılmazmış, bu kararsızlığının da önemli bir sebebi varmış. 20. yüzyıl boyunca birçok Türkiyeli Ermeni gencinin yaptığı gibi annemin bu talibi de hayatını Türkiye dışında bir yerde kurmak istiyormuş ve seçtiği yer özellikle o zaman için dünyanın öbür ucu sayılabilecek Buenos Aires’miş. O dönemde, henüz Avustralya ve Kanada göçmen çeken ülkeler haline gelmeden, bu topraklardan birçok Ermeni Avrupa ve Kuzey Amerika’nın yanı sıra gidip Arjantin’e yerleşmiş. O genç adamın da oraya yerleşmesi için kendisini ikna etmeye çalışan yakın akrabaları varmış Buenos Aires’de.

Viktorya ailesini, dostlarını, İstanbul’unu, Büyükkada’sını bırakıp uzaklara gitmeyi hiç istemiyormuş ama genç adamda da gönlü varmış, reddedemiyormuş onun evlilik teklifini. Mannig ile Agop’a gelince, genç adamı beğeniyor ama kızlarının hem o kadar genç yaşta evlenmesini, hem de uzaklara gitmesini hiç istemiyorlarmış. Viktorya gibi hem güzel hem varlıklı bir kızın koca bulmakta nasıl olsa zorlanmayacağını bildiklerinden ilişkinin yavaş ilerlemesi için ellerinden geleni yapıyorlarmış. Zaten annem de pek meraklı değilmiş bir an evvel ev bark sahibi olmaya; annesinin babasının rahat evinde, piyanosuyla, kitaplarıyla, gezmeleri eğlenceleriyle hayatından memnunmuş, ama

bunların yanı sıra hoş bir koca namzedinin etrafta olması hayatını daha da cazip hale getiriyormuş. Kısacası 1930 yılına varıldığında Çınaryan ailesi için yaşam günlük güneşlikmiş.

'Annus horribilis', 1930

'Annus horribilis' üst üste felaketler içeren yıllar için sıkça kullanılan Latince bir terim. Annemin on sekiz yaşını doldurduğu 1930 yılı da Çınaryan ailesi için öyle felaketlere dolu olmuş ki o yıla onların 'annus horribilis'i demek zannedersen yerinde olacak.

İstanbul'a yerleştikten sonra anneannemle dedem evleri uygun olduğu ve misafir ağırlamayı sevdikleri için özellikle yortu ve yılbaşı gibi önemli günlerde büyük davetler verirlermiş. 1930 yılı 5 Ocak²⁷ akşamı da Çınaryanlar akraba ve dostlarına evlerinde büyük bir Noel daveti planlamışlar. Günler öncesinden başlayan davetin hazırlıkları sırasında anneannem her zamankinden fazla yorulmuş. Zaten bir süreden beri keyifsiz ve yorgun hissediyormuş kendini.

5 Ocak sabahı Mannig yine yorgun uyanmış ve ayağa kalkar kalkmaz şiddetli bir kanama geçirmeye başlamış. Kanama hemen duracak gibi görünmeyince acele hastaneye kaldırmışlar anneannemi, doktor muayenesinden geçmiş ve o sırada kırk iki yaşında olan Mannig'e rahim kanseri teşhisi konmuş! Tek çarenin rahminin alınması olduğunu söylemişler. Anneannem yortudan sonra ameliyat olmayı düşünürken doktor kendisini hemen o gün ameliyat edeceğini, hastalığın oldukça ilerlemiş olduğunu, bu durumda artık dakikaların bile önemli olduğunu söylemiş. Hatta, anlattıklarına göre o gün ameliyat için uygun yer bulunamadığı, belki de doktorun gün içinde vakti olmadığından gece yarısına yakın bir saatte yapılmış ameliyat.

Anneannemin ameliyatı hayatını kurtarmış, ondan sonra yirmi iki yıl daha yaşamış ama o günden sonra hiçbir zaman sağ-

27 Ermenilerin kadim dini olan Ermeni Apostolik Kilisesi (bu mezhep için Gregoryen veya Ortodoks terimleri de kullanılır) Noel'i 6 Ocak'ta kutlar, önemli kutlama yemeği ise 5 Ocak gecesi yapılır. Katolik ve Protestan Ermeniler ise Batı Hristiyanları gibi 24 Aralık gecesi ve 25 Aralık günü yaparlar kutlamalarını.

İlkli olamamış artık, hep kolay yorulmuş, kolay hastalanmış. Etrafındakiler "Eski Mannig gitti, başkası geldi sanki," derlermiş ara sıra. Viktorya o günden sonra dört dönmeye başlamış annesinin etrafında. O yıl henüz on altı yaşında olan Kristin ise annesinin hastalığından kötü etkilenmiş, annem bir de kardeşine sahip çıkmak için gayret göstermiş.

1929-1930 bütün dünyada ekonomik çalkantıların olduğu yıllar olarak bilinir. Bu çalkantıların yankıları bir süreden beri dedemin işinde de hissediliyordu. Anneannemin ameliyatından birkaç ay sonra dedemin işleri de altüst olmuş ve Agop iflas etmiş. İlerisini hiç düşünmeden yaşamış oldukları için kıyıda köşede toplu paraları yokmuş. Dedem karısına mı üzölsün, işine mi yansın derken sağlığı etkilenmiş, şeker hastalığına yakalanmış. O günlerde dedemin doktora bile gidecek keyfi yokken hastalığının teşhisini bir ayakkabı boyacısı koymuş!

Agop sıkıntılı bir şekilde eve yürürken bakmış ayakkabıları kirli ve tozlu. "Artık bu kadar da kötü durumda görünmeyeyim, Mannig'in büsbütün morali bozulur, şunları boyatayım," deyip bir lostra salonuna girmiş. Yaşlıca bir adam olan boyacı ayakkabıları boyamaya başlar başlamaz dönüp dedeme "Efendi, sen şeker hastası mısın?" diye sormuş. Dedem "Yooo, o da nereden çıktı," deyince adam "Sen bir git baktır şekerine, bak ayakkabının üstünde beyaz bir nokta var, şeker hastalarının idrarı damlarsa ayakkabıda böyle lekeler oluşur, benden söylemesi," der. Teşhis isabetlidir.

Dedemin iflası bizimkilerin yaşadıkları lüks apartman katından hemen çıkıp ucuz bir yere geçmeleri, yardımcılara yol vermeleri, yazlıktan vazgeçmeleri demekmiş tabii ki. İlk önce araba satılmış, sonra evdeki emektar yardımcılar birtakım akraba ve tanıdıkların evlerine yerleştirilmiş. İnsanlar havada kapmış işten çıkarılan yardımcılar!

Kirası düşük bir eve geçme durumu kesinleştiğinde ev bulma ve taşınma işi tamamen Viktorya'ya kalmış. Annem hesaplı ufak bir daire bulmuş, eşyaların bir kısmını rica edip akrabaların evine dağıtmış ve taşınma işini gerçekleştirmiş. Mannig aylarca yataktan kalkamamış, devamlı ameliyat sonrası kanama-

ları oluyormuş. On sekiz yaşına kadar elini sıcak sudan soğuk suya sokmamış olan Viktorya gıkını çıkarmadan o çamaşırları elde yıkamış, evin bütün işlerini tek başına yapmış. Bu arada artık elden ayaktan düşmüş olan İsguhi de varmış evde bakıma muhtaç, 1932 yılında ölecek olan babaannesine de ihtimamla bakmış annem, kızkardeşinin durumdan etkilenmemesi için gayret göstermiş ayrıca.

Dedem ticaret işinde tekrar belini doğrultuncaya kadar ailesini geçindirmek üzere sigortacılığa başlamış, bu şekilde hiç olmazsa evinin gündelik masraflarını karşılayabiliyormuş. O günlerde annem de eşe dosta sigorta işlerini babasına vermeleri için ricada bulunmuş. Sonradan anlattığına göre ev işlerinden çok daha zor geliyormuş bu ricalar. Ama ailesinin iyiliği için çekinmemiş, yapmış elinden geleni.

O zor günlerden birinde Viktorya'nın talibi genç adam annemle baş başa görüşmek istediğini söylemiş ve buluşmuşlar. Biraz yürüyüp havadan sudan bahsettikten sonra genç adam kararını bildirmiş: Birkaç aya kadar Buenos Aires'e hareket etmeyi planladığını, bir an evvel düğünlerinin yapılması gerektiğini, çünkü Viktorya'nın da onunla beraber yola çıkmasını istediğini söylemiş. Annemin o günü anlatırken söylediği sözleri hiç unutmam: "Baktım o yakışıklı yüzüne," demişti, "Gözlerinde bencillik, anlayışsızlık, sıgılık gördüm ve birdenbire fark ettim ki ben o gence âşık filan değilmişim, sadece bir gençlik hevesiymiş benimki." Neticede hemen oracıkta, bir yere gidip oturup etraflica konuşmadan, ayaküstü veda etmiş genç adama. "Peki, gerçekten çok âşık olsaydın ne yapacaktın?" diye sorduğumda ise annem "Aşkımdan ölsem bile kesinlikle ailemi o halde bırakıp gitmezdim, her birinin ayrı ayrı bana ihtiyacı vardı," demişti hiç tereddüt etmeden. O genç ise birkaç ay sonra planladığı gibi Buenos Aires'e gitmiş ve hayatını orada kurmuş.

'Annus horribilis'ten sonra, 1931-1939

Bir iki yıl güçlüklerle dolu bir hayatı olur Çınaryanların, sonra yavaş yavaş toparlanmaya başlarlar. O ufak daireden çıkıp sonra-

dan uzun yıllar yaşayacakları, benim de doğduğum yer olan Şişli, Ebekızı Sokak'taki Valide Apartmanı'nda bir daire kiralar, oraya taşınırlar.²⁸ Akrabalarının evlerine depoladıkları eşyalarını geri alacak yerleri olur tekrar. Bir zamanlar yaşadıkları gibi görkemli bir daire değildir burası, ama yine de eskinin güzel yapılarından geniş, yüksek tavanlı bir dairedir. Kusuru, sobalı olmasıdır.

Bizimkilerin hayatı yavaş yavaş normale dönmeye başlar. 1932 yılında yine adaya giderler, ama daha mütevazı bir ev kiralanır. Yine evlerine yardımcı alınır. Eski şaşaalı günleri hiçbir zaman geri gelmez, o hesapsız harcamalar, balolar, son moda elbiseler hayatlarından tamamen çıkar. Annemin de pek derdi değildir zaten o gibi şeyler. Ona acı gelen müzik eğitiminin yarım kalmasıdır. Sıkıntılı günlerinde Viktorya mecburen piyanosunun kapağını kapatmıştır. Uzun bir süre ciddi piyano eğitimi için açılmaz o piyano, ta ki babam hayatına girene kadar...

Büyükada iskelesinde nesillerarası bir buluşma, 1938. Oturanlar soldan sağa anneannem ve ağabeyi Mıgırdiç'in karısı Hayganuş. Ayaktakiler teyzem, Nunu, Vasig, Arpine, annem, annemin en yakın arkadaşlarından Arşa Acemyan ve onun oğlu Kevork.

²⁸ Ebekızı Sokak, bugünkü Gazi Pasajı'nın hemen yanındaki sokaktır. Şimdilerde eski apartmanımız Valide Oteli adında bir butik otel.

1930'lu yıllar bolluk içinde geçmezse de hayata olumlu bakan insanlardır Çınaryanlar, yine keyifli günler yaşarlar. Annemlerin hem akrabalarıyla hem arkadaşlarıyla fotoğrafları var o yıllara ait. Neşeli gruplar resmeden bu fotoğraflarda annemle teyzemin aynı elbiseleri giydiklerini fark ediyorum: Bazen bir fotoğrafta Viktorya'nın üzerinde görülen giysi bir diğerinde Kristin'in üzerinde, ama ikisi de pırl pırl ve mutlu duruyorlar. Mannig iyi dikiş diktiği için bolluk günlerinde alınan elbiseler paltolar yıllarca ters yüz edilip tekrar dikilir, kızları da memnun mesut onları giyip gezmelere giderler. Zaten hem Kristin hem Viktorya o kadar iyimserdirler ki ailenin maddi durumu onların ruh halini pek etkilemez.

Annem anlatırdı, 1930'lu yılların ortasında iki kızkardeş bir düğüne davet edilmişler. Mannig eski günlerden kalma birer balo elbisesinin şeklini değiştirip güzel birer kıyafet ortaya çıkarmış kızlarına, ama evdeki bütün şapkalar demodeymiş, o yıllarda da kilise düğünlerinde şapka takmak şartmış. Eski şapkalarını takıp çıkarırken Viktorya bir de o şapkaları ters, arkası ön şeklinde denemeyi akıl etmiş. Ters takılınca şapkaların yeni moda olanlara benzediğine karar veren iki kızkardeş düğün günü süslenip püslenip ters taktıkları şapkalarla düğüne gitmişler. Ayin esnasında bizimkiler fark etmişler ki şapkaları modern filan durmuyor, resmen ters giyilmiş şapka gibi duruyor. Almış bunları bir gülme! Başında son model şapkasıyla yanlarında duran tanıdık bir genç kız neden güldüklerini sorunca da ikisi daha beter gülerek anlatmışlar yaptıklarını. Durumu öğrenen kız ciddi bir suratla "Ben bunda gülecek bir şey görmüyorum!" demiş bizimkilere. Kilise ayininden sonraki davette Viktorya'yla Kristin çıkarıp atmışlar kafalarından o demode şapkaları ve bütün gece hiç oturmadan dans etmişler. Öte yanda o son moda şapkalı kız bir kere bile dansa kaldırılmamış olduğundan hasetle bizimkileri seyretmiş gece boyunca.

İkinci Dünya Savaşı öncesi, 1939 yılına vardıklarında artık dedemin ticari işleri düzelmiş, ailenin sıkıntılı yılları geride kalmış, eskisi kadar varlıklı olmasalar da Çınaryanların halleri vakitleri yerindeymiş. Annem yirmi yedi, teyzem ise yirmi

beş yaşındaymış o yıl, ama evlilik yaşları geldiği halde ikisinin de hayatında evlenmek istedikleri kimse yokmuş henüz. Gerçi Mannig ile Agop kızlarını “Hadi artık evde kalıyorsunuz evlenin!” diye zorlayan anne babalardan değillermiş, ama tabii ki Viktorya’yla Kristin’in birer aile kurmasını çok istedikleri kesin. Aslında kızların talipleri varmış, ama hiçbirisi gönüllerine göre değilmiş. Viktorya da Kristin de aşk evliliği yapmayı düşlerlermiş, ama âşık olacak birilerini de bulamamışlar o zamana kadar. Viktorya gelenekselin dışında bir karakterde olduğu için annesi babası onun evlenmesinin daha zor olacağını düşünürlermiş hep. Annemin kişiliğinin muhafazakâr Ermeni erkeklerini ürkütebileceğinin farkındaymışlar. Halbuki yumuşacık huylu teyzem için durum öyle değilmiş ve gerçekten de onun daha fazla talibi varmış ama o hiçbirine evet demiyormuş. Bütün ailenin beğendiği ve sevdiği, uzun zamandır kendisine âşık olup kapısını aşındıran Yetvart’a da açıkça onunla evlenmeyeceğini söylemiş teyzem, ama buna rağmen ümidini kesmeyen genç adam hâlâ ısrarla bizimkileri ziyaret ediyormuş. İyi ki de ediyormuş da yine böyle bir ziyaret gününde Ara’nın o günkü köşe yazısı söz konusu olunca Viktorya yazara olan hayranlığını dile getirip onunla tanışmak istemiş.

AŞK, SAVAŞ VE AİLEMİZ

Annemle babamın ilk yılları

Annemle tanıştığı 1939 yılında otuz bir yaşında olan babamın hayalinde ticarete atılmak varmış ancak *Jamanak* gazetesinde yaptığı işten çok mutlu olduğundan bu projesini hep ertelemiş. Boş zamanlarında sürekli okur, araştırırmış, özellikle tarih, edebiyat ve politika konularına meraklıymış. Yirmili yaşlarının sonuna doğru aktif sporu bırakıp aktif bir seyirciye dönüşmüş. Koyu Galatasaraylı olan Ara ileri yaşında bile takımının hiçbir maçını kaçırmazdı. Klasik müzik tutkunuydu, konserleri büyük bir ilgiyle takip ederdi. Bir de kâğıt oyunlarına meraklıydı. Kahvedeki pişpirikten kulüpteki briçe kadar akla gelen her türlü kâğıt oyununu ustalıkla oynar, her ortama ayak uydururdu. Kumarbaz değildi, büyük oyunlara asla girmezdi. Şakacı ve çelebi mizacı ile her zaman aranan ve sevilen bir oyun arkadaşı olmuştur. Bu tempoda yaşayan babam ilerlemekte olan yaşına rağmen evliliği düşünecek zaman bulamamış ancak evleneceği kişinin sıradan biri olamayacağını, kendisini anlayabilecek kafa dengi biri olması gerektiğini söylemiş.

Yetvart babamı Çınaryanların evine götürüp annemle tanıştırdıktan sonra Ara devamlı onun peşine takılıp Viktor-

Annem Viktorya Çınaryan, 1939.

ya'yı ziyarete gitmeye başlar. Bir süre sonra iki gencin birbirlerine âşık olduğu kimsenin gözünden kaçmaz. Bir yıldan fazla süren bu flört süresi tabii ki o devirde dedikodulara yol açmış ama Viktor-ya'nın öyle dedikodu filan umurunda değilmiş pek. Mutluymuş, çünkü nihayet hayatını beraber geçirmek istediği adamı bulduğuna eminmiş. Bir süre sonra bakmış Ara'dan evlenme teklifi geliyor, almış sevdiği adamı karşısına ve kendisi ona evlenme teklif etmiş! Babam, anneme

ona evlenme teklif etmeyi defalarca düşündüğünü, ama maddi durumu yüzünden cesaret edemediğini söyleyince Viktor-ya "Aman sen de düşündüğün şeye bak, gelir bizimle yaşarsın, ailede herkes seni seviyor, nasıl olsa geçinir gideriz," der ve hemen oracıkta babamı Çınaryanlara iç güveysi gelmeye ikna eder.

Evlilik gündeme gelince Ara artık ticaret hayatına atılmanın zamanı geldiğine karar verir. Ticaret işini yoluna koyduğunda gazetedeki işini istemeyerek de olsa bırakmayı planlamaktadır. İki genç nişanlanırlar. Annemle babamın alyanslarının içindeki tarihe baktığımda 23 Şubat 1941'de nişanlandıklarını öğreniyorum, yani İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'deki gayrimüslimlerin üstüne karabasan gibi çökecek iki felaketin ilkin-den birkaç ay evvel.

1941'in Mayıs ayında bir sabah tarihe 'yirmi sınıf ihtiyat askerliği' olarak geçen uygulama başlar. Bu uygulamaya göre 25 ile 45 yaş arası askerliğini daha önceden yapıp bitirmiş olan bütün gayrimüslim erkekler tekrar askere alınırlar. Uygulama titiz bir planlamayla aniden başlatılır; insanlar, önceden tebliğat yapılmadan, hazırlanma süresi verilmeden evlerinden toplanıp askere sevk edilir. Sıkıyönetim zamanı olduğu için sokaklarda kontrol vardır, kimliğinde gayrimüslim yazanlar sokak kontrolleriyle çevrilip evlerine gitmelerine izin verilmeden askere sevk edilirler. Kendilerine silah verilmeyecek, farklı kıyafet¹ giydirilecek ve alelacele kurulan amele taburlarına sevk edilecekler ve gittikleri yerlerde on dört ay boyunca yol yapımı ve benzeri işlerde ağır ve sağlıksız şartlarda çalıştırılacaklardır.

Babamı götürmeye geldiklerinde kapıyı Zabel açar. O sabah Ara tesadüfen erkenden nişanlısına kahvaltıya gitmiştir. Polisler Ara'yı sorduklarında Zabel oğlunun evde olmadığını söyler, gelenler ısrarla babamı nerede bulabileceklerini sorunca da oğlunun tehlike altında olduğunu fark edip yüzüne kızgın bir ifade vererek "Aaah ah," der, "Siz onun ne hayırsız olduğunu bir bilseniz. Eve ayda yılda bir uğrar, geldiğinde de ya para ister ya bir şey alır götürür, olmaz olsun öyle evlat!" Babaannem bu minvalde babamı kötüleyerek öyle bir laf kalabalığı yaratır ki adamlar "Tamam tamam, oğlun gelince bize haber et," deyip giderler.

Polisler gider gitmez Zabel harekete geçer, mahalleden iyi tanıdığı genç bir çocuğa ilk önce Viktorya'nın adresini ezberletir—sıkıyönetim ortamında çocuğun eline yazılı belge vermek istemez—sonra da koşup babamı bulmasını, ona kesinlikle eve dönmeyip saklanmasını tembihlemesini söyler. 'Yirmi sınıf ihtiyat askerliği' uygulaması sırasında babaannemin Ara'nın kaçmasını sağladığı, onun da bir müddet saklandığı ve böylece uygulamadan yakasını kurtardığı anlatılmıştı bana, ama bu saklanma süresinin ne kadar olduğu hakkında bilgim yok. Bu ma-

1 Kitaplardan ve internet kaynaklarından öğrendiğime göre bu kahverengi üniformalar 1939 depreminde Yunanistan tarafından yardım olarak gönderilen çöpçü kıyafetleriymiş.

ceranın ayrıntılarından sadece bir tanesini hatırlayabiliyorum: Babamın, dışarıdan bir gören olur kaygısıyla saklandığı yerlerde pencerelere yaklaşmadığını, hep dışarıdan kimsenin göremeyeceği şekilde vakit geçirdiğini, bunun da zor olduğunu söylediği aklımda kalmış sadece.

Jamanak gazetesi sahiplerinden Ara Koçunyan'ın anılarını² okuduğumda babamın bütün 'yirmi sınıf ihtiyat askerliği' dönemi süresince saklanmadığını, bu dönemin bir kısmında tecilli olarak gazetede çalıştığını öğrendim, ama tecilli olmayı nasıl becerebildiği hakkında en ufak bir fikrim yok. *Jamanak*'ın bütün diğer çalışanları toplatılıp askere alınmış oldukları için o dönem boyunca tek başına babam ve gelip ona gönüllü yardım eden üst düzey bir din adamı³ çıkarmışlar gazeteyi.

1942 Temmuz'unda 'yirmi sınıf ihtiyat askerliği' uygulamasına son verilir. Ermeniler tam rahat bir nefes alacakken, babam da yeni işine odaklanacakken ikinci bir darbe vurur Türkiye'deki azınlıkları: Varlık Vergisi. Hakkaniyetsiz bir uygulamayla insanların işyerlerini kapatmalarına, değerli mallarını haraç mezat satmalarına sebep olan bu vergi henüz ticaret hayatına atılmamış olan babamı etkilemez, ama 1930'daki iflasından sonra büyük gayretlerle durumunu düzeltebilmiş olan dedem yeniden ağır bir darbe alır, Agop hayatında ikinci kez bütün mal varlığını kaybeder. Vergiyi veremeyenlerin zor şartlarda ağır işlerde çalıştırılmak üzere Aşkale'ye gönderildiği o günlerde dedem elindekileri yok pahasına satarak ve bir miktar borç alarak sürülmekten kıl payı kurtulur. Altmışına merdiven dayamıştır artık, yine çalışır çabalar ama kazancı hep kısıtlı olur; artık eski bolluk günleri geride kalmıştır.

Varlık Vergisi zamanına ait bir de komik hikâye anlatıldığını hatırlıyorum. Babamın can dostu Yetvart yeni avukatlığa başlamıştır, daha pek para kazanamamış olmasına rağmen yüklü bir ödeme emri gelmiştir kendisine. Kafası fena halde bozuktur, nasıl olsa ödeyemeyecektir. Cebindeki son parayla felekten bir

2 Voğcuyn Anmenkin (*Selam Herkese*), Ara Koçunyan, Aras Yayıncılık, 2008.
3 Adı Hımayag Bahtiyaryan olan bu din adamı sonradan Patrik adayı olmuş ama seçilememiştir.

gece çalmaya karar verir. "Hiç olmazsa Aşkale'ye sürüldüğümde anacak güzel bir gecem olsun," demiş Ara'ya.

Ertesi sabah, Yetvart yüzü beş karış babamı görmeye gelir. Babam "Hayrola, nasıl böyle erken kalkıp geldin onca eğlenmeden sonra?" diye sorunca arkadaşı "Yahu Ara, benim alnımda enayi mi yazıyor?" diye sorup başlamış anlatmaya. Meğer bir gece evvel Beyoğlu'nun lüks pavyonlarından birine gitmiş, orada masasına güzel bir konsomatris çağırmış, içkiler ısmarmış. İkisi bir müddet keyifle içtikten sonra kadın başlamış hayatının ne kadar zor olduğunu, kazandıklarıyla küçük oğlunun karnını zar zor doyurabildiğini, kocasının hayırsızlığını, annesinin hastalığını anlatıp şakır şakır gözyaşı dökmeye. Yufka yürekli Yetvart bütün gece kadının dertlerini dinlemiş, sonunda o kadar üzülmüş ki elindeki avucundaki bütün parayı hiçbir karşılık beklemeden kadına vermiş ve çıkıp evine dönmüş. Yetvart sonunda Aşkale'ye gönderilmiş mi bilmiyorum, ben kendisini hiç tanımadım, aklım ermeye başladığında çoktan bizimkilerin hayatından çıkmış, Amerika'ya göç etmiş, orada yeni bir hayata başlamıştı.

Varlık Vergisi'ni ödedikten sonra dedem artık eski iş yerinin kirasını ve yanında çalışanların maaşlarını karşılayacak durumda değildir. Bu iş yeri Karaköy'de, tarihi Bosfor Han'da, denize nazır yan yana iki geniş ofis odasıdır. Agop önceden bu odalardan birinde kendisi oturur, diğer odayı da yanında çalışan elemanlar kullanırmış. Ticari işleri için henüz kendisine bir ofis edinmemiş olan babam o odalardan birisini kullanmayı, kirayı da ortak ödemelerini teklif eder dedeme; böylece o merkezi iş hanındaki deniz manzaralı iki güzel oda bizimkilerin elinde kalır, hem dedem hem babam hayatlarının sonuna kadar oradaki ofislerinde çalışırlar.

Babamın çok sevdiği gazetecilik mesleğine gelince, her ne kadar gazetedeki tam zamanlı işinden ayrılırsa da tamamen kopamayacak kadar sevmektedir gazeteciliği. Ayrıca, köşe yazarı olarak kendine belirli bir isim yapmıştır. O tarihten sonra uzaktan da olsa gününün bir kısmını eski işine ayırır, böylece hayatını gündelik köşe yazıları ve tefrika şeklinde yayınlanan ta-

rihi romanlarıyla *Jamanak* gazetesinin ayrılmaz bir parçası olarak sürdürür.

Annemle babam evlilik kararı aldıklarında Viktorya yıllar evvel, on sekiz yaşındayken bir genç adamla neredeyse evliliğin eşiğine kadar geldiğini sözlüsüne anlatması gerektiğini düşünmüş olacak ki o konuyu açar. Babam sözün nereye gittiğini fark edince annemi susturur, kendisini tanımadan evvelki hayatıyla ilgili herhangi bir konuyu ona anlatması gerekmediğini, kendisi için önemli olanın tanıştıklarından sonraki hayatı olduğunu söyler anneme. Sonra da dayanamayıp “Ama söz geçmişten açılmışken, seni affetmekte çok zorlandığım değişik bir konu var aslında,” demekten de kendini alıkoyamaz. Viktorya hayretler içinde “Nedir bu?” diye sorunca aldığı cevap “O kadar yeteneğin varken, çalışmalarını o kadar ilerletmişken piyanoyu bırakman kolay affedilecek bir konu değil benim için,” olur. Böylece, hayatının yeni bir dönemine başlamakta olan annem o günden itibaren tekrar ciddi bir şekilde piyano çalışmalarına döner.

Ara ile Viktorya 1943 yılında sade bir kilise töreniyle evlenirler, kimsenin düğün derneğe harcayacak fazla parası yoktur. Davetliler ise özellikle en modası geçmiş, en eski kıyafetleriy-

Annemle babamın düğünü, 1943. Soldan sağa teyzem Kristin, sağdıç Bebo Selyan, Viktorya, Ara, çocukluk arkadaşım Mine'nin annesi Şınorig Ateşçi, ?, Sona Canbeden, Yetvart Suryan, önde Vartan Begyan.

le gelirler kiliseye. Varlık Vergisi zamanı ve hemen sonrasında evlenen gayrimüslim çiftlerin düğünleri hep böyle olmuştur, zengin görünüp tekrar insafsız vergilere hedef olma korkusuyla göze batmamaya çalışmışlar. Bütün giysileri son moda uygun şıklıkta olan birtakım hanımların ise o devirde bazen evdeki yardımcılarının kıyafetlerini ödünç alıp düğünlerde giydikleri defalarca duyduğum bir gerçektir.

O yıllarda annemin akrabalarının durumlarına gelince, İkinci Dünya Savaşı Agopoviçlerin hayatını derinden etkiler. Anneannemin ağabeyleri ve aileleri Alman uyruğundadır, Almanya savaşa girer girmez ailenin gençlerine Alman ordusuna katılma çağrısı yapılır. Mıgırdiç'in oğulları Krikor ve Sarkis mantıklı yolu seçer ve gitmemeye karar verirler. Onları hiç kimse İstanbul'da bulup yaka paça Alman ordusuna alamayacaktır nasıl olsa. Onnig'in oğlu Krikor ise idealist bir gençtir, "Madem Alman uyrukluyum bu benim görevim," der ve gitmeye karar verir. Yakınları onu vazgeçirmeye çalışırlar ama nafile! Gidiş o gidiş, genç adam bir daha geri dönmez; ölüm haberi de gelmez hiçbir zaman. Savaş bittikten sonra yıllarca aile Krikor'un dönüşünü bekler, ümidini hiç kaybetmez. Annem anlatırdı, nasıl yıllar sonra bile dayısına ve yengesine misafirliğe gittiklerinde beklenmeyen bir zamanda kapı çalınsa evdekiler heyecanla koşarlarmış acaba gelen oğulları mı diye. Olaydan yirmi yıl sonra bile hâlâ "Acaba?" dedikleri olurmuş ara sıra.

Her ne kadar Mıgırdiç'in oğulları Almanların çağrısına uyup gitmedilerse de küçük oğul Sarkis'in kaderinde genç yaşta ölmek varmış. Savaştan birkaç yıl sonra bir iş için şehir hatları vapuruyla Sötlüce'ye giderken vapur batır, kazadan ancak birkaç kişi kurtulur. Sarkis de kurtulanlar arasındadır, ama uzun zaman buz gibi denizde kalmıştır kış günü. İfade vermek üzere ıslak giysilerle birkaç saat karakolda bekletilen Sarkis olaydan sonra nefrit olur ve kısa zamanda ölür.

İkinci Dünya Savaşı anneannemin Alman uyruklu akrabalarından sadece genç olanların değil hepsinin hayatını etkiler. Hükümet, Almanların İstanbul'da olmasını tehlikeli addeder ve İstanbul'da yaşayan Alman kolonisi, yaşlısı genci, kadını erke-

giyle Orta Anadolu'ya sevk edilir. Mannig'in ağabeyleri Mıgır-
diç ve Onnig de Alman uyruklu olarak aileleriyle beraber sü-
rülürler. Agopoviçler için uygun görülen yer Çorum'dur, ora-
ya gönderilirler ve savaş boyunca Çorum'dan çıkmaları yasak-
lanır. Bu olaydan bahsederken bizimkiler 'enterne edildiler' te-
rimini kullanırlardı. Sürgüne tabi tutulmayanlar sadece evlenip
Alman uyruğundan çıkmış olan ailedeki kızlarıdır.

Gidenlerin hayatı pek zor değildir Çorum'da, paraları pul-
ları vardır, sadece özgürlükleri kısıtlanmıştır. Onlar da kendi-
lerine göre günlerini en iyi şekilde geçirmeye çalışırlar. İstan-
bul'dan gelen ziyaretçileri olur arada, ayrıca, Çorum'da yeni
dostlar edinirler. Özellikle de gittikleri ilk günlerden itibaren
Çorum'un tek Ermeni ailesi onlara yakınlık gösterir, evlerine
davet ederler. Bu Ermeni aile, İstanbul'dan Agopoviçleri ziyare-
te gelenleri de muhakkak evlerinde ağırlarlar.

Onnig Agopoviç'in kızı Adrien Çorum'a annesiyle babası-
nı ziyarete gittiğinde tanışır bu insanlarla. Dönüşünde bir gün
bizimkilere orada tanıştığı bu ilginç aileden bahseder. Erkekli
kızlı, otuzlarında beş kardeştir bunlar ve hiçbiri evlenmemiş-
tir. Ermenice bilmezler ama etnik kimliklerine bağlıdırlar. Ad-
rien "Çorum'da Tûrabyanların evleneceği başka Ermeni olma-
dığı için hepsi de bekâr, halbuki en küçük kardeş Öjeni pek de
güzel," deyince babam beyninden vurulmuşa döner: Öjeni Tû-
rabyan! Tûrabyan Talaslı babaannemin kızlık soyadıdır, Öje-
ni ise babaannemin yıllar evvel ölmüş olan kendi babaannesi-
nin ismi!

Babam kayıp akrabalarını buluyor

Adrien'den duyduklarından sonra babam hemen Çorum'a mek-
tup yazar, annesinin Talaslı oluşundan bahseder. Gidip gelen
mektuplardan Çorumlu Tûrabyan kardeşlerin de aslen Talas-
lı oldukları, Zabel'in amca oğlunun çocukları olduğu anlaşılır.

Ben Öjeni Tûrabyan'la 1974 yılında Ankara'da tanıştım. Ken-
disi o zaman 60'lı yaşlarındaydı. Havası astımına iyi geldiği için
temelli Ankara'ya yerleşmişti. Hiç kimsesi yoktu, bütün ağa-

beyleri ve ablaları ölmüştü. Hali vakti yerindeydi, Ulus'ta geniş bir otel odasını ev gibi döşemiş, orada yaşıyordu. Ankara'da epey dost edinmişti. 1974 yazında kocam Ankara Millî Savunma Bakanlığı'nda yedek subaylığını yaparken ben de yazın dört ay işimden izin alıp yanına gitmiştim. O yaz Öjeni'yi sık sık ziyaret ettim. Sempatik, hoşsohbet, bilgili kadındı. Ama bugün çok merak ettiğim birtakım soruları sormak aklıma bile gelmemişti o zamanlar. Aslen Talaslı olan Tûrabyanların Çorum'da ne işi vardı? 1915'te yetim kalmışlardı da birisi mi kurtarıp Çorum'a getirmişti kardeşleri? Yoksa anneleri babaları da kurtulmuş, ailecek mi yer değiştirmişlerdi? Nasıl kurtulmuşlardı? Çorum'da yaşadıkları ve Ermenice bilmedikleri halde etnik kimliklerinin nasıl bu kadar bilincinde olabilmişlerdi? Gerçi ben sormadım ama Öjeni de hiç eskilerden bahsetmeye yeltenmemişti. 1974 hâlâ geçmişteki acıların üstünü sıkı sıkı örttüğümüz yıllardı. Başımızı kuma gömer, bu tür konuları deşmek istemezdik. Gerçi suskunluğun yükü ağırdı ama konuşulmayı yaşanmamış sayma gayreti vardı içimizde.

Ziyaretlerimden birinde Öjeni bana yaşlı bir dostunu tanıştırmıştı: ünlü dilbilimci Agop Dilaçar'ı.⁴ Üniversitede okuduğum dilbilim derslerinden ismen tanıdığım bu şahısla uzun uzun sohbet etmek benim için büyük ayrıcalık olmuştu. Asıl soyadı Martayan olan Agop Bey'e Dilaçar soyadını Türkçe ile ilgili yaptığı çalışmalardan dolayı Atatürk şahsen vermiş, ayrıca onu Türk Dil Kurumu'na baş uzman ve genel sekreter olarak atamış. Mustafa Kemal'e Atatürk soyadının verilmesini öneren kişi de Dilaçar'dır. Agop Bey'in devlete hizmet ettiği yıllarda ismi resmi kayıtlara hep A. Dilaçar olarak geçtiğinden dolayı 1979 yılında vefat ettiğinde ölüm haberini okuyan TRT spi-

4 Agop (Martayan) Dilaçar (1895-1979): Türk dili üzerine uzmanlaşmış dilbilimci. Robert Kolej mezunudur ve uzun yıllar Kolej'de İngilizce, daha sonra Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Türkoloji dersleri vermiştir. Her ne kadar bazı internet kaynakları Dilaçar'ın Atatürk'ün imzasının tasarımcısı olduğunu söylese de bu bilgi yanlıştır. Atatürk'ün imzasını Robert Kolej'de kaligrafi ve matematik hocası olan Agop Vahram Çerçiyen tasarlamıştır. Atatürk, Çerçiyen'in kaligrafideki uzmanlığını duyduğunda ondan beş adet imza örneği istemiş, bunların içinden sonradan devamlı kullandığı imzayı seçmiştir.

keri de ismini A. Dilaçar olarak verdi, duyanlar da ölenin ismini Adil Açar olarak algıladılar. Uzun yıllar Robert Kolej'de hocalık yapmış olan Dilaçar'ın büstü şimdilerde Boğaziçi Üniversitesi'nin kütüphanesinin giriş katında, bir başka kolej hocasının, ünlü şair Tefvik Fikret'in büstünün tam karşısında duruyor. Büstün altında isim bu kez eksiksiz olarak yazılı.

Öjeni 1983 yılında aniden ölünce halamla bana mirasçısı olduğumuz haberi geldi. Bizden başka akrabası yoktu ve ortada mütevazı de olsa bir miras söz konusuydu. O işi takip ederken öğrendiklerimiz bizi epey sarstı. Babaannemle Öjeni'nin akraba olduklarını ispat etmemiz gerekiyordu, ama babaannemin İstanbul'dan önce yaşadığı hiçbir yerde kendisinin ve ailesinin nüfus kayıtları bulunamadı. Aynı şekilde Öjeni'nin de ne kendisinin ne ailesinin doğum kayıtlarını ele geçirebildik. Eski kayıtlara bakmak istediğimizde bunların ya yandığı ya da fareler tarafından kemirilmiş olduğu bildirildi bize. Sonradan aynı sorunu başka Anadolu kökenli Ermenilerin de yaşamış olduğunu öğrendik. Nüfus kayıtlarına göre Zabel gökten zembille İstanbul'a, Öjeni de Çorum'a inmişti!

Öjeni Tûrabyan babamın yıllar sonra ortaya çıkan ilk akrabasıydı. İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra dünyada iletişim ilerlemiş olacak ki kısa bir süre sonra babamın üç kayıp akrabası daha bulundu!

Babaannemin 1919 yılında bulup mektuplaşmaya başladığı, İzmir'e gelin gitmiş olan ablasından 1922'den itibaren hiç haber alınamamış. O tarihte İzmir'de yaşanan olaylarda birçok Ermeni'nin yanarak, öldürülerek veya denize dökülerek hayatlarını kaybettikleri bilindiği için Zabel kendi akrabalarının da ölmüş olduklarını varsaymış. 1950'lerin başında Kıbrıs'tan gelen bir haberle bu akrabaların gerçek akıbeti ortaya çıkar. Olaylar sırasında bütün aile denize dökülmüş, ama ablasının çocuklarından iki tanesi hayatlarını kurtarabilmişler. On üç yaşındaki Mardig ile on beş yaşındaki Öjeni⁵ denizi çok sever, yaz günle-

5 Geleneklere göre çocuklara büyüklerinin isimleri verildiğinden eskiden Ermeni ailelerinde hep aynı isimlere rastlıyoruz. Kıbrıslı Öjeni ve Çorumlu Öjeni bunun birer örneği.

rinde sudan dışarı çıkmazlarmış; işte bu deniz sevgisi o iki çocuğun hayatını kurtarmış. Olaylar sırasında rıhtıma doğru sürüldüklerinde babaları çocuklarına hiç arkalarına bakmadan, birbirlerini beklemeden açıkta demirlemiş olan İngiliz ve Yunan gemilerine doğru yüzmelerini tembihlemiş. Zaten o keşmekeşte kimse kimseyi takip de edemiyormuş. Son zamanlarda okuduğuma göre açığındaki İngiliz gemileri kendilerine yüzerek ulaşanları kurtarmak bir yana, halatlardan yukarı tırmanmaya çalışanların üstüne kaynar su döküyormuş. Mardig'le Öjeni kurtulduklarına göre demek ki Yunan gemilerinden birine varmayı başarmışlar. Ailenin diğer fertleri ise İzmir açıklarında boğulmuşlar. Gemi kurtulanları götürüp Kıbrıs'a bırakmış.

O günlerde Kıbrıs'ta Zabel'in yeğenleri gibi 5.000'e yakın yetim varmış. Bunların bir kısmı Kıbrıs'ta kalmış, ötekiler bir süre sonra dünyanın değişik yerlerine dağılmışlar. Öjeni'nin kardeşi Sovyet Ermenistan'ına yerleşme kararı almış. Babam sonradan onun izini buldu, arada mektuplaşırdı ama hiç görüşemediler. Öjeni ise Kıbrıs'ta kalmış, orada kendisi gibi kurtarıp yetim büyümüş bir gençle evlenmiş, iki kızı bir oğlu olmuş. 1950'lerde, çocukları büyüdüğünde ailesinden fertler bulma ümidiyle araştırmalara başlayınca teyzesi Zabel'i bulmuş. O güne kadar hiç akraba tanımamış olan Öjeni Çerçisahagyan, teyzesini bulduktan sonra yanına büyük kızını da alarak Kıbrıs'tan İstanbul'a bizleri ziyarete geldi ve Zabel'le yeğeni hayatlarında ilk kez karşılaştılar.

Kıbrıslılara İngiliz pasaportu verildiği için Öjeni ve ailesi sonradan Londra'ya yerleştiler, biz de birkaç kez onları ziyaret edip evlerinde kaldık. Gittiğimizde Öjeni nefis, ama çok yağlı yemekler pişirir, "Bu İngilizler yemek yemeyi bilmez, benim çocuklar da onlar gibi zevksiz oldular, hep yavan yemek yapmamı istiyorlar," diye şikâyet ederdi. Şimdi artık Öjeni'nin çocukları torun torba sahibi oldular, hepsi de Londra'da yaşıyorlar.⁶

6 Bugün ailenin soyadı artık Cherchian. Öjeni'nin oğlu ve ailesi Londra Ermeni cemaatinin faal üyelerinden ve başarılı bir halı üretim fabrikasının, 'Western House'un sahibi. Fabrikanın başında bugün genç nesilden Kevork Cherchian var.

Babamın sonradan ortaya çıkan diğer iki akrabası ise 1896'dan beri akıbetleri bilinmeyen, Sivas'taki Hamidiye katliamları sırasında büyükbabamla boya fiçılarında saklanan çocukların diğer ikisi. O üç çocuktan bir tanesi olan büyükbabam Yervant kuzenlerini o karmaşa günlerinde kaybettiğini, bir daha bulamadığını anlatırmış Zabel'e. Meğer o çocuklardan biri Suriye'ye gidip Şam'a yerleşmiş. Babamı bulan onun oğlu Diran Aginyan hem Şam'ın ileri gelen entelektüellerinden hem de başarılı iş adamlarındandı. İstanbul'a bizi ziyarete geldi, kendisiyle tanıştık ve iyi anlaştık. Hayatlarını Suriye'de kurmuş olan Diran'ın üç çocuğuna ise son yıllarda süregelen politik karışıklıklardan sonra ulaşamıyorum ama belki başka bir ülkeye gitmişlerdir diye düşünüp iyimser olmaya çalışıyorum.

Fıçıda saklanan üçüncü çocuğun hayatı oldukça maceralı geçmiş. Genç yaşında bir süre gemilerde çalışmış, güçlükler çekmiş ama çok yer gezmiş görmüş. Sonunda hayatını Avustralya'da kurmaya karar verip Sydney'e yerleşmiş. Onun oğlu Arthur Aginyan büyük bir servet sahibi olmuş, oralarda Ermeni cemaatine yaptığı yardımlarla ün salmış. Bugün Sydney'deki Ermeni kilisesinin girişindeki plaket onun kilise yapımındaki tek bağışçı olduğunu göstermekte.⁷ Ayrıca, Melbourne'da kendi adını taşıyan bir Ermeni okulu var. 1950'li yıllarda babamı bulan Arthur devamlı mektuplar yazar, ailecek Avustralya'ya gidip yerleşmemiz için ısrar eder, babama iş ve ev vereceğini, hiçbir zorluk çekirtmeyeceğini söylerdi. Avustralya hakkında birkaç güzel resimli kitap da yollamıştı bizi özendirmek için. Çocukluğumda hatırlıyorum, 6-7 Eylül gibi gayrimüslimlerin sıkıntılı dönemlerinde Avustralya'ya göç etmek gündeme gelirdi ama gitmeyi ne annemin ne babamın canı çekmemiş olacak ki sular durulunca Avustralya konusu kapanırdı! Arthur Aginyan'ın ben yaşlarda bir kızı olduğunu biliyorum. Bu kitabı yazmaya başladığımda kendisini internetten araştırdım ama izini bulamadım.

7 Sydney'deki Ermeni Apostolik Kilisesi 1976 yılında, 1990-98 yılları arasında İstanbul Patriği görevini yapacak olan Karekin Kazancıyan'ın Avustralya Ermeni Kilisesi önderliğinde açılmıştır.

ÇOCUKLUĞUMDAN VE İLK GENÇLİĞİMDEN KESİTLER

İlk yıllarım ve ailem

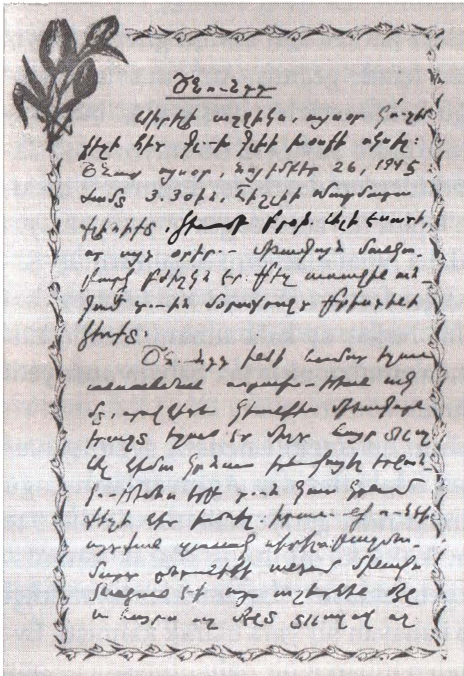
İkinci Dünya Savaşı ülkedeki herkes için savaşa girecek miyiz girmeyecek miyiz endişeleri içinde geçmiş. Annem evlendiğinde otuz bir yaşında olduğu halde ısrarla savaşta olan bir dünyaya çocuk getirmek istemediğini söyleyip direniyormuş. Zaten çocuk hayali kuran kadınlardan değilmiş, doğurursa çocuğuna fazlaca düşkün olup kendi hayatını özgürce yaşayamayacağını, çocuksuz hayatın daha rahat olacağını düşünürmüş. Sonunda babam ve ailenin diğer fertleri annemi ikna etmeyi başarmışlar, savaşın bitmesine birkaç ay kala annem hamile kalmış ve 1945'in Kasım ayında, annem otuz üç, babam otuz yedi yaşındayken ben doğmuşum.

Ara'nın çocuk istemesinin en önemli nedeni geçmişte ailesinin başına gelmiş olan felaketlermiş. Aginyanların çoğu 1896'daki Hamidiye kıyımlarında, geriye kalanlar da 1915'te katledildikleri için babam 'kökü kurutulmuş' olarak tanımlayabileceğimiz bir aileden gelmekteydi. Zar zor hatırlayabildiği babasının anısı içinde hep kanayan bir yara olarak kalmıştı. Evlenmeye karar verdiği günden itibaren bir oğlu olmasını ve ona babasının adını vermeyi hayal etmiş, annem de bir süre sonra onun bu arzusunu paylaşmaya başlamış.

Ben doğar doğmaz o zamana kadar hiç düşünmedikleri kız ismi seçme kaygısı almış bizimkileri. Hem Ermenice bir isim olsun hem de telaffuzu herkese kolay gelsin derken eninde sonunda klasik ama az kullanılan bir isim olan Sosi'de karar kılmışlar. Anlamı Ermenice 'çınar ağacı' demek olan adım onlara birçok açıdan uygun görünmüş: Birincisi annemin ailesinin soyadı Çınaryan; ikincisi, Ermeniler Hristiyanlık öncesi ağaçlara taptıkları için çınar ağacının Ermeni mitolojisinde önemli bir yeri var; üçüncüsü ise yine Ermeni mitolojisinde Kral Güzeli Ara'nın çınar ormanlarında dolanması, öyle ki Ara ile Sosi isimlerinin beraber anılması. Emzirmesi için beni anneme getiren hemşire "Bebeğe isim kararlaştırdınız mı?" diye sorduğunda her ne kadar aldığı cevaba itiraz edip "Aaaa yapmayın ama, yazık bu çocuğa, herkes 'sosis' deyip alay eder sonra," demişse de bu bizimkilerin kararını ne yazık ki değiştirmemiştir. Gerçekten de çocukluğumda Ermeni cemaati dışındaki ilişkilerimde

de ismim arada sırada sorun oldu, ama yetişkinliğimde bu tür abes şakalarla pek karşılaşmadım, zaman içinde de ismimi söylediğimde karşımdakinin yüzünde beliren hayret ifadesine alıştım!

Hayatımın ilk on yılı hakkında bol miktarda bilgim var, çünkü doğduğum gün babam benim için bir hatıra defteri tutmaya başlamış. Sıradan, gündelik, ancak ilk kez baba olanları heyecanlandırabilecek ama ondan öteye bir önemi olmayan

Babamın bana hitaben yazdığı hatıra defterinin ilk sayfası. Başlık: "Doğumun".

türden bir sürü olay yazılı o defterde: ilk gülücük, ilk adımlar, ilk sözler, her çocuğun yapabileceği komiklikler gibi. Ailenin geçmişiyle ilgili verdiği bilgiler ise benim için çok kıymetli ve ilginç. Deftere bir de bana ait beklentilerini, benim geleceğim için düşlediklerini yazmış babam. Önemle vurguladığı beklentisi, etrafımdakilerin beğenisini aklım ve becerilerimle kazanacak bir kadın olarak yetişmem. Yazılarında, 'tavus kuşu' ve 'gül' olarak tanımladığı sadece dış görüntüsüyle dikkat çeken kadınlardan olmamamı dilediğini defalarca tekrarlıyor. Okumamın, meslek edinmemin ne kadar önemli olduğunu anlatıyor. Benim ev kadını değil de meslek sahibi bir kadın olmamı hayal ediyor. Etrafımdakilerde saygı uyandıracak biri olmamı istiyor. Sececeğim hayat arkadaşımı ise kuvvetli karakterli, güvenilir ve namuslu olarak düşlediğini yazıyor. Ara'nın parayı pulu pek önemsemediği apaçık ortada, benim için düşlediği iyiliklerin içinde varlık sözü hiç geçmiyor.

Babamın hatıra defterinde bana hitaben bazı yazdıkları son derece çarpıcı. Bunlardan bir tanesi 1947 yılında kaleme aldığı bir girişte itaat konusunda bana tembihi. "Hiç kimseye körü korüne itaat etme kızım," diyor, "Ne bana ne de başkasına. Bir babanın bu tür bir nasihati günümüzde garip karşılanabilir, ama ileride belki de sıradan bir tembih olarak algılanacak bu. Büyüklerine saygı göster, ama onların beklentilerini kendi mantık süzgecinden geçir ve ancak doğru bulursan yerine getir."

Yazdıklarını incelediğimde babamın istediği doğrultuda bir hayat sürmüş olduğumu fark ediyor ve seviniyorum. Onu sadece tek bir

Babamla. Büyükada, 1950.

konuda düş kırıklığına uğrattığımı zannediyorum, o da müzik. Hem annem hem babam iyi bir piyanist olmamı isterlerdi, yıllarca da bu doğrultuda çaba gösterdiler, ta ki pek yetenekli olmadığımı kabul edene kadar. Ondan sonra peşimi bırakıp yatkın olduğum konulara olan ilgimi sonuna kadar desteklediler.

Annem ise babamın teşvikiyle evlenir evlenmez müzik çalışmalarına dört elle sarılır. İlk yaptığı iş konservatuvardan hoca-sı Cemal Reşit Rey'i aramak olur. Annemi çok seven Cemal Bey onu hemen özel öğrenci olarak kabul eder, çalışmalarına yardımcı olur. Viktorya ayrıca Edgar Manas'dan¹ armoni dersleri almaya başlar.

Babam ticaret hayatına atıldıktan kısa bir süre sonra aileye rahat bir geçim sağlayacak duruma gelir. Ticaret hiçbir zaman hayatının en önemli gayesi olmaz, sadece yaptığı yan iş olarak kalır, ama kısa süreli kötü bir dönem dışında hep rahat bir hayat sürdürdü bizlere.

Yirmili yaşlarından beri *Jamanak*'ta her gün yayınlanan köşe yazıları sayesinde Ermeni cemaatinde tanınan ve saygı gören bir konumdaydı babam. Kendisi çok yönlü bir insandı, değişik konularla ilgilenirdi ama köşe yazılarının çoğu politik konulardaydı. Gazetede ki dostları tarih bilgisini de kapsamlı bir şekilde değerlendirecek bir yol bulmasının okuyuculara faydalı olacağını düşününce babam tefrika şeklinde yayınlanacak bir tarihi roman yazmaya başlar. 1950'li yıllarda yazılan bu romanın takipçileri o kadar fazla olur ki eser hem İstanbul'da hem Beyrut'ta kitap olarak da yayınlanır. Sonradan bunu iki roman daha takip eder. 19. yüzyıl Osmanlı Ermenilerinin yaşantılarından kesitler veren bu eserler zamanın önemli bir şahsiyetinin serüvenlerini merkeze alarak onun yaşadığı yılların günlük hayatını ve politik olaylarını akıcı bir dille anlatan biyografik romanlardır.

Babamın spora olan ilgisi de hayatı boyunca devam eder. Robert Kolej'in ona sağladığı spor imkânlarını minnetle anar, İstanbul'daki Ermeni okullarının öğrencilerine o denli imkân

1 Edgar Manas (1875-1964): maestro ve besteci, İstiklal Marşı'nın çoksesli orkestrasyonunu yapmakla ünlüdür.

sağlanamayışına bir çare bulmaya çalışır. Sonunda, iki arkadaşının yardımıyla bir spor merkezi kurmayı başarır: Şişli Spor Kulübü.² Tek parti hükümeti zamanında bir Ermeni kulübünün kurulması kolay değildir, babam ve arkadaşları birçok badiyeler atlatır, engellerle karşılaşır ama sonunda başarılılar kulübü kurmaya. Bugüne kadar faal olan, birçok başarılı sporcu yetiştiren Şişli Spor Kulübü'nün yıllar boyunca değişen yöneticileri ise kurucularını hiç unutmaz: Yetmiş yıl sonra, bugün hâlâ kulüp binasının girişinde 'kurucularımız' yazısının altında babamın ve diğer iki arkadaşının resmi asılı.

Ben şanslı bir çocuktum, etrafımdaki insanlardan bol miktarda sevgi gördüm. Gerçi annemle babam tarafından pek şımartılmadım, hep belirli bir disiplinle hareket ederlerdi, buna rağmen ölümlerinden kırk yıl sonra bile beni nasıl sevgi ve şefkatle sarmaladıklarını hissedebiliyorum. Annemden epey dayak yedim, ama bunlar acıtan, can yakan dayaklar değildi. Viktorya'nın eli piyano çalışmalarından dolayı ağır olduğundan dikkatli davranır, dayağı bana zarar vermeyecek şekilde atmaya çalışırdı. Örneğin yüzüme zarar verir diye asla tokat atmazdı. Kollarıma da vurmazdı sinirlerim zedelenir diye. Sadece kaba etlerime vururdu. Birkaç kez çok zıvanadan çıktığında da üst bacaklarımı çimdiklediği olmuştur. İşte o gerçekten fena canımı acıtmıştı ama çimdiklediği yerlerin morardığını görünce benden daha fazla üzüldüğünü fark etmiştim.

Dedemle teyzem ise beni sonsuz şımartırlar, bir dediğimi iki etmezlerdi. Dedem ben doğduktan sonra her gün işten biraz daha erken çıkıp eve gelir, bütün gece beni kucağından indirmez, ağladığımda perişan olurmuş. Henüz bir yaşında bile deşilken, vaftiz törenim sırasında âdet üzere beni suya soktuklarında avaz avaz ağladığımı, bunun üzerine dedemin "Hadi yeter artık bu kadar, tamam oldu işte, yazık çocuğa," diye papaz-

2 Şişli Spor Kulübü 1946 yılında Ara Aginyan, Krikor Misakyan ve Parseh Gevrekyan tarafından kuruldu. Her ne kadar bir Ermeni Kulübü olarak kuruldu ise de kapıları spor yapmak isteyen bütün gençlere açıktı. Günümüze kadar başarıları devam eden kulüp halen Ermeni yönetim kurulu üyeleri tarafından idare edilmekte ve etnik köken dikkate alınmadan spor yapmak isteyen bütün gençleri çatısı altında buluşturmaktadır.

Annem babamla. Büyükkada, 1947.

lara kafa tutup töreni kısa kestirdiği gülerek anlatılırdı. Aynı durum teyzem için de geçerliymiş. Hayatımın ilk iki yılında annem kadar teyzemin de emeği geçmiş bana; çocukluğumda, özellikle annemin beni azarladığı günlerde, teyzemi mi daha çok seviyorum yoksa annemi mi karar veremezdim. Teyzem ise ömrünün sonuna kadar bana “İlk göz ağrımstın,” dedi ve beni kendi evlatları kadar sevdi.

İlk anılarımdan biri Kiki bebek. Teyzem 1947 yılında yurtdışına gelin gitmeye hazırlanırken babam iş için uzunca bir Ame-

rika seyahatine çıkmış, oradan bana o zamanın standartlarına göre şahane bir bebekle dönmüş. Bizimkiler teyzemin gidiş travmasını hafif atlatmam için bebeği bana verirken “Bak Soscik, bunun adı Kiki bebek; Kiki *tantig*³ çok güzel bir yere gidiyor ama sana bu bebeği bırakıyor, sık sık da gelecek bizi görmeye,” demişler. Teyzem gittikten sonra uzunca bir zaman her gittiğim yere o bebekle gitmiş, onunla yatıp kalkmışım, ta ki Kristin ilk İstanbul ziyaretini yapana kadar. Sonra bir gün bebeği bir kenara atmış, bir daha yüzüne bakmamışım. Babamın daha sonraki iş seyahatlerinden getirdiği bebeklere da pek ilgi göstermemişim.

İlgisizliğim sadece bebeklerle kısıtlı değilmiş, oyuncaklara hiçbir zaman fazla meraklı olmamışım. Evde kullanılan birtakım eşyalarla oynamayı tercih edermişim. Hatırlayabildiğim en eski anılarımdan biri akşamları annem babam gezmeye gittiğinde dedemin bana “Hadi Hoşoş,⁴ söyle bakalım ne yapmak istiyorsun?” diye sorması. Dedem bana ‘Hoşoş’ diye hitap eder, her maskaralığıma tezahürat yapar, her istediğim oyunu oynardı. Bu oyunların arasında en çok sevdiğim mutfaktaki tencereleri tavaları salona getirip tahta kaşıklarla bateri çalmaktı. Çıkabilecek gürültüyü düşündükçe bugün tüylerim diken diken oluyor, ama dedemin gıkı bile çıkmazdı. Tabii ki evdeki eşyalarla oynamam bazen etrafa zarar da verirdi. Örneğin annemin giysilerini karıştırıp onlarla oynamayı sever, özellikle ayakkabılarını giymeye bayılırdım. Bu şekilde Viktorya evde yokken kaç tane topuklu ayakkabısını telef etmişim. Bir de masal dinlemeye doyamaz, etrafımda nazımı çekecek birini bulur bulmaz aynı masal bile olsa defalarca anlattırırmışım. Annem babam bir kereden sonra hayır derlermiş ama anneannem, dedem ve babaannem büyük bir sabırla ağızları kuruyana kadar bana masal anlatır dururlarmış. Bu sıkıntıları ben altı yaşına gelene kadar sürmüş, okumayı öğrenince herkesi rahat bırakıp dalmışım kitapların içine.

3 *Tantig*: Fransızca teyze/hala anlamına gelen *tante* kelimesine Ermenice takı ilave edilerek türetilmiş, benim ve benden sonraki nesillerden şehirli bazı Ermenilerin kullandıkları teyzecik/halacık anlamına gelen hitap şekli.

4 Anlamı olmayan bir kelime.

Okumayı henüz okula başlamadan, babamın kucagında, gündelik gazetelere baka baka öğrenmişim. Babam gazetede o yıllarda popüler olan ve büyük harflerle yazılan 'Basri ile Fatoş' ve 'Güngörmüşler' gibi kısa resimli şeritleri okurdu bana. Bir gün bakmış ki bir iki kelimeyi onunla beraber okumaya başlamışım. Öylece yavaş yavaş sökmüşüm okumayı. Türkçe ve Ermenice konuşmayı aynı zamanda öğrendim ama ilk okuma dilim Türkçe. Bir süre sonra kitaplarım olmaya başladı. Kendi seçtiğim ilk kitabım bugüne kadar gözümün önünde. Annem bir gün beni o zamanlar Osmanbey civarının en büyük kırtasiyecisi olan Abdi Şinasi'ye götürdü ve "Hadi Sosicik, seç bakalım, hangi kitabı istiyorsan alacağım sana," dedi. Sevinçten aklımı kaçırmış, bütün çocuk kitaplarını bir bir elleyerek gözden geçirip nihayet bir tanesini seçmiştim: *Akıllı Pofuduk!* Kare bir kitaptı bu, kapağının ortasında oval çerçeve içinde bir tavşan resmi vardı. O günlerden beri bana kitap kadar zevk veren az şey vardır, en keyifli zamanlarımı güzel bir kitap okurken geçiririm.

Çocukluğuma ait pek fazla net anı yok aklımda, bildiklerimin çoğu sonradan anlatılanlarla babamın benim için tuttuğu hatıra defterinden öğrendiklerim. Örneğin babamın yazdıklarından, ve geriye kalan fotoğraflardan her sene bana büyük yaş günü kutlamaları tertitlediklerini biliyorum. Davetli listeleri yaparken bana da sorarlarmış hangi arkadaşımı istediklerimi, benim de hep ilk söylediğim isim adadaki komşumuz Nelson olurmuş, vurgunmuşum o ben yaştaki oğlana.

Bateri oyunu ve ilk kitabımdan başka bir de arada anneannemin koynuna girdiğimi hatırlıyorum. Sağlıksız olduğu için yatakta çok vakit geçiren Mannig'in yanına gidip oturmayı ve işlediklerini veya diktiklerini seyretmeyi çok severdim. Küçükken bile iğneyi veya tıgı elime alır, öğrenip yapmaya çalışırdım, elim hep yatkın olmuştur o tür işlere. Annem bizi öyle yakalayınca hemen elimdekini alır, anneanneme de sıkı sıkı beni el işlerine yönlendirmemesini tembihlerdi. Tabii ki aynı tembihler güzel nakış işleyen babaanneme de yapılırdı. Daha sonraki yıllarda nakış işlediğimde veya yün ördüğümde Viktor-

İkinci yaş günüm. Solumda Nelson, en arkada onun ablaları Edgarda ve Eralda. Oturanlar soldan sağa çocukluk ve ergenlikte en yakın arkadaşım olan Mine, komşumuz Ceni Apikoğlu, en sağda ise kuzinim Rehan. Diğerlerini hatırlamıyorum. Kasım 1947.

İkinci yaş günümde babaannemin kucağındayım. Benim kucağımda Kiki bebek.

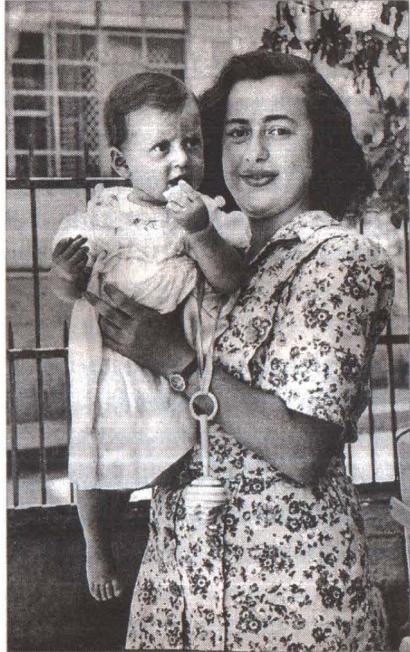
ya'nın "Büyükannelerine çekmesen hatırım kalırdı, onu yapacağına git bir kitap oku!" diye söylendiğini hatırlıyorum. Mutlak işlerine hiçbir zaman ilgi duymadığım için annemin beni bir de mutfaktan kovalamasına gerek kalmamış.

Anneannemle ilgili bir de gül reçeli hazırlıkları kalmış aklımda. Mevsimi geldiğinde evde birkaç kez "Güller geldi mi, güller ne zaman gelecek," soruları sorulurdu. Nihayet bir gün beklenen reçellik okka gülleri Mannig'in eline varır ve reçel hazırlığı başlardı. İlk önce kalabalık davetlerde yapıldığı gibi iki masa yan yana bitiştirilip kocaman tek bir masa haline getirilir, üstüne bu iş için saklanan eski tertemiz bir çarşaf yayılırdı. Güller masanın üstüne dökülünce benim en sevdiğim görevim başlardı: Anneannemle beraber güllerin yapraklarını bir bir koparır, masanın üstüne yazardık. Bu arada etraf buram buram gül kokardı. Masanın üstü gül yapraklarıyla dolunca ikinci kade me başlardı. Reçel yapmak için kullanılacak olan büyük kusursuz yapraklar masanın bir yanına toplanır, gül şurubu yapmak için kullanılacak zedelenmiş ve ufak yapraklar büyük bir kabın içine atılırdı. Masada kalan reçellik yapraklar için bir işlem daha vardı: Bu iş için özel saklanan ufak bir tırnak makasıyla yaprakların beyaz ve sert olan uç kısımları itinayla V harfi şeklinde kesilip atılırdı. Elime makas vermek istemedikleri için bu kesme işini ben ancak seyreder, çok yalvardığımda anneannem beni kucağına alıp bir iki tanesini kesmeme izin verirdi. Bütün hazırlıklar tamamlanıp sıra pişirme işlemine gelince ben artık olaya olan ilgimi kaybeder anneannemin yanından ayrılırdım. Mannig öldükten sonra bizim evde gül reçeli yapılmaya devam edildi ama artık yaprak ayırmak filan gibi ayrıntılarla uğraşılmadı, bütün gül yaprakları tencereye atılıp pişirildi. Ayrıca, zaten şurup ikram etme modası da pek kalmamıştı.

Sakin, sorunsuz, oldukça uslu bir çocukmuşum, nereye bıraksalar saksı gibi orada kalır, kendi kendime oyalanırmışım. Küçük yaşında bile düzenliymişim, arada gider halıların püsküllerini düzeltirmişim. Bunu gören annem deliye döner, anında gider püskülleri bozarmış gereksiz düzenlere aklımı takmayayım diye. Ben dört yaşındayken babam defterine "Kızım, çok

düzenlisin, annenle ben ileride anlamsız titizlikte bir ev kadınına dönüşürsün diye kaygılanıyoruz bazen,” yazmış. Öğrenciliğim boyunca çalışma ortamım düzenli olmazsa iyi ders çalışmazdım, annem odama gelip durumu gördüğünde “Allah Allah, bu yaşta kızın bu kadar düzenli odası mı olur?” diye hayıflanırdı. Bu huyum hayatım boyunca değişmedi, bugün bile iyi düzenlenmiş bir çekmecenin bana zevk vermesi bazı arkadaşlarımı hayrete düşürür, ama çok şükür insanın hayatını olumsuz etkileyebilecek titizlik illetine hiç kapılmadım.

Babaannemle ilgili fazla çocukluk anım yok, ama babamın hatıra defterinde okuduklarımdan anlıyorum ki bize sık sık gelir gidermiş. Ne babaannem ne de Ayda halam bizim evin sakinlerine benzemezlerdi, onlar çekingen ve sessizdiler. Halbuki bizim ev yüksek sesle konuşulan, bol kahkaha atılan bir yerdi. Babaannemle halamın şen şakrak Viktorya’nın yanında susup oturmaktan başka yapabilecekleri pek bir şey yoktu. Annemin anlattığına göre evliliğinin başında bir iki kez kaynanası için ‘asıklı suratlı’ dediğinde Mannig kızmış Viktorya’ya, “Kızım, tehcir görmüş kadın, iki kızı kollarında ölmüş, ne bekliyorsun!” diye azarlamış onu. Yaşıt olan Mannig’le Zabel’in arasında sıkı bir dostluk varmış, halbuki birbirlerine hiç benzemezlerdi, değişik kültürlerin, değişik hayat şartlarının kadınlarıydılar. Zabel eğitilmiş ama geleneksel Anadolu kadınıydı, Mannig ise Avrupalı burjuva bir ailenin kızı. Yemek pişirdiklerinde Zabel nefis mantı veya su böreği yapardı, Mannig ise nefis sufleler veya *au gratin*’ler.

Halam Ayda’nın kucağındayım, 1946.

Montréal'de, halamın oğulları ve onların aileleriyle. Soldan sağa Ayk, Ari, karısı Bea, ben, Ayk'ın karısı Rina ve kızları Alexa. 1990.

Bana karşı aşırı korumacı olan annem Zabel'e güvenir, beni arada ona bırakırmış. Biraz büyüdüğümde bazen yazları gelip adada birkaç gün kaldığını hatırlıyorum. Kendisi, genç yaşta evlenmiş olan Ayda halam ve onun ailesiyle otururdu. Halamın benden altı yaş küçük olan oğlu Ari ve onun küçüğü Ayk'la birbirimize yakın olduk hep. Onlar iki kardeş genç yaşta Kanada'ya göç ettiler, 2003 yılındaki vefatına kadar elimden geldiğince burada kalan halamla ilgilendim. Kuzenlerim de hayırlı evlatlardı, gelip giderlerdi. Onlarla birbirimizden hiç kopmadık, fırsat bulduğumuzda hâlâ görüşüyoruz.

Babaannem 1971 yılına kadar yaşadı. Görevimi ihmal etmez, arada ziyaretine giderdim, ama kendisiyle yakın ilişki kuramadık. Pek ortak konumuz yoktu. Devamlı bana bir şeyler öğreterek sevgisini adeta ilmeklerle ifade ederdi. Eski acılarından hiç bahsetmezdi, bildiklerim hep babamın anlattıklarından ve defterine yazdıklarından. Bu bilgiler aklımda kalıyordu ama üstlerinde fazla düşünmemiştim, bunlar duymak istemediğim acılardı. Diyebilirim ki babaannemin gençlik yıllarını ilk kez yoğun olarak düşünmem, bütün olayları yan yana getirip değerlendirmem bu kitabı yazarken oldu. Babaannem için ilk kez o zaman, başına gelenlerden yüz yıl sonra gözyaşı döktüm. Ne yazık ki zekâsını, sağduyusunu ve gücünü

nü ne kadar takdir ettiğimi hiçbir zaman kendisine söyleme fırsatım olmadı.

Anneannemin ailesinin uçsuz bucaksız zenginliğinden bize hiçbir miras düşmemiş. Bunun nedenini tam olarak bilmiyorum, nesiller arası dargınlıklar, kırgınlıklar olmasın diye anlatılmazdı ama zannedersem ailenin erkekleri kızkardeşlerine mirastan pay vermemişler, zira anneannemin ablası Durig *morak* da varlıklı değildi. Öte yanda hayatı maddi zorluklarla geçmiş olan babaannemden bana miras düştü. Yıllar evvel Yervant'ın hediyesi olan mücevherlerini satıp aldığı küçük ahşap evi Zabel 1960'larda müteahhide verip yerine apartman yaptırdı. Karşılığında aldığı iki dairenin birisini Ayda halama verdi, diğeri de babamın olsun istedi. Ara bunu kabul etmeyip daireyi annesine bırakmak isteyince Zabel "Olmaz, o daire Sosi'nin büyükbabasının parasıyla alındı, muhakkak onun da payı olsun isterim," dedi. Durum böyle olunca Zabel'in kararına saygı duyuldu, daire benim adıma yazıldı ve bir ara babamın işleri bozulduğu halde o daireye hiçbir zaman dokunulmadı.

Bizim evimiz neşeli bir yerdi, ama arada avaz avaz kavgalar da olurdu. Çocuklar evde kavgadan kötü etkilenir derler ama beni telaşlandırmazdı bu bağırış çağırışlar. Zannedersem çevremdekilerin birbirlerini sevdiklerinin farkındaydım. Kavgaların yaz fırtınası gibi çabucak geçmesindendi herhalde. Ailede kimsede küs kalma huyu yoktu, kavgadan bir saat sonra sohbetler ve gülüşmeler baştan başlardı.

Bu sürtüşmelerin bir kısmının sebebi dedem olurdu. Agop yaramaz bir çocuk gibiydi, yapmaması gereken şeyleri yapardı devamlı. Dört başı mamur bir hanımefendi olan anneannemin her zaman kocasına kızacak bir sebebi bulunurdu. Örneğin kavgalarının bir nedeni dedemin küfürbazlığıydı, en çok kullandığı küfürler de 'pezevenk' ve 'kerhaneci'ydi. Bir ara ben de birilerine kızdığımda dedemden esinlenerek "Pejemek! Keyyaneci!" diye bağırır olmuşum. Birkaç kez ikaz etmişler bu sözler ayıptır söylenmez diye ama ben kulak asmamışım. Sonunda bir temiz dayak ve bir dahasında ağzıma biber sürüleceği tehdidi ile yola getirilmişim.

Mannig'le Agop'un kavgaları sırasında anneannemin kocasına ettiği bir laf vardı ki bunu başka hiç kimseden duymadım. "Badı hüsvelik mart!"⁵ diye söylenirdi dedeme. Eskiden dedemin çapkınlıkları konusunda kavgaları olurmuş, benim çocukluğumda artık o konu gündeme gelmezdi, ama kavga hiç eksik olmazdı. Mutlu bir evlilik değildi Mannig'le Agop'ununki. Bende kalan intibaya göre Agop Mannig'i çok sever, lafta başının tacı eder, hiç ters söz söylemez ama kendi bildiğinden bir milim bile şaşmazdı. Mannig ise kocasını pek de sevmezdi diye tahmin ediyorum. Hiçbir şekilde birbiriyle uyumlu olmayan iki kişinin yanlış evliliği idi bu kısacası.

Anneannem öldükten sonra annem de arada sırada babasıyla avaz avaz kavga ederdi. Defalarca tekrarlanan bir sürtüşme konusunu hatırlıyorum: Agop etrafta kimseyi görmeyince buzdolabındaki su şişesini başına dikip içerdi. Annem onu suçüstü yakalayınca çileden çıkar ve kıyamet kopardı. Dedem alttan alır, bir daha yapmayacağını söyler, birkaç gün sonra yine aynı şeyi yapıp tekrar tekrar delirtirdi annemi. Ama bizim evde en büyük kavgalar annemle babam arasında olurdu. Garip olan şu ki ben bugün bu kavgalardan bir tanesinin bile sebebini hatırlayamıyorum, herhalde sudan sebeplerdi hepsi de. Hangisi haklıydı bilmiyorum, annem insanları aşırı ilgisi ve heyecanı ile boğabilir, babam ise sükûneti ve genişliği ile çatlatabilirdi. Ailede babam için "Ara bütün sinirleri alınmış bonfile gibidir!" denilirdi. Annem babama çok soru sorduğunda babamın sakın sakın "Viktorya, yine sorularla kavgaya zemin hazırlıyorsun," dediğini hatırlarım. Genelde babam sakindi, bağırır çağıran annem olurdu. Kırk yılda bir babam zıvanadan çıkıp bağırmaya başladığında ben azıcık telaşlanırdım durum sarpa saracak diye. Bazen Viktorya kavga çıkaracak gibi durduğunda Ara gözlerini devirerek "Ne kendi etti rahat, ne âleme verdi huzur," deyip annem dahil hepimizi güldürürdü. Ama bütün bu kavgalara rağmen annemle babamın arasındaki kuvvetli sevgi bağları apaçık fark edilirdi. Babam annemin kimselere benzemeyen özgür ruhuna, annem ise babamın keskin zekâsı ve bilgisine âşıktı galiba.

5 Ermenice "Duvara örülmesi gereken adam!"

Karakterleri hiç benzemezdi ama annemle babamın hayattan beklentileri ve bakış açıları aynıydı. İkisi de katı kurallara karşıydılar; paraya pula, dış görünüşe, giyime kuşama pek önem vermezlerdi. Gerçi annemin üstü başı son moda olmasa bile çoğu zaman zevkliydi, ama kusursuz değildi. Kendisi ayna karşısında fazla zaman harcamazdı. Babam ise iyice kalenderdi. Hiç alışverişe gitmez, arada bürosuna kumaş örnekleriyle gelen bir terziye gerekenleri diktirirdi. O örnekler de niye getirilirdi bilemem, çünkü konuya kafa yormaz, hep koyu gri takım elbise ısmarlardı. Sık sık eski takımın pantolonuyla yeninin ceketini karıştırır, babam onları düzenlemeye zahmet etmediği, annemin de gözleri bozuk olduğu için pantolonlarla ceketleri eşleştirmek görevi küçükken bile bana düşerdi. Bir keresinde babam bakmış paltoya ihtiyacı var, terziye bir daha geldiğinde palto kumaşı önerdiği getirmesini tembihlemiş, adam kumaşları getirince de koyu gri tweed paltoluk bir kumaş seçmiş kendine. Terzi kumaş kesip provaya getirdiğinde ne görsün, meğer tweed'in içinde yer yer kalın turuncu iplikler varmış, getirilen örnek küçük olduğu için örnekte yokmuş o turuncular. Neticede adamı azarlayacağına "Aman boş ver ne olacak!" deyip diktirmiş babam paltoyu. O tür şeyleri annem de umursamazdı ama ben umursardım. Bütün itirazlarıma rağmen epey bir zaman giydi o paltoyu babam ve turunculu tweed palto aramızda espri konusu olarak kaldı hep.

Hem annem hem babam paralarını mala mülke, eşyaya ve benzeri şeylere yatırmaktansa gezmeye tozmaya, yemeye içmeye harcamayı tercih ederlerdi. Rahatlarına ve keyiflerine düşkündüler. Taksilerden inmezlerdi; hep kirada oturduk ama evimizde her zaman yardımcı oldu, hep yazlığa gidildi. Annemle babamın yaptığı gece gezmelerinin yanı sıra her pazar muhakkak ailecek Boğaz'a yemeğe gidilirdi. Yaptıkları gösteriş için değil keyifleri öyle istediği içindi; ailede gösterişi seven dedemdi. 1950 seçimlerinden önce babamın politikaya girmesi gündeme geldi. Demokrat Parti seçimlere hazırlanırken bir Ermeni milletvekili çıkarmaya karar verilmiş, aday olması için babama teklif getirdiler. Dedem sevinçten havalara uçtu, tam ona göre bir olaydı milletvekili bir damadı olması. Ne annem ne ba-

bam bir saniye bile düşünmediler. Annem endişeli tip olduğu için babamın başına bir şey gelir diye çekinirdi, babam ise gereksiz sorumluluklar üstlenmeyi hiç istemezdi. Dedemin ısrarlarını ve uğradığı düş kırıklığını anlatmışlardı sonradan bana.⁶

Dedem uzun ve sağlıklı yaşadı, ben üniversite öğrencisiyken öldü. Anneannem ben yedi yaşındayken hayatını kaybettiği için kendisiyle gerçek bir geçmişim olamadı. Onu hep sağlıklı olarak hatırlarım. 1952 Şubat ayında babam Beyrut'a bir iş seyahatine giderken annem de beraberinde gitmişti. Bizimkiler gittikten birkaç gün sonra anneannem aniden ağır hastalandı ve biz daha onlara haber bile veremeden üç gün içinde öldü. İki kızı da hayatları boyunca hep üzüldüler anneleri ölürken yanında olamadıklarına; ama ev boş değildi, anneanneme iyi bakıldı. Hem hastalanır hastalanmaz eve bir hemşire getirildi, hem de dedemin yanı sıra ablası Durig ve babaannem devamlı yanında kaldılar. Bana anlatılana göre ölmeden birkaç saat evvel Manig Zabel'le yalnız kalmak istemiş, kocasıyla ablasını odasından uzaklaştırmış. Sonra, Zabel'e gardırobunun gizli bir bölmesinde sakladığı kutunun yerini söylemiş. O kutuda biriktirdiği altınlar ve eskiden kalma birkaç parça mücevher varmış. Bunları babaanneme teslim etmiş ve "Agop'la Durig görmesinler, sen bunu çantana koy evine götür, gelince Viktorya'ya verirsin," demiş. Ölüm döşeğindeki anneannem ne kocasına ne ablasına güvenmiş, mütevazı hazinesini çok sevdiği dünürüne teslim etmiş.

Çocukluğumun ilk önemli olayı: Teyzemın evlilik hikâyesi

Doğduğumda teyzem otuz bir yaşındaymış, o yıl kır düştüğü için saçlarını boyamaya başlamış. Her kadının muhakkak evlenmesi gerektiği düşünülen o devirde otuzunu geçen, saçları ağarmaya başlamış olan kadınlara 'evde kalmış' gözüyle bakılmış. Yakınları, gittikçe azalan taliplerinden bir tanesiyle evlen-

6 Paris Tıp Fakültesi mezunu Dr. Andre Vahram (1890-1965) aday olup Ermeni kontenjanından Demokrat Parti milletvekili seçildi, 1950-54 yıllarında hükümette görev aldı.

Babam, ortada annem, sağda teyzem. 1946.

mesi gerektiğini söylüyorlarmış Kristin'e. Teyzem de ablası kadar şanslı olamayacağını, beklediği büyük aşkı belki de hiçbir zaman bulamayacağını düşünüp o sıralarda kendisini isteyen bir genç adamın evlilik teklifini kabul etmiş! Bu şahıs, bütün ailenin damat olarak uygun bulduğu, eski Tekirdağlı iyi bir ailenin eli yüzü düzgün, iş güc sahibi oğluymuş. Kısa sürede söz kesilmiş ve gençler nişanlanmışlar.

Damat adayı başta herkes tarafından uygun görülse de genç adamı yakından tanıdıkça bizimkilerin keyfi kaçmaya başlamış yavaş yavaş. Yumuşak başlı ve geçimli teyzem hep nişanlısını sevdiğini, mutlu olduğunu tekrarlasa da özellikle Viktorya ve Ara durumun hiç de öyle olmadığını fark ediyorlarmış. Gerçi damat adayının kötü huyları yokmuş, tutucu ortamda büyümüş başka bir kız için son derece uygun sayılabilirmiş ama görüşleri bizimkilerin hayat tarzına tamamen ters düşüyormuş. Örneğin genç adam Kristin'in her hareketine karışır, yanında bir büyük olmadan dışarıya tek başına çıkmasına izin vermez, sadece kendi onayladığı birkaç kişiyle görüşmesini, kendi onayladığı kıyafetleri giymesini istermiş. Ayrıca devamlı "Sağa baktın, sola baktın, ruj sürdün, kahkaha attın, yüksek sesle konuştun," gibi sitemler ederek hayatına kısıtlamalar koyar, kısacası teyzemin her adımını kontrol edermiş. Sonunda hâlâ "Mutluyum, nişanlımı seviyorum," diyen Kristin'in gözünün feri kaçmış, kahkahası duyulmaz olmuş. Kısa sürede bir köşede sus pus oturan boynu bükük, ezik bir kadına dönüşmüş.

Bir sabah annem kardeşinin gözlerini kızarmış görüp bütün gece ağlamış olduğunu fark edince bu nişanın bozulması gerektiğini kesin bir dille söylemiş kardeşine. Teyzem yine "Herkes ne der, hem ben onu seviyorum," diye diretince iki kardeş arasında kıran kırana bir kavga başlamış. Bir ara Kristin "Beni kısıkanıyorsun onun için nişanlımdan ayırmak istiyorsun," bile demiş ablasına ama Viktorya kafasına bir şey koydu mu kolay kolay vazgeçmezdi. Kardeşinin mutsuz olduğuna o kadar eminmiş ki o sabah kavga dövüş çıkarttırmış Kristin'in elinden alyansını, genç adamın verdiği diğer birkaç hediye de tortop edip hiç vakit geçirmeden fırlamış gitmiş damadın ailesine ni-

şanı bozduklarını bildirmeye. Damat adayı ilk başta inanamamış, “Kristin’in ağzından duyayım beni istemediğini,” demiş, ama ok yaydan çıkınca artık Kristin de ayrılmanın daha doğru olacağını kabul etmiş. Sonradan gönlüne göre evlilik yaptığında hep “Mutluluğumu sana borçluyum,” derdi ablasına.

Teyzem bu nişanlanıp ayrılma olayından kötü etkilenmiş, bazı tanıdıkların yaptığı dedikodulara üzülmüş, onun için bir müddet İstanbul’dan uzaklaşmasının iyi olacağını düşünmüş. Tabii o devirde bekâr bir kadının tek başına uzunca bir seyahate gitmesi hoş karşılanmadığı için Kristin’i Bağdat’taki halası Eliza’ya göndermeye karar vermişler. Eliza’nın üç oğlu Robert Kolej’de okudukları yıllarda hafta sonlarını bizimkilerle geçirdikleri için Kristin’le yakın arkadaşlıkları varmış, birbirlerini severlermiş. Kuzenleri de ısrar etmişler Kristin’e gelmesi için, böylece teyzem bavulunu toplayıp bir müddet kalmak üzere Bağdat’ın yolunu tutmuş. Tabii giderken hayat arkadaşı Levon Donatosyan’ı o uzak diyarda bulacağı kimsenin aklının ucundan bile geçmiyormuş.

Teyzemin Bağdat’taki yeni ailesi

Donatosyanlar aslen Erzincanlıdır, ama 19. yüzyılın ikinci yarısında sebebini bilmediğim bir kararla gidip o zamanlar Osmanlı toprağı olan Bağdat’a yerleşirler. Anadolu’dayken, belki de Bağdat’a yerleştikten sonra Amerikalı misyonerlerle yakın ilişkileri olduğunu tahmin ediyorum çünkü aile Protestan’dı ve bildiğim kadarıyla Anadolu Ermeni halkından, kadim dinleri olan Ermeni Apostolik Kilisesi’nden ayrılıp Protestanlığa dönenler bunu hep yöredeki Amerikalı misyonerlerin çabası sonucu yapmışlardı.

Donatosyan ailesinin oğullarından Zorapapel 19. yüzyılın sonlarına doğru fotoğrafçılığa merak sarar. Bu yeni gelişen bir sanat dalıdır ve Bağdat’ta o yıllarda henüz usta fotoğrafçı yoktur. Zorapapel İstanbul’a gidip gelenlerden imparatorluk başkentindeki fotoğraf atölyelerini duymuştur, gidip o sanatı yerinde öğrenmeye karar verir. Ailenin maddi durumunu, genç

adamın ailesinden destek görüp görmediğini bilmiyorum, ama o aklına koyduğunu yapar, İstanbul'a gelir ve Pera'da zamanın ünlü bir fotoğraf atölyesinde çırak olarak işe başlar.

Genç adam kısa zamanda işinde ustalaşır, artık gelen müşterilerin çoğunun portresini o çekmektedir. İmparatorluğun birçok yerinden İstanbul'a gelenler için onun çalıştığı atölyede fotoğraf çektirmek bir prestij meselesidir. Bu hikâye bana anlatıldığında artık iş yerinin ismi unutulmuştu, ama ben hep söz konusu yer belki de Pera'daki ünlü Ermeni atölyesi Abdullah Kardeşler'di diye düşünürüm.

Bağdat'a geri dönüp kendi iş yerini açma zamanının geldiğine karar verdiği günlerde hayatını değiştirecek bir olay geçer genç adamın başından. Bursalı bir ailenin kızı olan Takuhi annesi ile İstanbul'daki akrabalarını ziyarete gelir. Bir gün ana kız fotoğraf çektirmek üzere Zorapapel'in çalıştığı atölyeye giderler. Sarı saçlı, mavi gözlü Takuhi'yi gördüğü anda ona vurulur genç adam ve ana kızın İstanbul ziyareti son bulana kadar ne yapar eder, her fırsatta kızın karşısına çıkar. Bu arada herhalde Takuhi'nin de aklını çeler ki onun Bursa'daki adresini ele geçirir, ana kız evlerine döndükten sonra Bursa'ya gider ve Takuhi'yi babasından ister.

O zamanlar Bağdat Takuhi'nin ailesi için dünyanın öbür ucudur, hiç hevesli değillerdir kızlarını uzak diyarlarda yaşayan, henüz adamakıllı para kazanmayan, üstelik de Protestan olan bu gence vermeye. Onlar genç adamın teklifini kesin bir dille reddederler ama Takuhi aklına koymuştur sevdiği adamla evlenmeyi. İki genç mektuplaşma ve birbirlerini bekleme sözü verip ayrılırlar.

Aradan birkaç yıl geçer. Gençler Takuhi'nin bir yakınının yardımıyla devamlı mektuplaşmıştır. Bu arada genç kıza iyi kismetler çıkar ama o bütün evlilik tekliflerini geri çevirir, ailesi onu ikna etmeye çalıştığında direnir, sevdiğinden vazgeçmeyeceğini, başkasıyla hiçbir zaman evlenmeyeceğini söyler. Bu arada Zorapapel Bağdat'ın ilk fotoğraf stüdyosunu açar, kısa zamanda ün yapar, maddi durumunu düzeltir. Tekrar Bursa'ya gidip Takuhi'yi ikinci kez istediğinde kızın ailesinin ne

Bağdat'ın uzaklığına, ne de damadın Protestanlığına edecek lafları kalmıştır, kızlarının ısrarına karşı koymazlar artık. Böylece gençler muratlarına ererler ve Takuhi Bağdat'a gelin gider.

Zorapapel işinde gittikçe ilerler, Osmanlı'nın ileri gelenleri Bağdat veya Güneydoğu'ya gittiklerinde resimlerini hep o çeker. Irak'ta politik durumlar değişir, ama onun durumu ve işi hep iyidir, gittikçe ünlenir. Hem Ermeni, hem İngiliz, hem de Arap dostları ve müşterileri vardır. Donatosyanların 1905 yılında doğan oğulları Levon tek çocuk olarak kaldığı için hep ana babasının kıymetlisidir. Takuhi Bağdat'taki Ermeni cemaatinin hayır işlerinde canla başla çalışır, aile Bağdat'ta saygın bir konum edinir.

Osmanlı Ermenilerinin felaket yılı olan 1915 Bağdat'taki Ermenileri doğrudan etkilemez, ancak bir süre sonra hayatta kalan mülteciler gelmeye başlar o yöreye. Bunlar, tehcirde Halep ve Der Zor'a kadar gelip de savaş bittikten sonra çeşitli sebeplerle, isteyerek veya istemeyerek yolları Bağdat'a düşmüş olanlardır; bunların arasında birçok yetim de vardır. Takuhi o yıllarda mültecilere yardım eder, özellikle de büyük bir rezaleti ortaya çıkardığı için ünü her tarafta duyulur. O günlerde Bağdat'ta kız yetimhanesi yoktur, yetimler şehirdeki birkaç Ermeni kilisesinin himayesindedir. Bunlardan bir tanesinin papazını Takuhi'nin gözü hiç tutmamıştır, birtakım şüphelerin sonucunda araştırma yapınca bu adamın yetim kızları kendilerine genç ve güzel eş arayan yaşlı ve uygunsuz insanlarla evlendirdiğini, bunun karşılığında da yüklü para aldığını öğrenir. Olay ortaya çıktığında papaz her ne kadar çiftleri nikâhla bir araya getirdiği için hayır işlediğini iddia etse de kurtulamaz, çünkü Ermeni Apostolik Kilisesi'nin merkezi olan Ermenistan'daki ana kilise Eçmiyadzin'e duyurmuştur olayı Takuhi. Papaz derhal kiliseden atılır, Takuhi ortada kalan birkaç kızı evine alır, onları kendisi büyütür, uygun yaşa geldiklerinde de kendi elleriyle evlendirir. Eçmiyadzin'den Takuhi'ye bir *gontag*, yani Ermeniler için kıymetli olan ana kilisenin beratı gelir yetimlere yaptığı iyiliklerden dolayı.

Bu arada Levon başarılı bir çocuk olarak büyür. Ailesi onu İngiltere'de okutur, diplomasını Cambridge'den alır. Dönüşün-

de Bağdat'ın en makbul mahallesinde, Alwiyah Caddesi'nde büyük bir dükkân açarlar ona. Bu dükkânda ev eşyasından mefruşata, elbise kumaşından ayakkabıya, hepsi Avrupa'dan ithal birçok mal satılır. Levon belki İngiltere'de kaldığı yılların tesiriyle olmalı, biraz soğuk ve mesafelidir, ama tam bir beyefendidir. Kusursuz bir İngilizce konuştuğu için Bağdatlı Ermeniler arasında ondan hep "Lord gibi adam," diye bahsedilir. İngilizler gibi pipo içer, spor olarak ava gider, iyi briç oyuncusu olarak isim yapar. Kiminle evleneceği ise devamlı merak konusu olur.

Yıllar geçer, Zorapapel ölür, Takuhi kocaman evde oğluyla baş başa kalır. Onu evlendirip torun torba sahibi olmayı dört gözle bekler ama Levon kırkına varıp saçları dökülmeye başladığında annesinin bu isteği hâlâ gerçekleşmemiştir. Zaman zaman ilişkisi olan kadınlar veya genç kızlar olur ama hiçbirini evlenecek kadar beğenmez. Zaten Takuhi de kimseleri oğluna layık görmez.

Levon'un faal bir sosyal hayatı vardır; şehrin, hatta ülkenin ileri gelenlerinin dostudur. En sık görüştüklerinden biri de kendinden epey büyük olan ve sonradan birkaç dönem başbakanlık yapacak olan Nuri Sait Paşa'dır. İkisinin dostluğu ilginç bir şekilde başlamış. Levon uçakla Londra'dan Bağdat'a dönerken hostesin gözüne kestirdiği birkaç kişinin yanına gidip bir şeyler fısıldadığını görür. Bir ara Levon'un da yanına gelir, ve "İyi bir briç oyuncusu arıyoruz, bize yardımcı olabilir misiniz?" diye sorar. Meğer briç düşkünü olan Nuri Sait Paşa uçağın özel bir bölümünde seyahat ediyormuş, yanında da iyi briç oynayan iki politikacı dostu varmış. Oyun oynayabilmek için bir dördüncü bulmalarını rica etmiş hostesten. Böylece o gün Levon Bağdat'a dönene kadar ülkesinin en önemli idarecileriyle briç oynar, iyi oyuncu olduğu için ondan sonra Paşa her briç partisine Levon'u da davet eder, kendisi de Donatosyanların evindeki briç partilerinin müdavimlerinden biri olur.

1947 yılında bir gün Levon ile annesi bir dostlarının evine yemeğe davet edilirler. Takuhi Bursa'da büyüdüğü, genç kızlığında İstanbul'a çok sık gittiği için Bağdat'taki ailelere ne za-

man İstanbullu bir misafir gelse Takuhi ile Levon da davet edilirlermiş. O gün şerefine davet verilen misafir de İstanbul'dan gelmiş, nişanlısından yeni ayrılmış olan ve başındaki kara bulutların dağılması için Bağdat'a halası Eliza'nın yanına gönderilen teyzem Kristin'miş.

Herkesin hoşça vakit geçirdiği bir davettir o geceki. Takuhi, teyzemle sohbet eder, İstanbul anılarını tazeler. Gecenin sonunda, yaşlı kadınla oğlu geç saatte evlerine vardıklarında Levon döner annesine, pat diye "Biraz geç oldu ama ben bu gece nihayet evlenmek istediğim kadını buldum," der. O güne kadar oğlunun ilişki kurduğu pek az kızı beğenen Takuhi de teyzemi pek beğenmiş meğer. Kristin'in kısa bir süre sonra İstanbul'a döneceğini duydukları için ana oğul hemen ertesi gün davetin sahibine haber salıp kendilerini tekrar Kristin'le bir araya getirmesi için ricacı olurlar.

Teyzemin Bağdat'taki son günlerinde Levon ona evlenme teklif eder. Kristin yıldırım hızıyla gelişen olayların karşısında şaşkın, ne yapacağını bilemez halde kalakalır. Gerçi Levon'u pek beğenmiştir, İstanbul'da olsa bir dakika bile düşünmeyecektir evet demek için, ama bütün sevdiklerini bırakarak gidip ta Bağdat'ta yaşamak olacak iş değil diye düşünür. Neticede bu evlenme teklifini reddeder.

Levon evlilik kararını geç vermiş ama pir vermiş, kolay kolay vazgeçmemiş teyzemden. İstanbul'a dönüşünden sonra Kristin'i ikna etmek için mektup üstüne mektup gelmiş koca namzedinden. Bu arada, Eliza'nın oğulları da üst üste mektuplar yazıyorlarmış bizimkilere. Hatta, mektuplardan bir tanesi dedemi fena halde kızdırmış, çünkü "Aklını başına devşir Kristin," diye yazıyormuş kuzeni, "Bu adam burada elini sallasa ellisi ama sana takmış kafasını işte, istese senden daha gencini, daha güzelini, daha tahsillisini, daha varlıklıslını alır".

Teyzem mektuplarında evliliklerinin gerçekleşmesinin zor olduğu doğrultusunda ne yazarsa yazsın Levon sorunların hepsine uygun bir çözüm getiriyormuş. Teyzemin de fena halde akıllı kalmış Levon'da, yoksa işi kestirip atar, mektup filan da yazmazdı. "Sana aileni özletmeyeceğim Kristin," diye yazar Le-

von, “Evimiz büyük, istedikleri zaman gelirler. Söz veriyorum, seni her yaz İstanbul’a göndereceğim,” diye devam eder, “Büyükada’yı ne kadar sevdiğini biliyorum, seni oradan mahrum etmem. Sonra, buranın sıcaklığı kötüdür yazın, ondan da kurtarmış olurum seni. İstersen bütün yaz bile kalabilirsin ailenle.” Bir ara, teyzem Levon’un Protestanlığını da evlenmeye engel gösterince “Allah aşkına Kristin, hangi kilisede istersen orada evleniriz, çocuklarımızın vaftizini de sen hangi kilisede istersen orada yapar, onları kendi mezhebinde büyütürsün, ben zaten bu ayrılıklara ne önem verir, ne de inanırım,” diye yazar Levon. Sonunda teyzem bu kadar özveriyle kendisiyle evlenmek isteyen adama dayanamaz, teklifini kabul eder. Teklifi kabul ettiğini dile getiren mektupta biraz da espri şeklinde teyzem son bir şart daha koşar Levon’a: “Bana söz ver, bir oğlumuz olursa eski geleneklere uyarak ona babanın ismini vermeyeceksin, ben Zorapapel isimli bir oğlum olmasını istemem,” der. Buna cevap olarak Levon “Ben şimdiden söz veriyorum, eğer oğlumuz olursa benim değil senin babanın ismini veririz,” diye yazınca yumuşak yürekli Kristin, Tanrı’nın karşısına iyi bir adam çıkarıldığına iyice ikna olmuş, çok da çocuk sevdiği için kucığına oğlunu alacağı günleri hayal etmeye başlamış hemen. Dedem ise bu isim konusunu duyduktan sonra, kızını uzaklara götüreceği için o ana kadar biraz da bozulduğu damat adayının şahane bir adam olduğunu sağda solda anlatmaya başlamış.

Karar verildikten sonra düğün tarihi saptanır, Kristin annesi ve babasıyla Bağdat’a gider. Çeyizinde kızların âdet üzere beraberlerinde götürdükleri eşyaların arasında birkaç tane de ailenin varlıklı günlerinden kalma değerli antika obje vardır. Bu eski eşyalardan bir tanesi damat hediyesi olarak Levon’a verilecek olan altın cep saatidir, ama bu hediye küçük bir sır saklıdır. Dedemin vaktiyle Rusya’dan satın aldığı bu dört köşe cep saati ilk günden beri canı istediğinde çalışır, istemediğinde çalışmaz! Genelde tamire gittikten sonra bir ay kadar çalışır, sonra durur. Annemle babamın düğünlerinde annem ailesinin masrafa girmesini istemediği için “Ara böyle şeylere önem vermez, saati tamir ettirip damat hediyesi olarak verelim, âdet ye-

rini bulsun, hediye neydi diye merak eden merakını gidersin, sonrası Allah kerim,” der, verirler babama bozuk saati. Ara da zaten devamlı altın cep saati kullanacak bir tip olmadığından bayramda seyranda çıkarmak üzere saati bir çekmeceye kaldırır. Sonradan çalışmadığını görünce anneme “Viktorya, bu saat bozulmuş ama seninkilere söyleme üzülmeyinler,” deyince annem “Ne üzülmesi, biz onun duracağını biliyorduk zaten, bilmediğimiz ne kadar süre çalışacağıydı,” diyerek gerçeği kocasına anlatır.

Sıra Levon’a damat hediyesi seçmeye gelince batıl inançları olan Viktorya bozuk saatin uğurlu olduğuna, kendisine mutluluk getirdiğine inanıp illa ki Levon’a da aynı saatin damat hediyesi olarak verilmesi için ısrar eder. El diyarlarına gideceği için her türlü manevi desteğe ihtiyacı olan Kristin de saatin kendisine uğur getireceğine inanınca saat babamdan geri alınır, tamir edilir ve bizimkilerle Bağdat’a doğru yola çıkar. Kristin’le Levon gerçekten mutlu bir yuva kurarlar, hediyeğin gücü de böylece ispatlanmış olur. Yıllar sonra İstanbul’u bir ziyaretinde teyzem “Sosi büyüyor, yakında ona gerekebilir,” diyerek Levon’dan saati alıp İstanbul’a geri getirmez mi! Benim kocam nişanlılık günlerimizde bu hikâyeyi öğrenince ailenin geleneğini bozmamak gerektiğini, düğünümüzde damat hediyesi olarak bozuk saatten başka bir şey kabul etmeyeceğini bizimkilere kesin bir dille bildirdi, böylece kendisi ailede aynı bozuk saat hediye edilen üçüncü damat oldu!

Kristin, Levon’un Bağdat’taki bahçeler içindeki güzel geniş evine gelin gittiğinde Takuhi’nin de aynı evde yaşamasını bir sorun olarak görmez. Halbuki kaynanası otoriter kadındır, evin idaresini hemen gelininin eline bırakmak istemez. Ama teyzem o kadar yumuşak huylu ve iyi niyetlidir ki kısa sürede Takuhi’nin de yelkenleri suya iner ve huzur içinde yaşarlar aynı evde. Yıllar sonra, Takuhi ölüm döşegindeyken onun inançlı olduğunu bilen Levon başında dua etmesi için bir papaz getirmesini ister mi diye sormuş annesine. “İstemem,” demiş yaşlı kadın, “Kristin etsin son duamı, çağıracağın hiçbir kişi onun kadar temiz kalpli olamaz.”

Teyzem. Bağdat, 1948.

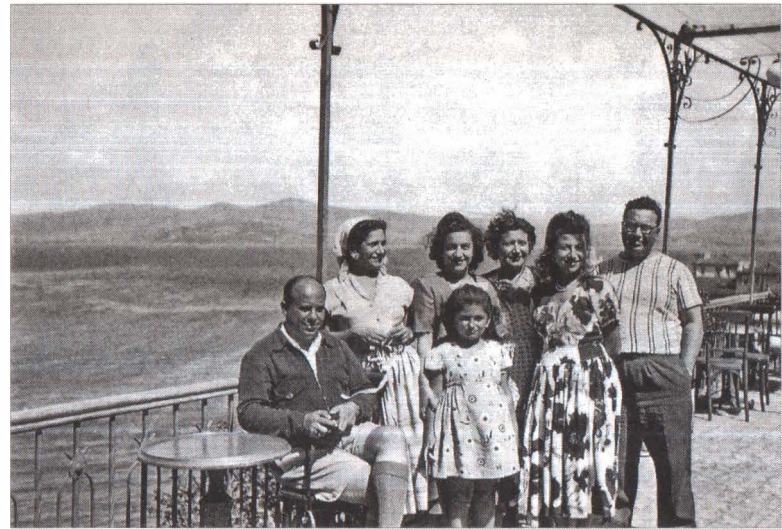
Kocası bir dediğini iki etmediği halde teyzemin Bağdat'taki ilk yılları sorunlu geçmiş. Üst üste birkaç düşük yapmış, çok çocuk istediği için her düşük ona bir darbe olmuş. Sonunda dokuz ay sürdürebilmiş hamileliğini ama bu kez de ölü doğmuş oğlu. Ondan sonra teyzem tekrar hamile kaldığında Viktorya idareyi ele almış, Kristin'i İstanbul'a getirip o zamanın en başarılı kadın doğumcusu olan kendi doktoru Ali Esat Birol'a teslim etmiş kardeşini. Sonunda 1950 yılında

nihayet sevgili kuzinim Sella doğdu. Doktor üstünde ameliyat giysileriyle doğumhanenin kapısından dışarı çıkıp "Müjde, sağlıklı bir kızınız oldu," haberini verince heyecan ve endişe içinde kapıda bekleyen Viktorya avaz avaz "Doktor Bey, bu aslında sizin çocuğunuz!" diye haykırarak adamın boynuna sıkı sıkı sarılmaz mı! Annemin yanındakiler o anda etrafta bulunan herkesin dönüp dik dik Ali Esat Bey'e baktığını anlatırlardı sonradan.

Sella doğduktan sonra kardeşinin sağlığının tehlikeye girebileceğinden endişe eden annem Kristin'e sıkı sıkı bir daha hamile kalmamasını tembih etmiş. Annem kendisi de zaten babamın ısrarlarına rağmen ikinci çocuk doğurmak istememiş. Bu konuda en büyük destekçisi de benmişim, "Sosi, bir kardeş istemez misin?" diye soran herkese kesin bir dille "Hayır istemem," dermişim. Hep yakın arkadaşlarım olduğu içindir herhalde hiç kardeş eksikliği hissetmedim hayatımda. Ayrıca bir kardeşim olsaydı bile onu Sella'dan daha fazla sevebileceğimi zannetmiyorum.

Teyzem Sella'nın doğumundan iki yıl sonra tekrar hamile kalınca annemin korkusundan uzun zaman durumunu gizlemiş, ama o hamileliğinde hiçbir sorun yaşamamış. 1953 yılında kuzenim Agop Allan doğdu. Levon evvelden söz verdiği gibi oğluna kayınpederinin ismini vermiş, ama teyzem bir de her milletten insana daha kolay gelecek bir göbek adı vermek istemiş oğluna. Gerçi bir ara herkes bebeğe Agopig⁷ demeye gayret etti ama babaannesi Takuhi gibi sapsarı saçlı masmavi gözlü bu çocuğa nedense Allan ismi daha yakışıyordu, bir süre sonra Agopig tamamen unutuldu, kuzenimin adı Allan olarak kaldı. Dedemin ise umurunda değildi kendi ismini taşıyan bir erkek torunu olması, onun en gözde torunu bendim ve hep öyle kaldım.

Levon teyzemi evlenmeye ikna etmek amacıyla verdiği bütün sözleri tuttu, teyzem uzun yıllar her yazını bizimle geçirdi. Bizimkiler her yaz Büyükkada'da kocaman bir ev kiralar, teyzem, Sella ve Allan yazı bizimle geçirmeye gelirlerdi. Bazen Levon da kısa bir süre gelir sonra işinin başına dönerdi. Teyzem Bağdat'ta

Levon, teyzem, Armine, annem, Nunu, babam. Öndeki çocuk kuzinim Diana. Büyükkada, 1948.

7 'Agopig' Ermenicede özel ismin 'cuk, cik' halidir, 'Agopcuk' gibi.

mutluydu, ilk yıllar Irak'ın İngiliz idaresinde olduğu dönemdi. Hem hükümetten, hem İngilizlerden, hem de oradaki Ermeni cemaatinden geniş bir muhit edildi. Genç kralını pek sever, "So-si'yi bizim Faysal'a⁸ gelin alacağım," diye takılırdı bizimkilere. Kral Faysal yarı Türk olan bir kızla⁹ nişanlanınca da sevinmişti. O yıllarda belirli bir kesim için Bağdat'ta lüks bir yaşam vardı, bunu teyzemin getirdiği hediyelerden anlardık. Hele o herkesin elbisesinin terziler tarafından dikildiği yıllarda kocasının dükkânından bize getirdiği elbiselik kumaşların benzeri yoktu İstanbul'da. Benim en özendiğim, Sella'yla Allan'ın bahsettikleri, evlerinde seyrettikleri televizyon programlarıydı, ben o zamana kadar ancak sinema filmlerinde görmüştüm televizyonu.

1958'de Irak'ta devrim oldu, genç kral öldürüldü. Teyzemlerin görüştükleri idarecilerden bazıları da aynı akıbete uğradı-

Teyzemler her yaz olduğu gibi bizdeler. Oturanlar soldan sağa teyzem, ben, annem. Ayaktakiler kuzenim Allan, teyzemin Bağdat'tan arkadaşı Iby ve kuzenim Sella. Büyükada, 1966.

8 Irak kralı II. Faysal (1935-58).

9 Sultan Vahdeddin ile Halife Abdülmecid Efendi'nin küçük torunu Mısır Prensesi Fazıla İbrahim. (Sultan Vahdeddin'in kızı Sabiha Sultan'la Halife Abdülmecid Efendi'nin oğlu Ömer Faruk Efendi'nin evliliğinden doğan Prenses Hanzade'nin kızı.)

lar. O tarihte başbakan olan yakın dostları Nuri Sait Paşa idam edildi. Bu olaylardan sonra yine yıllarca iyi yaşadılar, ancak eski görkemli hayatları kalmamıştı. Saddam başa geldikten sonra ise zor günler başladı, ama teyzem o döneme yetişemedi. 1970 yılında, henüz elli altı yaşında iken kansere yenik düştü. Levon ileri yaşlara kadar yaşadı, kızının ailesiyle oturdu. Kuzenlerim Saddam yıllarında o kadar zor günler geçirdiler ki onların maceraları kendi başına bir kitap olabilir. Sonunda kendilerini Irak'tan dışarı atmayı başardılar. Bugün Sella, çocukları ve torunları Amerika'da, Phoenix'de yaşıyorlar. Kendisi hâlâ dünyada en sevdiğim insanlardan biridir; birkaç yılda bir görüşüyoruz, sık sık da telefonlaşıyoruz. Allan ise torun torba Avustralya'da, Sydney'de yaşıyor. Bağdat'ta yaşadığı Saddam'lı yıllarda doktor olduğu için yurtdışına çıkması yasaktı, sonra da uzağa gitti yerleşti, kırk beş yıldır birbirimizi görmedik, ama görüşme projemiz var, senede birkaç kez de telefonlaşıyoruz.

Akrabalarım

Kendimi bildim bileli anne tarafım olan Agopoviçlerle yakın olduk. Zaten baba tarafımdan akrabamız yoktu, bir tek babaannemle halamın ailesi vardı görüşebileceğimiz. Agopoviçler ise oldukça kalabalıktı. Biz Hacı Sarkis'in kolundan olanlar daha çok beraber olurduk ama kardeşi Movses Bey'in kolundan olanlarla da iyi ilişkilerimiz vardı.

Benim çocukluğumda Agopoviç ailesinin büyüğü bizim koldan herkesin 'Yenge' diye hitap ettiği, büyük anneannem Kristinya'nın amca kızı ve eltisi, Movses Bey'in karısı Hripsime (Dişliyan) Agopoviç'ti. Kendisi 1964 yılına kadar sağlıklı yaşadı, bütün ailesini yönetti. Doksanında ölene kadar akli başındaydı. Ailede önemli bir karar alınacağı zaman muhakkak Yenge'ye danışılırdı. Bizimki gibi pek el öpme geleneği olmayan bir ailede bile ziyarete gittiğimizde annem Yenge'nin elini öpme mi tembih ederdi.

Yenge'nin beş oğlu bir kızı vardı, ama hepsiyle sık görüşmedik. Torunlarından bize en yakın olan Sona vardı, annemden bi-

raz genç. O zamanın sosyetik, kalantor, varlıklı ailelerinden Gesaryanların oğlu Arso'yla evliydi. Gesaryanlar ünlü 'Sahibinin Sesi' plak şirketinin ortağıydılar, Yeşilköy'deki muhteşem köşklerinde davet verdikleri zaman Sirkeci'den özel tren kaldırdıklarını anlatılırdı. Rivayetlere göre Varlık Vergisi zamanı astronomik bir vergi ödemeye mecbur kalınca durumları bir miktar sarsılmış ama yine de bolluk içinde yaşayacak kadar para kalmış ellerinde.¹⁰ Aile Avrupalı şıklıkta iddialıymış, bizimkilerin anlattığına göre baba Vahram Gesaryan 1946'da oğlu Arso ile Sona'nın düğününde bir ara gidip kıyafet değiştirmiş. Bunun sebebi düğünün öğleden sonra başlayıp geç saatlere kadar sürmesi. Görgü kurallarına göre erken saatlerde resmi kıyafet olarak frak giyilmez, gri çizgili pantolon, gri kuyruklu ceket ve gri kravat-tan oluşan *bonjour* denilen takım giyilirmiş. Sonradan İngiltere prenslerinin düğün resimlerine baktığımda onların da bu tür kıyafetler giydiklerini gördüm. Ama gelin görün ki akşamleyin o kıyafeti giymek görgü kurallarına aykırıymış, frak giyilirmiş. Erken başlayan düğünde misafirlerini *bonjour*'la karşılayan baba Gesaryan saat altıda *boujour*'unu çıkarıp frakını giyerek salona dönmüş. Yaşlı Gesaryan çifti annemi çok severlerdi, bunun sebebi çöpçatanlıkta becerikli olan Viktorya'nın onların pek çekici olmayan kızlarına iyi bir koca bulmuş olmasıydı!

Yine ailenin o kolundan yakın görüştüğümüz Yenge'nin oğlu Garo ile karısı Vasig vardı. Vasig, Yenge'nin kızkardeşinin kızıydı, çocuk yaşta yetim kaldığı için Yenge onu yanına alıp kendi çocuklarıyla beraber büyütmişti. Sonradan, bütün çocuklar birer birer evlenip sıra Garo'ya gelince Yenge bakmış bir gün yalnız kalma ihtimali doğuyor, çağırmış Garo'yu yanına, "Oğlum, seni evlendirme zamanı geldi artık," demiş. Garo gayet mutlu "Tamam anne, kiminle?" deyince Yenge "Vasig'le!" demez mi? Aynı evde büyümüş, hayat boyu birbirlerini kardeş bilmiş iki genç ilk başta büyük şok geçirmişler, ama Yenge'ye hiç kimse karşı gelmeye cesaret edemediği için çar naçar evlenmişler.

10 İnternet kaynaklarına göre Gesaryanların şirketinin ödediği vergi 15 milyon 760 bin 456 lira.

Yenge'nin torunlarından Eva çocukluğumda ve genç kızlığımda çok yakınım olmadı ama belli bir yaştan sonra onunla da sıcak ilişkiler kurduk ve sıkça görüşmeye başladık, kızları Natali ve Kristin'le de arkadaş oldum büyüdüklerinde.

Ailenin bizim koluna gelince, benim aklım ermeye başladığında Hacı Sarkis'le Kristinya'nın çocuklarından sadece anne-annemle ablası Durig *morak* sağdı artık. Onun büyük kızı Nelli annemin ablası gibiydi, içtikleri su ayrı gitmezdi. Ben de ona Nelli *tantig* der çok severdim. Genç yaşta dul kalmıştı, annesi, oğlu ve geliniyle yaşırdı; oldukça varlıklıydı. Oğlu, yakınlarının Cilo diye çağırdıkları Jirayr benden on beş yaş büyüktü. Ciddi bir müzikseverdi, sürekli klasik müzik plakları satın alırdı. Evlerinin bir odasını müzik odası yapmıştı, duvardaki kütüphane tipi dolaplar plaklarla doluydu. Ben hayatımda bir daha onun kadar çok plağı olan insan tanımadım. Annemle uzun uzun müzik dinler, müzik konuşurlardı. Cilo'nun karısı Silva yumuşak başlı kendi halinde bir kadındı, sanatçı bir tarafı vardı ama eğitilmemişti. Tabaklara resimler yapar, bir de o zamanlar henüz takı yapma modası başlamamışken deniz kabuklarından takılar tasarlardı. Zevkliydi, hepimiz severek takardık onun yaptıklarını. Cilo'nun bir de kankası vardı: Fikret. Bekârdı, annem onu devamlı görücüye çıkarır hiçbir kızı beğendiremezdi. Cilo'yla Fikret ağabeyin ortak aldıkları ve isimlerinin ilk hecelerini birleştirerek Fiji adını verdikleri muhteşem bir yatları vardı, yazları keyifli günler geçirirdik o yatta. Fikret ağabeyin arada değişen kız arkadaşları da bize katılırlardı ve ben hayranlıkla izlerdim o modern genç kızları.

On altı yaşına vardığımda Cilo ile annem benim artık Avrupa'yı gezip görmem gerektiğine karar verdiler. Ama tek bir yer görmek olmaz; hem Paris, hem Londra, hem Viyana, hem Roma ve birtakım başka yerleri de görmem şartmış. Neticede planlar yapıldı: Cilo annemle beni arabasına koyup İstanbul'dan yola çıkacak, bir ay bana bu şehirler gezdirilecekti. Cilo ile Silva'nın oğlu henüz küçüktü, Silva oğlunu bırakmayı göze alamadığı için gezimize katılmak istemedi. Onun yerine Fikret ağabey geldi ve biz dördümüz, Cilo ve Fikret ağabey önde nö-

Oturanlar soldan sağa Nelli, Arşa, Armine. Ayaktakiler Cilo, Silva, annem ve Diana. Büyükkada, 1958.

betleşe araba kullanırken, ben ve annem arka koltukta oturup bir ay şehir şehir Avrupa'yı gezdik. Cilo'nun bana yaptığı iyilikler bu kadarla da kalmadı. Nişanlı ve yeni evliyken, henüz pahalı yerler bütçemize uygun düşmezken kocamla beni alıp Süreyya veya Abdullah gibi zamanın en lüks lokantalarına götürürdü. Komik adamdı, bizi çok güldürürdü. Gençliğimin güzel anılarında Cilo önemli bir yer tutar.

Durig morak ve Nelli tantig 1960'lı yıllarda öldüler, ama biz Cilo ve Silva'yla hep yakın kaldık birbirimize. 1970'li yılların sonuna doğru bir gariplik hissetmeye başladık ikisinde de. Özellikle Silva artık hep ruhani şeylerden bahsediyordu. O yumuşak sevimli kadın gitmiş, yerine sert, dar görüşlü biri gelmişti sanki. Bir süre sonra kıyamet günü lafları filan da etmeye başlayınca durum anlaşıldı: Silva Yehova Şahidi olmuştu! Cilo da Yehova Şahidi oldu mu olmadı mı hiçbir zaman tam bilemedik, ama o da artık eskisi gibi değildi. Sonra bir de baktık, pıllıyı pırtıyı toplayıp Avusturya'nın Viyana'ya yakın bir köyüne, Mödling'e gidip yerleşmişler. Bir seyahatimizde gidip gördük onları ama artık hiçbir şey eskisi gibi değildi, üzülererek koptuk kendilerinden.

Durig *morak*'ın küçük kızı Anjel'le 1968'de tanıştığımızda kendisi altmışını aşmıştı. Sempatik, sıcacık bir kadındı, hayatı dünyanın değişik yerlerinde geçmişti. Yirmili yaşlarının başında henüz İstanbul'u terk etmeden annemle arkadaşmış, Viktorya onun o zamanlar çok flörtçü olduğunu, zamanın iyi aile kızlarının yaşamayı hayal edemeyecekleri maceralara girdiğini anlatırdı. Babası İtalyan uyruklu olduğu için Anjel İtalya'ya gitmiş, bir İtalyanla evlenip orada kalmış. Durig'le Nelli arada anneme Anjel'in göndermiş olduğu fotoğrafları gösterirlermiş. O zamanki fotoğraflarda insanlar küçücük görüntülenirdi, annemin de gözleri bozuk olduğu için tam seçemezmiş Anjel'in kocasının yüzünü. Ama, bir süre sonra adam çok değişik görünmüş anneme, sonra daha da değişmiş, daha da değişmiş. Durig *morak* öldükten sonra Nelli nihayet baklayı ağzından çıkarmış: Meğer Anjel durmadan koca, sevgili ve ülke değiştirirmiş, Durig'in aynı koca diye gösterdiği fotoğraflardaki adamlar da değişir dururmuş böylece! Anjel'in son kocası Venezuelalıydı, kendisinden on yaş gençti ama Anjel yaşını resmen küçülttüğü için adam gerçeği bilmezdi. Yaşlanınca İstanbul'u özlemiş olduğu için kocasını da ikna etmiş, buraya yerleşmeye geldiler, Cilo'larda kaldılar. Adam iş bulamadı, Anjel kırk yıl uzak kaldığı ülkesine tekrar uyum sağlayamadı. Mecburen Venezuela'ya geri döndüler, ömürlerinin geri kalanını Caracas'da geçirdiler.

Durig *morak*'ın oğlu Yetvart da genç yaşta İtalya'ya yerleşmiş, İtalyan bir kadınla evlenmişti. Yetvart aileden koptuğu için gelin İole'den Yetvart'ı ayartan meşum kadın olarak bahsedilirdi. Cilo'yla çıktığımız Avrupa turunda Roma'ya gittiğimizde Yetvart'la İole'yi bulduk. Yetvart adını değiştirmiş, Eduardo olmuştu. Benden bir yaş büyük bir oğulları vardı: Moses. Çocuk o kadar yakışıklıydı ki dizlerimin bağı çözülmüştü onu gördüğümde, ama sadece İtalyanca biliyordu, konuşamamıştık. Tek bir gün görüştük, bizi gezmeye götürdüler. Akşama doğru sokakta yürürken onunla arkada kaldığımızı, el ele tutuştuğumuzu, kalbimin küt küt attığını hatırlıyorum, ondan sonra bir daha görmedik birbirimizi. Onlar hiç İstanbul'a gelmediler, hiç yazmadılar. Tekrar Roma'ya gittiğimizde bizim de canımız on-

ları aramak istemedi artık, ama bazen merak ederim ileri yaşında da Moses o kadar yakışıklı mıdır diye.

En sık görüştüğümüz akrabalar anneannemin kūs olduğu ağabeyi Mıgırdiç'in oğlu Krikor ve onun ailesiydi. Büyüklerin kūs oluşu ailenin diğer fertlerinin ilişkilerini zedelememiş, zaten Mıgırdiç'in karısı Hayganuş da hep anneannemin kadim dostu olarak kalmış. Krikor *dayday*'ın¹¹ karısı Armine *tantig* ve ondan epey daha genç kızkardeşi, herkesin Nunu diye çağırıldığı Nivart annemlerin yakın dostlarıydı. Nunu *tantig*'in oğlu Şahen benden on yaş kadar küçük, cin gibi bir çocuktuk, komik laflar eder hepimizi güldürürdü. Krikor'un kızı Diana ise benden büyüktü ve bugüne kadar bizim aileye en yakın olan kuzinim oldu hep.

Diana çocukluğunda çok yaramazmış, ben ise oldukça uslu, sessiz bir çocuktum. Bana alışık ve genelde çocuklara pek yakın olmayan annem devamlı Armine *tantig*'i suçlarmış, "Sen Diana'yı çok şımartıyorsun, bir cezalandırırsan böyle olmaz, bir temiz dövsen böyle yapamaz, bak onu bir hafta bana ver ben onu mum ederim!" diye. Armine de Diana'yı "Bak seni Viktorya *tantig*'ine gönderirim haaa," diye tehdit edermiş. Sonunda bir gün Diana annesini iyice zıvanadan çıkarınca Armine kızına bir küçük bavul hazırlar ve getirip islahevi olarak bir hafta kalmak üzere anneme teslim eder. O zamana kadar gerçek muzır çocuk tanımamış olan annem, gayet kendinden emin Diana'yı buyur eder. Böylece bizim evde annemin bir haftalık cehennem azabı hayatı başlar. Hikâyenin ayrıntılarını tam hatırlamıyorum ama annem ne kadar disiplin uygularsa uygulasin Diana Nuh der peygamber demez, bildiğini okur, tüm yaramazlıklarını yapar, evimizi birbirine katar, beni sindirir ve annemi o kadar çileden çıkarır ki Viktorya daha bir hafta tamamlanmadan alır Diana'yı, "Elimden bir kaza çıkmadan al bunu geri, haklıymışsın bu adam olmaz," diyerek onu annesine teslim eder.

Bugün olsa Diana'ya hiperaktif tanısı konurdu. Hayatı boyunca da koştu, ama belli bir yaştan sonra gücünü birilerine yardım etmek için kullandı hep. On beş yaşına geldiğinde artık

11 *Dayday*: Bazı İstanbullu Ermenilerin amca, dayı karşılığı kullandığı kelime.

annemle araları çok iyiydi, becerikli olduğu için bizde ne zaman büyük bir davet olsa o gelir örgütlerdi hazırlıkları. Ben büyüyene kadar bu böyle devam etti, sonra ben devraldım bu görevi. Babası son derece açık fikirli olduğu için Diana'nın gençliği de hareketli geçti. Örneğin daha yirmisine varmadan bir yaz gidip İsrail'de kibbutzlarda çalıştığını hatırlıyorum. Sevgili kuzinim hayatı boyunca hiç boş durmadı, enerjisini hayır işlerine harcadı ve bugüne kadar hâlâ kırk tarakta bezi var ve sayısız insana yardım etmekte.

İstanbul'da yaşayan ve sıkça görüştüğümüz bir de anneannemin ağabeylerinden Onnig'in büyük kızı Adrien'le en küçük kızı Kristin vardı. Diğer iki kız yurtdışında evlenmiş oldukları için onlarla pek ilişkimiz olmadı. Tek erkek çocuk da İkinci Dünya Savaşı'nda Alman ordusuna katılmış, savaştan geri dönmemişti.

Kristin küçük yaşta resme yatkınlık göstermiş, biraz büyüyünce Güzel Sanatlar Akademisi'nde¹² okumak istemiş. Bu, o zamanlar bir aile kızı için alışılmadık bir durum olduğundan gitmişler her zaman önemli bir karar alınırken yapıldığı gibi Yenge'ye danışmışlar. Yenge'ye "Kristin *Beaux Arts*'a¹³ gitmek istiyor, ne dersiniz?" diye sorduklarında yaşlı kadın "Neee? *Beaux Arts* mı? Orası kızınızı fena halde 'bozar', sakın ha!" demez mi? İlerici bir adam olan Kristin'in babası ailede ilk kez olarak Yenge'nin sözünü dinlememeye karar vermiş ve Kristin'i göndermiş istediği okula. Evlendikten sonra kocası da kendisine destek oldu ve Kristin *tantig* ressam olarak kendine isim yaptı. Kristin'in üç çocuğundan ikiz oğulları yurtdışına yerleştiler, hayatlarını orada kurdular, İstanbul'da yaşayan kızı Rehan ise hep hayatımda oldu.

Kristin'in ablası Adrien *tantig*'in Osmanlı Bankası'nda üst düzey yönetici olan İtalyan uyruklu kocası ve benden on üç yaş büyük bir oğlu vardı. Adı Rinaldo olan bu yeşil gözlü, sarı saçlı yakışıklı çocuğa hepimiz Rino diye hitap ederdik. Rino genç yaşta Milano'ya yerleşti, ama sık sık İstanbul'a gelir giderdi.

12 Şimdi Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi.

13 Fransızca "Güzel Sanatlar".

Oralarda bir İtalyan kızına kapılmasın diye ailenin İstanbul kanadı devamlı Rino'ya İstanbul Ermenisi bir kız bulma çabasıındaydı. Aslında yakışıklı olduğu için kızlar etrafında fır dönerdi. Bu durum hoşuna gittiğı için genç adam tanıştırıldığı kızların hepsine yüz verir, hiçbirisiyle ciddi bir ilişkiye girmezdi. Bir keresinde bizim evdeki bir davette bütün ailenin onayladığı bir kızı Rino'ya gösterme hazırlıkları yapılyordu. Misafirleri beklerken o sırada on altı-on yedi yaşlarında olan Rehan ve ben de etrafta dolanıyor, yardımcı olmaya çalışıyorduk. Bir ara baktık annelerimiz birbirlerine bir şeyler fısıldıyorlar. Geldiler Rehan'la beni aldılar ve "Siz sakın buradan çıkmayın," diye tembih ederek dairenin arka odalarından birine kapattılar. Ne ye uğradığımızı şaşırmiştık. Sonradan anlaşıldı ki Rino'ya gösterilecek kız çok kara kuruymuş. Rehan'la ben akça pakça etrafta dolanırsak Rino kızı beğenmeyebilir diye kapatmışlar bizi odaya meğer. Bütün ince planlara rağmen o kız da beğenilmedi, ama sonradan öğrendiğimize göre Rino haftalarca her gün kıza bir buket çiçek yollamış. Kızcağız herhalde ha bugün ha yarın Rino gelip evlenme teklif edecek diye beklemiştir. Anlaşılan, delikanlı kızları kendine bağlayarak eğleniyordu.

Sayırsız görücüler, flörtler, oyalanan birtakım kızlar ve onların çektiğı acılardan sonra bir gün Rino evleniyor diye duyduk. Milano'da tanıştığı Endonezyalı Didiet'e âşık olmuştu. Rino Didiet'i bizlere tanıştırmak için İstanbul'a getirdi. Oldukça çirkin bir kadındı gelin namzedi ama Rino fena halde abayı yakmıştı besbelli. Haliyle ailenin kadınları büyü filan yapıldı lafları etmeye başladılar. Didiet'li aile toplantılarından birinde kadının havalı bir şekilde Kahlil Gibran'ın¹⁴ felsefesinden bahsettiğini, *The Prophet*'i başucu kitabı olarak kullandığını anlattığını hatırlıyorum. Rino ile birbirlerine *tesoro*¹⁵ diye hitap ediyorlardı. Ben ağzım beş karış açık, ikisini hayranlıkla seyrediyor, durumlarını pek romantik buluyordum. Ta ki Nunu tan-

14 Kahlil Gibran (1883-1931), Lübnan asıllı Amerikalı ressam, şair ve filozof. Felsefi denemeler içeren, şiirsel bir dille yazılmış ve 1923 yılında yayınlanmış olan kitabı *Ermiş (The Prophet)* 1960'larda yeniden gündeme gelip çoksatanlar arasına girmişti.

15 *Tesoro* İtalyanca 'hazinem' anlamına geliyor.

tiğ'in sekiz yaşındaki oğlu Şahen gelin adayına dikkatlice baktıktan sonra annesine dönüp yüksek sesle "Mama, karanlık geceye benziyor," diyene kadar! Hepimiz gülmek için kendimizi zor tutmuştuk, Allah'tan ki Didiet Ermenice bilmediğinden söyleneni anlamamıştı.

Annesi Adrien kendini yerden yere attı oğlu onunla evlenmesin diye ama hiç fayda etmedi, hatta büyük zarar verdi ana oğul ilişkisine. Didiet kaynanasını hiçbir zaman affetmedi, evlendikten bir süre sonra Rino'yu ikna etti, gidip temelli Bali'ye yerleştiler. Uzun yıllar sonra Bali'de onları ziyaret ettiğimizde Didiet hâlâ çoktandır ölmüş olan kaynanasını şikâyet ediyordu. Didiet'le Rino'nun bir kızı bir oğlu vardı ama o ziyaretimizden sonra bir daha haberleşmedik, birkaç yıl evvel de Rino'nun ölmüş olduğunu duydum. Geçenlerde internette çocuklarını ararken kızı Sandrina Malakiano çıktı karşıma. Ünlü bir televizyon sunucusu olmuş, eskiden başı açık daha sonra örtülü güzel bir kadın. Annesi Budist babası Hristiyan olan birisi acaba nasıl tesettüre girdi diye merak edip araştırınca Müslümanla evlenip Jakarta'ya yerleşmiş olduğunu öğrendim.

1922'de Tekirdağ'dan Bulgaristan'a göç eden akrabalarımızın çocuklarını ve torunlarını ise ilk kez Cilo'yla 1962'de çıktığımız Avrupa turunun ilk durağı olan Sofya'da tanıdım. Anneannemin çoktan ölmüş olan ağabeyi Garabed'in torunlarından yaşıtım olan Eva parlak bir kızdı, iyi okuyor, iyi de piyano çalıyordu. Sadece bir gece gidişte, bir gece de dönüşte kaldık evlerinde ama Eva'yla ve ağabeyi Serço'yla dostluk kurdum. Komünizmin ne olduğunu ilk kez onların yaşadığı kısıtlamaları görünce anladım. Misafirleri olduğunu bile yönetime bildirmek zorundaydılar. Eva'yla Serço bir yerlerden Batı'da twist diye yeni bir dansın moda olduğunu duymuşlardı, öğrenmek istediler, ama ilk önce büyük bir dikkatle bütün perdeleri kapattılar dışarıdan kimse ne yaptığımızı görmesin diye.

Eva sonradan tıp okudu, Serço da dışçılık. Zamanında dedeleri Agopoviçlere sunulan seçeneklerden Çekoslovak uyruğunu tercih etmiş olduğu için, orası da demir perde ülkesi olduğundan seyahat kısıtlamaları vardı. Eva'yla Serço diplomalarını aldıktan

sonra ne yapıp edip büyük maceralardan sonra kapağı Almanya'ya attılar, Frankfurt'a yerleştiler. Sonraları Eva çok yakınımız oldu, sık sık İstanbul'a geldi gitti, biz ona gittik. Eğlenceli, kültürlü ve sanatseverdi, mesleğinde başarılıydı, özel bir kadındı. Bir ara evlendi sonra boşandı, sevgilileri oldu, hızlı hayat yaşadı. Bize "Muhakkak sağlık kontrollerinizi yaptırın!" der ama kendisi doktor olduğu halde yaptırmazdı. Elli beş yaşında yumurtalık kanserine yakalandı, fark edildiğinde hastalığı iyice ilerlemişti. Kemoterapi olmayı reddetti. Durumu kötülemeye başladığında bir gece bütün arkadaşlarını toplamış, adeta bir veda gecesi tertiplemiş. Ertesi gün evinde cansız bedenini bulmuşlar. Kendisi narkozitördü, narkotikleri iyi bilirdi, ben o gece bir ilaçla hayatına son verdiğini düşünüyorum ama tabii yanılıyor olabilirim.

Sofya'ya uğradığımız o seyahatte bir de anneannemin en sevdiği kardeşi Verkin'in kızı Küçük Mannig'i tanıdık. O diğerleri gibi mutsuz değildi rejimden. Komünist Partisi üyesiydi ve ona seyahat yasağı uygulanmıyordu. Çirkince, erkeksi tipli bir kadındı. O yıllarda İstanbul'a da gelip sırayla bütün akrabalarının da kaldı. Her yaptığımıza bir kusur buluyor, Türkiye'deki rejimi eleştiriyor, komünizmi övüyordu. Gözümü boyadığım için beni çok ayıplamıştı. O bizdeyken adada Anadolu Kulübü'nde görkemli bir balo oldu, annem eğlenir diye Mannig'i de götürdü. O ise bütün gece suratını asıp çantasından çıkardığı bir kâğıda notlar aldı, sinir etti bizleri. Herhalde bütün akrabalara aynı sevimsizlikleri yapmış olacak ki Nunu *tantig*'de kaldığında küçük Şahen bir gün Mannig'in onu eleştirmesine bozulup "Bulgar şebeği!" diye bağırvermiş kadının suratına.

Hayatının büyük bir kısmını Komünist Partisi üyesi olarak geçiren, hepimize yozlaşmış emperyalist muamelesi çekecek bizleri deli eden Küçük Mannig, 1970'lerde, ellili yaşlarında iken bütün aileyi şoka sokan bir adım attı. Bulgaristan'dan Kanada'ya göç etmiş olan orta yaşlı dul bir adam, yaşadığı Vancouver'dan Sofya'ya seyahate gelmiş. Adamın bir amacı da eski topraklarından yaşına başına uygun yeni bir hayat arkadaşı edinmekmiş. Küçük Mannig bu adamla yıldırım nikâhıyla evlenmiş, akrabalarına Kanada'ya yerleşeceğini bildirmiş, birkaç

gün içinde bavulunu toplayıp, evini dağıtıp bir daha dönmemek üzere Sofya'dan ayrılmış. Adamla nasıl tanıştıklarını, işin nasıl geliştiğini ise ailede hiç kimse öğrenemez.

Mannig 2000'li yılların başında kocasıyla İstanbul'a geldi. Ben diğer akrabalara "Çekemem Mannig'i, Sosi seyahatte dersiniz," diye tembih edip hiç ortaya çıkmadım. Bu kitabı yazmaya başladığımda bütün akrabalar "Mannig aile hikâyelerini iyi bilir, doksan yaşına rağmen akli da başında," deyince çıkar dünyası, hiç utanmadan diyemeyeceğim, utana sıkıla telefon ettim. "Merhaba Mannig tantig, ben Viktorya'nın kızıyım," der demez şak diye "Hayrola, sen beni hiç sevmezdin," diyerek beni payladı ama eksik olmasın çok yardım etti bana, geç de olsa bir nevi dostluk kurabildik kendisiyle.

Annemin bir de Kaspar büyük dedemin soyundan gelen kuzini vardı ama onunla tam olarak nasıl akraba olduğumuzu ne ben hatırlıyorum ne de onun çocukları. Ailemizde 'Gelibolulu Mari' olarak anılıp çok sevilen bu kuzin annemden on yaş kadar gençti. Mari'nin ailesi 1915 sonrası Gelibolu'da kalmış olan nadir Ermenilerdendi. O dönemde artık orada Ermeni okulu kalmadığı için kendisi Ermenice bilmezdi. Ben gençliğini hatırlamıyorum, İstanbul'a gelip bizimkilerde kalırmış arada. Gelibolu'da büyüdüğü için biraz taşralı saflığı olan Mari zamanın modern genç kızları olan annemle teyzeme hayranmış. Kendisi erken evlenmiş olduğundan büyük oğlu Arman benim yaşımdaydı. Ailecek 1950 yılında Gelibolu'dan İstanbul'a göç ettiler ama asıl amaç İstanbul'a yerleşmek değildi. Büyüklerini 1915'te kaybetmiş olan kocası Ermenilerin Türkiye'de kalmasının yanlış olduğuna inanıyordu. Neticede Mari tantig'in bütün itirazlarına rağmen ailesini toparladı ve Paris'e gidip yerleştiler. Dört oğulları oldu. Başlarda uzun süre İstanbul'a gelmediler, bir iki kez biz onları ziyarete gittik. Mari yeni ülkesine hiç mi hiç ısınamadı, inadından adamakıllı Fransızca bile öğrenmedi. Hep Türkçe konuştu. "İstanbul da İstanbul, Gelibolu da Gelibolu," diye senelerce deli etti kocasını. Bazen yazları dört çocukla gelip adada bizde kalırlardı. O sırada teyzem de çocuklarıyla bizde olurdu. Evimizde yatıya do-

kuz misafir olduğunda ben çok eğlenirdim ama eminim ki annemin canı çıkardı.

Oğulları biraz büyüyünce Mari *tantig*'i aldı mı bir korku. Ya çocuklarından biri bir Fransız kızını gelin olarak getirir-se? Ona göre bütün Fransız kadınları 'orospu'ydu! Büyük oğlu Arman'ın yirmi dört yaşına vardığı yaz yine ailecek bizdeydiler ve hepimizi çok mutlu eden bir olay oldu! Mariler bizde kalırken ilkokuldan beri arkadaşım olan Vivyan adaya beni ziyarete geldi ve Arman'la ikisi tanıştılar; bir yıla kalmadan evlenmişlerdi! Vivyan Mari'ye kusursuz bir gelin oldu, hep gözünün bebeği olarak kaldı. Daha sonraki gelinler de Ermeniydi ama onlar Fransalıydılar, İstanbullu Vivyan'ın yeri hep başka oldu onun için.

Mari kocasını erken kaybetti. Hep Türkiye'nin hasretini çektiğini bilen Vivyan'la Arman ilk yalnız kaldığı yaz biraz avunması için onu Büyükkada'ya tatile getirdiler. Kadıncağız burada o kadar mutlu oldu ki ondan sonra ölene dek her yaz bir ay adaya tatile geldi. Iskelenin hemen çıkışında bir otelde kalıyordu, biz de elimizden geldiğince ona sahip çıkmaya çalışıyorduk. Kendine bir muhit kurdu, bol bol dost ahbap edindi. Hayatından çok memnundu adada. Buradayken alıştığı Türk televizyonundan mahrum kalmaması için Paris'te evine Türkçe kanallar bağlattı çocukları. Sevgili Mari *tantig* hiç olmazsa son yıllarında buraların hasretini çekmedi, yılda bir ay bile olsa ülkesine dönmüş olmanın ve Paris'teyken anadilinde televizyon seyretmenin mutluluğunu yaşadı.

Ev hallerimiz

Evimizin bir ferdi de arada değişen yardımcılarımızdı. Bazen sık sık değişimleri gerekirdi, ama bazıları uzun yıllar kalır, ailemizin bir parçası haline gelirdi. Annem ev işi yapmayı sevmezdi, ayrıca bu işlerde becerikli de değildi. Evimiz sobalıydı ve annem soba yakmayı bilmezdi. Kış ortası yardımcımız gitmeye kalkıştığında ciddi bir donma paniği yaşırdık! Ayrıca, gelen giden, masamızda yemek yiyen çok kişi olurdu. Bunların

çoğu yakın dostlar akrabaları, o gün ne pişmişse onu yerlerdi. Bizimkilerin sosyal hayatı faaldi, sık sık büyük davetlere de giderlerdi. Karşılık olarak senede iki üç kez de annemin davet vermesi gerekirdi. Davet günü yaklaştıkça annem karalar bağlar, işin içinden nasıl çıkacak kaygısına kapılırdı. Onun bu huyunu bilen birkaç yakını her seferinde gelir destek çıkar, onların yardımıyla her zaman açık büfe şeklinde planlanan bir masa donanırdı.

Aslında annemin eli lezzetliydi, arada yemek pişirdiğinde afiyetle yerdik de pişirdiklerinin görüntüsü şık olmazdı. Pilav pişirse biraz vıcık olur, et pişirse azıcık dibi tutardı. Örneğin annemin sıkça yaptığı krem karamel sevdiğimiz bir tatlıydı ama her seferinde çökerdi. Bir keresinde yaptığı lezzetli bir keki kesilirken dağıldığı için çukur kâseye koyup pilav gibi yediğimizi hatırlıyorum!

Yardımcısız aniden bir misafire yakalanmak annem için bir felaketti, ama arada bir başına gelirdi bu felaket. Eski yardımcı gitmiş henüz yenisi bulunamamışken bir yaz günü babamın yurtdışından önemli bir misafiri gelmiş. Babam ticari işleri için hem kendisi sık seyahat eder hem de İstanbul'a gelen yabancı iş adamlarını ağırlardı. Gelen adam adayı görmek isteyince adaya eve davet edilmesi kaçınılmaz olmuş. Annem, fazla emek istemeyen, misafire de değişik gelebilecek yemek olarak tekir kızartmayı düşünmüştü. Aslında kızartırken tekirlerin dağılacığından adı gibi eminmiş ama yapabileceği hiçbir şey yokmuş.

Küçükken misafirle masaya oturmaz, erken yiyip erken yatırılmışım. Annem akşam yemeği olarak bana alelacele bir un çorbası yapmış. O gece aksi gibi huysuzluğum tutmaz mı illa ki çorba güzel değil acayip tadı var, içmem diye! Annemin canı zaten burnunda, dayak kötek çorbayı içirip yatırmış beni.

Misafir gelmiş, annem tekirleri una bulayıp kızartmış. Sonuç tablo gibi, mükemmel kızarmış, hiç dağılmamış nefis çıtır çıtır tekirler. Ev sakinleri hayretler içinde kalmışlar annemin bu alışılmamış başarısına. Ev sahibi memnun, misafir memnun gece sonuçlanmış.

Ertesi gün öğlen annem bir gece evvel dayak eşliğinde içtiğim çorbayı ısıtıp yeni bir dayak eşliğinde bana tekrar yedirmek üzere ocağa koymuş. Çorbayı karıştırmak istediğinde “çat!” diye bir ses gelmiş tencereden. Tekrar kaşığı çorbaya daldırmaya çalışınca tekrar aynı “çat! çat!” sesleri çıkmış ve annem tencerenin içindekinin taşlaşmış olduğunu fark edip dehşete kapılmış. Bir şaşkınlık sürecinden sonra mesele anlaşılmış: Meğer Viktorya çorbayı ve balığı un yerine bir süre evvel bir tamirat için kullanılmış olup hâlâ paketiyle mutfakta duran alçı ile yapmış! Zorla içirdiği çorba için benden özürler dileyerek ölecek miyim paniğiyle doktora koşturmuş ama anlaşılan biraz alçı yemek sağlığa pek zararlı değilmiş. Gerçekten de kimseye bir şey olmamış. Hatta doktor “Merak etmeyin kemiklerine iyi gelir,” bile demiş ama bu son bilgi herhalde korkudan kendinden geçmiş olan annemi yatıştırmak içindi.

Hal böyleyken iyi bir yardımcı annem için çok değerliydi tabii ki. Evimizde yıllarca çalışan birkaç iyi yardımcısı oldu, ama bunların arasında Emine’nin çocuk kalbimde hep özel bir yeri vardır. Emine örnek bir yardımcıydı, her işi çabuk ve iyi yapardı. En sık kullandığı cümle “Siz merak etmeyin Madamcığım, ben hallederim siz keyfinize bakın”dı. O yıllarda yardımcılar anneme ‘Madam’,¹⁶ babama ‘Bey’, dedeme ‘Baba’ derlerdi hatırladığım kadarıyla.

Emine nereliydi hatırlamıyorum ama modern görünümlü bir genç kadındı. Çok esmerdi, kısa kesilmiş kıvrıkcık saçları, zeytin gibi kara gözleri vardı. Yüzünün gülmediği bir anı hatırlamıyorum. Ne kadar kişi yatıya gelirse gelsin, ne kadar çok iş olursa olsun hiç şikâyet etmezdi. Son derece cilveliydi. “Her tarafı ayrı oynuyor,” diye tanımlanan kadınlardandı. Emine’nin kırıta kırıta evde dolandığını gören annemin bir iki arkadaşı bu tipte bir kadını çalıştırmanın doğru olmadığını dile getirmişlerdi ama annemin onları dinlemeye hiç niyeti yoktu. O da Emine’yi sever, onun gelmiş geçmiş en iyi yardımcımız olduğunu

16 Günümüzde gayrimüslim kadınlara kullanıldığında ayrımcılık olarak algılanan bu hitap şekli 20. yüzyılın ortalarında yaygındı ve hiç kimse tarafından yadırganmazdı.

söylerdi. Emine'nin herkese söyleyecek bir tatlı sözü vardı. İyi hatırlarım, seyyar satıcılar yazın adada bizim evin önünde ge-reğinden fazla oyalanır, daha gür bir sesle "Karpuzcuu!" veya "Zarzatçı," diye seslenirlerdi. Emine seyyar satıcıların hep-sini ismen tanır, onlarla ahbaplık ederdi. Bana da çok şefkatli davranırdı. İşine koştururken bir yandan bana laf anlatır, ara-da bir "Ay sen ne şirin şeysin öyle canım benim!" gibi sevgi do-lu sözler söylerdi. Halbuki ben pek de şirin olmayan alelade bir çocuktum ve Emine'ye hayrandım, küçük bir köpek yavrusu gibi peşinde dolanır dururdum devamlı!

Annem Emine'ye bayılıyordu ama evde devamlı ona yapışık dolaşmamdan hoşnut değildi. Dokuz yaşına vardığım yaz be-ni Emine'nin etkisinden kurtarmak, yanımda daha eğitilmiş bi-risinin olmasını sağlamak üzere bir önlem aldı. Okuduğum il-kokulun yuva sınıfından sorumlu ellili yaşlarda ciddi, kültürlü, nur yüzlü bir *Oryort*¹⁷ Maryam vardı. Annem yazın üç aylığına adaya gelip mürebbiye olarak benimle ilgilenmesi için onun-la anlaşmış! Ben tabii ki durumu kavrar kavramaz kadına baş düşman kesildim. Kadıncağız bütün iyi niyetiyle elinden gele-ni yapıyordu ama zaten baştan kaybetmişti davayı. Bir dizi ha-inliğin arasında en büyük intikamım Maryam'la aynı odada yat-mayı reddetmek oldu. Genelde uslu çocuktum ama nadiren bir şeyi yapmak istemezsem kimse dayakla bile yaptırtamazdı ko-lay kolay, ben de inatla sabahlara kadar uyumayı reddetmişim. Neticede kampanyam başarılı oldu, *Oryort* Maryam birinci ayın sonunda gönderildi evden, ama bir süre sonra annem mecbu-ren Emine'yi de istemeye istemeye gönderme kararı aldı.

Bir akşam herkes uyurken tuvalete kalkan dedem evde bir yabancı görüp hırsız zanneder ve bağırarak o zamanlar akşam-ları sokaklarda görev yapan bekçiye çağırır. Bekçi koşar gelir, kaçmak üzere olan hırsız kısı kıvrak yakalar ve karakola götü-rür. Ancak, kısa sürede anlaşılır ki adam hırsız filan değil, Emi-ne'nin gizlice eve aldığı sevgilisiymiş.

Emine o akşam sabaha kadar kendini yerden yere atar, ağla-yarak, "Madam'cığım, kurtar Mehmet'imi, biz birbirimizi sevi-

17 *Oryort*: Ermenice evlenmemiş kadınlara hitap şekli.

yoruz,” diye paralar kendini. Annem Emine’nin yalvarmalarına dayanamayıp ertesi sabah ar naçar karakola gider ve yakalanan adamı tanıdığını, evimizde misafir olduğunu, olayın bir yanlış anlaşma olduğunu söyler. Polis “Ne yanlış anlaşması, bekçinin dediğine göre babanız teslim etmiş hırsızı,” diye itiraz edince annem “Ah memur bey, sormayın, babam biraz bunadı, insanları bazen tanıyor bazen tanımıyor,” diye bir yalan uydu-ruverir. Neticede annemin yalancı şahitliğiyle Emine’nin sevgi-lisi serbest bırakılır ama o olaydan sonra artık Emine’nin bizim evde kalamayacağına karar verilir.

Bizim mahalle

Ben çocukken bizimkilerin 1931’den beri yaşadığı Valide Apartmanı’ndaki dairenin her tarafı artık eskimişti ama annem-le babam eve barka meraklı olmadıkları için “Nasıl olsa kirada oturuyoruz, değmez,” der durumu idare ederlerdi. Galiba anneannem 1952’de öldükten sonra dairede sadece iki değişiklik yapılmıştı: Annem devamlı piyano çalıştığı için vaktinde dedemin Rusya’dan getirttiği kıymetli tam kuyruklu Blüthner piyano eskimesin diye gündelik çalışmaları için yarın kuyruk bir de Gaveau¹⁸ satın almıştı. Salonumuz epey genişti ama iki kuyruklu piyano yine de eşyaları sıkıştırmıştı. İkinci yenilik ise annemin alıp salona astığı o devrin gözde ressamlarının birkaç tablosuydu. Ondan öteye her şey anneannemin günündeki gibi duruyordu. 1960’lı yıllarda ben biraz büyüyüp bilinçlendiğim-de “Bu perdeler çürümüş yeni perde gerekiyor, duvarlar kirli evi badana boya yapsak iyi olur,” diye uyarılar yapmaya başladım ve böylece eve biraz çeki düzen verildi.

Dairemizin alt katında hayattaki ilk yakın arkadaşım Mine yaşardı. Asıl adı Armine’ydi ama herkes Mine derdi ona. Benden iki yaş büyüktü ve iki kardeş gibi büyüdük o apartmanda. Mine’nin sayesinde hiçbir zaman tek çocukluğumu bilmedim, hep oynayacağım, konuşacağım, dertleşeceğim, biraz büyüdüğümüzde beraber gezeceğim biri oldu yanımda. O erken

18 Fransız piyano markası.

yaşıta okulu bıraktı, evde özel dersler alırdı. Ben okuldan gelir gelmez kitaplarımı bırakır yanına giderdim biraz sohbet etmek için veya o bize gelirdi. Her günün bir dilimini muhakkak beraber geçirirdik. Bazı geceler annelerimizden izin alıp birbirimizin odasında kaldığımız bile olurdu. İlk beğendiğim oğlanları, ilk heyecanlarımı Mine'yle paylaştım. Ne yazık ki yirmili yaşlarımızda birbirimizden koptuk, ondan sonra nadiren görüşebildik. Mine genç yaşıta evlendi, benim liseyi bitirip üniversite heyecanına kapıldığım zamanlar o ilk çocuğunu doğurmaya hazırlanıyordu, tamamen değişik dünyaların insanları olmuştuk. İlk arkadaşım, çocukluğumun can yoldaşı Mine'yi hep sevgiyle anarım, birkaç yılda bir görüştüğümüzde de mutlu oluyorum.

Kapı komşularımız İsmail Hâmi Bey'le¹⁹ şimdi adını hatırlayamadığım karısıydı. Annemle babamdan çok daha yaşlıydılar ama arada bir görüşürlerdi. Bazı geceler o günün yazar çizer takımını toplardı İsmail Hâmi Bey, o entelektüel toplantılara bizimkiler de davet edilir, büyük keyif alırlardı orada bulunmaktan. O davetlerin ertesi günü annemle babam muhakkak orada konuşulan konular üzerine sohbet ederlerdi. Komşularımız arasında bir de sucuk imalathanesi sahibi Apikoğlu ailesi vardı, apartmanımızın birinci katında yaşarlardı. Onların iki kızından Ceni'yle ilkokulda aynı sınıftaydım ama nedense aramızda bir arkadaşlık gelişmedi. Ters bir olay hatırlamıyorum, herhalde sadece kanımız uyuşmamıştı.

Apartmanımızda, mahallemizde eski İstanbul yaşamı vardı. Köşedeki Rum bakkala seslenerek bir şeyler ısmarlar, istediklerimizi bazen sepet indirip alırdık. Tipik çocuk hainliğiyle Mine'yle mahallenin 'deli Ali'sine pencereden seslenir sonra saklanır, çok eğlenirdik. Sokağımızın köşesinde taksi durağı vardı, bizimkiler bütün şoförleri, onlar da bizleri ismen tanırlardı. Herkesle sohbet eden annem şoförlerin özel hayatlarını da takip ederdi. Koyu klasik müzikçi olan Viktorya taksiye biner binmez eğer müzik çalıyorsa "Oğlum alaturkayı kapatır mısın?" derdi. Ben ikaz ederdim "Öyle deme, radyoyu kapatır mı-

19 İsmail Hâmi Danişmend (1899-1967), ünlü tarihçi ve Türk dili araştırmacısı.

sın de, ayıptır,” diye ama annem her zaman yaptığı gibi aklına ilk gelen sözü söylemeye devam eder, şoförler de ona kızmazlardı. Yıllarca aynı insanlar o durakta çalıştılar, beni çocukluk-tan tanıdıkları için isimle hitap ederlerdi.

Yıllar geçti, ben kocamla çıkmaya başladım. İkimiz de üniversite öğrencisiydik, hemen evlenmek söz konusu değildi. Bir iki yıl beni aynı genç adamla gidip gelirken gören bu şoförler bir gün annemi bir kenara çekmişler, “Madam, sana önemli bir şey soracağız. Bu çocuk iki yıldır Sosi’yle geziyor, evlenmeye niyeti yok mu? Ne bekliyor? Bak Madam hoşuna gitmeyen bir durum varsa sen bize haber et biz ona haddini bildiririz,” demişler. Zavallı Viktorya kızının namusunu korumaya çalışan şoförleri “Aman sakın ha!” diye teskin etmiş ama yine de arada telaş ederdi acaba ters bir durum olur mu diye.

Büyükada

Doğduğum günden ellili yaşlarımin ortalarına kadar yazlarımı Büyükada’da geçirdim. Çocukluğumun ve gençliğimin adası benim için cennetten bir köşeydi. Billur gibi bir denizin kıyısına kadar inen çam ormanlarının içinde yaşamının verdiği mutluluğun yanı sıra çocuklara sunduğu eşsiz özgürlükten dolayı da bir nimetti ada. Araç trafiğinin yasak olduğu bu güvenli beldede aileler çocuklarını korkusuzca sokağa salardı. Şehirde apartman çocuğu olan bizler yazın büyüklerimizle de onayla birer sokak çocuğuna dönüşürdük. Sabah mahalle arkadaşlarıyla oyun, daha sonra büyüklerle plaj sefası, ardından öğle yemeği ve biz çocukların hiç hazzetmediği öyle uykusu yaz günlerinin değişmez programıydı. Akşamüstü oyunlarımızdan sonra giyinir kuşanır aile büyükleri ile ada iskelesine iner, deniz kenarında çaylar gazozlar içer ve babaların, eşlerin işten dönüşünü beklerdik. Ada jargonunda bu baba koca karşılama ritüelinin adı ‘piyasa yapmak’tı.

Dedem genellikle adaya erken dönerdi. Ben ve oyun arkadaşlarım dört gözle beklerdik onun dönüşünü. Yokuşun başında görüldüğünde hepimiz oyunu bırakıp “Dedeee!” diye bağıra-

rak onu karşılamaya koşardık. Gönlü zengin dedem her akşam sadece bana değil bütün mahalle arkadaşlarıma dağıtmak üzere cepleri şekerleme, çikolata, sakız dolu gelirdi. Bizlerin sevinç çığlıkları sevgili dedemin mutluluğuydu.

Annemle babamın sosyal hayatları hareketliydi, akşamları hiç evde oturduklarını hatırlamıyorum. Yazın hemen hemen her akşam dostlarıyla Anadolu Kulübü'nde buluşurlardı. Dedeme keyfimce şımarabileceğim için ben dört gözle onların gi-dişini bekler, sonra da "Lütfen, lütfen!" diye o gün ne istiyorsam onu yaptırtmaya çalışırdım dedeme. Fazla zorlamama gerek kalmazdı, o zaten hazırды her dileğimi yerine getirmeye.

Adada en sevdiğim eğlencelerden biri akşamları cambazhaneye gitmekti. Ünlü ip cambazı Rifat Telgezer yazları evimize yakın bir düzlükte kocaman bir çadır kurar, her gece orada gösteriler yapardı. Ayrıca sıradan şarkıcılar, dansçılar sahne alırlardı. Ben küçük yaştan dans etmeye bayıldığım için o dansözlere hayran kalır, kendimi onların pullu boncuklu açık saçık kıyafetlerinin içinde hayal ederdim. Dedem acaba ölümüne sıkılır mıydı, yoksa eğlenir miydi bunu kendisine sormayı hiç akıl etmedim, ama beni asla reddetmez, ne zaman cambazhaneye gidelim desem hem beni hem de mahalleden başka hevesli çocukları toparlayıp hepimizi önüne katar götürürdü.

Okumayı öğrendiğim günden beri kitapları sevdim. On bir-on iki yaşlarına vardığımda yazın daha az sokakta oynayıp daha çok evde kitap okumayı tercih etmeye başladım. Hatta bazı günler kitaplarımı bırakıp denize bile gitmeyi istemez oldum. Annem gerçi okumamı isterdi ama sosyalleşmemin de önemli olduğunu düşündüğü için fazla evde kaldığımda beni zorla dışarı çıkarmaya uğraşır, başaramazsa mahalledeki yaşitlarını eve davet ederdi. Bu arada beni spora da alıştırarak istedi ama benim hiç o tarakta bezim yoktu. Bir keresinde beni tenis der-si almaya ikna etmek için kulübün tenis hocasını alıp eve bile getirdi, ama ikisi de döktükleri dille kaldılar, beni ikna edemediler. Hayatım boyunca sevdiğim iki spor oldu sadece: Dans etmek ve yüzmek. Konu arkadaş edinip sosyalleşmeye gelince, annemin telkinleri ve gayretleri amacına ulaştı, çünkü çe-

kingen bir çocukken ergenlikten sonra insanlarla kolay iletişim kuran birine dönüştüm.

İlk gençlik yıllarımda adada yaşamanın en olumlu yanı bana verdiği özgürlüktü. Ada küçük yerd, güvenliydi, onun için katı yasaklarla hayatım kısıtlanmadı. Örneğin İstanbul'da arkadaşlarımla akşam sinemaya gitmeyi aklımdan bile geçiremeyeceğim yaşlarda adada açık hava sinemalarına gidebiliyordum. O zamanın ünlü Mehtap Sineması evimize iki dakikalık mesafedeydi. Anadolu Kulübü'nün yanındaki evde oturduğumuz için akşamları orada dans ederdim. Ben kendi arkadaşlarımla bir masada eğlenirken annem babam diğer masada kendi arkadaşlarıyla otururlar, gözleri üzerimde olurdu.

Genç kızığa adım atınca adada fayton sefaları başladı. Dolunay zamanı ada sokakları tenteleri sökülmiş faytonlarla mehtaba çıkanlarla dolardı. 1960'larda açık hava diskotekleri devri başlamıştı ve o mekânlarda bol danslı ve keyifli akşamlar unutulmaz anılar olarak kaldı aklımda. Büyükadalı bütün gençler gibi ben de sevgiliyle el ele ada çamlarındaki Aşıklar Yolu'nda dolandım. O yıllarda bizimkilerin yakın arkadaşlarından Togo ve Arşa Acemyanların köşkünün bir katını kiralardık. Bu, kocaman, oldukça eski ahşap bir yapıydı. Arşa *tantig* annemin çocukluktan arkadaşı, kocası Togo ise Ermeni cemaatinin tanınmış simalarındandı. O ve kardeşi Nogi babalarının Japon tarihine merakından olacak eskinin iki Japon generalinin ismini taşıyorlardı. Arşa'yla Togo köşkün orta katında, biz üst kattaydık. Dört büyük yatak odalı, güzel manzaralı iki balkonu olan geniş bir kattı bizimki ama sadece bir tuvaleti vardı. Yatıya gelen sayısız misafirlerle bazen evde on iki kişi olduğumuz halde tek tuvaletin hiç sorun yaratmamasını hayretle hatırlıyorum!

Köşkün bahçe katında Togo ile Arşa'nın oğlu, benden on yaş kadar büyük, o yılların ünlü avukatı Kevork Acemoğlu otururdu. Kevork'a hepimiz Koka diye hitap ederdik. Karısı Ermeni okullarından birinin müdürüydü ve İrma Acemyan imzasıyla şiirler yazardı. Bugün Batı Ermeni edebiyatının önemli şairleri arasında sayılıyor artık. Ben üniversitedeyken bir yaz oğulları Daron doğdu. Köşkün bahçesinde büyük bir kutlama ya-

pıldı yeni doğan bebek şerefine. Biraz büyüdüğünde ilk İngilizce derslerini ben verdim Daron'a. Koka ve İrma ellili yaşlarında öldüklerinde çok üzölmüştüük. Şimdilerde Daron Acemoğlu Amerika'da MIT'de hoca ve dünyanın en önemli ekonomistlerinden biri, Boğaziçi Üniversitesi'nden de fahri doktorası var.

Adalı bir genci sevip hayatımı onunla birleştirtince yazlarımı zı adadan başka yerde geçirmek aklımıza bile gelmedi. Uzun yıllar beraber adanın tabiatının, sükûnetinin, denizinin, çamlarının keyfini çıkardık. Sonradan ada kalabalıklaşmaya, denizler kirlenmeye başladığında zaten biz artık Ege sahillerinin müdavimi olmuştuuk. Zamanla yazın İstanbul'daki mekânları, Boğaz'ı, şehirdeki sosyal hayatımızı daha çok sever olduk. Orta yaşımızda bir de baktık ki bir yaz sadece beş gün geçirmişiz adadaki evimizde. Ertesi yıl evi sattık ve ada serüvenimizi bitirdik. Adadan ayrılırken tek üzüntümüz yıllarca ahenkle kapı komşuluğu yaptığımız Sûzet ve Arman'la gündelik, bazen gecelik veya sabahlıkla bile yapılan sohbetlerimizin sonlanmasıydı ama şimdilerde eskisi kadar sık olmasa da keyifli buluşmalarımızı şehirde de devam ettiriyoruz. Bugünlerde ada daha da bozulmuş diye duyuyoruz ama bizim hatıralarımızda Büyüka-da hâlâ bir cennet.

Sosyal hayat

Büyük davetler vermek anneme her zaman zor gelirdi, bu nedenle bayramlarda, yortularda misafir ağırlamaya mecbur olmadığı için şükrederdi. Yılbaşlarında, Noel'lerde, Paskalya'larda bizleri davet eden akrabalarımız vardı. Bu aile toplantılarının bazıları Diana'nın annesi Armine *tantig*'le babası Krikor *dayday*'ın evinde, bir kısmı da Armine'nin kızkardeşi Nunu *tantig*'in evinde olurdu. İkisinin de misafir ağırlamaya uygun geniş evleri vardı ve davet vermede iddialıydılar. Bütün yortulara ilaveten ailemizde her yıl büyük bir de Cumhuriyet Bayramı daveti olurdu Dianaların evinde. Onlar Taksim'de, şimdilerde Intercontinental Oteli'nin bulunduğu yerde, meydana hâkim bir apartmanda otururlardı. 29 Ekim'lerde sabahtan ora-

ya gider, bütün gün tören izler, yer içer hoşça vakit geçirirdik.

Annemin her yıl geleneksel olarak verdiği büyük davet *Surp*²⁰ Agop kutlamasıydı. Bu dedemin isim günüydü, Aralık'ta olurdu ve yakınlarımız muhakkak onu tebriğe gelirlerdi. Babası çok sevdiği için Viktorya o gün elleriyle ıspanaklı börek yapardı. Hatırladığım kadarıyla o börek hep başarılı olurdu!

Geleneksel kutlamaların, yortuların, bayramların içinde muhakkak ki en eğlenceli olanı bizim *Paregentan* dediğimiz karnaval kutlamalarıydı. Paskalyadan önceki kırk günlük oruç dönemine girmeden önce kutlanırdı *Paregentan*. Bizim evde oruç tutulmazdı ama her zaman dini bayramların eğlence ve yemek kısımları büyük bir şevkle uygulanırdı!

Ben küçükken karnaval kapalı kapılar ardında yapılan bir kutlama değildi. Çocuklar gündüz okulda kıyafetler giyer müsamere yaparlardı. Büyükler ise akşam maskeli kıyafetler giyip, gruplar halinde sokaklara çıkıp kâh evleri, kâh eğlence yerlerini dolaşırlardı. 1950'li yıllarda Şişli, Osmanbey, Kurtuluş taraflarında çok sayıda Hristiyan yaşadığı için herkes bu şenliğin sebebini bilir, insanlar kıyafetleri seyretmek için sokaklara dökülürdü. Annemin her zaman eğlenceli bir şeyler giydiğini hatırlıyorum, ama ayrıntı kalmamış aklımda. Nedense babamın bir iki kıyafetini daha iyi hatırlıyorum. Kendisi son dakikaya kadar hazırlık yapmaz, biz sorunu nasıl halledecek diye merak ederken son anda bir şey bulurdu maskeli kıyafet yerine geçecek. Bir keresinde sokağa çıkmalarına on dakika kala anneme gelip bir broş istemiş, başına beyaz bir bez sarıp üstüne broşu takmış ve anında bir mihrace oluvermişti! Bir keresinde de kâğıttan kocaman bir soru işareti kesmiş, onu ceketinin sırtına tutturmuştu. İnsanlar bütün gece bunun ne anlama geldiğini sorduklarında esrarengiz bir ifade takınıp "Tahmin edin!" deyip durmuş.

Paregentan çok eğlenceliydi ve benim yirmili yaşlarıma kadar kutlanıyordu, ama öyle herkes kıyafetlerle sokaklara dökülmüyordu artık. İstanbul'daki Hristiyanların sayısı oldukça azalmıştı. Annemler ellili yaşlarındaydılar ve artık kıyafet giy-

20 *Surp*: Aziz kelimesinin Ermenice karşılığı.

İlk gençlik 'grup'umla bir karnaval partisindeyiz, 1964.
Ortada ben, can-can dansözü kıyılındayım. Solumda Arpi, sağımda Hrayr.
Diğerleri soldan sağa Agop, Ani, Ara, Diana, Vivyan, Vahan ve Araks.

miyorlardı, biz gençler ise sokaklara dökülmeden evlerde mas-
keli parti yapıp eğleniyorduk. Bir keresinde kıyafetlerle araba-
ya doluşmuş partiye giderken trafik polisi bizi durdurdu. Bir
araba dolusu garip kıyafetli gençleri uzunca bir süre süzdük-
ten sonra şoförümüze döndü. Direksiyondaki arkadaşımız Ga-
ro kafasında fes ve goğsünde madalyalarıyla Osmanlı paşası kı-
yafetindeydi. Hepimiz ne olacak şimdi diye biraz da çekincey-
le polise bakarken kendisi en ciddi suratıyla, sanki arabamız-
da gerçekten bir paşa varmışçasına gayet abartılı bir selam ça-
kıp bize yol verdi!

Annemle babamın faal sosyal hayatlarında baloların da önem-
li bir yeri vardı. O yıllarda Ermeni cemaatinin yardım toplama
amaçlı baloları olurdu. Bunlar, baloyu düzenleyen kurumun
imkânlarına göre değişik önemdeydiler. Yılın en görkemli ba-
losu Yedikule Ermeni Hastanesi'ninkiydi. En güzel elbiseler, en
şık aksesuarlar o balo için saklanırdı. Annemin o etkinliklere
giyeceği güzel kıyafetleri olurdu hep, çünkü teyzem her geldi-

1950'li yıllarda annem ve babam bir baloda.

ğinde kocasının dükkanında satılan güzel kumaşlardan getirirdi bize. O zamanlar İstanbul'da terzi çoktu, diktirir diktirir giyerdi annem o güzel kumaşları. Benim en büyük keyfim ise annem baloya hazırlanırken oturup onu seyretmektir. Viktorya'nın tuvaletlerinin çoğu dekolteydi. Benim sa-bırsızlıkla beklediğim

görev bütün hazırlıklar bittikten sonra pudra kutusunun içindeki kocaman tüylü pembe pomponu pudraya daldırıp annemin omuzlarına ve sırtına pudra sürmektir! Bu balo öncesi keyfiydi, sonrasında ise sabah uyandığımda annemle babamın balodan benim için getirdiği kâğıt şapkaları bularak mutlu olurdum! Babam bu balolarda mecburen frak giyer, o kazık gibi rahatsız kolalı gömlektir hiç hazzetmezdi. Dedem, babamın bu sıkıntısını görünce eğlenir, her fırsatta ağzını bozacak bir laf bulduğu için bu durumda da babama "Yine göt perdesini giymişsin bakıyorum!" derdi gülerek.

Bizimkilerin katıldığı bir baloyu hiç unutamam. Zamanın Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamoun²¹ onuruna Dolma-bahçe Sarayı'nda verilen bu balonun davetliler listesine İstanbul'dan on Ermeni çift dahil edilmişti. Hatırladığım kadarıyla bizimkilerden başka *Jamanak* gazetesi sahiplerinden Mardiros Koçunyan ve eşi, bir de annemin kuzini Sona Gesaryan ve kocası Arso bu özel davetliler arasındaydı. Baloda altın tabaklar içinde sunulan muhteşem yemekler uzun zaman konuşuldu evimizde.

21 Camille Chamoun (1900-1987): 1952-1958 yılları arasında Lübnan Cumhurbaşkanı başkanlığı yaptı.

Annem birkaç kez babamla Beyrut'a gitmiş, o zamanlar Doğu'nun Paris'i denilen o şehri sevmişti. Balo gecesi bir ara Viktorya her zamanki rahat haliyle Lübnan Cumhurbaşkanı'nın yanına yanaşmış ve ülkesini çok beğendiğini anlatmaya başlamış adama. Etraftakiler bu kadın ne yapıyor diye bakakalmışken Chamoun annemin söylediklerinden pek mutlu olup yanına buyur etmiş ve beş-on dakika sohbet etmişler. Annem güzeldi, sempatikti, herhalde adamın hoşuna gitmişti! Sonradan herkes "Yahu nasıl cesaret ettin de yanına gittin?" diye sorduğunda annem hayret etmiş "Ne var, niçin gitmeyeydim," diye. Viktorya'da çekingenliğin zerresi olmadığından onun için ha cumhurbaşkanı, ha kapıdaki görevli, ikisiyle de aynı rahatlıkta konuşabilirdi.

Annemin çöpçatanlık marifetleri

Viktorya çekingen olmadığı için hayır işlerinde başarılıydı, iyi tanımadığı insanların bile yakasına yapışıp ihtiyacı olanlar için yardım isterdi. Konser veya balo için bilet satmak gerektiğinde herkesten çok satmayı becerirdi. Pek severek cesaretle yaptığı başka bir iş de çöpçatanlıktı, bayılırdı uygun kişileri bulup evlenmek üzere birbiriyle tanıştırmaya. Bu konudaki becerisi o kadar ün salmıştı ki ölümünden otuz yıl sonra kızı evlenmemiş olan bir tanıdık bana "Ah ah, senin annen sağ olaydı kızım çoktan koca bulmuştu," dedi bir gün. Annem bu çöpçatanlık işlerindeki başarısını gerektiğinde etik olmayan yollara saptırmasına da borçluydu!

Babamın Anadolu'da büyümüş, eğitimi olmayan ama varlık sahibi bir dostu vardı. Adam bir gün anneme "Yenge yahu, gençliğim çalışıp çabalamakla geçti, şimdi yaşıam geçiyor, evlenmek istiyorum ama bana gösterdikleri kızları hiç beğenmiyorum," demiş. "Ben senin gibi hem Ermenice hem Fransızca bilen eğitilmiş bir kız istiyorum, öyle birisi ileride doğacak çocuklarımı daha iyi yetiştirir. Bir de kara kuru olmasın, ondan öteye para pul önemli değil, ben beğeneceğim kızın hem kendisini hem ailesini ihya ederim." Anında annemin aklına iyi ta-

nıdığı mali zorluklarla boğuşan bir ana-kız gelir. Kız tam adamın istediği gibi akça pakça ve tombulcadır, iyi de Ermenice bilir. Annem gider ana-kızı bulur, konuyu açar ve kıza “Biraz Fransızca da biliyorsun değil mi?” diye sorar. Kız “Yooook, hiç bilmem,” deyince annem “Nasıl olur, sen Ermeni ilkokulunda okumadın mı, orada Fransızca dersi var,” der. Kız “Evet vardı ama ben öğrenemedim pek bir şey,” diye cevap verir. Annem kafasına koymuştur bir kere o iki kişiyi evlendirmeyi, “Hiç mi bir şey hatırlamıyorsun yani,” diye ısrar edince kızcağız “Val-la bir La Fontaine şiiri ezberletmişlerdi, onun birkaç satırından başka hiçbir şey hatırlamıyorum,” der tereddütle. “Hah tamam,” der annem, “Bak şimdi biz seninle o birkaç satırın üstünden geçelim, bu adam nasıl olsa Fransızca bilmiyor, sizi tanıştırdığımda ben sana döner Fransızca bir soru sorarım, sen de bana cevap veriyormuş gibi o şiiri ezberinden söylemeye başlarsın olur biter.”

Zar zor ikna olan kız annemle o birkaç satırı iyice çalışır. Tanışma günü herkes oturduktan sonra annem döner kıza “Comment ça va aujourd’hui?”²² diye sorar. Kız, tam ezbere ders anlatıyor pozunda gözünü tavana dikerek “La cigale ayant chanté tout l’été,”²³ diye şiiri söylemeye başlar. Annem hemen bir Fransızca cümle daha atar ortaya, kız yine gözlerini tavana dikerek “Se trouva fort dépourvue quand la bise fût venue,”²⁴ diye şiire devam eder. Viktorya hemen damat adayına dönerek “Bak, ne güzel Fransızca biliyor,” deyip lafı değiştirir. Ana kız gittikten sonra adam döner anneme “Yenge, bu kız Fransızca filan bilmiyor, yutturamazsın bana ama ziyanı yok, pek beğendim, isteyelim,” der, böylece başarılı bir evliliğin temelleri atılır. Kızcağız Fransızca bilmiyormuş ama herhalde çocuklarını iyi yetiştirdi ki çiftin iki kızı da büyüyünce İngilizce hocası oldular!

Bir de babamın geçkince bir dostuna muayyen bir yaşa gelip evlenememiş uygun birini bulmuştu annem. Söz konusu iyi

22 “Bugün nasılsın?”

23 “Bütün yaz şarkı söyleyen Ağustos böceği.”

24 “Birden bastıran kışa hazırlıksız yakalanır.”

bir ailenin eğitimli kızıydı, ileri yaşına kadar hasta annesine ve yetişmekte olan kardeşine bakmıştı, anne ölüp kardeş evleninceye kadar kızın o zamanki standartlara göre evlilik yaşı iyice geçmişti. Babamın son derece zeki, kültürlü ve sempatik arkadaşının ise ciddi bir kusuru vardı, oldukça çirkindi. Patlıcan gibi bir burnu, çiçek bozuğu cildi ve dışa bakan şaşı gözleri vardı. Annem bu iki olgun yaştaki insanın birbirlerine uygun olduklarına karar verince evimizde bir yemek tertiplemiş. Daha önce babamın arkadaşına “Sen güzel konuşursun, bak biz fazla konuşmayacağız sen bol bol konuş anlat o gece e mi?” demiş. Gözlüklü olan gelin adayına da “Bence sen yemekte gözlüğünü takma, bak ben de miyopum her zaman takmıyorum, gece gezmedeyken gerek yok,” demiş.

Viktorya o akşam loş bir ortam hazırlama amacıyla bütün elektrikleri söndürüp masaya ve salonun birkaç yerine mumlar koymuş. O dekorda insanlar birbirlerini zar zor görebiliyor-muş, hele gelin adayı gözlüğünü de çıkarmış olduğu için hayal meyal seçebiliyormuş etrafındakileri. Masaya oturduklarında damat adayına bir iki soru sormuş bizimkiler, adam başlamış bülbül gibi şakımaya. Bir konudan diğerine geçilmiş. Her konuda gayet bilgili olan damat adayının politika, edebiyat, sanat, müzik, kısacası her konuda konuşması sağlanmış. Gözleri zayıf olduğu için bol ışıklı ortamları seven Viktorya ise o davette gözlüklerini takamamış tabii, gece boyunca tökezleyip yere kapaklanmamak için duvarlara tutuna tutuna etrafta dolanmış. Neticede gelin adayı adamın bilgisine ve sempatikliğine öyle bir hayran kalmış ki gözü başka hiçbir şey görmemiş ve böylece bir mutlu yuva daha kurulmuş Viktorya sayesinde.

Annemin evlilik konusundaki görüşleri ilginçti. Kendi kuşağının çoğu insanları gibi evliliğin şart olduğunu düşünürdü, ama onlara benzemeyen yanı kadınların evlilik yaşı geçebilir diye bir çekincesi olmamasıydı. Bu sebepten dolayı vakti zamanında hiç çekinmeden otuz küsur yaşındaki teyzemi neredeyse zorla nişanlısından ayırmıştı. Evlenmek isteyen herkesin her yaşında nasıl olsa birisini bulup evlenebileceğine inanırdı. Babam ise zaten kızların alelacele evlenmelerini doğru

bulacak tipte bir adam değildi. Bu sayede bizim evde bazı başka genç kızlarınki gibi "Aman kızımız bir an evvel evlenip barklansın," kaygısı yoktu. On beş yaşımdan itibaren "Sonu nereye varacak?" gibi sorularla karşılaşmadan erkek arkadaşlarım olabildi. Annemle babamın bu görüşü sayesinde lise ve üniversite yıllarım sosyal açıdan son derece keyifli geçti.

Yaşamımızda müziğin yeri ve ailemin müzisyen dostları

Geçmiş, çocukluk yıllarımı düşündüğümde hep bir piyano sesi duyarım sanki. Annem evde olduğu zamanlar devamlı piyano çalışırdı, ev işleriyle pek başı hoş değildi. Evi çekip çeviren anneannemdi, ağır işler için bir de yardımcımız olurdu. Manig'den sonra ise evdeki yardımcı iyi kötü ne kadar yapabilirse o kadarla idare edildi. Yeni evli olduklarında annem birkaç kez babama özel yemek yapmış, ama babam yemekte seçici olmadığını, onun için kendini mutfakta yormamasını, vaktini sevdiği konulara, özellikle de müziğe ayırmasını söylemiş anneme, o da zaten pek de istekle yapmadığı ev işleriyle mecbur kalmadıkça uğraşmamış.

Ben ilkokul çağına geldiğimde Viktorya artık kendine piyanist olarak sağlam bir isim yapmıştı. Sadece Ermeni cemaati içinde değil, dışında da takdir ediliyordu. 1950'li yıllarda İstanbul Radyosu'nda resitaller verirdi. Televizyonun olmadığı yıllarda radyonun önemi büyüktü, ve radyo sanatçısı diye bir kavram vardı. Ayrıca, Cemal Reşit Rey'in teşvikiyle İstanbul Şehir Orkestrası'yla²⁵ konçertolar çaldı. Bu konserlerin bazılarında orkestra şefi Cemal Bey'in kendisi, bazılarında da o zamanların diğer ünlü şefi Demirhan Altuğ'du. Örneğin Mozart'ın la majör 23. piyano konçertosunu, veya Beethoven'in mi majör 5. piyano konçertosunu bugün dahi dinlerken nota nota takip edebilirim, çünkü bu iki eser annemin sürekli çalıştığı parçalardandı.

25 Şehir Orkestrası'nın adı sonradan İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası olarak değiştirildi.

255

11 ^{ci} ^{zene}
րդ ^{սարի}

1 -- 8 -- 19

Frankfurt am Main
Königsplatz 10

Annem 1953 yılında Kulis'in kapağında. Kulis, 1946-1996 yılları arasında kesintisiz elli yıl İstanbul'da yayınlanmış olan Ermenice aylık tiyatro ve sanat dergisi. 1996 yılında maddi imkânsızlıklar yüzünden kapandı.

Viktorya resital vereceği zaman çok heyecanlanır, bir aksilik olur, iyi çalamaz kaygısıyla babamın onu dinlemesini yasaklardı. Bunu sağlamak için de resital veya konser bitene kadar radyoevinin dışında bir yerde beklemesini tembih ederdi. Biz-

ler annemi evde radyo başında dinlerdik. Sonradan öğrendik ki babam her seferinde radyoevinden çıkıp hemen bir taksi çevirir, şoföre radyoyu açtırır, radyoevinin önünde park etmiş taksinin içinde dinlermiş annemi. Yıllar sonra, artık annem konser vermeyi bıraktıktan sonra açıklamıştı bize bu sırrı.

Annemle babam Filarmoni Derneği'nin üyeleriydiler, derneğin her etkinliğine katılırlardı. Orada birçok müzisyen dostları vardı. Ayrıca o yıllarda İstanbul Ermeni cemaatinde de çok sayıda müzisyen vardı ve sık sık müzik etkinlikleri olurdu. Bu müzisyenlerin hemen hepsi bizimkilerin dostuydu, evimiz bazı günler onlarla dolar taşardı. Bildiğim kadarıyla ellili ve altmışlı yıllarda Şehir Orkestrası'nda çok sayıda Ermeni vardı. Orkestradaki viyolonistlerden Jilda Arman ve Anahid Çamçık annemin yakın arkadaşlarıydılar. Anahid birkaç kuşak müzisyen bir ailedendi, babası Mekteb-i Bahriye'nin ilk keman hocası Vahram Mühendisyan, babaannesi ise Osmanlı zamanı saray kadınlarına alaturka piyano dersleri veren Vasiluhi Hanım. Anahitler 1970'lerde ailecek Paris'e göç ettiler. Onun kızı Alis dördüncü kuşak olarak aile gelenegini sürdürdü ve Paris'te bir piyano okulu açtı.

Jilda'nın benimle yaşıt olan oğlu Nurhan'la bir ara başı derde girmişti. Çocuk müziğe gönül vermişti ama ailesi doktor olması için baskı kurdu. Nurhan akıllı çocuktu, kazandı tıbbiyeyi, ama hiç ilgi duyamadı o mesleğe. Birkaç yıl sonra tıbbiyedeki bir tanıdığımdan onun üniversiteyi terk etmiş olduğunu duydum ama ailesinin bundan haberi yoktu. Her gün okula gider gibi evden çıkıyor, bir yerlerde müzikle uğraşıyordu. Bir gün Nurhan evindekilere bir mektup bırakmış, hayatında müzikten başka bir şey yapmak istemediğini, ya kendisini öylece kabul etmelerini, ya da çekip bir yerlere gideceğini yazmış. Tabii ki çar naçar kabul ettiler oğullarının isteğini. Onlar da yetmişli yıllarda Kanada'ya göç edenlerden. Bugün Nurhan Arman Toronto'da ünlü bir orkestra şefi!

Şehir Orkestrası'nın birinci viyolası Harutyun Hanesyan'la konservatuvarda hoca olan kızkardeşi annemle babamın en yakın dostlarındandı. İkisi de bekâr olan kardeşler haftada bir

gün muhakkak bize yemeğe gelirlerdi; onlar için özel hazırlık yapılmaz, o gün sofrada ne varsa paylaşıldı. Viktorya'yla Harutyun beraber çaldıkları için birbirlerine 'partner' diye hitap ederlerdi. Viyolasını hep yanında getiren Harutyun yemekten sonra anneme "Hadi partner," der, ikisi beraber sonatlar çalarlardı. O parçaların da bazılarını bugüne kadar nota nota hatırlarım. Bu arada bizler de yanlarında olurduk. Evimiz sobalı olduğundan herkes zamanını salonda geçirir, odalarına çekilmezdi. Yemek masası toplandıktan sonra babamla ben masaya geçer, ben ders çalışırken babam yazı yazardı. Diğerleri ise ya bir şeyler okur, ya da müziği dinlerlerdi.

Bizimkilerle sık görüşen bir diğer sanatçı Nina Güler'di. İyi bir piyanist ve piyano hocası olan Nina Rus Ermenisiydi, cıvılcıvıl bir kadındı, severdim kendisini. Bildiği her dili Rus aksanıyla konuşurdu. Hikâyesi ilginçti: gencecikken, Rus Devrimi

1953'te İstanbul Ermeni cemaatinin sanatçı muhiti. Üst sırada soldan sağa piyano hocası Valantin Mazlum, Fransa'da yaşayan piyanist Raffi Bedrosyan, bale hocası Yevgenya Nanasof, piyano hocası Aşhen Kavafyan, annem, piyanist Mari Üstat, piyano hocası Arpine Alçıçıyan, babam, Garbis Alçıçıyan. Ortada Yevgenya'nın önündeki babası Nanasof. Ön sırada soldan sağa İstanbul Şehir Orkestrası viyolacılarından Yenovk Kavafyan, orkestranın viyolonistlerinden Peruz Kavafyan, ?, gazeteci Yetvart Sevan, Sovyet Ermenistan Senfoni Orkestrası'nın şeflerinden o günlerde İstanbul'u ziyaret eden Ohan Duryan, Robert Kolej ve Arnavutköy Kız Koleji'nin müzik hocası Arşam Kavafyan, Haygaz Vartanyan, ressam Kristin Saleri ve Agop Saleri.

öncesi İstanbul'dan Moskova'ya iş için giden bir adamla kısa bir aşk serüveni yaşamış. Sonra, devrimde ailesini yitirince pılsını pırtısını toplayıp âşık olduğu adamı bulmaya İstanbul'a gelmiş. Gerçi bulmuş sevdiğini ama adam evliymiş. Yıllardan beri ağır hasta olan karısını terk etmeye vicdanı elvermemiş. Nina geri dönmemiş, sevgilisiyle ilişkileri devam etmiş ama her an ölecek gibi duran hasta kadın uzun yaşamış. Nina nihayet sevdiği adamla evlenebildiğinde orta yaşa varmış, kendisinden epey büyük olan adam da ne yazık ki erken ölmüş. Kocasını bir miktar para bırakmış olmalı ki Nina güzel bir evde otururdu, salonunda da bizimki gibi iki tane kuyruklu piyano vardı.

Devrimden sonra ülkelerinden kaçmış iki Rus Ermenisi daha vardı bize sıkça ziyarete gelen, Mösyö Nanasof ve kızı Matmazel Yevgenya. Rusya'da bale öğrenimi yapmış olan bu kadın İstanbul'un gözde bale öğretmenlerindendi. Nanasoflarla Nina kendi aralarında hep Rusça konuşturlardı; hiçbir şey anlamadığım o konuşmaları dinlemek nedense hoşuma giderdi. Bizimkilerin dostlarının arasında bir de ileriki yıllarda Paris'e yerleşen, İdil Biret'le ve annesiyle orada yakın dostluk kuran besteci Koharig Hazarosyan vardı.

Sayısız sanatçı dostu vardı bizimkilerin, ama bunlardan Valantin Mazlum'la olan ilişkilerinde öyle aksilikler olmuştu ki onu unutmam mümkün değil. O da piyano hocasıydı, bir süre Fransa'da yaşamıştı, konuşurken sözlerine sık sık Fransızca karıştırırdı. Hiç evlenmemişti, hep olağanüstü kibar ve nazikti. Özenerek şık davetler verirdi, ama insanlar Valantin'in abartılı nezaketinden dolayı arkasından dedikodusunu yaparlardı zaman zaman. Bu davetlerden biri bizim evde de epey konu olmuştu. Valantin bir gün anneme "Haftaya Cuma yemek davetim var, siz de *entremetz*'ye buyrun," demiş. Annem bilmediği bu Fransızca kelimeyi nasıl olsa babam anlayacaktır diye daveti kabul etmiş, ama babama söyleyince o da "Ne demek?" diye sormaz mı? Sözlüğe bakmışlar bulamamışlar, etrafa sormuşlar bilen yok, nihayet mecburen davetin sahibine sorunca öğrenmişler ki yemeğe davetli değiller, sadece yemekten sonraki tatlıya davetliymişler. Tabii ki yemeğin bitip tatlının başlayacağı

saati kestirmek zor, tam yemek sırasında gitmemek için biraz geç kalmayı tercih etmişler, sonunda tatlı için geciktiklerinden o da ikram edilmemiş kendilerine!

Sakınan göze çöp batır misali dedemin Valantin'e kıldığı feci bir pot vardı. Valantin bir yaz adaya annemi ziyarete gidecekmiş, ama bir türlü gün kararlaştıramamış. Tabii o zamanlar adadaki evlerde telefon da yok. Annem sonunda "Valantin," demiş, "Şimdi karar vermene gerek yok, sen Ara'nın bürosuna telefon et, hangi gün geleceğini ona söyle, o bana haber verir." Sonra da babamla dedemin ofislerinde paralel telefon kullandıklarını hatırlayıp, "Ama telefona babam çıkarırsa ona söyleme, unuttur, muhakkak Ara'yı iste onunla konuş," demiş.

Birkaç gün sonra akşam yemekte babam bakmış dedemin suratı beş karış, ağzını bıçak açmıyor, "Hayrola baba, niye keyfin yok?" diye sormuş kayınpederine. Dedem cevap olarak "Bir de soruyor musun?" diye terslemiş babamı. Halbuki Agop damadına hiç ters laf etmezmiş. Bunun üzerine tabii hem annem hem babam dedemin üstüne gidince mesele anlaşılmış. "Bugün seni bir kadın aradı," demiş dedem Ara'ya, "Bana söyle söyleyeceğini dedim, illa ki seni istedi ama, ben ısrar edince sonunda söyledi mesajını." Annemle babam "Eeee, ne dedi?" diye sorunca "Ne diyecek, 'Söyleyin Ara'ya, Perşembe günü geleceğim,' dedi," diye cevaplamış dedem. Annem anında bunun Valantin olduğunu anlayarak telaşla, "E peki sen ne dedin baba?" diye sorunca dedem "Ne diyeceğim, 'Has...tir kaltak!' deyip yüzüne kapattım telefonu," demiş bir hışımla! Ertesi sabah annem ilk vapurla İstanbul'a inip bir buket çiçekle Valantin'i ziyarete gittiğinde kadıncağz hâlâ şoktaymış!

Annem ve yurtdışından gelen müzisyenler

Bizimkiler uzun yıllar yurtdışından gelen müzisyenlerin konserlerinden hiçbirini kaçırmadılar. Önemli bir yorumcu geldiğinde annem sadece konseri değil konserden evvelki provaları da gider dinlerdi, hatta birkaç kez beni de götürmüştü bu

provalara ve bana bunlar konserden daha ilginç gelmişti. O yıllarda bunların çoğu Beyoğlu'ndaki Saray Sineması'nda olurdu, annem de Saray'ın ortaklarından Mösyö Franko'yu iyi tanıdığı için provalara veya konserlerden sonra kulise istediği gibi girip çıkardı. Bu konserlerden sonra İstanbullu müzikseverler gelen yabancı yorumcuların şerefine evlerinde davetler verirler, onlar da bu davetleri memnuniyetle kabul ederlerdi.

Yabancı yorumculardan annemi çok heyecanlandıranlar olmuştur. Bunlardan özellikle bir tanesini, 1957'de İstanbul'da konser veren ünlü violonist David Oistrakh'ı hatırlıyorum. Annem onun müziğinin etkisinden günlerce kurtulamamıştı. Aklına geleni hiç çekinmeden yapan Viktorya Oistrach'ın konserinin sonunda kulise koşup adamın elini öpmeye kalkışmış, adam da çok utanmış! Oistrakh onuruna bir dizi davet verildi, o davetlerden birinde annemin onunla bir resmi var. Viktorya'nın piyanist olduğunu öğrenen Oistrakh o konuda anneme bir iki soru sorunca annem "Sözümü etmeye değmez, ben sizin yanınızda küçücük bir müzisyenim," demiş. Resim tam o sırada çekildiği için annem orada parmaklarıyla 'küçücük' hareketi yaparken görüntülenmiş.

Solda annem, o zamanlar dünyanın en ünlü viyolonisti olan David Oistrakh'la sohbet ediyor. Ortadaki Rus konsolosunun eşi, 1957.

Yetenekli genç Ermeni müzisyenleri muhakkak anneme getirirler, destek olmasını isterlerdi. Sadece İstanbul'dan değil, Ortadoğu'dan da böyle yardım istekleri gelirdi ve Lübnanlı, Suriyeli genç müzisyenler gelip annemin yardımıyla İstanbul'da konser verirlerdi. Bunlardan çoğunu bir kere görür bir daha görmezdik, bazıları ise hayatları boyunca dost kalırlardı bizimkilerle. Bunların arasında en iyi hatırladığım Beyrutlu Varujan Kodjian.

Varujan ilk kez 1953 yılında İstanbul'a geldi. O dönemde annem yardım işleriyle çok uğraşıp yorulunca bir müddet bu projelere ara verip dinleneyim demiş ve bunu kesin bir dille babama da söylemiş. Aksi gibi bu karardan birkaç gün sonra babamın iş yerine on yedi yaşlarında pırl pırl bir genç çocuk gelmez mi utana sıkıla. Çocuğun bir elinde eski ufak bir bavul, öbür elinde bir keman ve cebinde bir tavsiye mektubu. Mektup Ara'nın Beyrutlu tanınmış politikacı ve gazeteci dostu Dikran Tospat'tandır,²⁶ babamın kemancı çocukla ilgilenmesini rica etmekte, çocuğun çok yetenekli olduğunu, acilen iyi bir kemana ihtiyacı olduğunu yazmaktadır.

Babam bakar çocuğu kapı dışarı etmesine imkân yok, usulca anneme telefon edip durumu anlatır. Annem çocuğu o gece misafir etmeyi bir şartla kabul eder: ertesi gün ona kalacak başka bir yer ve onunla ilgilenecek başka insanlar bulunacaktır. Babam annemin şartını kabul eder ve bir şekilde onu ikna etme umuduyla alır çocuğu eve getirir.

O akşam Varujan bize geldiğinde annem onu gayet güzel ağırlar, neşeli bir yemek yerler, ama diğer müzisyen gençlere yaptığı gibi uzun sohbetlere girişmez. Nasıl olsa ertesi gün gidecektir çocuk. Odası hazırlanmıştır, zaten yorgunluktan perişan halde olan Varujan erkence yatar uyur.

Ertesi sabah Viktorya mutlu uyanır. Güzel bir rüya görmüş, rüyasında olağanüstü bir kemancı dinlemiştir. Birden fark eder

26 Dikran Tospat Lübnanlı bir entelektüel ve politikacı. 1953-1975 yılları arasında Ermenice *Ayk* gazetesini yayınladı. Birkaç dönem milletvekilliği yaptı. Kültürel çabalarında Dikran'a yardımcı olan eşi Lüsi Tospat İstanbulluydu ve şair Mateos Zarifyan'ın kızkardeşiydi.

ki müzik devam ediyor, uyku sersemi hâlâ rüya mı görüyor yoksa uyandı mı, bilemez. Kemanın sesi içeriki odadan gelmektedir ve hayatında duyduğu en iyi sanatçılardan biridir çalan. Hemen üstüne sabahlığını geçirip yatak odasından dışarı fırlar ve Varujan'la burun buruna gelir. Anlaşılan annemin zayıf noktalarını iyi bilen babam erkenden kalkıp Varujan'ı uyardırmış ve annemin yatak odasının kapısında keman çalmasını tembih etmiş. Çocukcağız "Ama ayıp olmasın Digin²⁷ Viktorya uyuyor," deyince babam "Sen beni dinle, çal, memnun kalacaktır!" diye ısrar etmiş. Tabii ki Varujan'ın müziğini duyduğu anda annemin yelkenleri suya iner, Varujan bir süre için bizim eve yerleşir ve çocuğa nasıl yardım edebilecekleri konusunda planlar yapılmaya başlanır.

Resital örgütlemek zaman alır, onun için bu ilk gelişinde annem Varujan için değişik bir plan uygular: Uygun büyük salonu olan bir dostunun evinde bağış yapabilecek durumda olan az kişiye özel bir resital tertipler. Gaye, Varujan'a güzel bir keman almak için para toplamaktır. Etkinlik başarılı geçer, genç adam iyi bir kemanı garantilemiş olarak döner Beyrut'a. Daha sonra Varujan iki üç yılda bir İstanbul'a geldi ve büyük salonlarda resitaller, konserler verdi, birkaç uluslararası ödül kazandı, ünlenmeye başladı. Her gelişinde bizim evde kaldı, İstanbullu dostlar edindi. Yakışıklı, sıcakkanlı ve sempatikti, insanlarla kolay iletişim kurardı. Özellikle müziksever genç kızlar etrafında dört dönerdi. Ama ne yazık ki Varujan'ın ikinci gelişinde gerçekleşen bir olay daha önce sözünü ettiğim Valantin'in anneme hiç affetmeyecek kadar kızmasına neden oldu.

Varujan İstanbul'a ikinci gelişinde ona dört başı mamur bir konser düzenlemişti annem. Tabii ki böyle bir konserde kema-na eşlik edecek bir piyanist gerekirdi, ama iyi eşlikçilerin fiyatı yüksekti, konserin bütçesi bunu karşılamaya yeterli değildi. Valantin karşılıksız olarak Varujan'a eşlik etmeye gönüllü olmuş, annem de buna sevinmişti. Provalar başlayınca bu beraberlik hiç yürümedi. Varujan her gün neredeyse ağlayarak anneme "Ah Digin Viktorya, olmuyor, yetişemiyor bana, beni aşı-

27 Ermenicede evli kadınlara hitap şekli.

giya çekiyor, ne yapacağım ben, konser başarısız olacak,” deyip kaygılanıyordu. Konsere birkaç gün kala bizim evdeki bir davette annemin konservatuvar günlerinden dostu olan piyanist ve konservatuvar hocası Ferdi Statzer de vardı. Mösyö Statzer o günlerin en gözde ve en pahalı eşlikçisiydi, Varujan’a eşlik etmesi için ondan fiyat almak annemin aklına bile gelmemişti. Kendi onuruna verilen bu partide Varujan misafirlerin isteği üzerine kemanını alıp birkaç parça çaldı. Genç adamı duyan Statzer döndü anneme “Madam Viktoğya, bu viyolonisti kim akompanye edecek? Ben bu çocuğu gönüllü olağak akompanye edeğim isteğseniz, keyif duyağım bunu yapmaktan,”²⁸ demez mi? İstanbul’a gelen dünya çapındaki yorumculara eşlik eden Statzer’le çalmak Varujan’ın konserinin prestijini bir anda artıracak, başarısını garantileyecek, çocuğu da olağanüstü mutlu edecek bir teklifti, ama öte yanda son derece kırılgan olan Valantin’in kahrolacağı kesindi. Bizimkiler inanılmaz bir ikilem içinde kalmışlar, bütün bir gece bu konuyu tartışmışlar, sonunda konserin ve genç kemancının başarısının daha önemli olduğuna karar verip Statzer’in teklifini kabul etmişler. O günden sonra Valantin asla annemi affedemedi!

Varujan’ın Ferdi Statzer eşliğindeki konseri son derece başarılı geçti, Statzer ileriki yıllardaki birkaç konserde daha Varujan’a eşlik etti. Varujan işinde başarılı oldu, bir ara Paris’te bulundu, daha sonra da dünyaca ünlü Yasha Heifetz’in Master Class’ına²⁹ katılmak üzere bir burs kazanıp Los Angeles’a gitti. Heifetz onu beğenip destek olunca Amerika’ya yerleşti ve müzik kariyerine orada devam etti.

Onu son görüşümüz 1968 veya 1969 yılındaydı. Los Angeles Filarmoni Orkestrası İstanbul’a konser vermeye geldi, Varujan da o sıralar orkestranın konzertmeister’iydi.³⁰ Orkestranın şefi ise hiçbirimizin tanımadığı Varujan’ın yaşıtı ve yakın arkadaşı

28 Avusturyalı olan Ferdi Statzer hem Türkçeyi hem Fransızca’yı ağır bir aksanla konuşurdu.

29 Jascha Heifetz’in 1960’lı yıllarda verdiği bu Master Class’a günümüzde internetten erişilebiliyor. “Jascha Heifetz masterclass 1 of 4” olarak google’landığında Varujan’la çalışması seyredilebilir.

30 Orkestranın baş kemancısı, orkestra şefinden sonraki en önemli görev.

Hintli bir genç. Bütün orkestra şimdi hangisi olduğunu unuttuğum lüks bir otelde ağırlanıyordu ama Varujan yine geldi bizde kaldı. Tabii ki annemle babam onun onuruna evimizde büyük bir parti düzenlediler. Varujan İstanbul'da hiç kimseyi tanımayan orkestra şefi arkadaşını da partiye getirmek için izin isteyince bizimkiler bu teklifi memnuniyetle kabul edip onu da davet ettiler. Parti konserden sonra, geç vakitteydi ve Viktor-ya akşam yemekten sonra yenilecek kanape, pasta türü şeylerle donatmıştı masayı.

Varujan'la arkadaşı gelince öğrendik ki genç şef meğer orkestra idare edeceği günler sabah kahvaltısından sonra hiçbir şey yememiş, bizim davete de tamamen aç olarak gelmiş. Annem "Eyvah, buzdolabında bir tencere mercimek yemeğinden başka hiçbir şey yok," diye paniklerken anlaşıldı ki mercimek Hintli şefin en sevdiği yemekmiş. O akşam diğer misafirler pastaları ve kanapeleri yerken genç şef Zubin Mehta masaya oturup afiyetle bizim bir tencere mercimeği yiyip bitirdi!

Mehta'nın yıldızı çabuk parladı, birkaç yıl içinde dünyanın sayılı orkestra şefleri arasına girdi. Varujan'ın keman kariyeri ise sağlık sorunundan dolayı kısa kesildi. Ta gençliğinden beri cildi hassas olduğu için kemanını dayadığı çenesinin altı sık sık yara olurdu. Master Class filminde bile o yara fark ediliyor. Otuzlu yaşlarının ortalarında cildinde hiç kapanmayan bir yara oluşunca mecburen kemanı bıraktı ve orkestra şefliğine başladı. Ben 1978 yılında California'ya gittiğimde kendisi Santa Monica Orkestrası'nın şefiydi, hayatından memnundu. Sonradan ellili yaşlarında kalpten öldüğünü duyduk.

Müzik, bale ve ben

Bu denli müziğe odaklanmış bir evde benim de müzik çalışmam kaçınılmazdı. Hatıra defterinde yazdıklarından anlıyorum ki babamın en büyük hayali benim iyi bir piyanist olarak yetişmemmiş. Daha iki yaşındayken annemin her çaldığı eserin bestecisini tanıyıp peltek peltek adını söylermişim! Kulağım bu kadar iyi olunca bizimkiler beni müzik dehası zannetmiş-

ler. Beş yaşındayken annemin yakın arkadaşı, o günlerin başarı-
lı piyano hocası Aşhen Kavafyan'dan piyano dersleri almaya
başladım. Annem kendisiyle yeteri kadar ciddi çalışamayaca-
ğımдан çekinerek beni bir hocaya yönlendirmişti, ama yine de
her gün beni çalıştırmayı ihmal etmezdi.

Çocukluğumun en büyük kâbusu annemle piyano önün-
de geçen saatlerimdir. Evet, kulağım iyiydi ama müziği kolay
okuyamazdım. Kendisi notaya tek bir bakışta her parçayı he-
men çalabildiği için annem benim de öyle olamayışımı bir tür-
lü kabullenemez, üstüne üstlük bir an önce dersi bitirip kaç-
maya çalıştığımı fark edince fena halde sinirlenirdi. Piyano
derslerimizin çoğu bir dayak faslıyla sonuçlanırdı. Müzik sev-
gisi bizimkilerin gözlerini kör, kulaklarını sağır etmişti adeta,
yıllar aldı benim müzik kariyeri yapamayacağımı algılamaları.
Gerçi pek kötü değildim, düzenli yediğim dayakların sayesinde
yedi yılın sonunda orta karar bir amatör olabilmiştim. Ka-
vafyan'ın öğrenci resitallerinde sahneye en son çıkan ilerlemiş
birkaç öğrencisinin arasındaydım, ama iyi bir piyanist olama-
yacağım kesindi. Hele ki başarılı bir profesyonel konser piya-
nisti olmam ancak bir hayaldi. Nihayet on iki yaşına gelip or-
taokul öğrencisi olduğumda bizimkiler okulda başarılı bir öğ-
renci olduğumu ama gönlümün müzikte olmadığını görüp pi-
yanoyu bırakmama rıza gösterdiler. O tarihte artık büyüüp
serpilmiş, dayak yeme yaşımı da geçmiştim, annemin kararını
o da etkilemiş olabilir!

Piyano çalmaya hiçbir zaman meraklı olmadım, ama baleye
büyük hevesim vardı. Küçük yaştan itibaren dans etmeye bayı-
lrmışım, daha iki yaşındayken bile radyoda hareketli bir mü-
zik olduğunda kendimi ortaya atıp sağa sola sallanmaya başlar-
mışım. Dokuz yaşındayken anneme bale dersi almak istediğimi
söyledim, o da itiraz etmedi. Annemlerin dostu olan bale hoca-
sı Matmazel Nanasof'un yeri uzaktı. Bize yakın, Silahşör Cad-
desi'nde yeni bir bale okulu açılmıştı, hocası sonradan yıllarca
İstanbul'un en önemli bale eğitmeni olarak isim yapacak olan
Yıldız Alpar'dı. Oraya kaydım yapıldı.

İki yıl kadar Yıldız Hanım'ın verdiği bale derslerine büyük

bir hevesle katıldım, o da anneme hep derste başarılı olduğumu söylerdi. Sonra, ikokulu bitireceğim 1957 yılında vücudumda değişiklikler oldu, birden büyüüp serpildim. Çocuk vücudum adeta birkaç ay içinde kadın vücuduna dönüşmüş, göğüslü kalçalı bir kadın olacağım belli olmuştu. O yıl baharda bale dersleri yazlık tatile girerken Yıldız Hanım anneme “Sosi dansı seviyor, iyi de dans ediyor, ama vücudunun şekli klasik bale yapmaya elverişli değil. İki yıldır zaten bu yolda çalıştı, şimdi yeni bir adım atma zamanı geldi. Seneye sonbaharda bir flamenko sınıfı açacağım, Sosi o sınıf için biçilmiş kaftan, kaydını oraya yaptırmayı düşünür müsünüz?” diye sormuş.

Annem herhangi bir konuda kendimi kötü hissetmemem, komplekslenmemem için hep dikkatli davranırdı, Yıldız Hanım’ın bu teklifini eminim bana yumuşatılmış bir şekilde aktarabilirdi. Halbuki gelip pat diye “Vücudun baleye müsait değilmiş Sosi, Yıldız Hanım flamenko sınıfına kaydolmanı daha doğru buluyor, ne dersin?” diye sorarak verdi haberi. Bunun üzerine ben Yıldız Hanım’a müthiş alındım ve artık dans dersine gitmek istemediğimi kesin bir dille bildirdim anneme. Zannedersem o da bu dersleri gereksiz bulduğu için teklifi bana bu şekilde aktarmıştı.

İnternette araştırınca Yıldız Alpar’ın flamenko kıyafetiyle dans ederken çekilmiş birçok gençlik resmi çıktı karşıma, belli ki o dans türünü ciddiye alıyormuş. Şimdi düşünüyorum da ne kadar eğlenceli olabilirdi kimbilir flamenko öğrenmek, ne aptallık etmişim! Ama sonradan sosyal hayatımda o kadar çok dans ettim ki zannedersem bunun acısı fazlasıyla çıktı...

İlkokul

Okula başlama yaşım geldiğinde evde bir kararsızlık yaşandığını hatırlıyorum. O zamanlar, ders yılının başlama tarihi olan Eylül sonuna kadar altı yaşını doldurmuş olanların otomatik olarak birinci sınıfa kaydı yapılır, benim gibi Kasım’da doğanlar ise iki aylık fark yüzünden bir yıl kaybederlerdi. Bazen aileler bir yolunu bulur, yıl sonunda doğmuş olan çocuklarını da-

ha erken okula göndermeyi becerirlerdi. Bizim evde bir türlü verilemeyen karar da bu konudaydı. Bizimkilerin tanıdıklarını çoktu, nasıl olsa bir formül bulunurdu, ama acaba ben kendimden biraz büyüklerle mi okusam eğitim hayatım daha başarılı olurdu yoksa biraz daha küçüklerle mi? Uzun tartışmaların sonunda birinci sınıfa büyük yaşta başlamanın benim için daha iyi olacağına karar verildi. Bu herhalde doğru karardı ki sonradan gerçekten de eğitimimin hiçbir aşamasında zorluk çekmedim, hep iyi öğrenci oldum. Evet, kolay okudum ama dördüncü sınıfa varana kadar okulumu pek sevemedim.

O yıllarda İstanbullu Ermeni çocukların en azından ilkokulu Ermeni okulunda okuması âdetti, bu okullar iyi eğitim verirdi. Benim okuyacağım okul o dönemde Ermeni ilkokullarının arasında en modern sayılan *Nor Tıbrots*'du.³¹ Şişli'de, sonradan inşa edilecek olan Site Sineması'nın ve Maliye binasının paralelindeki Kırağı Sokak'ta eğitim verirdi. Herhalde bu eğitimin modern bir yanı vardı ki mezunlarının yabancı okul kazanma oranı yüksekti, ama yine de ben orada gördüğüm bazı uygulamaları çağdışı bulurum, özellikle de daha ilk günden itibaren bana 'takan' müdire *Oryort Terziyan*'ın tavrını.

1950'li yıllarda okul öncesi eğitim şimdiki kadar ciddiye alınmazdı, ama yine de okulların birer 'yuva' veya 'ana sınıfı' olurdu. Benim hemen birinci sınıfa başlamayacağım kararlaştırılınca tek çocuk olduğum için başka çocuklarla iletişim kurmamı önemseyen annem o yıl pek düzenli olmasa da yuvaya giderek yavaş yavaş ortama alışmamın iyi olacağını düşünmüş, ama bunu bir eğitim süreci olarak değil de sadece bir sosyalleşme süreci olarak algılamış. Bir gün bana "Hadi Sosicik, gel okula gidelim, kaydını yaptıralım, bak orada bir sürü senin gibi çocuk var, yeni arkadaşların olur," gibi sözler söyleyerek elimden tuttu ve beni okula götürdü, yolda da yeni başlayacağım eğitim hayatımın ne kadar güzel olacağını ballandıra ballandıra anlattı. Ben memnundum, hem arkadaş severdim, hem de kitap defter. Oraya va-

31 Ermenice yeni okul anlamına gelen *Nor Tıbrots* İlkokulu 1908 yılında eğitimci Hovhannes Hintliyan (1886-1955) tarafından kuruldu. Kurucusunun adıyla da anılan okul maddi kaynak yetersizliğinden dolayı 1988 yılında kapandı.

rınca annem her zamanki kendinden emin tavrıyla doğruca müdirenin odasına girdi, kendini tanıttı, okula kanunların gerektirdiği şekilde ertesi yıl başlayacağımı, ancak o yıl okula alışmam için beni yuvaya kaydetmek istediğini belirtti. Neticede o gün kaydım yapıldı ve işimiz bittikten sonra yine biz ana kız el ele, hayatımızdan memnun bir şekilde evimize döndük.

Okulun müdiresi *Oryort* Terziyan, o yıllarda her ne kadar bana yüz yaşındaymış gibi gelse de herhalde ancak elli yaşlarında, gri saçları sımsıkı ensesinde toplanmış, buz mavisi gözlü, sert bakışlı bir kadındı. Onu ilk gördüğüm gün kasvetli kurşuni gri bir kıyafet giymişti. Sonradan hep öyle koyu renk kıyafetler giydiğini, her bir öğrenciyi tek tek tanıdığını, okuldaki her kararın ondan çıktığını, ve hem öğretmenlerin hem öğrencilerin onun karşısında tir tir titrediğini öğrendim. O okulda okuduğum beş yıl boyunca onun bir kez bile gülümsediğini görmedim.

Evimiz okula yürüme mesafesindeydi, ama tek başıma gitmem veya kapıcıya teslim edilip gönderilmem söz konusu bile olmamıştı çünkü arada geçilecek geniş Şişli Cumhuriyet Caddesi vardı. Sabahları annem okula götürecekti beni. İşte ailemin kıymetli çocuğu olduğum için alınan bu karar, eğitim hayatımın bir felaketler zinciri şeklinde başlamasına neden oldu.

Annem sabahları erken uyanamazdı. Her gece babamla gezmeye giderler, sabahları babam bile başka iş adamlarına göre evden daha geç çıkardı. Annem ise bazı günler iyice geç uyanır, sabahlıkla ortalıkta salınır, oyalanır, kahve içer, giyinir, bir kahve daha içer, sakar olduğu için iki günde bir kahveyi muhakkak üstüne devirir, tekrar gidip üstünü değişmesi gerekirdi. Böylece yuvaya gittiğim o ilk yıl çoğu sabah annem ve ben bazen biraz, bazen iyice geç kalmış olarak okula vardık, ve hemen kapının eşiğinde özellikle bizi mi bekliyor, yoksa âdeti midir hiç öğrenemediğimiz *Oryort* Terziyan'ın delici bakışları ve çatık kaşlarıyla karşılaştık. Annem her yakalanışımızda kadının neredeyse elini ayağını öper, özürler diler, saygıda hiç kusur etmezdi ama hiçbir zaman ondan yüz bulamazdı. Bir zaman sonra ipin ucunu iyice kaçırdı, öyle ki artık ben bir karış boyum-

la sabahları annemden evvel kalkıp “Hadi mamaaa, ama hadi mamaaa, *Oryort* Terziyan kızacak mamaaa,” diye sızlanmaya başladım. Tabii ki bazen de ben uyanamıyordum. Sonunda işler öyle bir zıvanadan çıktı ki biz bazı günler okula ancak öğlen varıyor, Terziyan’ın kaşları da çatıldıkça çatılıyordu. Babama gelince, halimizi gördüğünde gülerek bana “Kızım, annen yine mi rezil etti seni?” diye sorar, anneme de “Gece yatmaz, sabah kalkmaz,” diye takılır, durumu o da ciddiye almazdı hiç.

Bizimkiler birinci sınıfa başlayacağım ertesi yıl yeni bir karar aldılar. Gerçek eğitim hayatım başlıyordu artık, işin şakaya gelir yanı yoktu, bu zamanlama işine kesin bir çözüm bulunmalıydı. Annem, kapı kapı dolaşıp öğrenci toplayan şoförlerden biriyle anlaştı. Orta yaşlı ve güvenilir bir kişi olduğu öğrenilen Müsü³² Simon sabahları tikiş tikiş doldurduğu taksisine beni de almayı kabul etti, ve böylece her sabah zamanında dersime yetişmem garantilendi. Nereden bilebilirdik bu durumun Terziyan’ı büsbütün zıvanadan çıkaracağını...

Birinci sınıfa ailecek büyük bir özenle hazırlandık. İlk önce annem beni favori dükkânım Abdi Şinasi’ye götürdü, defterler, kalemler, kalemtırışlar, silgiler aldı. Babam bir akşam eve güzel bir okul çantası getirdi. Okula sefer tası ile öğle yemeği götürceğim için bizden önlük, bardak, çatal bıçak gibi şeyler de isteniyordu. Bardak olarak hem kırılmaz, hem de mikrop tutmaz düşüncesiyle yıllar önce annemin yatılı okula giderken kullandığı, üstünde onun okul numarası kazınmış olan gümüş bardak verildi bana. Mannig *Menana*’m³³ da gitmiş, boyuma posuma uygun küçük gümüş çatal kaşık almıştı, yine mikrop tutmaz düşüncesiyle. Zabel *Menana*’nın hediyesi ise çok özeldi, bana üstünde ördekler ve civcivler olan zarf şeklinde bir kılıf işlemişti. Kılıfın içinde yemeğimi yerken tabağımın altına yaya-

32 Gayrimüslim erkeklere ‘bey’ yerine Fransızca *monsieur* hitap şeklinin kullanılması 20. yüzyıl ortalarında oldukça yaygındı. Okumuş yazmış insanlar bu kelimeyi *mösyö* olarak doğru telaffuz eder, bazılarının ağızda ise hitap *müsü* şekline dönüşürdü.

33 Benim büyükannelerime kişisel hitap şeklim. Büyükanne anlamına gelen *me-dz mama* kelimesini telaffuz edememenden dolayı kelimeyi bu şekilde yanlış kullanmaya başlayıp öyle kullanmaya devam etmişim.

çağım bugünkü Amerikan servislerine benzeyen bir ufak örtü, bir de boynuma önlük. Bunların ikisi katlanıp kılıfın içine giriyordu, ve hepsinin üstünde aynı ördekler ve civcivler vardı. Ördeklerin kırmızı gagalarını, altlarındaki mavi iplikten dalga şekillerini ve sarı civcivleri hâlâ hatırlıyorum, bayılmışım babaannemin hediyesine. Böylece tam donanımlı olarak ilk gün beni almaya gelen otomobile binmiş, okulun yolunu tutmuş-tum. Gerçi annem babam ilk gün beni götürmeyi teklif etmişlerdi ama ben Müsü Simon ve onun topladığı diğer çocuklarla gitmeyi tercih etmiştim. Kim bilir, belki de beni yine geç bırakmalarından çekinmiştim.

Altı-yedi çocuk tıkış tıkış doluştuğumuz otomobilden inip bir elimizde okul çantamız, öbür elimizde sefer tası takımı-mız, hafif parlak siyah önlüklerimiz, bembeyaz yakalarımız-la, heyecan içinde okulun kapısından içeri girdik. Ben, yepyeni bir dünyaya, hem de çok sevdiğim kitap ve defterlerle dolu bir dünyaya ayak basmanın heyecanı ile etrafıma bakınırken bir-denbire neye uğradığımı şaşırdım, çünkü Terziyan benim ara-badan inen grupla içeri girdiğimi görünce alçak, ama yine de herkesin duyabileceği bir sesle “Utanmıyorlar bazı insanlar, iki adım yere çocuklarını otomobille gönderiyorlar,” diye tısladı yüzüme dik dik bakarak. Etraftaki bütün çocuklar dönüp bana baktılar, ben ise önüme baktım ve yer yarıl-sa da içine girsem diye düşündüm. Daha okul hayatımın ilk dakikalarında kolum kanadım kırılmıştı.

Mutsuzluğum pek uzun sürmedi, bir müddet sonra hayatım-daki yenilikler bana derdimi unutturdu. Sınıfa girdik, her bi-rimizi devamlı oturacağımız yerlere yerleştirdiler. Ben yaşıma göre uzun boylu olduğum için en arka sıradaydım, ilkokul bo-yunca da devamlı boy attım ve hep arkalarda oturdum. O gün, aynı sırayı paylaştığım kızlarla hemen ahbap oldum. Bunlardan bir tanesi hayatım boyunca arkadaşım olarak kalacak ve bir ku-zenimle evlenecek olan Vivyan’dı.

Birinci sınıf öğretmeni yaşlı ve pek de güler yüzlü olmayan bir kadındı. İkinci ve üçüncü sınıf öğretmenlerim de aynen onun gibiydiler: yaşlı, ciddi ama zararsız. Ben ancak dördüncü sınıftan

itibaren gönümde yer verebileceğim öğretmenlerle karşılaştım. Derslere gelince, bütün öğretmenler herhalde görevlerini iyi yapıyorlardı ki sınıflarında köklü bilgiler edindim. Her öğretileni kolay kapardım, ilk yıllarda evde hiç ders çalışmama gerek kalmadı. Annem bu durumdan endişe duyar, her okula gittiğinde derslerimin nasıl olduğunu sorar, hep sorun olmadığı cevabını alırdı. Evde ders çalışmama gerek kalmazdı çünkü ben ödevlerimi okulda bitirirdim. Sınıfta hep arkada oturduğum için pek göz önünde değildim. Belirli bir ders yapılırken bir süre sonra canım sıkılırdı, o zaman da arkada usulcacık yaptığım iki değişik iş vardı: Ya defterime çeşit çeşit resimler çizer, ya da başka bir dersin ödevini yapar bitirirdim. O derslerde hep yanımda oturan Vivyan altmış yıl sonra bile benim o halimi hatırlar ve “Senin hesabına benim ödüm kopardı yakalanacaksın diye,” der.

Annemin okula gelip benim ders durumumu soracak bol bol fırsatı olurdu, çünkü müdire arada bir kendisini okula çağırıp şu veya bu sebepten dolayı azarlardı. Bu iş, hemen okulun ilk haftası başladı. Benim okula götürdüğüm gümüş bardağı ve kaşıkla çatalı gören müdire anneme telefon edip “Digin Aginyan, lütfen okula buyrun, görüşmemiz gereken önemli bir konu var,” demiş. Annem palas pandıras okula gidince de ona benim yaşımda bir kızın gümüş kullanmaması gerektiğini, sınıfta bunu alamayacak durumda insanlar olabileceğini, yaptığımızın ayıp olduğunu anlatmış, kısacası ona iyice görgüsüz muamelesi edip bir güzel paylamış. Lafını hiç esirgemeyen annem ise öğretmene saygı gerekir prensibini bellemiş olduğu için “Kusura bakmayın, biz mikrop tutmaz diye gümüş tercih etmiştik, hata etmişiz,” deyip özür dilemiş. Annemin arada bir okula çağırılıp azarlanma seansları ben ilkokulu bitirene kadar devam etti, Terziyan devamlı eleştirdi, annem ise Terziyan’a saygıda hiç kusur etmedi, hep “Haklısınız, özür dileriz,” diyerek alttan aldı. Ama bir süre sonra kadının dedikleri bir kulağından girip öbüründen çıkmaya başladı.

Terziyan'ın annemi çağırıp azarlama örnekleri o kadar çoktur ki saymakla bitmez. Bir tanesinin konusu benim saçlarımdı. Çocukluğumdan beri gür, kalın telli, dalgalı ve kolay kaba-

ran saçlarım olmuştur. Bu tür saçları uzatmak zahmetli olduğu için çocukken annem hep saçımı kısa kestirirdi, ama herhangi bir berbere değil, kendi berberi Mösyö Vili'ye götürürdü beni. Mösyö Vili koltuğun iki kolunun üzerine uzun bir tahta koyar, beni onun üstüne oturtur ve saçımı modern bir şekilde keserdi. Terziyan, herhalde saçımın özenle kesilmiş olduğunu fark etmiş olacak ki bir gün yine telefon ederek annemi okula çağırmış. Annem, zamanla artık bu çağrılmalara alışmış olduğu için hiç telaş etmeden, müdirenin hatırını hoş etmek için kalkmış gitmiş ve sorunu öğrenmiş. “Böyle saç kesimi olmaz, kızınızı modaya alıştırıyorsunuz, bu affedilemez,” demiş Terziyan, “Bu böyle giderse Sosi ileride süsünden püsünden başka bir şey düşünmez, derslerine çalışmaz. Bu kızın saçlarını uzatacak ve iki örgü yapacaksınız, ona bu yaşta o yakışır,” diye de bitirmiş sözünü. Annem her ne kadar “Aman Or-yort Terziyan, bu kızın anormal çok saçı var, üstelik de kıvrıcık, kısıyı bile zor tarıyoruz uzayınca ne yaparız, ayrıca uzayıp örülecek hale gelene kadar çok kabarır, çirkin durur,” dese de kadın Nuh demiş peygamber dememiş, annem de çar nacı her zamanki gibi “Peki, siz nasıl arzu ederseniz,” deyip kös kös eve dönmüş.

Bir müddet sonra benim saçlarım uzamaya başlar, uzadıkça da iyice kabarır. Annem onları biraz adam etsin diye uğraşır ama Terziyan'ın korkusundan kurdele filan bağlayamaz. O zamanlar saç kremleri yok, her tarayışta taraklar kınılır, saçlarım yolunur, tabii ben de canım acıdığı için ya mızıldanır, ya da ağ-larmışım. Sonunda bir arkadaşı anneme akıl verir, o da saçlarımı kayganlaştırmak için biraz zeytinyağı sürmeye başlar. Bu iyi netice verir, zeytinyağı saçlarımı güzel parlatır da, ama bazı geç yattığı gecelerin sabahında annemin ayarı bozulur ve zeytinyağını biraz fazla kaçıır, bunu gören Mannig onu azarlar “Bu ne pislik, çocuğun kafası yağ kokacak,” diye. Sonra, saçlarım iyice uzayınca bu kez de yıkandığında bir türlü kurumaz, tabii o zamanlar evlerde saç kurutma aleti de yok. Annem bu kez hastalanacağım diye korkar, saçlarımı daha az yıkar, anneannem “Ah ah, bitlenecek çocuk,” diye feryat figan eder. Kısacası bu-

t n bir kiş boyunca bizim evde bir sa derdidir gider. Bir sabah ailenin diğ  fertlerinin g rmediğı bir anda ben saım kabarmasın diye kafamı sokmuşum musluğun altına, inek yalamış gibi yapıştırmışım kafama, onun üstüne de bol zeytinyağı s rm ş m ve öyle sırlıklam bol yağı saçlarla okula gitmişim buz gibi bir havada. Bunu gören Terziyan nihayet durumun vahametini fark edip anneme telefon etmiş ve “Kesebilirsiniz Sossi’nin saçlarını, gerçekten de kötü oldu uzatınca,” demiş. Böylece ilk ve son defa Terziyan anneme hak vermiş, hem de ayağına kadar ağırmadan.

Terziyan’la annemin mücadelesinin önemli bir konusu da okuldaki en ağıdış uygulama olan sinema yasağıydı. Bu,  yle sadece ocuk filmine gidilecek, açık saçık filme gidilmeyecek filan şeklinde değıldi, bizim ilkokulun  ğrencilerinin sinemaya gitmesi toptan yasaktı, ilkokulu bitirene kadar çocukların hiç sinemaya gitmemiş olması gerekiyordu. Bizimkiler dinlerler mi, kendileri o zaman haftada bir iki muhakkak sinemaya gider, uygun film olduğunda beni de götürürlerdi. Zaman zaman orada bizi gören başka bir veli yemez içmez Terziyan’a haber uçurur, bunun üstüne annem okula ağırlır yerd  azarı. Viktorya her seferinde terbiyeli terbiyeli mutat özür ve hak verme laflarını eder, ama Terziyan’ın yanından çıkar çıkamaz kendi bildiğini okur, beni yine, bazen aynı gün götürürdü sinemaya. Giderek bu yasak bizim için bir oyuna dönüşmüştü. Sinemaya geç gider, salonun kararmasını bekler, sonra usulcacık girerdik içeri. Ama sadece bir kez de olsa annem Terziyan’a hak verdi.

Bizimkiler piyasada görülmeye değ r bütün yabancı filmleri gördükten sonra bazen de yerli filme giderlerdi. O zamanlar Pangaltı’nda, evimize yakın Yeşilçam filmleri gösteren İnci Sineması vardı, sahibi de babamın arkadaşıydı, bizi her zaman sinema salonunun en iyi yerinde misafir ederdi. O sinemanın fuyesinde ben o günün ünlü artistlerinden kaç tanesiyle tanışıp sonra arkadaşlarıma hava atmıştım. Hele Göksel Arsoy’la tanıştırılmamı hiç unutmam, dakikalarca elim ayağım titremişti onun elini sıktıktan sonra.

O zamanın yerli filmlerinde hep şarkıcılar ve göbek atan dansözler vardı. Ben dans etmeyi çok sevdiğim için orada gördüğüm oryantal dansları kısa bir zaman sonra evde yapmaya başladım. İlk önce bizimkiler güldüler, “Ne de güzel dans ediyor,” dediler, ama ben her fırsatta ortaya atlayıp göbek atmaya başlayınca hele bir gün de “Ben büyüyünce dansöz olacağım,” deyince annem “Tamam Ara, bitmiştir bu iş, bu çocuğu bir daha yerli filme götürmüyoruz,” dedi ve benim göbek dansözlüğü kariyerim başlayamadan bitti.

Annem bir zaman sonra müdirenin eleştirilerine aldırılmaz olmuştu ama bir keresinde son derece telaşlandığını hatırlarım. Terziyan bir hafta sonu yine anneme telefon eder, her zaman ki kasvetli edasıyla “Sizinle çok önemli bir konuda görüşmemiz gerekiyor, Sosi’nin çizdiği uygunsuz resimler geçti elimize, lütfen Pazartesi sabahı okula gelin bu konuyu konuşalım,” der. Konuyu hafife almak ne mümkün! Annemi alır mı bir telaş! Uygunsuz ne çizmiş olabileceğimi düşünür, kızının seks manyağı olması ihtimali bütün hafta sonu uykularını kaçıırır. Pazar günü beni alır karşısına, ağzımdan laf almaya çalışır “Bak Soscik, korkma kızmayacağım, hadi söyle bana ne çizdin?” diye. Ben ders sırasında devamlı bir şeyler karaladığım için tam ne çizdiğimi hatırlayamayıp “Bilmem?” der dururmuşum. Sonunda annem bütün cesaretini toplayıp “Doğru söyle bana güzel kızım, *çonçon* resmi mi çizdin?” diye sorar. *Çonçon* o zamanlar Ermeni çocuklarının ‘penis’ anlamında kullandığı sözdür. Bu soruya zavallı ben “*Çonçon* çizmeyi bilmiyorum ki,” diye karşılık veririm. O zamana kadar ne *çonçon* görmüşlüğüm vardır, ne de görmeye özel bir merakım.

Pazartesi sabahı annem erkenden giyinir kuşanır, kızının ah-lâksızlıklarıyla yüzleşmek üzere *Oryort* Terziyan’a gider. Terziyan annemi odasına buyur eder, oturtur, çekmecesinden bir kâğıt çıkararak “Bakın, bunu Sosi’nin sırasının üstündeki kâğıtların arasında bulduk,” der. Çizdiğim mayolu bir kız resmi-dir! Annem resmi gördüğü anda rahatlayarak “Aaa siz buna mı uygunsuz diyorsunuz?” deyip kahrkahrı basar, böylece Terziyan’ın kara listesindeki yerini iyice pekiştirmiş olur.

Bana gelince, bütün o sorgulanmaların etkisi ile birkaç gün sonra kâğıt kalem elimde anneme gidip “Mama, bana bir *çonçon* resmi çizer misin?” diye sormuşum. Bu gibi sorulara ters tepki vermemeye çalışan annem eline kalemi alıp kara kara ne yapacağını düşünürken birden aklına parlak bir fikir gelir: “Kızım ben güzel resim çizemem, Rehan’a gittigimiz bir gün Kristin *tantig*’den rica ederiz, o ressamdır sana çizer,” der. Ben Rehanlara gidene kadar konuyu unutmuşum, unutmamış olsam belki bugün elimde Kristin’in çizdiği ilginç bir karakalem eskizi bulunurdu!

Arada bir *Oryort* Terziyan’a olan antipatim yüzünden annemden azar da işittiğim olurdu. Kendisi müdirenin her lafına pek kulak asmasa da onun aleyhinde konuşmaz, benim de öğretmenlere karşı saygılı ve terbiyeli olmamı beklerdi. Okulumuzdaki âdetlerden biri de, bizlere edebiyat sevgisi aşılacak için olacak, yemekten sonraki istirahat saatimizde bir öğretmenin yüksek sesle ‘arkası yarın’ usulü edebi eserler okumasıydı. Ben bunların arasında sadece Victor Hugo’nun *Sefiller*’ini hatırlıyorum, çünkü galiba onun okunması iki yıl sürmüştü. O haksızlığa uğrayanlardan, fakirlerden, ezilen çocuklardan bahseden eser her öğleden sonra beni de sersefil ederdi. Hele roman-daki küçük Cosette’in kaldığı evdeki hain Madame Thenardier’nin kızcağıza eziyet ettiği bölümlerin okunduğu günler zaten akşamları zor uyuyan benim uykum kaçır, “Mama sonra ne olacak, Cosette ne olacak, annesi gelip alacak mı onu?” diye durmadan anneme kitabın lafını eder, annem de “Kızım, bu hikâye gerçek değil, üzme kendini,” diye beni sakinleştirmeye çalışırdı. Bir gün de, yine *Oryort* Terziyan’a fena kızdığım bir olay olmuş ki eve gelip Terziyan’dan “*Oryort* Thenardier,” diye bahsetmişim. “Bir daha duymayayım,” diye fena azarlamıştı beni annem, “O kadın hayatını sizi adam etmeye adanmış, utanmıyor musun böyle laflar etmeye.” Tabii ki bir daha tekrarlayamamıştım o sözü, ama o edebiyat programı beni öyle ters etkilemiş ki edebiyatı meslek olarak seçmemden sonra bile hiçbir zaman içimden *Sefiller*’i okumak gelmedi.

Annemle Terziyan’ın son görüşmesi annemin ilkökul diplomasını almak için okula gittiği gün olmuş. Annem o gün Ter-

ziyan'a, okulun bana verdiği sağlam eğitim ve beş yıl boyunca kendisinin bana gösterdiği yakın ilgi için teşekkür etmiş. ektiği bütün zorluklara rağmen annem o okulun başarılı olduğu- na, *Oryort* Terziyan'ın da iyi niyetli olduğu- na inanmıştı ve gerçekten, içten bir şekilde teşekkür etmişti mdireye. Annemin anlattığına göre Terziyan o gün vedalaşmak üzere annemin eli- ni sıkarken yüzüne ilk kez bir tebessümün gölgesi düşmüş ve "Sosi iyi okuyacak, göreceksiniz ileride," demiş anneme.

İLK GENÇLİKTEN YETİŞKİNLİĞE

İlk gençlik çağı ve kimlik bilinci

Annemle babam ilkokuldan sonra yabancı dilde eğitim yapan bir okula devam etmeme karar vermişlerdi ama okul seçme konusu gündeme gelince aralarında fikir uyuşmazlığı ortaya çıktı. Viktorya ailesinin çoğu kızlarının okumuş olduğu Notre Dame de Sion'a gitmemi istiyordu, Ara ise kendi okulunun kız kısmına, şimdilerde Robert Lisesi adı altında eğitim veren Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'ne. Annemin tercihinin sebebi Dame de Sion'un evimize yakın oluşuydu, endişeli tip olduğu için o zamanlar biraz şehir dışı sayılan Arnavutköy'e gidiş gelişlerden çekiniyor, yolda kaza olabilir diye korkuyordu. Yatılı okumam ise söz konusu bile olmamıştı, zira annem küçük yaşta yatılı gönderildiğinde ne kadar mutsuz olduğunu hiç unutmazdı. Babamın anlattığı güzel okul anılarından dolayı benim de gönlüm Kolej'den yanaydı. Henüz ortaokul giriş sınavlarında merkezi sistemin geliştirilmemiş olduğu, yabancı okulların kendi elemelerini yaptığı 1957 yılında bu iki okulun sınavı aynı güne denk gelince ben kesinlikle Kolej'inkine girmek istediğimi söyledim. Sonunda babam annemi ikna etmiş olacak ki o da karşı koymadı ve neticede istediğim oldu, sınava girdim, ka-

zandım ve hayatıma yön verecek ve bende unutulmaz anılar bırakacak olan Kolej günlerim başladı.

Bizimkilerin yabancı okula gitmemi istemelerinin tek sebebi dil öğrenip Batı kültürü almam değildi. Tabii ki benim için düşledikleri meslek hayatında yabancı dilin ne kadar önemli olduğunun farkındaydılar, ama bunun yanı sıra ileride sosyal hayatımın kozmopolit bir ortamda gelişmesini istiyorlar, bunun da ancak yabancı okulda sağlanabileceğini düşünüyorlardı. Okulda edinilen arkadaşlıkların ne kadar önemli olduğunun bilincindeydiler. Gerçekten Kolej'deki sınıf arkadaşlarımdan bazıları hayatım boyunca kadim dostlarım olarak kaldılar. O zamanlar Robert Akademi olarak bilinen erkek orta ve lise bölümüyle olan partiler, konserler ve tiyatro gibi etkinlikler ise sosyal hayatımın daha iyi gelişmesini sağladı.

İlkokul arkadaşlarımdan yanı sıra on beş yaşına varana kadar yazları Büyükkada'da Anadolu Kulübü'nde kızlı erkekli büyük bir grubumuz vardı. O günlerin etnik çeşitliliğine uygun olarak Türklerin yanı sıra Rumu, Yahudisi, Ermenisi olan bir gruptu

Elli küsur yıllık Kolej arkadaşlarımdan bazılarıyla hep çok yakın olduk. Sadece İstanbul'da görüşmekle kalmaz, arada beraber tatillere, seyahatlere de gideriz. 2005'te Halep'te bir restorandayız. Soldan sağa Rengin, Silvia, ben, Fidan, Sedef, Nuran ve Lâmia.

bu, yıllarca yazlarımı o arkadaşlarla geçirdim. Onlar yaz mevsimi arkadaşlarıydı, Eylül ayında şehre taşınırken vedalaşılır, bir sonraki yılın Haziran'ında yazlığa gidince dostluklar bırakıldıkları yerden devam ederdi. On bir yaşımdan itibaren beş yıl Kulübün bitişindeki evde oturduk, Kulübün bahçesini adeta evimizin bahçesi gibi kullandık. Bu, ilk gençlik çağında olan bir kızın ailesi için büyük kolaylıktı, orada hep gözlerinin önündeydim. Kulüpteki oğlanlarla yaptığım danslar konusunda ailem tek bir kısıtlama koymuştu bana: Gruptaki bütün çocuklarla birer kere dans etmeden aynıyla ikinci kez dans etmeme izin yoktu. Bu şart hiçbir zorluk çıkarmazdı, çünkü grup içinde flörtler başlamamıştı henüz. Sıra en iyi dans eden çocuğa geldiğinde ikimiz show şeklinde danslar yapar, pisttekiler etrafımızda çember olup bizi seyrederdi. O güzel yaz akşamlarında ettiğim dansların tadı hâlâ damağımdadır.

Bu masum eğlencelerin böyle devam etmeyeceğinin çok iyi farkındaydı ailem. Kulüpte bizden iki-üç yaş büyüklerden oluşan bir başka grup vardı ki onlar arasında büyük aşklar yaşanmaya başlamıştı bile. Onların arasında Ermeni bir kızla Kulübün yakışıklı Türk delikanlılarından birisinin aşkı dillere destan olmuş, kız kendini bu sevdaya fazlaca kaptırarak, neticede Ermeniler arasında 'adı çıkmış'tı. O yıllarda Ermeni kızlarının Ermeni olmayan gençlerle flört etmesi hoş karşılanmazdı. Hele evlilik söz konusu bile olamazdı! Ermeni oğlanların durumuna gelince, o yıllarda Türk kızlarıyla çıkmaya çekinirlerdi, kızın babasından veya varsa ağabeyinden gelebilecek muhtemel tepkiler onları caydırmaya yeterdi. Zaten Ermeni oğlanların ailelerine göre en büyük 'tehlike' cilveli Rum kızlarıydı. Yine de, ailelerinin bütün itirazlarına rağmen çoğu adalı gencin geçmişinde ardında güzel anılar bırakmış olan bir Rum kızı vardır!

Ben hiç kimlik karmaşası yaşamadım, hiç aslımı inkâr eden dürtülerim olmadı. Hem anne hem baba tarafından atalarım Anadolu'nun göbeğindendi. İstanbul'da, 1950'lerin kalabalık Ermeni cemaatinin içinde, kendini cemaat sınırlarıyla kısıtlamamış bir ailede, anavatanı bu topraklar olan bir Ermeni olduğum bilinciyle büyüdüm.

Evimizde ağırlıklı olarak Ermenice konuşulur, benim de konuşmam beklenirdi. İki anadilim var benim: Türkçe ve Ermenice, ikisini de aynı akıcılıkta konuşurum. On bir yaşında koleje başlayınca bu dillere bir de İngilizce eklendi. Sadece ilköğretim seviyesinde okuduğum halde Ermenice okur ve yazarım, ama Türkçe ve İngilizce kadar süratli okuyamam, alfabesi değişik ve imlası zor olduğu için de yazım zayıftır. Batı Ermeni kültürünün önemli olduğunu düşünürüm. Özellikle Osmanlı'nın son dönemlerinde yazılan Ermenice eserlerin değerli olduğu kanısındayım, onların Türkçeye çevrilmelerini çok isterim. Batı Ermenice lehçesinin kaybolmak üzere olan diller arasına girmiş olmasına üzüldürüm.¹ Kimliğimin oluşmasında İstanbul'da Batı kültürüyle yoğrulmuş bir evde büyümemin ve Amerikan okulunda okumamın da önemli etkileri olduğuna eminim.

Yakın çevremizdeki insanlar aramıza ayrılık gayrılık koymadılar, bu nedenle kendimizi yabancı hissedeceğimiz Batı ülkelerine göç etmedik. On bir yaşından itibaren en yakın arkadaşlarımın, can yoldaşlarımın çoğu Türkler oldu. Okuduğum okullarda, çalıştığım kurumlarda hiçbir zaman beni 'öteki'leştiren bir ortam oluşmadı. Bundan dolayı her ne kadar değişik şehirler, değişik ülkeler gezip görmeyi sevsem de hiç İstanbul'dan başka yerde yaşama isteğim olmadı.

Elitist tabir edilen bir çevrede büyüdüm, yine o tür bir çevrede yaşadım, yakın çevremle sorunum olmadı ama sokaktaki birçok insandan ve medyadan Ermenileri kötüleyen çok söz duydum, hâlâ da duymaktayım. Yeryüzünde tek anavatan olarak bildiğim ülkede adı sıkça küfür olarak kullanılan bir azınlık, bazen de düşman gibi algılanarak yaşamak kolay değil. Bu sorunların üstesinden gelebilmek için tıpkı büyüklerimin yaptığı gibi ben de bazı sözlerin, bazı davranışların üstünde dur-

1 Ermenicenin iki lehçesi var, Batı ve Doğu. Batı Ermenice lehçesi eski Osmanlı topraklarında konuşulan dildir. Bugün Türkiye, Irak, Suriye ve Mısır'da ve o ülkelerden Batı'ya göç etmiş olanlar tarafından kullanılır. Doğu Ermenicesi ise Ermenistan ve İran'da yaşayanların lehçesidir. Konuşanların birbirini anlayabildiği iki lehçe arasındaki fark Türkçe ile Azerice farkı gibi düşünülebilir. Batı Ermenice lehçesi UNESCO'nun yok olma tehlikesi altında olan diller listesindedir.

mamayı, dert edinmemeyi genç yaşında öğrendim. Yakın bildiğim insanlardan kimliğim hakkında hoşlanmadığım bir söz duyduğumda ise çok kırılır, hiç tereddüt etmeden o kişiyle arama mesafe koyarım.

Ermenilerin geçmiş acılarını, babamın ailesinde yaşanan kayıpları genç yaşında öğrendim, ama bana anlatılanlar sadece hikâyelerin ana hatlarıydı, ürkütücü ayrıntılar anlatılmazdı. Babam bu olayların unutulmasını istemezdi ama kesinlikle içime korku ve kin tohumları atacak bir ortam yaratmadı. Hem annem hem babam bizim yerimizin bu topraklar olduğuna inanırlardı. Buna rağmen geçmişin acıları büyüklerimizin sırtında ağır bir yük, içlerinde derin bir sızı olarak kalmıştı, bunların kısmen de olsa genç kuşaklara aktarılması kaçınılmazdı.

Zor da olsa ailemin geçmişinden bahsetmemeyi, hiçbir şey olmamış gibi davranmayı öğrendim. Türkiyeli Ermeniler bu suskunluğa o kadar alışıkırlar ki bunu düşünerek, hesaplayarak değil içgüdüsel bir şekilde yaparlar. Çocuklar bu yaşamsal korunma içgüdüsünü çok erken yaşlarda edinirler. Örneğin benim gibi “Vatandaş, Türkçe konuş,” yıllarında büyüyenler evlerinde her ne kadar Ermenice kullansalar da sokakta Türkçe konuşmayı, evlerinde ‘mama’ dedikleri annelerine sokakta ‘anne’ diye hitap etmeyi bilirlerdi.

Benim kuşağımın Türkiyeli Ermenileri yaşadıkları ortamlara göre farklı deneyimler geçirdiler, herkesin hayatı benimki gibi olmadı. Etnik kimlikleri yüzünden çevrelerince aşağılananlar oldu. Bazılarının aileleri geçmişin boğucu etkisini hiç üstlerinden atamadılar, bu ruh halini çocuklarına da aktardılar. Birçok aile bazı olayları görmezden, konuşulanları duymazdan gelmedi, çocuklarını yurtdışına gitmek üzere cesaretlendirdi. Bu gençlerin çoğu 20. yüzyıl boyunca dalgalar halinde kimileri tek başına, kimileri aileleriyle yabancı ülkelere göç ettiler.

Ailede en büyük acıları çekmiş olan babaannem eskilerden, karanlık günlerden hiç bahsetmezdi. Bildiklerimi hep babam anlatmış veya defterine yazmıştı. Zabel ile konu sadece bir kez, kısacık bir konuşmada gündeme geldi. Sekiz veya dokuz yaşlarındaydım, bir gün babaannemle baş başa vakit geçiriyorduk,

ona bir şeyler anlatıyordum. Sonra kendisine her çocuğun büyüklüklerine sorabileceği türde saçma sapan bir soru sordum, “Babamı mı daha çok seviyorsun yoksa halamı mı?” diye. Bu durumda klasik cevap bir annenin evlatları arasında ayırım yapamayacağı yönündedir, oysa babaannem hiç duraksamadan, hiç tereddüt etmeden, pırıl pırıl bir sesle “Babanı daha çok severim, bunun da bir sebebi var,” dedi. Küçüktüm ama anlamıştım ne demek istediğini, “Çünkü babası...” diye devam ediyordum ki babaannem beni kucağına çekti ve lafı değiştirdi. Öldüğünde yirmi beş yaşındaydım, bu süre zarfında ne o bir daha büyük-babamdan bahsetti, ne de ben ona o konuda bir şey sordum.

Nefret edilen ‘öteki’ olmayı ciddi boyutta ilk kez 6-7 Eylül günlerinde hissettim. Olayların en şiddetli yaşandığı yerler Be-yoğlu ve Büyükkada’ydı diye okumuştum, biz de adada yaşadık o geceyi. On yaşındaydım. Değişik etnik gruplardan oluşan insanların oturduğu bir mahallede, Yeni Yol denilen yokuşun orta yerinde, iki katlı bir evin üst katındaydık. Alt katımızdakiler İtalyan, yan komşularımız Yahudi’ydi.

Olaylar gece geç saatte başladı, uykudan gürültülerle uyan-dığımı hatırlıyorum. Odamdan çıktığımda karanlıkta sessizce oturan annemle dedemi gördüm. Pencereye doğru gitmemem için annem kolumdan çekti, yanına oturttu beni. Camlarımız dışarıdan atılan taşlarla şangır şangır kırılmaya başladı. Atılan taşlar odanın içine düşüyordu. Biz pencerelerden uzak köşelere büzülmüştük. Dışarıdakiler hiç durmadan kızgın bir şekilde bir şeyler bağırıyorlardı ama ne bağırdıklarını hatırlamıyorum. Annem kolunu omuzuma atmış, beni kendine doğru çekmişti. Onun verdiği güven hissiyle garip bir şekilde çok da kork-muyordum, sadece şaşkındım. Şimdi düşününce annemle de-demin beni korkutmamak için sükunetlerini korumaya çalış-tıklarını anlıyorum. Babam yoktu ortalıkta, sorduğumda “Uyu-yor, sakın uyandırma,” dedi annem. Babamın uykusu çok ağır-dı, “Top atsan uyanmaz,” derlerdi ailede. Sonradan öğrendi-gime göre gürültüden uyanan annemle dedem ‘bağırان güru-hun bizden tarafa geldiğini duyup perdenin arkasından dışarı-ya bakmışlar, durumu görünce akıllarına ilk gelen yeniden bir

kiyım yaşanacağı olmuş. Dedem "Ara'yı uyandıralım," diyerek yatak odasına doğru seğırtince annem önünü kesmiş, "Hayır, Ara'yı uyandırmayacağız," demiş, "O zaten çocukluğunda çok acı çekti, bari şimdi son ana kadar fark etmesin başımıza gelecekleri."

Sonradan feci hikâyeler duyuldu, ama bizim mahallede evlere girmediler. Babam ancak ertesi sabah uyanınca öğrendi olanı biteni. Günlerce kırık camlarla oturduk, adadaki camcılarda kırıkların yerine takılacak kadar yedek cam yokmuş. Annemle babam ertesi sabah iskeleye indiler, sahildeki lokantaların ahşap masa ve iskemleleri denizde, dükkânlardaki bütün mallar sokaklardaymış. "Hasanaki kapısının önünde ağlıyordu," diye dedeme anlattıklarını duydum. Üzülmüştüm, çünkü Hasanaki'nin dükkânı ada çarşısında en sevdiğim mekândı, renk renk makaralar, yünler, düğmeler satardı. Bizimkiler sonra bir kahve içmeye Anadolu Kulübü'ne gitmişler, orası sakinmiş, tek tük insan varmış. Annemlerin bir Türk dostu bizimkileri görünce yanlarına gelmiş ve "İnanın, yüzünüze bakmaya utanıyorum," demiş.

Ermeni toplumu için 6-7 Eylül olayları Cumhuriyet tarihinin birkaç kırılma noktasından biridir, birçok insan yabancı ülkelere gitti yerleşti o olaylardan sonra. Bizim evde de gitme konusu gündeme geldi. Babamın Sydney'deki kuzeni Arthur Aginyan zaten mektuplarında devamlı Avustralya'ya yerleşmemiz için bizleri ikna etmeye çalışır, her türlü yardımı yapmaya hazır olduğunu yazardı. Olaylardan sonra bizimkiler bir ara niyetlendiler gitmeye. Annemin kuzeni Krikor da ailesini toparlayıp bizimle beraber gelmeye karar verir gibi oldu. Bu konuda uzun konuşmalar hatırlıyorum bazen bizde, bazen Krikor'la Armine'nin evinde. Arthur'un gönderdiği şahane Sydney resimleriyle dolu kitaplar incelendi. Bir süre sonra bu konu gittikçe daha az konuşulur oldu, zamanla kitaplar da ortadan kalktı. Hiçbirinin canı gitmek istemiyordu belli ki. Korku onları ayaklandırmıştı ama giderek o günün dehşeti zihinlerdeki canlılığını yitirmeye başladı. Sonra sular duruldu ve hem bizimkiler hem Krikor'un ailesi gitme lafı etmez oldular. Be-

nim ailemin o günlerden sonra yaptığı tek değişiklik kötü anılar barındıran Yeniyol'daki evimizden çıkmak oldu. Ertesi yıl ilk gençliğimin yazlarını geçireceğim Anadolu Kulübü'nün yanındaki eve taşındık.

İleriki yıllarda ise kimliğimle ilgili beni en çok sarsan konu tarih derslerinde okutulan kitaplarda Ermeniler hakkında yazılanlardı. Ben çalışkan bir öğrenciydim, derse hazırlanmadan gitmez, sözlüye kaldırıldığımda iyi olmak isterdim. İşlediğimiz kitaplarda İstiklal Savaşı'ndan bahsederken tüm Ermeniler hep hain olarak gösterilmişti, bu durum bugüne kadar da devam etmektedir. Derse kaldırılırsam kitapta yazarları nasıl anlatacağım düşüncesi beni kahreder, uykularımı kaçırırdı. Kitapta yazıldığı gibi "Ermeniler bizi arkadan vurdular," diyecek halim yoktu. Ayrıca Samsun'da öldürülen büyükbabamın ve diğer bildiğim birçok kişinin kimseyi arkadan vurmadıklarını biliyordum. "Ermeniler Türkleri arkadan vurdular," demek bir seçenektir, ama onu da söylemek istemezdim. "Dersi çalışmadım," desem herkes niçin böyle söylediğimi anlayacak diye düşünürdüm. Üstelik o zaman kötü not alacaktım. Tam hangi gün sözlüye kaldırılacağımı bilemeyeceğim için okula gitmek de bir çözüm yolu değildi. Kısacası, bu konunun işlenmesi bitinceye kadar ecel teri dökerdim, ama çok şükür ki ne ortaokulda ne lisede hiçbir tarih öğretmenim o günlerde beni derse kaldırmak gibi bir düşüncesizlik yapmadı.

Yetişkinliğe doğru ilk adımlar

Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nde eğitim uzundu. Ortaokuldan önce iki hazırlık sınıfı vardı, öyle ki orta bire vardığımızda öğrenciler iyi derecede İngilizce öğrenmiş olurlardı. Zaten okulumuzda uygulanan eleme sistemi ile dili iyi öğrenemeyen, derslerinde geri kalan, haylazlık eden hiç gözünün yaşına bakılmadan okuldan atılırdı. Lise de dört yıldır. Bu, dokuz yıllık bir eğitim demektir. Başka okullarda okuyanların üniversite bitirmeye yaklaştıkları yaşlarda bizler ancak liseden mezun olurduk.

Kolej'deki öğrencilik hayatım iyi gitti, okulumu çok sevdim. Zaten çocukluğumdan beri en büyük keyiflerimden biri kitap okumaktı. Bu durum annemle babamı pek mutlu eder, beni devamlı okumaya teşvik ederlerdi. Örneğin birçok ailede uygunsuz addedilen yemek sırasında kitap okumak bizde hoş görülürdü, hatta babam gülerek "Aynı Amerikalılar gibi, onlar da lokantalarda bile okurlar," derdi. Babam New York'a iş seyahatine gitmiş, iki ay kalmış, oraları pek de sevmemişti ama Amerikalıların her yerde kitap okumaları hoşuna gitmişti.

Babam sık sık iş seyahatine çıkar, annem bu seyahatlerden çok azına katılırdı. Hem uçağa binmekten korkar, hem de gidine aklı bende kalır, seyahatinden zevk almazdı. Ara'nın ise bu seyahatleri bazen gereğinden fazla uzattığı şüphesindeyim. Bunu çapkınlık için yaptığını hiç zannetmiyorum, öyle bir eğitimi yoktu. Bana kalırsa biraz kafa dinler, İstanbul'daki hareketli sosyal ortamdan uzakta rahat kitap okurdu. Seyahatlerinde okumaya zaman ayırdığına eminim, çünkü hiç bilmediğimiz, bizim ülkede sakıncalı sayılan kitaplar hakkında da fikri vardı ve sorulduğunda bunları seyahatte okuduğunu söylerdi. Örneğin Nâzım Hikmet'in yasaklı olduğu yıllarda bana onun şiirlerinden bahseder, "Kızım kulak asma sen o söylenenlere, gelmiş geçmiş en büyük Türk şairidir Nâzım," derdi. Kendisi Nâzım'ın politik yönüyle değil de şair kişiliğiyle ilgilenirdi.

Babam rahat kitap okumak için bazen garip yöntemlere başvururdu. O zamanlar vapurlarda 'birinci', 'ikinci' ve 'lüks' diye ayrı oturma bölümleri vardı. Emekçi sınıfın tercih ettiği 'ikinci' denilen kısım diğerlerinden daha ucuz ve az konforluydu. Babamın basın kartı olduğu için zaten vapur ona bedavaydı, istediği yere oturabilirdi, ama o yanına bir tanıdık gelip lafa tuta-cak, kitabını rahat okuyamayacak kaygısıyla gider kendi dostlarının rahat etmediği 'ikinci'de otururdu.

Ara'nın gittiği ülkeler hakkında anlattıklarından en çok aklımda kalan Hindistan oldu. Ticari bir işe girmişti o ülkeyle ve ödemeler aksadığı için şahsen gitmesi gerekti. Gidiş o gidiş, üç ay kaldı Hindistan'da. Bir ara annem çok kaygılandı, zira uzun zaman mektup gelmedi babamdan. O zamanlar uzak ülkelerle

telefon konuşması gerçekleştirmek kolay değildi. Bu suskunluktan evvel anneme gelen son mektupta Ara sayfalarca Hinduizm hakkında bilgi vermiş Viktorya'ya ve o konuda kitaplar okuduğunu, oradaki insanların hayata bakış tarzını ne kadar ilginç bulduğunu yazmış. Ondan sonra mektupların ardı arkası kesilince annem babamın artık hiç dönmeyeceğini, Hinduizmi kabul edip oralarda kalacağını düşünmeye başlayıp perişan olmuştu. Halbuki babam orada ağır bir mide bağırsak zehirlenmesi geçirmiş, hasta haliyle mektup yazıp postalayacak takati yokmuş. Ondan öteye Hindistan'daki günlerinden pek memnun kalmıştı.

O günlerde tanıdık bir işadama babamı Bombay'da kalburüstü bir briç kulübüne davet etmiş. O akşam babam özel giyimli bir oyuncunun oturduğu masadaki oyunu seyretmiş ve adam kaybedince "Aslında bu eli alabilirdiniz!" demiş. Kendisine nasıl olabileceği sorulunca da anlatmış. Durumdan etkilenen oyuncu meğer mihraceymiş, babamı ertesi akşam sarayına davet etmiş. Ara ondan sonra, Türkiye'ye dönene kadar devamlı mihracenin briç partilerine davet edilmiş, üstelik adam işlerinin düzgün gitmesi için araya önemli kişiler koyup Ara'nın sorunlarını halletmiş. Babamın Hindistan'dan getirdiği sayısız hediyeleri hâlâ hatırlarım. Oradan gelen simli şalları, işlemeli çantaları ve kemerleri uzun yıllar keyifle kullandık. Hele iki tane eteğim vardı ki genç kızlığımın en şık yazlık kıyafetleri oldular, biri kırmızı diğeri maviydi; ikisinin de etek uçlarındaki işlemlerin arasında küçük ayna parçacıkları vardı, hem güneşte hem elektrik ışığında ben hareket ettikçe parıl parıl parlarlardı.

Annem babamla ilişkilerim hep iyi oldu, ergenlik sorunları yaşamadım pek. Ara sıra kaçınılmaz sürtüşmelerimiz olurdu annemle, ama kavgalarımız kısa sürerdi. O sürtüşmeler sırasında babama annemi şikâyet ettiğimde o hemen annemi korur, "Ben karımdan memnunum!" deyip lafı ağzıma tıkkardı. Babamla sürtüşmem sayılıdır, ama nadiren tersini yapıp anneme babamı şikâyet ettiğimde Viktorya hiç utanmadan benim tarafımı tutardı. Genç kızlığımda annemle çok yakın olmamıza rağmen bir derdim olduğunda ona açmazdım bunu. Çok duygu-

saldı, üzülyorum diye benden bin beter üzülr, bana sorun çıkaran insanları hiç affetmezdi. Sorunlarımı babamla paylaştırdım, o işe hissiyat katmaz, mantıklı çözümler önerirdi bana.

Okulu seviyordum ancak annemin eğitimimi özel derslerle destekleme merakı ve gayreti beni bezdiriyordu. Örneğin bütün ortaokul ve lise hayatım boyunca İngilizcenin yanı sıra Fransızcamı da geliştirmek için yaz kış haftada bir kez eve Fransızca hocası getirtirdi. Ben bu Fransızca derslerine tepki gösterirdim ama lafımı dinletemezdim. Ancak arada bir hocaları değiştirtmeyi başarabilsem de özel derslerden yakamı kurtaramadım.

Ellili altmışlı yıllarda Fransız tiyatro grupları gelir, çoğunlukla Saray Sineması'nda sahne alırlardı. Viktorya çeke çekiştire beni onlara da götürürdü. Eskinin ünlü tiyatro sanatçısı, o dönemde artık oldukça yaşlanmış olan Marie Bell grubuyla gelip bir hafta üst üste Fransız trajedileri oynamıştı. Öyle bir etkinlik olduğunda annem gösterilerden bir veya iki tanesini seçmekle yetinmez, oynanacak bütün oyunlara bilet alırdı. Tabii ki Fransızcamın ilerlemesi ve Marie Bell gibi bir tiyatro sanatçısını seyretme tecrübem olması için her oyuna beni de götürdü. Bir hafta boyunca her akşam yarım yamalak Fransızcamla Corneille ve Racine trajedilerini seyretmek hayatımda çektiğim önemli cefalardan biri olarak kaldı aklımda. Annem de son oyunda ölümüne sıkılmış olacak ki finalde can çekişen ama bir türlü ruhunu teslim etmeyip oyunu uzatan aktöre içerleyip "Gebeeer! Gebeeer!" diye söylenmeye başladı. Perde kapandığında bir daha Racine veya Corneille seyretmemeye yeminli biri olarak salonu terk etmiştim.

Eğitim hayatım için zora koşulurdum ama sosyal hayatımda baskı uygulanmaz, sebebi etraflıca açıklanmadan "Hayır, olmaz, yapamazsın," denmezdi. Tabii ki hayatımda belirli bir disiplin vardı ama "Ayıptır yapılmaz," gibi yasaklamalar, cinsiyetimden kaynaklanan kısıtlamalar gündeme gelmezdi. Annem babam bana kısa yoldan kendi doğrularını zorla kabul ettirmeye çalışmazlar, durumu uzun uzun izah ederek, tartışarak, yol göstererek doğruları kendi kendime bulmama yardım-

cı olurlardı. Olayları, okuduklarımı, duyduklarımı sorgulama-
mı teşvik ettiler, bu şekilde özgürce düşünebilme yeteneğine
sahip olmamı sağladılar. Her ortamda korkusuzca konuşma,
fikirlerimi özgürce savunma, özgüvenli olmayı öğretiler ba-
na. Zorlukların üstesinden gelebileceğime hem kendileri ina-
nırlar, hem beni inandırırıldı. Genç kızlığımda karşı cins-
le olan ilişkilerimde de bana olan sonsuz güvenlerinden dola-
yı sorun yaşamadım. O zamanlar bilmezdim ama annem nadi-
ren bu konuda bir şüpheye düşüp babamla dertleşmeye kalk-
tığında babam ona “Karışma sen, o ne yapacağını çok iyi bi-
lir,” dermiş meğer.

Annem bazen sınırlarını bilmezdi, kavgalarımızın çoğu da
ondan çıkardı. Bir ara günlük tutuyordum, sonradan günlüğü-
mü okuduğunu fark ettim örneğin. Üstelik bunu gizlemedi de,
yazdıklarım hakkında fikir beyan edip beni çileden çıkardı! Se-
simiz çok benzerdi. Erkek arkadaşlarım telefonla beni aradık-
larında aklına eserse benmişim gibi konuşup çok eğlenir, beni
çıldırırdı! Zavallı erkek arkadaşlarım ise durumu fark ettikle-
rinde yüreklerine iner, yerin dibine geçerlerdi!

Evimiz arkadaşlarıma her zaman açıktı ama ikram durumu-
muz zayıftı. Bizim evde lezzetli anne kurabiyeleri, nefis ev kek-
leri bulunmazdı. İkramlar yakınımızdaki vasat pastaneden alı-
nırdı ama arkadaşlarım hep güler yüzle karşılanırdı. Bizimki-
ler etrafımdaki arkadaş anne babalarının arasında yaşça belki
de en büyükleriydi ama eski arkadaşlarım bugüne kadar onlar-
la yaptıkları sıcak sohbetleri hatırlarlar ve annemle babamı sev-
giyle anarlar.

Hayatımızda bir sarsıntı

On beş yaşındayken babam iflas etti. Birkaç günden beri ev-
de gergin bir hava vardı, bir davanın sonucu bekleniyordu. So-
nuç babam için olumsuz olursa elindekini avucundakini kay-
bedecekti. Hatırlayamadığım bir sebepten dolayı dava Adana’da
görülüyor, haber oradan bekleniyordu. Şehirlerarası konuşma
zor gerçekleşirdi o yıllarda. Telefon geciktikçe gecikti. Sonun-

da bağlandı. O sırada ellili yaşlarının başında olan babam davayı, dolayısıyla bütün mal varlığını kaybetmişti.

Ben henüz ailemin o dönemdeki davranışını değerlendirecek olgunlukta değildim. Zaten tam olarak başımıza ne geleceğini de bilmiyordum, herhalde üzülmemem için anlatılmamıştı. Telefon gelince “Kaybetmişiz,” dedi babam, o kadar. Annemin kılı bile kıpırdamadı. Bağış, çağış, üzüntü sahneleri yaşanmadı. Durum öyle olunca ben olayın vahametini kavrayamamıştım. “Hadi geç kalıyoruz,” dediler ikisi birbirlerine, paltolarını giydiler ve gezmeye gittiler. Evdeki yardımcımız onlar çıkınca gidip dedeme “Bunlar amma da duygusuz ha, başlarına neler geldi kalkıp gezmeye gittiler,” demiş, sonradan yıllarca anlatıp gülerlerdi. Ben her akşamki gibi ödevlerimi yaptım, dedem biraz radyo dinledi sonra odasına çekildi.

İleriki günlerde birileri gelip evdeki eşyaların listesini yaptılar, dolapları açıp içlerinde neler olduğunu bir bir yazdılar. Hacı memurlarıymış meğer. Daha dava sonuçlanmadan annem hayattaki en kıymetli malı olan kuyruklu Blüthner piyanosunu önlem olarak babaanneme taşıtmıştı. Ondan öteye ne gitse pek umurunda olmazdı. Neticede evdeki hiçbir şeye el konmadan sorunlar çözümlendi.

Sonradan öğrendiğime göre o gece geç vakit eve döndüklerinde annem babama durumu hiç dert etmemesini, nasıl olsa bu sorunun üstesinden geleceklerini, kendisinin de hemen piyano dersleri vermeye başlayıp ailenin geçimine katkı sağlayacağını söylemiş. Düşüncelerini, hislerini yazıya dökmeyi seven babam o gece annem uyuduktan sonra ona bir mektup yazmış. Önerisinden dolayı ne kadar duygulandığını, cesaretini ne kadar takdir ettiğini anlatmış uzun uzun. “Lütfen güven bana,” diye devam etmiş, “Bu çok kısa sürecek bir dönem, yakında durumumu toparlar eski hayatımıza geri döneriz. Bu ailenin sorumluluğu bana ait, kesinlikle ders vermene gerek yok. Sen eskisi gibi keyfince müzik çalışmalarına devam edersin.” Her ne kadar babam böyle dese de annem kocasına destek çıkmayı koymuş bir kez kafasına. Hemen ertesi gün etrafa piyano öğrencisi aradığı haberini yaymaya başlamış.

Haberi alır almaz iki okul arkadaşı babama yardım elini uzattılar. Bunlardan bir tanesi Robert Kolej'den dostu, artık o yıllarda Türkiye'nin en önemli şirket gruplarından birinin patronu olan Nejat Eczacıbaşı'ydı. Nejat Bey başına geleni duyunca arayıp kendi şirketlerinden birinde oldukça önemli bir iş teklif etti babama. Onun gibi iyi dil bilen, hukuk bilgisi olan birisinin şirketi için kıymetli bir eleman olacağını söyledi. Söz konusu görev için teklif edilen ücret o yıllar için oldukça yüksek, bize rahat hayat yaşatacak bir meblağdı. Babam hiç düşünmeden reddetti arkadaşının teklifini. Ara kendini iyi tanırdı, bir şirkette her gün dokuz-altı çalışmak onun karakterine uygun değildi hiç. Hele ki ellili yaşlarına kadar serbest çalışmışken tam zamanlı bir görev ona çok zor gelecekti. Ayrıca, her şeyi yeniden kazanabileceği konusunda kendine sonsuz güveni vardı.

Diğer teklif babamın hukuktan yakın dostu Zühtü Tarhan'dan geldi. Zühtü hukuğu bitirdikten sonra İsviçre'ye gidip eğitimine orada devam etmiş, hukuk doktorası almış, dönüşünde Edremit eşrafından bir ailenin kızı olan Hayriye Hanım'la evlenmişti. Annemle Hayriye birbirlerini pek severler, iyi anlaşırlardı. Gözlerinin içi pırıl pırıl, neşeli, akıllı bir kadındı Hayriye Tarhan.

Zühtü Tarhan 27 Mayıs Devrimi'nden hemen sonra kurulan hükümete Basın Yayın ve Turizm Bakanı olarak atandı. "Keşke bütün politikacılar böyle olsa," dedirtecek türde bir adamdı kendisi ama hırslı değildi, politik hayatta kalmak istemedi. Birkaç ay sonra ayrıldı görevinden. Karaköy'de, babamın ofisine yakın bir yerde noterlik yapmaya başlamıştı o sıralarda. Babama teklifi, yeminli tercümanlık işiydi. Bu, Ara'nın kendi ofisinden yapabileceği, az vaktini alacak bir uğraştı ve ticaret işini toparlayana kadar en azından ailenin günlük masraflarını çıkarırdı. Gerçekten de o iş rast gitti. Babam gelen İngilizce ve Fransızca mektupları beş dakika içinde tercüme eder bitirirdi. Bir yıl içinde işlerini yoluna sokmuştu ama tercümanlığa devam etti. Noterliğe çetrefilli bir tercüme geldiğinde yıllarca hep babamdan yardım istediler.

Annemin piyano öğretmenliği kariyeri ilk günden başarılı oldu. Bizimkilerin muhitleri genişti, kısa zamanda birçok öğrencisi oldu. Viktorya şen ve eğlenceli olduğu için gelen çocuklar sevdiler kendisini. Nejat ve Beyhan Eczacıbaşı'nın iki oğlu ilk öğrencilerindendi. Büyük oğul kısa süre kaldı ama küçük oğul Faruk yıllarca annemle piyano çalıştı. Hayriye ile Zühtü'nün kızı Emine annemden yıllarca ders aldı. Bulunmaz bir dost olan Hayriye yazları haftada bir gün Suadiye'deki yazlık evini anneme açtı, civarda oturan diğer bütün öğrenciler oraya derse gelirlerdi. Atatürk'ün manevi kızı Ülkü'yle ahbablığı vardı Viktorya'nın, onun iki oğlu da annemin öğrencisiydi. Bazı konsolos çocukları vardı öğrencilerinin arasında, örneğin zamanın Fransız başkonsolosunun oğulları. Ada muhitinden birçok Yahudi öğrencisi oldu. Kısa sürede İstanbul'un birçok kalburüstü ailesinin piyano öğretmeni olmuştu annem. Bu kalabalık kozmopolit öğrenci grubunun içinde sayıca en az olanlar Ermeni öğrencilerdi nedense.

Babamın iflas ettiği yıl mecburen adada ev değiştirdik, makbul olmayan bir mahallede ufak bir daireye taşındık. İki yıl oturacağımız o daireye geçmek hiçbirimizi fazla üzmedi. Hepimiz iyimserdik, bunun geçici bir dönem olacağına inanmıştık. Zaten bizimkiler hiç evde oturmaz, devamlı sokaklarda, gezmelerde olurlardı. Benim ise ev umurumda bile değildi çünkü o yaz hayatımda değişiklikler oldu. Kulüp dışından yeni bir arkadaş grubu edinmiş ve on beş yaşımın bütün heyecanı ile ilk gönül ilişkilerimi yaşamaya başlamıştım.

O zamanlar her yaz hem annem hem ben birkaç yeni elbise edinirdik. Bunlardan bir iki tanesi yılın modasını takip eden bir terziye diktirilirdi, diğerleri de gündelikçiye. Henüz hazır giyim endüstrisi gelişmemişti. Gerçi adaya gidebilmiştik, evimizde hâlâ yardımcımız vardı, ama giyim kuşama bütçe ayırmayacağımız bir dönemden geçiyorduk. Büyük bir sorun değildi ama o da kendiliğinden çözüldü. Viktorya'nın ziyaretine gelen bir arkadaşı o yaz beyaz ketenin son moda olduğunu anlatırken annem birden "Aaaaa, beyaz top, beyaz top," diye bir cıglık atıverdi. Hepimiz ne beyaz topu diye düşünerek hayretle

Adadaki ufak dairenin girişinde, masa örtüsü kumaşından dikilen beyaz elbisemle. Büyükada, 1960.

ona baktık. Meğer ben daha küçücükken anneannem o sırada dükkânını kapatıp elinde kalan son malları uygun fiyata satan bir dostundan bir top iyi cins beyaz Fransız keteni almış “İle-ride Sosi’nin çeyizine lazım olur, masa örtüsü yaptırırız,” diyerek. Annemin çeyiz, masa örtüsü filan gibi şeyler pek umurunda olmadığı için o top yıllardır rulo halinde bir yerlerde unutulmuş duruyormuş. Neticede gündelikçimiz çağrıldı, hem an-neme hem bana değişik modellerde beyaz keten elbiseler dikildi ve biz o yazı son moda giysilerle geçirdik! Nasıl olsa çok sevdiğimiz gündelikçi terzi Oryort Ankinemiz vardı, her yaz adaya dikişe gelip birkaç gün bizde kalan.

Oryort Ankinem eski görgülü bir ailenin fakir düşmüş evlenmemiş kızıydı, annem yaşlarındaydı. Belirli bir kültür seviyesi vardı, Viktorya’nın okuyup bitirmiş olduğu Fransızca kitapları ve dergileri evine götürür okur, bizde kaldığı akşamlar annem babamla politika, edebiyat konuşurdu. Bütün yıl evlere gündeliğe gider, biriktirdiği parayla da her yıl güzel bir seyahate çıkardı. Sadece Avrupa’ya değil, o zamanlar öyle pek sık gi-

dilmeyen Amerika'ya bile gitmişti. Beni çok severdi, çünkü küçük yaştan dizinin dibine oturur, yaptıklarını pür dikkat seyreder, ufak tefek işlemlerde ona yardım etmeye çalışırdım. Başka zamanlar iğneyi elimden kapıp "Dikiş dikeceğine git bir kitap oku," diyen annem *Oryort* Ankine'nin bizde olduğu günler daha fazla iş çıksın diye benim dikiş dikmeme itiraz etmez, hatta rezil bir çifte standart örneği sergileyerek kendisi bana "Hadi gel Sosi biraz yardım et *Oryort* Ankine'ye," derdi. Bazı zamanlar iyi dikiş diken babaannemle halam da gelirlerdi yardıma, cümbür cemaat çalışırdık, bir sürü elbise çıkardı ortaya. Viktorya yanımıza gelip "Bana da bir iş verin," dediğinde herkes gözünü kaçırır, "Yok sen keyfine bak gerek yok," gibi laflar gevelerdi, zira annemin eline ne dikiş verilse çarpık çurpuk yapacağı kesindi. İlkokuldayken bir kez el işi dersinde bana ödev olarak verilen bir dikiş örneğini her zamanki gibi "Sen kitabını oku ben yaparım," diyerek elimden alıp kendi yapmıştı da ertesi gün öğretmenden sıkı bir azar işitmiştim, "Bu ne biçim dikiş, çabuk sök şunu baştan yap," diye.

Babamın iflasından bir yıl sonra durumumuz düzelme-ye başlamıştı. Ondan sonra maddi sıkıntı çektiğimizi hatırlamıyorum. Her zaman özgün fikirler üreten babam cesaretli bir hamle yapmış ve kısa sürede başarılı olmuştu. O yıllarda Sovyetler Birliği gizemli, korkutucu, insanların lafını bile etmekten çekindiği bir ülkeydi. Komünistler ha geldi ha geliyor korkusu vardı insanların içinde. Babam Sovyetler Birliği'yle ticari bağlantı kurup iş yapmaya başladı! Buna başka cesaret eden olmadığı için de kısa zamanda belini doğrulttu. Hatırladığım bir ayrıntı var o günlerden: Babam iş bağlamak için Sovyet Konsolosluğu'na giderdi. Oradaki birkaç kişiyle, özellikle de ticaret ataşesiyle ahabap olmuştu. Ruslar iş konuşurken devamlı votka içerlirmiş. Babam pek içkiye meraklı değildi, az içerdi, ama orada içmezse Rusların keyfi kaçacak diye mecburen fondip üstüne fondip votka içermiş. Allah'tan ki bu pek sık olmazdı ama iş bitirdiği, imzalar atıldığı günler Ara eve yorgun, perişan, şiddetli bir baş ağrısıyla gelir, doğrudan gider yatardı.

Soğuk Savaş yıllarında Ruslarla ticaret yapmaya başlayan babam Kremlin Meydanı'nda, 1961.

Babam işlerini düzene koyduktan sonra bir baktı, annem piyano hocalığından o kadar keyif alıyor ki ders vermekten vazgeçmeye hiç niyeti yok. Neticede Viktorya kendi resitallerinden, konserlerinden vazgeçti ve yirmi beş yıla yakın bir süre mutlulukla piyano hocalığı yaptı. Başarılı öğrenci resitalleri düzenledi, sayısız öğrenci yetiştirdi, çoğu öğrencisiyle sıcak ilişkiler kurdu. Yaşlılığında “İnşallah ders verirken ölürüm,” derdi. 1983 yılındaki ölümünden birkaç ay evveline kadar ders verebildi. Ölüm döşeginde söylediği son sözler müzik notalarıydı. Artık kendinde değildi, sayıklar gibi basit bir piyano parçasının notalarını defalarca üst üste mırıldanıyordu. O zaman ders verdiğini zannediyor diye düşünmüştüm, ama belki de kendi çocukluğuna, ilk piyano dersleri aldığı günlere geri gitmişti diye düşünüyorum şimdi. Huzurlu bir şekilde, acı çekmeden, aklından müzik geçirerek öldü annem.

Gönül işleri

İlk kez âşık olduğumda üç yaşımı henüz doldurmamıştım. Öyle hafiften hoşlanmak filan şeklinde değildi hislerim, takıntı-

lı bir tutkuydu! Benden birkaç ay büyük olan bu çocuk adada, Yenyol'daki evimizin alt katında yaşayan İtalyan ailenin oğlu Nelson'du. Çocuğa öylesine hayrandım ki yemek yemedim mi annem "Nelson da bugün bundan yedi," deyince en sevmediğim yemeği bile yer, bir yere gitmek istemediğimde "Ama Nelson oraya geliyor," deyince koşa koşa giderdim. Akşamları zor uyuduğum için annem bana arada ninni söylerdi, çocuk ninnilerimize bile girmişti. "Nelson gözlerini kapattı ninni, ninni, Nelson güzel güzel uyudu ninni ninni," diye uydurduğu mısraları mırıldanırdı beni yatırdığında. Yaş günlerinde veya adada oynarken çekilmiş olan resimlerde hep Nelson'un yanındayım!

Adada çok sayıda mahalle arkadaşım vardı ama en çok Nelson'la ve yan komşumuz ben yaştaki Lilika'yla beraber oynardık. Nelson'un sapsarı saçlarını hâlâ hatırlasam da onunla ilgili olaylar pek aklımda kalmamış, çoğunu babamın yazdıklarından öğrendim.

Yine babamın yazdığına göre bir gün, Nelson, Lilika ve ben oynuyormuşuz. Anneannemin ablası Durig *morak* bizde misafirmiş. İki kardeş hem bizi uzaktan izliyor hem sohbet ediyorlarmış. Ben bir ara Nelson'un yanına gidip "Bana bir öpücük ver," demişim. Nelson ise bana sırtını dönüp gitmiş Lilika'yı öpmüş! Bunun üzerine ben yıldırım hızıyla yerde duran bir tahta parçasını alıp Nelson'un kafasına öyle bir indirmişim ki çocukcağızın alnından aşağı şakır şakır kanlar akmaya, kendisi de avaz avaz ağlamaya başlamış. Anneannem dehşet içinde çocuğu kapıp yakınımızdaki sağlık ocağına koştururken Durig *morak* hızla gelmiş, elimden suç aletini çekip almış, Lilika'nın önüne atmış ve "Sen yaptın!" diye bağırarak suçu ona yüklemeye çalışmış. Başarılı da olmuş. Yaygarayı duyup gelen komşular karşılarındaki hanımefendi görünüşlü yaşlı kadına mı inansınlar yoksa üç yaşındaki "Ben yapmadım!" diye yırtınan Lilika'ya mı! Anneannemle kafasına dikiş atılmış olan Nelson eve döndüğünde gerçek ortaya çıkmış. Babam, "Verdiğimiz cezanın aklını başına getirdiğini umuyoruz," diye bitirmiş yazısının o bölümünü ama cezanın ne olduğunu açıklamamış.

Çocukluğumdaki bu olay iyi bir tecrübe olmuş ki sonradan benimle ilgilenmeyen erkekleri şiddet kullanarak, kan döke- rek yola getirmeye çalışmadım. Ergenlik çağımdan itibaren hep düzgün, iyi çocuklara meylim oldu. Ne kadar çekici olursalar olsunlar belâlı tipleri itici bulur, bana iyi davranmayanlardan hoşlanmazdım. Onun için de gönül işlerim genelde rast gitti, arada ufak tefek kalp kırgınlıkları yaşadı isem de derin aşk acı- ları çekmedim.

On beş yaşımdan itibaren erkek arkadaşlarım oldu. Annem ve babam benim yaşımdaki kızların karşı cinse ilgi duymaları- nın, belirli sınırlar içinde arkadaşlık etmelerinin doğal ve sağ-lıklı olduğunu düşünürlerdi. Tabii ki o zamanlar kızlarına bin- bir yasak koyan, özgürlüklerini kısıtlayanlar da vardı etrafımız- da. Onların çoğu kızlarının iyi eğitim almalarından ziyade bir an evvel uygun bir evlilik yapmalarını isterdi. Benimki gibi ai- lelerin sayısı daha azdı ve biz onların kızları olarak ayrıcalıklı bir gençlik yaşadık.

Tutucu veya ilerici, 20. yüzyılın ortalarında bütün Ermeni ai- lelerinin fikir birliği içinde olduğu bir konu vardı: Eğer gönül bağı söz konusu olacak ise çocuklarının bir Ermeni'yle olma- sını isterlerdi. Benim ailem için de bu geçerliydi. En iyi arkadaş- larımın Türkler olmasını doğal karşılardı ama iş gönül mese- lelerine gelince sınırlar belliydi. Tabii ki bu kolay bir hayat tar- zı değildi, ama kimliğimizi koruma gereğini küçük yaşta öğren- miş olduğumuz için çoğumuz bu kurallara uyar, anne babalar da değişik şekillerde çocuklarına bu konuda yardımcı olmaya çalışırlardı. Örneğin artık uygun bir arkadaş grubu edinmemi- zin vakti geldi diye düşünen annem ve birkaç arkadaşı el ele ve- rip bir plan yapmışlar, on dört-on altı yaş grubundaki kendi ve tanıdıkları ailelerin çocuklarını bir araya getirecekleri bir parti düşünmüşler. Böylece tanıdık, kafaca birbirine uygun aileler- den çocuklar birbirini tanıyacak ve dostluk kuracaklardı. Davet işlerinde becerikli annelerden birisi kendi evini açmaya gönül- lü olup parti hazırlıklarını yaptı. Planladıkları bir tür Nasrettin Hoca'nın göle maya çalma hikâyesiydi. Tutmasına pek imkân yok gibiydi ama denemeye değerdi, kaybedecekleri bir şey yok-

tu neticede. Gel gör ki o maya tuttu! Partide gerçekten eğlendik ve birbirimizle kaynaştık. Bunu sırayla değişik evlerde değişik partiler takip etti. Bir süre sonra uyum sağlayamayanlar elendi, müdavimler kendi arkadaşlarını getirdiler onların yerine beraberlerinde. Sonunda birbirleriyle iyi anlaşılan, iyi geçinen, çok eğlenen, birkaçının arasında flörtler gelişen bir grubumuz oldu ve arkadaşlıklarımız uzunca bir süre devam etti. Bugüne kadar süregelen sağlam dostluklar başladı o günlerde.

Altmışlı yıllarda gençlerin sosyalleşmesi Cumartesi öğleden sonraları yapılan partilerde olurdu. Ben o yıllarda başka grupların partilerine veya etkinliklerine de katılırdım. Davet edildiğim ev ve daveti yapan kişileri annem araştırır, uygun bulursa gitmeme izin verirdi. Kolejdeki etkinliklere gelince, o konuda yasaklama yoktu. Okuldaki bütün faaliyetlere katılmama izin verilirdi ve kardeş okul dediğimiz erkek kısmıyla yapılan partiler, konserler eğlenceli olurdu. Örneğin sonradan ünlü olan Cem Karaca bizimle aynı dönemde öğrenciydi, partilere gitarıyla gelir, şarkılar söylerdi. Erol Büyükburç gibi zamanın en ünlü popçularının okulumuzda konserleri olurdu. Bu etkinliklerden bazıları geç saatlerde de olabildiği için gidiş gelişim kontrol edilir, güvenli bir şekilde eve varacağım anlaşıncaya sorun kalmazdı. Sınıf arkadaşım Gülveren'in bizden epey büyük, otomobili olan bir ağabeyi vardı, bizimkiler ona güvenirlerdi. Eğlencelerimden çoğunu ona borçluyum, çünkü o otomobiliyle kardeşini etkinliklere getirir götürürken beni de taşırdı. O yıllarda etrafımdaki birçok kızdan çok daha serbest bir hayat yaşadığımın bilincindeydim. Ben de isyankâr davranıp daha fazlasını istemedim. Böylece evimizde kuşaklar arası çatışmalar yaşanmadı.

Bizimkilerin dikkat ettikleri önemli konulardan biri de erkek arkadaşım olacak gencin yaşıydı. Benden büyük olanların cinsel açıdan daha talepkâr olabileceğini düşündükleri için tasvip etmezlerdi. Ayrıca, yaşça büyük biriyle olursam erken evlenmeye kalkışırım diye de çekinirlerdi. Eğitimimi yarım bırakıp hayatımı bir koca üzerinden tanımlamamı istemedikleri için daha zararsız addettikleri yaşıtımla oğlanlarla arkadaşlık etmeye teşvik ederlerdi beni.

Annemle babam her konuyu uzun uzun anlatarak, açıklayarak doğru yolu bulmama nasıl yardım etti iseler karşı cinsle ilişkilerimi de aynı titizlikle takip ettiler. Örneğin annemin verdiği öğütler arasında devamlı sözünü ettiği bir 'reçelin kıvamı' benzetmesi vardı. "Bak kızım," derdi, "Sen modern bir genç kızsın, tabii ki erkek arkadaşın olacak. *Dodonya*² olmanı istemeyiz. Ama çok serbest, çok hafif olursan da adın çıkar. Bu iş reçelin kıvamına benzer, zordur tutturmak. Biliyorsun, reçel katı olursa da kötüdür sulu olursa da. Tam ayarını tutturmak gerekir iyi olması için. İşte genç kızların da aynı şekilde..." diye nasihat sürecini uzattıkça uzatırdı. Bu reçel benzetmesi iki günde bir karşıma çıkar, ben aklımdan "Hadiii, yine reçel!" diye geçirir, çok sıkılırdım. Ancak büyüyünce fark ettim bunun ne kadar akıllıca bir benzetme olduğunu.

Reçelin kıvamı anlatıldığı dönemlerde artık erkek arkadaşlarım vardı ama benim için okulum ve derslerim hep ön plandaydı. Önemli bir sınava hazırlanmam gerektiğinde en eğlenceli partiye bile gitmezdim. Onun yanı sıra flört heyecanları, danslar ve yaşadığımız heyecanları keyifli sohbetlerde kız arkadaşlarla paylaşmanın keyfi vardı. Annem benimle son derece arkadaşça iletişim kurar, her adımımı yakından takip ederdi. Tabii ki arada küçük bir yalan söylemem kaçınılmaz olurdu ama bu nadiren gerekirdi ailemle olan ilişkimde.

On yedi yaşına kadar kısa süreli, pek fazla iz bırakmayan ama devam ettiği sürece heyecan verici ve eğlenceli geçen birkaç arkadaşlıktan sonra iki yıl süren daha gerçek bir ilk gençlik ilişkim oldu. Kendisi tanıdık bir ailenin Kolej'de okuyan benle yaşıt oğluydu. O iki yıldan geriye hoş hâtıralar kaldı. Gerçi abuk sabuk konularda didişirdik ama birbirimizi ciddi bir şekilde kırdığımızı hatırlamıyorum. Ben hep o ilişkinin hayatıma olumlu katkısı olduğuna inanırım. Ergenlikten yeni çıkmış, kendinden pek de emin olmayan bir kız olarak düzgün bir

2 Ermenice sözlüklerde bulunmayan bu kelimenin kökeni hangi dile dayanıyor bilmiyorum ama büyüklerimiz ve bizler bu kelimeyi aşırı geleneksel, modern hayata ayak uyduramayan, tapon anlamında kullanırdık. Şimdilerde artık kullanıldığını duymuyorum.

genç adamın beni sevip kolladığını, bana değer verdiğini bilmek özgüven sahibi olmama katkıda bulundu. O iki yılda biz beraber bir olgunlaşma sürecinden geçtik, ilişki yaşamayı öğrendik. Sonradan ayrılmamız üçüncü kişilerden dolayı olmadığı için hayat boyu da dost kalabildik.

Ondan sonraki erkek arkadaşım ile olan ilişkim ise baş döndürücü bir şekilde başlayıp tam bir rezillikle bitti! Boylu poslu, yakışıklı bir gençti. O zamana kadar beraber olduğum gençlerden büyüktü, onlar hep lise öğrencisiyken bu genç o yıl Robert Kolej Yüksek Okulu Mühendislik Bölümü'nü bitirmek üzereydi. Çocukluk arkadaşım ve komşum Mine'nin kuzeni olduğu için az da olsa tanıdığım biri idi. Uzatmalı bir sevgilisi olduğunu duymuştum ama Mine'den öğrendiğime göre yakın zamanda ondan ayrılmıştı ve şimdi benim etrafımda dolanıyor, hoş sözler söylüyor, ısrarla beni bir yerlere davet ediyordu.

Ben şıpsevdi değildim, hiçbir zaman da olmadım, ama o genç adamın yakın ilgisi çok hoşuma gidiyordu. Beğenilmenin yanı sıra üniversitenin mezuniyet sınıfından biriyle çıkmak biz lise kızları için bir prestij meselesiydi. Mezun olacak öğrencilerin sayısız etkinlikleri olurdu: partiler, konserler, oyunlar, balolar vesaire. Bir de, kolejlilerin kısaca 'yetmiş yedi' dediği, mezuniyetten yetmiş yedi gün öncesinden başlayan türlü çeşitli, bazıları birbirini ıslatma, üste başa çamur atma gibi saçma sapan ama bizler için bir o kadar da eğlenceli olan oyunlar planlanırdı. Mezun olacak sınıftan bir erkek arkadaşım olması aylarca bütün o etkinliklerde bulunmam, bütün eğlencelere katılmam demekti. Bundan daha sevindirici bir durum hayal bile edemezdim. Resmen ayaklarım yerden kesilmişti!

Gerçekten de birkaç ay süreyle her eğlenceye götürdü beni o genç adam, her etkinliğe katıldık. Zaman zaman Mine bana eski kız arkadaşının çok üzgün olduğunu, çok acı çektiğini anlatıyordu ama yapabileceğim bir şey yoktu. Zaten kızı yolda görsem zor tanırdım. Neticede biz eğlencelerimize devam ettik.

Senenin son etkinliği en önemli olanıydı, 'yetmiş yedi' balosu! Bu, okul dışında, genelde lüks bir otelin balo salonunda yapılırdı. Benim giyeceğim uzun mavi güzel bir elbisem vardı!

Zaten üst baş düşüncecek fazla zamanım yoktu, yıl sonu sınavları yaklaştığı için derslerime yoğunlaşmıştım. O, mezuniyet tezini bitirmişti, bir ücret karşılığı tezinin daktilosunu yapacak birisini arıyordu. Ben o yıl seçmeli ders olarak daktilo almıştım, çok da hızlı yazardım. Kendisine mezuniyet hediyesi olarak tezin yazmayı teklif ettim. O kadar gezdirilmelere bir karşılık vermek istemiştım. Epey işti ama derslerimin arasına sıkıştırdım, yazdım bitirdim ve balodan on gün kadar evvel kendisine teslim ettim. Araya yine birkaç yoğun ders çalışma günü girdi. Balo günü yaklaşıyordu ama beni devamlı arayan genç adamın sesi sedası çıkmaz olmuştu. Bu durum uzayınca alt kata Mine'ye indim onun bildiği bir şey var mıdır diye. Baktım yüzünde garip bir ifade, kem küm ediyor. Sonunda baklayı ağzından çıkardı. Erkek arkadaşım meğer benden tezini teslim almaz eski sevgilisine dönmüş! "Çok mutsuzdu kız, o da dayanamadı," diye anlatıyordu Mine. Ben baloya gideceğim günleri sayarken o meğer benimle yüzleşmeyi bile düşünmeden benden ayrılmış!

Eve döndüm, odama kapanıp ağlamaya başladım. İp gibi gözyaşı döküyordum. Annem durumu öğrenince pür telaş "Ah kızım, çok mu âşıksın o çocuğa?" diye sormaz mı? "Ne aşkı anne, ne aşkı! Hırısından ağlıyorum!" dedim anneme. "Bana nasıl o tezi yazdırdı da sonra gitti. Ben nasıl bu kadar enayi durumuna düştüm? Nasıl böyle bir aptallık yapabildim diye ağlıyorum! Nasıl ayrılmak için yüzleşecek cesareti bile olmayan biriyle çıktım diye ağlıyorum." Annem yanıma oturmuş beni dinliyor, teselliye çalışıyordu. "Aslında en çok da 'yetmiş yedi' balosuna gidemeyeceğim için üzülüyorum," deyip ağlamaya devam ettim.

O zamana kadar oraya buraya gidemiyorum, onu bunu yapamıyorum diye hiç ağlamamış, bizimkilerin canını sıkmamıştım. Bu bir ilkti, belki de ondan dolayı üzüntümü içten bir şekilde paylaştılar. Bir ara durumu öğrenen dedemin salondan sesini duydum. "Neee, başkasını mı götürüyormuş?" diye kükrüyordu. "Ahhh ulan ah ben eski Agop olacaktım ki gidip o herifin ağzını burnunu kırayım! Birini bulup dövdürtelim ulan bu

piçi!” diye sesini yükselttikçe yükseltti. Benim ip gibi akan göz-yaşlarım dinmeyi bilmedi, annem ben üzülüyorum diye benden beter üzüldü, dedemin ise kızgınlıktan nerede ise bir tarafına inecekti. O zamana kadar sesi çıkmayan babam yüzünde kararlı bir ifadeyle odama geldi ve “Kızım üzülme,” dedi, “Sen o baloya gideceksin, söz veriyorum. Ben bu işi halledeceğim.”

Hepimiz apışmış bir şekilde babamın yüzüne baktık. Babam söz verdi mi tutardı da bunu nasıl başaracaktı? “Düşündüm de, birkaç yıl evvel Suriyeli bir ahabım bana mektup yazmıştı. Buraya Kolej’e okumaya gelen yeğeniyle ilgilenmemi rica etmişti,” dedi. “Senede bir iki konuşup fikir veriyordum çocuğa. Galiba dört yıl oldu, o da mezun oluyordur bu yıl. Telefonda aklı başında birine benziyordu. Zaten epeydir ilgilenmedim ayıp da oldu. Dur ben yarın ona bir telefon edeyim, ağzını arayayım.” Babamın bu söylediği sözler bana o kadar uçuk geldi ki “Vazgeç baba, olacak şey mi bu,” dedim. “Bulsan bile adamın kız arkadaşı olabilir, nişanlısı olabilir. Veya kendisi belki kamburdur, cücedir.” Bunları dedim ama baktım bu arada annem de heyecanlanmıştı. “Yemeğe davet et Ara,” dedi, “Mezuniyetini kutlama yemeği gibi olsun.” Sanki her şey olmuş bitmiş gibi yüzü gülüyordu. Dedem “Yaşa be Ara, göreyim seni,” dedi, “Ayarla şu işi de Hoşhoş gitsin şu balosuna.” Bu arada ben de ağlamayı kesmiştim. Hepimiz gittik yattık.

Ertesi gün babam iyi havadislerle geldi. Aramış genç adamı. Babam doğru hatırlamış, gerçekten de mezun oluyormuş. Yakında ülkesine dönecekmiş. “Şimdiye kadar hep telefonda görüştük, gitmeden bari yüz yüze görüşelim tanışalım,” demiş babam. Genç adam pek mutlu olmuş, babamın ertesi akşam için yaptığı yemek davetini de memnuniyetle kabul etmiş!

Yemek hazırlıkları yapıldı. Ben görücüye hiç çıkmadım ama herhalde görücüye çıkmak böyle bir şeydir diye düşünmüştüm o akşam. Kapı çaldı, gittim açtım. İlk gördüğüm kocaman bir buket gül. Güllerin arkasından bakan bir çift masmavi göz. Boy pos hiç fena değil. Yaşı belki diğer mezun olacak gençlerden biraz daha büyük, yirmi altı, yirmi yedi gibi. Kızıl sarı saçları hafif önden dökülmeye başlamış. Kesinlikle beni baloya götürme-

yi teklif ederse bayıla bayıla gideceğim biri. "Haydi hayırlısı," dedim içimden ve yemeğe oturduk. Yemekte hoşça vakit geçirdik. Gidince babam "Birkaç güne kadar seni davet eder bak görürsün," dedi bana. "Ne biliyorsun belki de etmez," deyince de "Ben gözünden anlarım kızım, bak görürsün," dedi.

Birkaç gün sürmedi bile, ertesi gün geldi telefon. İlk önce akşamki yemek için teşekkür etti. Sonra konuya girdi. Özür dileyerek söze başladı. Tereddütle konuşuyordu. "Çekinerek ediyorum bu telefonu, şimdi bana fırsatçı diyeceksiniz diye korkuyorum, çünkü henüz dün tanıştık ama..." diye devam ederek beni baloya davet etti.

Biz o genç adamla sadece baloya değil, başka etkinliklere de gittik. Benimle daha fazla vakit geçirmek için Şam'a dönüş tarihini erteledi. Ailecek Amerika'ya yerleşeceklerdi, onun mezu-niyetini beklemişlerdi harekete geçmek için. Ailenin büyük oğ-luydu. Görgülü, kibar ve zekiydi. Gitmeden bir gün evvel bana evlenme teklif etti. Yüksek tahsil yapmayı planladığımı biliyor-du, arzu edersem evlendikten sonra Amerika'da eğitimime de-vam edebileceğimi söyledi. Daha ileri yaşta bir mantık evliliği yapmaya niyet etsem hiç düşünmeden kabul ederdim bu tekli-fi ama henüz on dokuz yaşındaydım. Önümde koskoca bir ha-yat vardı. Üniversite yıllarımın keyfini özgürce çıkarmak, deği-şik deneyimler yaşamak istiyordum. Sonrasında belki de şan-sım yaver gider, tutkuyla seveceğim bir hayat arkadaşı çıkabi-lirdi karşıma. Bu adam o değildi, âşık değildim. Kendisi bana âşık mıydı ondan da emin değilim. Neticede, Amerika'ya yer-leşmek isteyen bir Ermeni genci için uygun bir gelin namzediy-dim: eğitimliydim, çalışkandım, iyi İngilizce biliyordum. Son-radan Amerika'ya yerleşecek olan bir başkasından daha bu tür hiç beklemediğim bir teklif geldi. O yıllarda yurtdışına göç et-meyi planlayan birçok Ermeni genci buradan bildik bir kızla evlenip gitmeyi tercih ediyordu. Hayatını Türkiye dışında kur-mak isteyen kızlar için de bu tür mantık evlilikleri biçilmiş kaf-tandı. Ama benim yurtdışına yerleşme hevesim yoktu. Üniver-siteyi burada okumak, ancak ondan sonra yüksek lisans yap-mak için Amerika'ya gitmekti benim planım. Daha sonra döner

miydim, orada mı kalırdım, o karar karşılaşacağım şartlara bağlı olur diye düşünüyordum.

Bu arada evlenme teklifini kabul edeceğim diye annem müt-hiş bir telaşa düşmüştü. Viktorya taktı mı takardı. "Doğulu ne de olsa, alaturkadır bakma belli etmiyor, foyası sonradan meydana çıkar," deyip duruyordu. "O şimdi sana Amerika'da okur-sun diyor ama gidince ne olur bilinmez. Ya hemen çocuk yap-maya kalkarsa?" diye hikâyeler yazıp başımın etini yiyordu de-vamlı. Babam ise hiç söze karışmıyor, sadece gülümsüyordu. Beni iyi tanırdı, bu teklifi kabul etmeyeceğimi biliyordu.

Üniversite ve aşk

1966 Haziran'ında Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nden me-zun oldum. Hemen sonrasında üniversite giriş sınavlarına ha-zırlanmaya başladım. O yıllarda henüz merkezi sistem İstan-bul ve Ankara gibi belir-li devlet üniversiteleri-yle sınırlıydı, Robert Ko-lej Yüksek Okulu, Tek-nik Üniversite, Orta Do-ğu Teknik Üniversitesi gi-bi kurumlar kendi sına-vını verirdi. Benim idea-lim Robert Kolej Yüksek Okulu'nda karşılaştırma-lı edebiyat okumaktı. Ba-bam hukuk okumamı ter-cih ediyordu, onun için İstanbul Üniversitesi'nin de imtihanına girecektim ama o konuya pek heves-li değildim, babam da hiç-bir şekilde baskı uygulama-mıyordu. On bir yaşım-dan beri fen, matematik

Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nden (şimdiki Robert Lisesi) mezuniyet. Ben solda ayaktayım, yanımda Nesrin, önümüzde Arpi.

ve başka bazı konuları İngilizce okumuş olduğum için bu dersleri Türkçe ders kitaplarından da çalışmam gerekiyordu İstanbul Üniversitesi sınavları için.

O yaz adadaki günlerim hüzünlü bir şekilde başladı. Hem okuldan hem adadan can dostum Arpi diplomasını alır almaz Los Angeles'a yerleşmiş olan bir genç adamla evlendi ve gitti. Kendisi mutluydu, eskiden beri hayatını Amerika'da kurmak isteyenlerdendi zaten. Onu temelli kaybetmek çok üzdü beni. İlk gençliğimizin hem güzelliklerini hem güçlüklerini omuz omuza yaşamıştık. En güvendiğim sırdaşımdı. Sonrasında ancak birkaç yılda bir görebildik birbirimizi, ama her görüştüğümüzde bıraktığımız yerden devam etti dostluğumuz. Şimdilerde artık iletişim kolay, bazen aynı eski günlerdeki gibi bir saate yakın telefonda sohbet edebiliyoruz.

İşin eğlence kısmına gelince, yine deniz keyifleri, diskoteklerde danslar ve benzeri etkinlikler aralıksız devam ediyordu. Erkek arkadaşım olmadığı zamanlar beni gezdiren, kardeşlik veya ağabeylik eden yakın dostlarım vardı hep. O zamanlar kızlar tek başına akşamları çıkmazlardı, ne kadar da modern olsak 'iyi aile kızları' olarak birtakım tabuları yıkmak aklımıza bile gelmezdi. Garo ve Misak az kahrımı çekmediler o yıllarda. Garo çok iyi dans ederdi, onunla yaptığım tangoları hiç unutmam. Sonradan karısı Alinka, daha da sonra kızı Arlin yakın arkadaşlarım oldular. İleriki yıllarda müzikli ortamlarda eski günleri yâd ederek Garo'yla pistte birkaç tur atmayı gelenek haline getirmiştik, ta ki son dansımız fiyaskoyla sonuçlanana kadar. Onların kırkıncı evlilik yıldönümüydü, kızları bir restoranda kutlama tertiplemişti. Benim dizlerim kötü durumdaydı ama dans edebilmek için ilaçlarımı yutup gittim partiye. Ama baktım ki o akşam Garo hiç orali olmuyor. İte kaka sürükledim piste, "Aaa bak ağrı kesicilerimi yuttum mecbursun benimle dans etmeye!" diyerek. Tamam ikimiz de yaşlanmıştık ama Garo o gece berbat dans ediyordu. Zar zor pistte iki tur attık döndük oturduk yerimize. Sonradan öğrendim ki o akşam gürültülü bir mekânda olacağımız için meğer kulaklığını takmamış, müziği duymuyormuş!

Bana ağabeylik eden, İstanbul Ermeni cemaatinin kültür hayatına büyük katkılarda bulunmuş olan arkadaşım Misak'la bir yemekte. 1965.

Diğer yakın arkadaşım Misak Kapalıçarşı'nın ünlü kuyumcularından Torosyan'ın oğluydu. Her ne kadar kuyum modeli çizmekte yetenekli ise de o işi yapmak istemiyordu. Güzel gitar çalar, partilerimizi şenlendirirdi ama asıl tiyatroya gönül vermişti. "Babaların oğullarına 'Tiyatro oyuncusu ol!' dedikleri bir dünyada yaşamak istiyorum!" derdi. Ermeni cemaatinin amatör tiyatro etkinliklerinin başını çekti yıllarca. Hem oynar hem yönetirdi. Benim sahne hevesim yoktu ama arkadaşımın hatırlarına o konuda payıma düşeni yapardım. Onun seçtiği birkaç oyunu İngilizceden Ermeniceye tercüme etmiştim ve başarıyla sahnelenmişlerdi. Misak gönlüne göre bir kadınla evlendi, Anta ona son derece kafadar bir eş oldu. İkisi profesyonel olarak da İstanbul sahnelerine çıktılar, filmlerde dizilerde oynadılar. Misak maalesef erken yaşta aramızdan ayrıldı, ama 20. yüzyıl İstanbul Ermeni cemaatinin kültürel hayatına vurduğu damga unutulmayacak kadar önemli.

1966 yazının çeşitli eğlencelerine Belçika'dan gelen bir genç adam da katıldı. Kendisi bir tanıdığımızın yeğenydi, kadın "Lütfen şu çocukla biraz ilgilen Sosi, Fransızcadan başka dil

bilmiyor, herkesle dostluk kuramıyor,” deyince Fransızcamı geliştirmeyi saplantı haline getirmiş olan annem de pek tasvip etti o arkadaşlığı. Sempatikti, yazın sonuna doğru keyifli zamanlar geçirdim kendisiyle.

Eylül’de artık üniversite sınavlarının sonuçları çıkmıştı. Mutluydum, listeme aldığım bütün bölümlere kabul edilmiştim. İlk tercihim olan Robert Kolej Yüksek Okulu edebiyat bölümüne kaydımı yaptırdım.

Eylül ayının son günlerindeydik, artık şehre taşınacaktık. O hafta sonu okuldan arkadaşım, üniversite sınavlarına beraber hazırlandığımız Nesrin adaya bizde hafta sonunu geçirmeye gelecekti. Belçikalı genç de birkaç güne kadar ülkesine geri dönüyordu. Misafirimi bırakıp da kendisiyle buluşamayacağımı söyleyince pek üzüldü, sonra hemen bir çözüm yolu buldu duruma. “Arkadaşını da getir, ben de komşumu getiririm. Biz yaşta bir çocuk, Fransızca bildiği için tanıştırdılar, ahabap olduk. Diskoteğe dördümüz gideriz,” dedi. Fena fikir değildi, kabul ettim.

O günkü planımız, sabahtan herkesin birbiriyle tanışmasıydı. Nesrin’in vapurdan çıkacağı saatte o iki genci iskeleye çağırdım. Amaç bize katılacak çocuğu yol yakinken görmektir. Temkinli olmakta fayda vardı, sonradan kötü bir sürprizle karşılaşmak istemezdim. İskeleye indiğimde baktım ikisi erkence gelmiş, kararlaştırdığımız yerde beni bekliyorlar. Belçikalı, getireceği gencin benim gibi eskiden beri adalı olduğunu söylemişti ama o güne kadar hiç görmediğim biriydi gelen. Ayrıca, hiç kötü sürpriz gibi de durmuyordu. “Nasıl da gözümde kaçmış, hay Allah, keşke Nesrin için değil de benim için getirilmiş olsaydı,” düşüncesi geçti içimden. Yanlarına gidince Belçikalı “Tanıştırayım, Daniel,” dedi. Gülümseyerek elini uzatıp “Arkadaşlarım bana Dano diye hitap eder,” dedi ileride kocam olacak genç adam.

Eve dönerken Nesrin’e “Senin için getirilen o çocuğu çok beğendim, ne şanslısın,” deyince dönüp bana “Eh, o zaman sen dans et onunla, ben de Belçikalıyla ederim, fark etmez, hem bence o daha yakışıklı,” dedi. Karar verilmiş, bir değiş tokuş planlaması yapılmıştı. Süslendik püslendik gittik diskote-

ge ama bir türlü kavalileri değişmeyi başaramadık. Belçikalı devamlı beni dansa kaldırdı, beni onun flörtü zanneden arkadaş ise bana hiç yanaşmadı. Nesrin'le devamlı birbirimize kaş göz edip değişik taktikler denedik ise de hiçbir netice vermedi, o kadar ki sonunda gülme krizlerine kapıldık. Diskotek gürültülüydü, sohbet ortamı da yaratılamadı. Ancak yolda gidip gelirken beğendiğim çocuğu biraz tanıma fırsatını buldum. Saint Joseph'den o yıl mezun olduğunu, Teknik Üniversite'de mimarlık eğitimi almayı planladığını öğrendim. Teknik Üniversite'nin sınavı Ekim ayında olduğu için henüz yapılmamıştı. Başka hangi üniversitelerin sınavına girdiğini sorunca hiçbirine girmediğini söyledi. Ağzım açık kalmıştı! "E kazanamazsan ne olacak peki, ya ortada kalırsan?" diye sordum. "İmkânı yok, muhakkak kazanırım!" demez mi? Hem etkilenmiş hem de biraz sinir olmuştum. Mimarlık hakkında birkaç soru sordum kendisine, hiçbir fikrimin olmadığı bir konuydu. Haretle hayranı olduğu bir iki mimardan bahsetti, belli ki severek okuyacaktı seçtiği bölümü. O gece herkes birbirine veda etti ve ayrıldık. Belçikalı ülkesine döndü, onu bir daha görmedim. Aklımın kaldığı genci ise ancak sekiz ay sonra tekrar görebilecektim. Ama Teknik Üniversite'yi kazananların listesi çıktığında kazanmış mı diye kontrol etmeyi ihmal etmedim. O yıllarda kazananların sadece numaraları değil isimleri de gazetede tek tek yazılırdı. Baktım, beğendiğim çocuk Teknik Üniversite-si Mimarlık Fakültesi'ne birincilikle girmişti!

Üniversiteye başlamak büyük heyecan, büyük mutluluktan benim için. Dünyanın en güzel kampüslerinden birinde sevdiğim konuları inceleyip öğrenerek geçecek dört yıl vardı önümde. İlk günler başdöndürücü bir şekilde geçti. Hocalarımızın çoğunluğu olağanüstüydü, derslerimiz ilginçti. En az onlar kadar keyif veren sıcak arkadaşlıklar, kantin sohbetleri vardı. O yıllarda Robert Kolej Yüksek'te iki kantin vardı, biri 'sosyete kantini' denilen İvan'ın yeri, diğeri de daha sol eğilimli öğrencilerin gittiği Kâzım. Ben politik degildim ama ilk günden itibaren Kâzım'ın müdavimi oldum, dört yıl boyunca da her ders gününün belirli bir süresini orada geçirdim. Bir de erkeklerin

giremediği bir 'kızlar odası' vardı kantinin üst katında. Orasını da arada kullanırdık arkadaşlarla. Özellikle gönül meselelerimizi konuşurken tercih ettiğimiz bir mekândı kızlar odası! O odada konuşacak söz hiç eksik olmazdı, zira yeni gelen kızlar olarak üniversitedeki çoğu erkek talebelerin ilgi odağı olmuştuk. Birkaç sınıf arkadaşımız ilk haftalarda erkek arkadaşlar edindiler, bunların bazıları hayat boyu sürececek ilişkilere dönüştü. Benim o ilk yıl iki kısa süreli erkek arkadaşım oldu. Bir tıbbiyede okuyordu öbürü bizim üniversitede. İkisi de iyi çocuklardı ama kimyamız tutmadı herhalde ki ilişkimiz yürümedi. İkisiyle de dostça ayrıldık. Tıbbiyedekini bir daha görmedim, bizim üniversitedekiyle iyi arkadaş olduk.

Robert Kolej'in Yüksek kısmına başladığımda hiç yabancılık çekmedim, zaten lisedeyken kardeş okul olarak partilere konserlere gelirdik Bebek kampüsüne. Kız Koleji'ndeki arkadaşlarımdan benimle beraber üniversiteye başlayanlar da vardı. İleride meslek hayatımda en büyük destekleyicim olacak Cevza, özellikle yetişkinlik yıllarımda bana kardeşlik yapacak olan Lâmia, sınavlara beraber çalıştığım Nesrin, hepsi benimle aynı sınıfta başlıyorlardı üniversite eğitimine. Daha ilk ders günümde hayat boyu yakınım olarak kalacak iki yeni arkadaş daha edindim: Amerika'daki AFS programından yeni dönmüş olan Üsküdar Amerikan'dan Lâle ve Ankara Koleji'nden Emine.

Ben ve arkadaşlarım 1968 kuşağının ilerici fikirli kızlarıydık. Gerçi üniversitenin politik hareketlerine katılan gruplarda değildik ama burjuva ahlâklını sorgular, her türlü kısıtlamalara karşı çıkmaya çalışırdık. Eşitliğe, özgürlüğe inanırdık. Kendimizi feminist sayar, kadınların her konuda erkeklerle eşit olduğuna inanır, bu konuda kıran kırana münakaşalara girerdik karşı düşüncede olanlarla. Bazen bu sorgulamaları yaparken ayarımızı şaşırır, gereksiz yollara sapardık. Örneğin sonunda rezil olduğumuz bir bilardo kulübü hikâyemiz var. Üniversiteye başlar başlamaz ben ve arkadaşlarım ilgi alanlarımıza uygun birkaç kulübe katıldık. Araştırmalarımızı yaparken bir de ne görelim, bilardo kulübü kız kabul etmezmiş meğer. İnadına gidip kulübe üye olmaya çalıştık, geri çevrildik. Onun üze-

rine ben ve üç arkadaşım kazan kaldırdık böyle kısıtlama olur mu diye, sağa sola başvurduk, dilekçeler filan yazdık. Bu arada, hiçbirimizin ne bilardo hakkında fikri vardı, ne de oynamaya hevesi, ama yasak lafı kanımıza dokunmuştu. Mücadelemizi hararetle sürdürürken bir sabah bilardo kulübü başkanı rahmetli Gündüz Çilli gülümseyerek yanımıza gelip “Günaydın kızlar, biz düşündük de, madem ki bu kadar istiyorsunuz buyrun katılın kulübümüze,” demez mi! Apışıp kaldık, yasak kalkınca bilardo kulübünün hiçbir çekiciliği kalmamıştı bizim için. Tabii ki durumu kurtarmak için “Artık çok geç,” filan gibi birtakım hiç kimsenin inanmadığı sözler geveledik ama kim bilir kulüptekiler ne kadar eğlenmişlerdir halimize diye düşünürüm hep.

Üniversite hayatımız boyunca hem çok çalıştık hem çok eğlendik. Genelde derslere dört arkadaş beraber çalışırdık, bu çalışmalar için de ideal bir mekânımız vardı. Ankaralı arkadaşımız Emine’nin Şişli’de aile apartmanında geniş, üç yatak odalı bir dairesi vardı, annesi babası Ankara’da olduğundan orada tek başına yaşadı üniversite boyunca. Ben, Lâle ve Nesrin çok sık orada kalırdık. Çalışkandık, hepimizin notları yüksekti. Bol bol da gezerdik. Pek az kızın özel arabası olduğu o yıllarda babam bana araba almıştı, onunla gezmelere giderdik. Örneğin derslerini hep sabahın erken saatine koyan Atabay hocamız vardı, biz uykulu olurduk, hocanın dersleri de genelde sıkıcı geçirdi. Bazı sabahlar tam derse girecekken biz dördümüz vazgeçer atlardık arabama, Boğaz’da bir kahveye veya bir otele kahvaltıya giderdik, henüz ‘café’ devri başlamamıştı. Bir de Bebek’te bütün Kolej’lilerin mesken tuttuğu Nazmi Lokantası vardı. Orada saatlerce oturup keyifli yemekler yerdik. Ilkbahar ve sonbaharlarda hava güneşli olduğunda Bebek’ten kayıklara biner, açıkta denize girerdik ama ben adanın daha ılıman ve akıntısız sularına alışık olduğum için bu benim en gözde eğlence-
rimden biri değildi.

Hem gezmelere hem derslere vakit bulabilmek için bazen tehlikeli girişimlerde bulunduğumuz olurdu. O yıllarda eczanelerde reçetesiz satılan Propilamin isimli uyarıcı bir ilaç var-

di. Bu hap mucize gibi bir şeydi, bir tane yuttuk mu bir bomba haline geldik adeta! Gün içinde derste olmadığımız zamanlar bolca gezip gece yarlarına kadar Emine’de bol laflayıp eğlendikten sonra birer hap yutar, sabaha kadar cin gibi dersimizi çalışır, sabah doğrudan sınavımıza giderdik. Bu ilacı lise bitirme sınavlarına hazırlanırken keşfetmiştik, iki yıla yakın bir süre kullandık. Ta ki bir sınav sonrası eve gelip annemle bir kavgaya tutuşuncaya kadar. Annem birkaç gün eve uğramamış olduğum için kızgındı, ben de o kadar çok çalıştığım halde bana anlayış göstermediği için kızmıştım. Hava ılık, pencereler açıktı. Biz üçüncü katta otururduk. Bir an için içimden “Şimdi şu pencereden dışarı atlasam bak nasıl üzülür bana kızdığı için,” diye bir düşünce geçti. Bir saniyelik bir düşünceydi ama o bana yetti. İleride bir gün böyle bir hareketi gerçekleştirebilirim korkusu o kadar baskın çıktı ki bir daha o ilaca elimi bile sürmedim. Ondan sonra artık daha normal saatlerde çalışmaya gayret gösterdik.

1967 Mayıs ayı ortalarında evde yıl sonu sınavlarına çalışıyordum. Sonra her yaz yaptığımız gibi yazlığa gidecektik. Yoğun çalışmaktan bunaldığım bir gün sokağa çıkıp biraz hava almanın iyi geleceğini düşünüp bir tur atmaya çıktım. Geriye dönüşümde tam bizim sokağa sapacakken birdenbire karşıdan sonbaharda tanışıp sonra elimden kaçırdığım, aklımın kaldığı genç adamı görmez miyim? Elimi salladım. Olur a, uzaktan bir selam verip geçmesin diye de durup bekledim. Yanıma geldi. Ben ona Teknik Üniversite’nin nasıl gittiğini sordum, o da benim derslerimi sordu. İkimiz de eğitim hayatımızdan memnunduk. “Son zamanlarda seni birkaç kez andım, biliyor musun?” dedim. “Yaaa, ne oldu ki?” diye sordu ama memnun kaldığı belliydi. “Bizim ‘Humanities’ adı altında verilen bir genel kültür dersimiz var, o ders için bir rapor hazırlamam gerekiyordu. Geçen sonbaharda senin heyecanla bahsettiğin bir mimarın adı aklımda kalmıştı, merak da ediyordum işlerini, raporumu Frank Lloyd Wright³ hakkında hazırladım,” diye an-

3 Frank Lloyd Wright (1867-1959) eserleriyle yeni bir mimari dilin doğmasına sebep olan ünlü Amerikalı mimar.

latmaya başladım. Gerçekten de rapor için konu ararken onun heyecanla anlattığı bu mimarın eserlerini incelemek ilginç olabilir diye düşünmüştüm ve o raporu keyifle hazırlamıştım. Çocuğun gözleri parladı, “Peki ne düşünüyorsun bu konuda, beğendin mi?” diye sordu. “Evim şu sokakta, benimle kapıma kadar yürü sana fikrimi söyleyeyim,” dedim. Yürüyüş o yürüyüş, elli yıldır beraber yürüyor ve birbirimize bir şeyler anlatıyoruz!

İlişkimiz yıldırım hızıyla ilerledi, birkaç hafta içinde zaten sevgili olmuştuk. İkimiz de üniversitenin birinci yılını başarıyla tamamlamış, Büyükkada’da güzel bir yaz geçirmeye başlamıştık. Ben her zamanki gibi cep harçlığımı çıkarmak için birkaç özel ders ayarlamıştım kendime, lise yıllarımdan beri yaptığım bir şeydi İngilizce dersi vermek. Baktım ki Dano’da hiçbir çalışma girişimi yok. Onun bu tutumu bana ters gelmişti, dayanamayıp “Yetişkin adamsın, elin ayağın tutuyor, bütün yaz yan gelip yatacak değilsin herhalde, bir iş bulup çalışmaya hiç mi niyetin yok?” diye sormaktan kendimi alamadım. Aldığım cevap ilginçti. Meğer Dano ne zaman çalışma, cep harçlığı kazanma lafı etse babası suratını beş karış asar, ağzını günlerce bıçak açmazmış. Adamcağızın bir saplantısı varmış, eğer oğlu para kazanmanın zevkine varırsa okumaktan vazgeçebilir diye düşünürmüş. “Çok gördüm ben öylelerini, iyi okuyorlardı, sonra para kazanmanın tadını aldılar, okulu bıraktılar. Aman oğlum, sen öğrenci olduğun müddetçe hiç cep harçlığı kazanmayı filan düşünme, ben ne güne duruyorum. Sen okulunu bitirmeye bak başka şeye karışma hatırım için,” dermiş. “Babamın okumaya çok hevesi varmış, okuyamamak ona o kadar büyük acı vermiş ki, şimdi bir aksilik çıkar da eğitimim yarım kalır diye ödü kopuyor,” diye anlattı bana. “Canım, sadece baban mı, o kuşaktan kaç kişi yüksek eğitim yapabilmiş ki,” diye itiraz ettiğimde ise “Sen ne diyorsun, ne yüksek eğitimi, babam ilkokula bile gidememiş, bir gün bile okula ayak basamamış, altı yaşında çalışmaya başlamış ve o günden beri hep çalışıyor,” dedi. İşte o gün ilk kez bir gün kayınpederim olacak adamın hikâyesini dinledim.

Kayınpederimin hikâyesi

Kayınpederim Suren Antikacıyan 1914 yılında Ankara'nın kazası olan Keskin'de⁴ kalabalık bir ailenin tekne kazıntısı olarak doğmuş. Annesi Gülizar ile babası Taniyel en küçük çocukları doğduğunda kırklı yaşlarındaymışlar ve artık o tarihte kendi yedi çocuklarının yanı sıra en büyük kızlarından olma torunları bile varmış. Kayınpederimin, annesiyle babasının gençliği hakkında bilgisi azdı. Ona anlatılanlara göre annesi küçükken kendi ailesiyle Yozgat'tan Keskin'e göç etmiş. Babasının ailesi ise aslen Sivas'ın Gürün kazasındanmış. Büyük dedeleri antikaya meraklıymış, bulduğu eski eserleri toplarmış, o sebepten dolayı Antikacıyan soyadıyla bilinirlermiş. Onlar da 19. yüzyılın sonlarında Gürün'den Keskin'e gelip yerleşmişler. Suren bu göçlerin sebebini bilmezdi ama benim tahminim Ermenilerin yoğun olduğu Yozgat ve Sivas'ta 1885-86 yıllarında yapılan Ermeni kıyımları neticesinde gerçekleşmiş olabileceğidir.

Gülizar'la Taniyel Keskin'de evlenirler. Anadolu Ermenilerinin geleneklerine uygun olarak Gülizar'ın uzun yıllar büyükle-
rinin önünde konuşma izni olmamış. Bu geleneğe göre yeni gelinin ancak bir erkek çocuk doğurduktan sonra konuşma hakkı olurmuş, Gülizar'ın da ilk iki çocuğu kız olduğu için bir oğlan doğurana dek evde ağzını açamamış, ancak ondan sonra konuşma izni çıkmış büyüklerinden.

Çiftin dört kızı ve üç oğlu olur. Suren'in doğduğu yıl büyük oğulları Levon on yedi yaşındadır, yetişkin kızları Zabel ve Dikranuhi ise evlidirler. Zabel 1914 yılının başında ikinci oğlunu doğurur. İki torundan sonra Gülizar'la Taniyel'in yedinci çocukları Suren doğduğunda evlerinde tam bir şenlik vardır; minik iki torunla onlardan küçük olan oğulları Suren kucaktan kucağa dolaşırlar.

Antikacıyanların hali vakti yerindedir. Taniyel'in sağlam bir manifatura işi vardır, ayrıca bir de hamamları vardır ailenin. Gülizar okuma yazma bilmez ama becerikli ve çalışkan kadındır, gündüzleri, kadınların saatlerinde o idare eder hamamı.

⁴ Keskin, 1989 yılında Ankara ilinden ayrılarak Kırıkkale iline bağlandı.

Kasabanın düğün şenlikleri için hep bizimkilerin hamamı tercih edilir, bu konuda Gülizar'ın fikri sorulurmuş. Ayrıca, Gülizar'ın ünlü olduğu bir konu daha varmış, pişirdiği yemeklerin lezzeti herkes tarafından bilinirmiş.

1915 yılı Keskin'de Antikacıyan ailesini de darmadağın eder. Evlerini basan jandarmalar Taniyel'i, büyük oğlu Levon'u ve kızları Zabel'in kocasını evlerinin içinde, çoluk çocuğun gözü önünde kılıçtan geçirir. Duvarda Taniyel'in kalpaklı bir fotoğrafı asılıymış, gelenler onu öldürmeden evvel o fotoğrafı alıp camını kırmışlar, resmi de paramparça etmişler "Sen kim oluyorsun da başında kalpakla resim çektiriyorsun," diyerek. Bu yüzden sağ kalan aile fertlerinin elinde gelecek nesillere gösterecek bir fotoğrafı yokmuş Taniyel'in. Suren babasının neye benzediğini hiç bilememiş.

Katliamdan sonra geriye kalan kadınların ancak ölüleri gömecek zamanları olur, çünkü onlara hemen çocuklarıyla tehci gidecekleri bildirilmiştir. O kafiye yürüyerek değil de kağı arabalarıyla yola çıkar. "Yedi sekiz aileymişiz," derdi Suren. Keskin Ermenilerin kalabalık olduğu bir yer değildi bildiğim kadıyla, belki de oradaki bütün Ermenilerin sayısı o kadardı.

Henüz ayaklanmamış olan Suren yola çıktıktan sonra devamlı ağlar. Gülizar oğluna meme vermeye çalışır ama Suren emmez, ağlamaya devam eder. Zaten canından bezmiş olan Gülizar sonunda "Artık dayanamıyorum bu çocuğun ağlamasına, sevdiğim kaç tane can kaybettim, varsın bu da gitsin, zaten bizimle kalsa ne olacağı belli değil," deyip iner kağı arabasından, oğlunu bir ağacın dibine bırakır. Hava sıcaktır, onun için büyük, geniş gölgeli bir ağaç seçer, "Kısmeti varsa iyi kalpli bir Türk bulur kendi ailesiyle büyütür onu, bizimle sefalet çekmesinden iyidir, zaten sağ kalacağımız bile belli değil," diye de kendini avutmaya çalışır. Yola koyulurlar, yavaş yavaş Suren'i bıraktıkları yerden uzaklaşmaya başlarlar, ama çocuğun sesi hâlâ duyulur. Bir müddet sonra ses kesilir, ama Gülizar hala oğlunun sesini duyduğunu iddia eder, kendini eskisinden daha da perişan hisseder. Kafiledaki kadınlardan birisi "Gülizar," der, "Yol yakınken sen git geri al oğlunu, sonra istesen de dö-

nüp alamazsın, jandarmalar izin vermezler. İleride sen bu acıya dayanamazsın, bu ölümden de beter. Hayatın boyunca oğluma ne oldu, kurda kuşa yem mi oldu acaba diye düşünürsün sonra. Hem kim bilir, belki bir gün bu oğlunun ekmeğini yersin, hiç belli olmaz". Bu sözler üzerine Gülizar koşar gider oğlunu bıraktığı yerden alır ve yollarına öyle devam ederler. Yaşlılığında da gerçekten Suren bakar annesine, seksen yedi yaşına kadar en küçük çocuğunun ailesiyle yaşar, onun ekmeğini yer Gülizar.

Kafilelerinin ne kadar yol aldığını bilmezdi Suren, ama onlar diğerleri gibi Suriye çöllerine yöneltilmemişler, bir süre sonra vardıkları bir köyde barınmalarına göz yumulmuş. Kayın-pederimin nasıl bu değişik uygulamaya tabi tutuldukları hakkında hiçbir bilgisi yoktu, ancak birkaç yerde vicdanlı idarecilerin merkezi dinlemeyip bu gibi değişik uygulamalar yaptıklarını duymuştu. Kendi durumlarının da onlardan biri olduğunu tahmin ediyordu. Son zamanlarda elime geçen bazı kaynaklar bu tahmini doğruluyor. Okuduğuma göre zamanın Ankara Valisi Hasan Mazhar Bey kendisine verilen emre şiddetle karşı çıkmış, Ankara ve civarından çok sayıda Ermeni'nin hayatını kurtarmış. Sonunda, 1915 Ağustos'unda merkez tarafından görevinden alınıp Ermenilere yaptığı yardımlardan dolayı memuriyetten atılmış.

Uzunca bir süre o köyde barındıktan sonra Gülizar ailesini alıp Keskin'e geri döner, ama orada karşılaştığı durum hiç beklediği gibi değildir. Evine kavuşacağını, hamamını işleterek hayatını kazanacağını zannederken Keskin'e vardığında ne evinin ne de hamamının artık kendisine ait olmadığını öğrenir, ailecek sokakta kalırlar. Taniyel'in eski bir dostu, Mehmet Ağa, ailenin başına geleni duyunca koşar gelir, bulur Gülizar'ı, "Gülizar Dudu," der, "Sokakta kalmayın, bize gelin, hanım evin bir köşesine size yatak yorgan serer, başka bir çare düşünene kadar bizde barınırsınız."

Gülizar ile Keskin'e geri dönenlerin hemen hemen hepsinin malları tanıdık tanımadık insanlar tarafından sahiplenilmiştir, çoğu sefalet içinde sokaklarda kalırlar. Bunlara bir istis-

na Suren'in halasının durumudur. Varlıklı bir kadın olan rahmetli Taniyel'in kızkardeşinin Keskin'in biraz dışında bir konağı varmış, dönüşünde bakmış ki eskiden can ciğer görüştükleri bir Türk aile konağa yerleşmişler. Ama bu insanlar diğerleri gibi geri gelenleri kovacaklarına kucak açmışlar. Ailenin reisi Camgöz lakaplı Mustafa Efendi "Bizler, siz artık dönmezsiniz diye buraya yerleştik, evinizi başkalarına bırakmaya içimiz elvermedi, ama madem ki döndünüz ev sizindir, isterseniz çikalım, isterseniz evi sizden satın alalım," demiş. Halanın da ailesinin erkekleri kılıçtan geçirilmiş ve iş yerleri elden gitmiş olduğu için zaten kadıncağızın artık o konakta oturacak durumu yokmuş, evi satmış Camgöz Mustafa'ya. Camgöz hem evin hakkını sonuna kadar ödemiş kadına, hem de ona bahçedeki müstemilatlardan bir tanesini kullanma izni vermiş. O günlerde Camgöz'ün karısı yeni doğum yapmış, sütü yok diye hayıflanıyormuş. Gülizar'ın ise sütü bolmuş. Hala, Gülizar'ın da ailecek ikinci müstemilata yerleşmesini ve Camgöz'ün çocuğuna sütanneliği yapmasını sağlamış. Bu sayede bizimkiler sığınacakları bir çatı bulabilmişler.

Suren'in ilk yılları o tek göz müstemilatta geçmiş. Camgözlerin bahçesinde yaşamak aileye dışarıdan gelecek olası tehditlere karşı koruma da sağlamış. Kimse onlara ilişememiş. Kocaman bahçede sayısız meyve ağaçları varmış, Suren biraz büyüyünce ablasının oğulları ile ağaçlardan meyve koparıp yermiş. İleri yaşında o meyvelerin tadını başka hiçbir yerde bulamadığını iddia ederdi. Bir de havuz varmış bahçede, "Sıcak havalarda biz çocuklar gider havuzda çimlenirdik, laf etmezlerdi bize," diye anlatırdı. Kullandığı 'çimlenmek' sözünü ilk o zaman duymuştum. Zamanında Keskin'de her ne kadar konak da olsa, bahçesinde yüzme havuzu olabileceğini zannetmiyorum, herhalde girdikleri bir süs havuzuydu, ama kayınpederimin aklında kocaman bir havuz olarak kalmıştı.

Gülizar'ın dönüşünden kısa bir süre sonra Mehmet Ağa'nın kulağına bir haber çalınır: Kaymakam bir aşçı aramaktadır. Mehmet Ağa hemen Gülizar'ın ne kadar iyi yemek yaptığı haberini salar, böylece Gülizar kaymakamın aşçısı olur, az buçuk

para kazanmaya başlayıp çocuklarının karnını kıt kanaat doyurabilecek duruma gelir.

Yıllar geçer, Suren yedi yaşına vardığında o da çalışma hayatına atılır, bir aşçı dükkânında komilik yapmaya başlar. Ufacıktır daha, devirir diye eline yemekleri teslim etmezler ama müşterilere ekmek su filan taşır. Ustası iyi bir adammış, akşamları karanlıkta çocuğun başına bir şey gelmesin diye elinden tutar evine kadar götürür, Gülizar'a teslim edermiş onu. "Biz çocuklar akşamları çoğu zaman iyi vakit geçirirdik, ne kadar sefil durumda olduğumuzun farkında değildik Allah'tan," derdi Suren. "Annem bazen leblebi almış olurdu, eğer o gün uslu durmuştuk akşam yemekten sonra her birimize birer avuç leblebi verirdi, işte o zaman dünyalar bizim olurdu. Hele annemin mısır alıp da hep beraber mısır patlattığımız geceler bundan daha büyük bir mutluluk olamaz diye düşünürdük," diye anlatırdı.

Kayınpederimin o yıllardan hatırladığı bir anısı da babaanne-siyle kilise ziyaretleriydi. "O yıllarda daha Keskin'de kilise vardı, ama İstanbul kiliselerinden farklıydı orada âdetler," derdi. Kiliseye girmeden, cami usulü ayakkabılarını dışarıda çıkarırlarmış, içeride de oturacak yer yokmuş, halı varmış, diz çöküp dua ederlermiş. "Babaannem öldü, bir süre sonra da kilise kalmadı zaten," demişti, ama kiliseye ne olduğunu anlatmamıştı. Belki ne olduğunu kendisi de hatırlamıyordu.

Gülizar yıllarca kaymakama aşçılık yapar, Suren'den iki yaş büyük olan oğlu Manuk da kunduracı çıraklığı. Evlerinde bir de yetişkin erkek vardır, kızı Dikranuhi'nin felaket günlerinde askerde olduğu için hayatta kalabilmiş olan kocası Ardaşes geri döner. Onun da malı mülkü elinden gitmiştir, eski işi olan manifaturacılığı yaptırtmazlar artık ona, ama ekmeğini taştan çıkaran cinsten bir adamdır Ardaşes. Bir müddet ufak tefek işler yaptıktan sonra Ankara-Yerköy arası 2.000 işçinin çalıştığı bir demiryolu inşaatı olduğunu öğrenir, gider borç harç orada ufak bir bakkal dükkânı açar. Bir süre sonra işini geliştirir. O zamanlar bazı bakkallarda yiyecek içeceğin yanı sıra üst, baş da satılmış, o da dükkânında her tür mal bulundurmaya başlar.

Dükkânın bulunduğu yer çok hareketlidir, Ardaşes para kazanmaya başlar. Yaşadıkları müstemilat ufacıktır, aile ise Dikranuhi ile Ardaşes'in yeni doğan oğullarıyla on bir kişidir artık. Bakkal dükkânının geliriyle kendi elleriyle ufak kerpiç bir ev yaparlar. Sonra da birkaç koyun, sütünü sağmak için bir inek ve yumurtalarını yemek üzere birkaç tavuk alırlar. Yavaş yavaş durumları düzelmeye başlar. Suren o yılları anlatırken eniştesiyle olan sıcak ilişkisine de değinirdi. Suren'in güzel sesi varmış, Ardaşes bazı geceler biraz rakı koyar bardağına, "Hadi oğlum gel bir şarkı söyle bana," dermiş. Suren de gider, baştan sona kelimelerini bildiği tek şarkı olan 'Her Yer Karanlık'ı söylemiş.

Tam kendilerine göre bellerini doğrultmaya başlamışken hiç beklenmedik bir darbe yine hayatlarını alt üst eder. Tam tarihini hatırlamazdı Suren ama tahminen 1924 yılında İsmet Paşa yakınlarında bir yerlere giderken demiryolunun yapıldığı yöreyi teftişe gelir. Öğlen vaktidir, Ardaşes'in dükkânının önünde ekmek ve katık almayı bekleyen bir sürü işçiye görünce "Kimin bu dükkân?" diye sorar. Bir Ermeni'nin olduğunu öğrenince de "Ben şimdi gidiyorum, iki gün sonra döndüğümde bu Ermeni buradan gitmiş olacak," diye talimat verir. Böylece Ardaşes bakkaliye işinden de olur, ondan sonra bir daha toparlanamaz. Bir süre sonra ailecek İstanbul'a taşınırlar ama orada da adamakıllı bir iş bulamaz, ailesini geçindirmek için mecburen bir tiftik tüccarının yanında hamal olarak çalışır. Birkaç yıl devamlı tiftik balyaları taşıdıktan sonra sağlığını kaybeden Ardaşes kırklı yaşlarında, ardında Dikranuhi ile üç çocuk bırakarak ölür.

1925 yılına varıldığında Suren on bir yaşındadır, küçük abla-ları Mari ile Araksi de genç kız olmuşlardır artık. Eski aile dost-ları Mehmet Ağa arada Gülizar'ı ve çocukları ziyarete gelir, bir yardımını dokunabilir mi diye bakarmış. Bu ziyaretlerden birinde "Bak Gülizar Dudu," der, "Ben bugün buraya önemli bir konu konuşmaya geldim seninle." Gülizar "Hayrola Mehmet Ağa," diye sorunca "Düşündüm de, kızların büyüdü, güzelleştiler de. Yarın öbür gün tak tak kapını çalıp Allah'ın emri Peygamber'in

kavliyle kızlarını isteseler ne yapacaksın? Versen bir türlü, vermesen bir türlü. Belki de kızları kaçırmaya kalkacaklar. Malum buralarda onları evlendireceğin Ermeni kalmadı, halbuki İstanbul'da çok Ermeni varmış diye duyuyorum. Bana kalırsa sen artık tası tarağı topla İstanbul'a git, sizler için daha iyi olur öylesi. Eminim rahmetli Taniyel Efendi hayatta olsa o sizi çoktan götürmüş olurdu," der. Epeydir Gülizar'ın da kafasını kurcalıyormuş kızlarının evlilik meselesi, Mehmet Ağa'dan da bu sözleri duyunca kararını verir, ama kazandığı para ancak gündelik masrafına yettiği için kenarda köşede beş parası yoktur. Neticede çocuklarının halasından bir miktar borç alır, ailesini toparlar ve hiç tanımadığı bilmediği İstanbul'un yolunu tutar.

O tarihlerde tehcir sonrası Anadolu'dan İstanbul'a gelenleri barındıran kiliselere bağlı çok sayıda merkez varmış, bizimkiler de Samatya kilisesinin yanındaki merkeze sığınmışlar. O tür yerlerde kalan göçmenlerin karnını hayırseverler doyurmuş. Gülizar bir müddet çocuklarını o şekilde doyurduktan sonra "Ben sadakayla yaşayamam," deyip Keskin'deki gibi aşçılık yapmak üzere iş aramaya başlamış. O zamanlar İstanbul'da insanlar pek kadın aşçıya alışık değillerdir, her başvurduğu yerden "Aşçıya ihtiyacımız yok ama hizmetçiye var," sözlerini duyar. Sonunda "Namusuyla olduktan sonra insan her işi yapar," deyip ev işlerinde çalışmaya başlar. Girdiği ev varlıklı bir Rum ailenin, ünlü erkek terzisi Panayot Efendi'nin evidir. Büyük kızı Zabel de daha iyi bir iş bulamayınca yine Rum bir ailenin, çiçekçi Sabuncakislerin evine çamaşırcı olarak işe girer. Onlardan daha evvel İstanbul'a gelmiş olan Dikranuhi ise hamallık yapan kocası Ardaşes'e destek olmak için muhallebici Yordan'da bulaşıkçılık yapmaktadır. Oğlanlardan Manuk kunduracılık bildiği için bir kunduracının yanında çıрак olarak çalışır. Ailenin genç kızları Mari ile Araksi ise Gülizar'ın işe başladıktan sonra tuttuğu tek göz odada parça başına birkaç kuruşa pantolon diker, bir yandan da her gün kurabiye yaparlarmış satmak için.

Suren zaten Keskin'de lokantada birkaç yıl komilik yapmış olduğu için çalışma hayatına alışıkmiş. Onun da İstanbul'daki

iş hayatı boynuna bir tabla asıp ablalarının yaptığı kurabiyeleri sokakta satarak başlamış. İstanbul'un yollarını henüz pek bilmediği için kaybolmaktan ödü kopar, hep aynı güzergâh üzerinde, geçtiği her yere dikkatle bakarak gider gelirmiş. Her gün bütün kurabiyeler satılır, hiç elinde kalan olmazmış. "Bana kalırsa millet biraz da bana acıdığı için alıyordu o kurabiyeleri," derdi. Bir keresinde biz Büyükkada'da sokakta avaz avaz bağırarak oynayan çocuklardan şikâyet ettiğimizde ise "Ben sokaklarda cıvı cıvı oynayan çocukların sesini duyunca sevinirim, çünkü benim hiç çocukluğum olmadı," demişti bize.

Gülizar'ın yanlarında çalıştığı Panayot Efendi ile karısı Kır-ya⁵ Marina cömert ve iyi kalpli insanlardır, devamlı bizimkilerin evi için de alışveriş yapar, karınlarının iyi doyması için özen gösterirler. Gülizar'ın on bir yaşında sokaklarda kurabiye satan bir oğlu olduğunu duyunca Panayot Efendi "Getir oğlunu atölyeme, yanımda yetişsin, meslek öğrensin," demiş. Halbuki bizimkilerin tek bir ideali vardır, o da akıllı olduğu her halinden belli olan Suren'in okuması. Oğlanın da okumaya hevesi varmış, iple çekiyormuş okula başlayacağı günü. Bunu Panayot Efendi'ye söyleyince "Çocuk okul vakti okuluna gider, diğer zamanlarda bana gelir, idare ederiz, hem okur hem meslek öğrenir," der, böylece Suren boynundan kurabiye tablasını çıkarıp terzi çıraklığına başlar.

Eylül ayı geldiğinde Suren ustasının ve annesinin elini öper, onların hayır dualarını alır, ve onu okula kaydedecek olan Dikranuhi ablasıyla beraber Gedikpaşa Mesropyan İlkokulu'nun yolunu tutar. Dikranuhi'nin cebinde okul için ayırdıkları elli kuruş, iki kardeş hayatlarından memnun okula varırlar. Müdürün yanına girdiklerinde adam bir müddet onları ayakta bekletir, işine devam eder, sonra da ters bir edayla "Evet, ne istiyorsunuz?" diye sorar. Ablası gururla müdüre Suren'in çok akıllı olduğunu, okumak istediğini, elli kuruş biriktirmiş olduklarını söyler. "Elli kuruş yetmez!" der müdür, "İki buçuk lira vermen lazım." Bunu duyan kadıncağz "Aman müdür bey, biz dünyada iki buçuk lira bulamayız buraya ödeyecek, belki fedakâr-

5 Rumcada evli kadınlara verilen unvan.

lıkla bir lira denkleştirebiliriz,” deyince müdürün suratı bûsbütün asılır ve “Sen böyle yerde utanmadan bir de pazarlık mı ediyorsun?” diye sorar, “Mahmutpaşa mı zannettin burayı?” Bu sözler üzerine Dikranuhi donakalır, Suren ise ağlamaya başlar, “Allah senin belanı versin,” diye bağırır müdüre, çeker ablasını kolundan ve ikisi el ele, ağlayarak evin yolunu tutarlar.

Ertesi gün Suren yine erkenden terzi atölyesine gider. Patronu onu karşısında görünce “Hayrola oğlum, sen okulda olmayacak mıydın bugün?” diye sorar. Suren hüngür hüngür ağlayarak başlarına geleni anlatınca “Oğlum bak ben seni beğeniyorum, yanımda çalış ben sana okuma yazma öğrenmen için öğretmen tutacağım, hesap yapmayı da kendim öğreteceğim. Fransızca öğretmeni bile tutacağım sana, bir lise mezunu kadar bilgin olacak burada benimle kalırsan. Hatta Paris’e kardeşimin yanına makas dersi almaya bile yollayacağım seni, söz veriyorum, hadi ağlama artık,” demiş. Suren yine patronunun elini öper, teşekkür eder ve böylece çocuğun geleceği terzi Panayot Efendi’ye, ve onun Divanyolu’ndaki ‘Âlem Beğendi Terzihanesi’ne bağlanır.

Dönemin tanınmış erkek terzisidir Panayot Efendi, devlet erkânı müşterisidir. “Paşalar, mebuslar, müdürler hep bize gelirlerdi takım elbise diktirmeye,” derdi kayınpederim. Ustası, söz verdiği gibi Suren’e öğretmen tutup okuma yazma öğretir, Fransızca dersi aldırır; Pazar günleri de evine çağırıp dizinin dibine oturtur, hesap dersi verir çocuğa. Suren patronu masrafa girip ona ders aldırıyor diye çok çalışır, ödü patlar Panayot Efendi’yi hayal kırıklığına uğratacak bir durum olacak diye. Terzihanede sıkı bir disiplin varmış, Suren sabahları saat altıda dükkâna girdiğinde ustası gelmiş olurmuş, o da ustasına *Kalimera*⁶ dermiş. On dakika geç kaldığı bir sabah *Kalimera* diyerek patronunu selamladığında Panayot Efendi kaşlarını çatıp *Kalispera*⁷ diye cevap vermiş Suren’e.

Kayınpederim hem derslerine var gücüyle çalışır hem de terzihanede. Üstelik her gece eve iş de getirir, o zamanlar âdettir çırağların eve iş getirmesi. Bir yıla kalmaz dükkânın hesapları-

6 Rumca ‘Günaydın’.

7 Rumca ‘Tünaydın’.

nı tutacak kadar ilerletir aritmetiğini, birkaç yıl sonra da 'Âlem Begendi Terzihane'sinde kalfa olur.

Suren on altı yaşına geldiğinde artık eli biraz para tutuyordur, haftalığını hep götürüp annesine teslim eder. Arada müşterilerden aldığı bahşişleri ise kendine saklar, "Onları kendi istediğim gibi harcardım," diye anlatırdı. Annesi hep merak eder bahşişlerin ne şekilde harcandığını, uzun süre de öğrenemez. Mahallelerinde yaşlı yatalak bir kadın vardır orta yaşlı kızıyla yaşayan, kızı da sağlıksızdır, çoğu zaman hastadır, ve kimsele-ri yoktur. Suren ailesinden gizli her hafta bahşişlerinin bir kısmıyla onlara yardımda bulunur, bunu da hiç kimseye söylememelerini tembih ettiği için Suren'in bahşiş paralarının çoğunun nereye gittiği uzun zaman bilinmez. Sırrı ortaya çıktığında "Ustam çok insana yardım eder, ama yardımını katiyen anlatmazdı, ben de ustam gibi olmak istemiştım," demiş ailesine.

Suren, bahşişlerden biriktirdiği bir miktar parayla uzun zamandır düşünüp yapmak istediği bir işe daha girer. Kendisi inançlıdır, kiliseye gider, gündelik dualarını hiç eksik etmez. Hiç tanıyamadığı babasının ve ağabeyinin ruhları için kilisede dua okutmayı aklına koymuştur. Nihayet hazır hissettiğinde gider kiliseye, bu işle ilgilenecek olan papazı bulur, isteğini anlatır, gururla ayinin ücretinin cebinde hazır olduğunu söyler ona. Papaz Suren'le görüşürken kiliseden içeri herkesin tanıdığı, mahallenin zenginlerinden bir bey girer ve ona "Gel," diye işaret eder. Zengini gören papaz Suren'e "Hadi sen şimdi git, başka zaman gelirsın," der, döner sırtını ve koşar adım varlıklı adama doğru seğırtir. İşte Suren oracıkta bir daha Tanrı'yla arasına hiç kimseyi sokmamaya karar verir. Gerçekten de ileri yaşlarına kadar hep inançlı oldu, kiliseye gitti, dua etti, oruç tuttu ama hiç yakınları ve kendisinden önce vefat eden kayınvalidem için ayin yaptırmadı. Hatırlarım, kayınvalidem vefat ettiğinde çok düşkün olduğu karısının *giragmudk*'unu⁸ yaptırmayacağını söyleyince hepimizi şaşırtmıştı bu karar. Bize de vasiyet etti, ne *giragmudk*, ne kırk, ne de sene-i devriyeleri için hiçbir zaman ayin yapılmayacağına dair söz verdik kendisine.

8 Ölü gömüldükten sonraki ilk cumartesi akşam üstü yapılması gereken dua.

Istanbul'daki ilk yıllarında kayınpederim ve ailesi tek bir odada beş kişi yaşarlar: İki küçük ablası Mari ve Araksi, ağabeyi Manuk, annesi ve kendisi. Başkalarıyla ortak olarak kullandıkları tuvalet dışarıdadır, yirmi kişi kullanırmış o tuvaleti. Büyük ablaları Zabel ve Dikranuhi kendi çocuklarıyla başka yerde oturmaktadırlar artık, ama onların durumu da daha iyi değildir. Gülizar kendisi ev işlerinde çalışmaktan gocunmaz, büyük kızlarının da bulaşıkçı ve çamaşırcı olmasına razı olmuştur çaresiz ama yeni yetişen küçük kızları Mari ile Araksi'nin de akıbetinin aynı olmasını istemez. O yaştaki fakir kızların hayatlarının kurtulması için ilk akla gelen düzgün bir evlilik yapmalarıdır, ama Gülizar çok iyi bilir ki sınıf farkı gözetken kibar Ermeni ailelerin hiçbirisi annesi hizmetçi, ablaları çamaşırcı ve bulaşıkçı, en yakın yetişkin erkek akrabası da hamal olan bir kızı gelin olarak istemeyecektir. Bu durumda kızlar ya kendileri gibi güçlükler içinde yaşayan biriyle evlenecekler, veya daha kötü, uygunsuz evlilik yapacaklardır. Düşünüp taşınıp önemli bir karara varır: Kızlarını mektup gelini yapacaktır.

1915'te hayatlarını kurtarıp Avrupa'nın çeşitli yörelerine veya Amerika'ya göç etmiş olan bekâr Ermeni erkekleri ve aileleri 1920'lerin sonuna doğru artık kendilerine birer yer yurt ve iş edinmişlerdir. Evlilik çağında olan gençler, özellikle de o gençlerin büyükleri yabancı gelin almak istemez, yabancı kızlar onların gözünde hafifmeşrep ve şımarıktır. Hepsinin arzusu gelin olarak kendileriyle aynı topraklarda doğmuş, bildikleri yemekleri pişirebilen, alıştıkları usulde iş yapan, kendi dillerini konuşan bir Ermeni kızı almaktır. O günlerde hiçbirinin bütçesi seyahat etmeye elverişli olmadığı için bu tür evliliklerin çoğu ya profesyonel bir 'kılavuz'la, ya da tanıdık aracılığıyla, gençler birbirlerini görmeden olurmuş. Birer fotoğraf çektilirip yollanır, iki taraf o fotoğrafa ve insanların önerilere göre karar verirmiş. Mari ile Araksi'nin de başları bu şekilde, birilerinin "Bir tanıdığımızın iyi huylu iş sahibi oğlu var, sizinki gibi namuslu ve becerikli bir kız arıyor," sözleriyle bağlanmış. Mari 1928'de Amerika'ya, Boston'a bir ayakkabı ustasına gelin gitmiş, Araksi ise 1932'de Korsika'nın bir köyüne peynir imalatçısına. Tabii

ki ne Mari bir kelime İngilizce bilirmiş ne de Araksi bir kelime Fransızca, ama o zamanlar bu işi örgütleyenlerin kafasında zaten “Ya uyum sağlayamazsa,” diye bir kavram yokmuş. İnsanlar ister istemez “Nikâhta keramet vardır,” sözüne inanırmış. Üstüne üstlük, yurtdışına gelin giden kızlar ve anaları artık hayatlarının sonuna kadar bir daha görüşememe ihtimalinin yüksek olduğunu da çok iyi bilirlermiş. Nitekim Gülizar’ın da kızlarını yolcu ettiği gün onları son görüşü olmuş, seksen yedi yaşına kadar yaşadığı halde onları bir daha görmek kısmet olmamış, onlardan olan torunlarını tanıyamamış. Kızlarını hayatından çıkarmak kolay olmamış tabii ki, ama Gülizar acısını belli etmemeye çalışmış. Suren ise çok sarsılmış ablalarından ayrılinca. Mari ablasının gittiği gün hiç yapmadığı bir şey yapmış, atölyede hatırlı bir müşterinin kumaşını yanlış kesmiş. Utancından kahrolmuş ama Panayot Efendi o gün bir ayrıcalık yapıp çırağını azarlamamış, aksine sırtını sıvazlayıp “Olur böyle şeyler, ördürürüz belli olmaz, üzülme,” demiş.

Mari ile Araksi’nin evliliği ne kadar başarılı olmuş bilemeyiz, ama en azından ters gitmediği kesin. Arada mektuplar gitmiş gelmiş, ama herkesin biraz okuma yazma güçlüğü varmış, o da işleri zorlaştırıyormuş. Ayrıca, herkes kendi derdindeymiş, para kıtmış, onun için görüşme girişimi olamamış. Ancak 1950’li yıllarda, Suren belirli bir gelir seviyesine ulaşınca yurtdışındaki ablalarını ziyarete gitmeyi düşünmeye başlayabilmiş. İlk önce ailecek Korsika’ya gidip oradaki Araksi ablasıyla hasret gidermiş. Mari ablasını da ancak ayrıldıklarından tam kırk yıl sonra, 1968 yılında Boston’a gidip tekrar görebilmiş. Zaman içinde karşılıklı ziyaretler devam etmiş. Bizler halaları ve çocuklarını 1970’lerde, yeni evliyken tanıdık. Amerika’daki Mari hala Boston’daki Tufts Üniversitesi’nin kantinini işletirdi, çocuklarının üçü de yüksek tahsilliydi. Onlarla birkaç kere görüştük ama fazla kaynaşamadık, tipik Amerikalıydılar. Mari halanın tıpkı kendi kuşağının orta yaşlı Amerikalı kadınlarına benzeyen kalıp gibi yapılı kıvrıcık beyaz saçları vardı. Bizde orta yaşın üzerindeki kadınların henüz pantolon giymediği yıllarda parlak renkli sentetik kumaştan pantolon takımlar giyerdi.

Korsika'daki Araksi hala ve onun ailesi ise hep yakınımız oldu. Araksi hala Korsika köylüsü ile Anadolulu arası bir karışım-
dı. Bize vaktiyle Gülizar'dan öğrendiği nefis su börekleri yapar,
akıcı ama baştan sona grameri bozuk bir Fransızca konuşur,
erkek kadın herkes için 'elle'⁹ zamirini kullanırdı. Hala çoktan
rahmetli oldu ama oğulları ile görüşür, iyi de anlarız. Oğulla-
rından birinin şimdilerde Korsika'nın Piana köyünde lüks bir
oteli var, kendi oğluyla orayı işletiyor, öğretmen emeklisi olan
ağabeyi ise otelin kıyısındaki plaj restoranına göz kulak oluyor.
İkisi de ne bir kelime Türkçe ne de Ermenice biliyor, kimlikle-
ri sorulduğunda ise ne Ermeni ne Fransız sözü ediyor, gururla
"Nous sommes Corse,"¹⁰ diyorlar.

Bu arada, işe başladıktan birkaç yıl sonra Suren terzihane-
de kalfa olmuştur ama makas dersi için Paris'e gitme projesini
gerçekleştirmek kısmet olmaz. On sekiz yaşına vardığında ani-
den sağlığı bozulur. Kısa zamanda çok boy atmış, iyice zayıf-
lamıştır. Değişik hastalıklarla boğuşmaya başlar, bir süre son-
ra da doktorlar verem teşhisi koyarlar kendisine. Genç adamın
tedavisine harcayacak parası yoktur ailenin, fakir kâğıdı çıkarı-
lır, böylece Yedikule Ermeni Hastanesi'nde ücretsiz bakılır. İki
yıl boyunca genç adam hastaneye bir yatar bir çıkar, adamakıl-
lı çalışamaz. İki yılın sonunda iyileşir ama doktorları onun ar-
tık terzilik yapamayacağını bildirirler kendisine. "Yorucu mes-
lektir terzilik," derler, "Senin bünyen buna izin vermez, terzili-
ğe devam edersen ölürsün".

O zor günlerde Panayot Efendi Suren'e kol kanat gerer, ter-
zilik yapamayacağı için endişelenmemesini, ona destek çıkaca-
ğını söyler. Belli ki onu evladı gibi sevmiş. Kayınpederim hep
"Neyim var neyim yoksa Panayot Efendi'ye borçluyum, bana
babalık etti," derdi. Neticede Suren 1935 yılında eski patronu-
nun yardımlarıyla Kapalıçarşı'da küçük bir gümüşçü dükkân-
ı açmış.

Aradan birkaç yıl geçer, dükkân iş yapmaya, Suren'in eli ek-
mek tutmaya başlar. Biraz rahat ederler ailecek. Tek odadan çı-

9 Fransızcada kadınlar için kullanılan zamir.

10 "Korsikalıyız."

kıp Gedikpaşa'da iki odalı bir ev kiralarlar. 1939 yılında azınlıklar için bedelli askerlik çıkınca Suren bedeli ödeyip gider altı ay askerliğini yapar bitirir. Ondan sonra tam artık işine odaklanabileceğini, aile kurabileceğini düşünmeye başladığında yine Türkiyeli Ermeniler için zor yıllar başlar.

1941 yılında çıkan 'yirmi sınıf ihtiyat askerliği' kararı bir kez daha ülkedeki gayrimüslimlerin yaşamını alt üst eder. Ülkedeki 25-45 yaş arası bütün gayrimüslim erkekler silah altına alınır, kötü şartlarda, askerlikle ilgisi olmayan ağır işlerde çalıştırılır. Bir sabah polisler aniden gelip Suren'i apar topar götürürler. Gönderildiği yer Yozgat'tır, orada bir amele taburunda yol yapımında çalıştırılır. Yarı aç bırakılan bu insanların arasında hastalıklar kol gezermiş. Suren'in anlattığına göre kendileri kazma sallarken başlarında duran bazı üstleri kendilerine devamlı "Bir daha İstanbul'u göremeyeceksiniz, unutun artık ailenizi," türünde sözler eder, kazdıkları çukurları gösterip "Buraları sizin mezarınız olacak," diye tehditler savururlarmış. Kayınpederim tam 15 ay oralarda, üzerinde çöpçü kıyafetiyle yol yapımında çalıştırılmış.

Suren'in askerde olduğu 15 ay boyunca Gülizar Gedikpaşa'daki evde oturmaya devam edebilmiş. Ev sahipleri sonradan Kapalıçarşı'da antikacı olarak ünlenecek olan Arap Hristiyan Şalabi ailesiymiş. Suren gönderildiğinde Gülizar kirayı ödeyemeyip evi boşaltmaya kalkışınca ısrarla oğlu dönüp çalışmaya başlayana kadar kira almamışlar ondan. İki ailenin dostlukları uzun yıllar sürdü sonradan.

Suren terhis olup geldikten birkaç ay sonra, tam rahat bir nefes alacakken bu kez de ülkedeki gayrimüslimlerin canına okuyan Varlık Vergisi kâbusu çökmüş azınlıkların üzerine. Kayınpederimin daha yeni gelişen işine büyük bir darbe vurmuş, ödeyebileceğinin katbekat üstünde bir vergi gelmiş ufacık dükkânına: tam on dört bin lira. Ödeyemeyince de dükkânı mühürlenmiş.

Vergilerini ödeyemeyenler yol inşaatında çalışmak üzere Aşkale'ye gönderiliyorlarmış. Suren gelecek günlerin kendisine neler getireceğini düşünmüş, hayatı kararmış, ve o ge-

Kayınpederim Suren Antikacıoğlu, yirmili yaşlarının sonuna doğru.

ce hiç yapmadığı bir şey yapmış, eve sarhoş gitmiş. Gülizar kapıyı açıp oğlunu o halde görünce meseleyi anlamış, ama hiç yüz vermemiş, ah vah etmemiş oğluna, aksine bir güzel azarlamış onu. "Bana bak, böyle ümidi kesip kendini koyvermek yok!" demiş, "Bizim başımızdan neler geçti, senin gibi yapaydık çoktan ölmüş olurduk. Elimizdekini avucumuzdakini vereceğiz, gerisini ondan bundan rica edip borç alacaksın, gerekiyorsa dileneceksin ama o parayı toparlayacaksın, bak görür-

sün bu işin altından kalkacaksın alınının akıyla."

Suren gerçekten de borç harç on dört bin lirayı denkleştirmiş ve götürüp yatırmış. İşlem bitince maliye şefinin kapısını vurmuş girmiş içeri, "Müdürüm," demiş "Ben vergiyi yatırdım, emredin de dükkânımın mühürünü açsınlar." Müdür şöyle bir bakmış Suren'e, "Ulan p..t," demiş, "Açmayacağım işte. Size artık burada ekmek yok, anlayamadınız mı hâlâ, defolun gidin artık memleketimizden."

Suren boynu bükük, yüzü ağlamaklı çarşıya dönüp mühürlü dükkânının önünde bir aşağı bir yukarı dolanıp kara kara ne yapacağını düşünürken oradan geçen çarşı esnafının eskilerinden, yakından tanıdığı Faik Bey'e rastlamış, "Hayrola Suren oğlum, nedir bu halin?" diye sorunca anlatmış meseleyi. "Sen bir dakika dur burada," demiş Faik Bey ve bir hışım uzaklaşmış oradan. Suren şaşkın bir şekilde adamın arkasından bakakalmışken yaşlı adam elinde bir bıçak, gözleri çakmak çakmak dönmüş ve bir hamlede Suren'in dükkânının mühürünü söküp çıkarmış. "Şimdi gir içeri, işine bak, eğer birisi gelip tek

laf edecek olursa da beni çağır gelenin ağzına s..ayım,” demiş. Ama Faik Bey’in çağırılmasına gerek kalmamış, çünkü ne gelen olmuş ne soran.

Her kötülükten bir iyilik doğar derler, Suren’in hayatında bu söz gerçeğe dönüşmüş. Hayat arkadaşı, kayınvalidem Arsine Haşimyan’ı Varlık Vergisi günlerinde tanımış.

Haşimyanlar eski İstanbullu, Samatyalı bir ailedir. Üç kız iki erkek evlat sahibi Yervant Haşimyan ellili yaşlarında vefat edince büyük ağabey Aram aile reisliğini üstlenir, Kapalıçarşı’da babasından kalan mübayaacılık işine devam ederek kardeşlerini rahat bir şekilde geçindirir. Aram cömert, biraz da gösterişi seven biriymiş, daima olduğundan daha varlıklı havası verirmiş kendine. Varlık Vergisi için ona biçilen miktar o kadar yüksektir ki Aram borç harç alarak da ödeyemez vergiyi ve Aşkale’ye sürülür. O gittikten sonra kızkardeşi Arsine çarşıya gelip ağabeyinin dükkânına göz kulak olmaya çalışır. Haşimyanların dükkânı Faik Bey’inkine bitişikmiş. Faik Bey ailenin çok yakın dostu olduğundan Haşimyanlar babalarını kaybettikten sonra her önemli işi ona danışır, kendisine ‘Faik Baba,’ diye hitap ederlermiş. Aram da Aşkale’ye giderken Faik Bey’e “Ailem sana emanet,” demiş. Suren arada Faik Bey’e hal hatır sormaya gittiğinde Arsine ile tanışmış. Bir gün genç adam cesaretini toplayıp Faik Bey’e Arsine’yi pek beğendiğini, onunla evlenmek istediğini açıklar. Faik Bey Arsine’nin ağzını arayıp onun da gönlünün kaydığını öğrenince bu iki gencin birbirini hayat arkadaşı olarak seçmelerine pek sevinir. Evliliğin sonuçlanması Aram’ın rızasına kalmıştır.

Aram gerçi ailesine iyi bakar, kızkardeşlerinin hiçbir şeyini eksik etmez ama aksi, geçimsiz, koruyuculuğu ifrata varıran biridir. Faik Bey düşünür taşınır, dönüşünde Aram’ın “Vay ben yokken arkamdan ne işler çevirmişsin,” diye Arsine’nin hayatını karartmaması, Suren’e de gazez olmaması için bir hal çaresi bulur. Adamcağız ta Aşkale’ye Aram’ı ziyarete ve Suren’in adına ondan Arsine’yi istemeye şahsen gider. “Suren’e ben kefilim,” deyince Aram’ın hiçbir şekilde kendisini kırmayacağından emindir. Tabii Faik Bey oralara kadar gidince ger-

çekten de Aram onu kıramaz ve bu birlikteliğe razı olur. Böylece Arsine ile Suren Aram dönmeden söz keserler, dönünce de evlenirler.

Arsine herhalde Antikacıyanlara uğurlu gelmiş olacak ki ondan sonra ailenin hikâyesinde artık acı yok, hep iyi günler var. Suren daha ilk görüşmelerinde Arsine'ye annesini yalnız bırakmayacağını, kadının zor bir hayat geçirmiş olduğunu, ev işlerinde çalışarak kendisini büyüttüğünü, şimdi artık ona bakma sırasının kendisinde olduğunu anlatır, Arsine durumu hiç itirazsız kabullenir. Böylece Gülizar hayatının sonuna kadar küçük oğlunun evinde yaşar. Zaman içinde Suren'in Kapalıçarşı'daki gümüşçü dükkânı gelişir, kendisi belirli bir varlığa sahip olur. Gedikpaşa'dan ilk önce Kurtuluş'a, sonra da o zamanın lüks mahallesi Şişli'de yeni, geniş bir apartman katına taşınırlar. Büyükada'ya yazlığa giderler. Ama Suren eski fakirlik günlerini unutmaz, elinden geldiğince yoksullara, özellikle de yoksul öğrencilere yardım etmeye çalışır. Okula gidememiş olmanın acısı ise hiç dinmez içinde, eğitilmiş insanlara hep sonsuz saygı duyar. Panayot Efendi'yi de hiç unutmaz, o öldükten sonra da her Pazar ailecek Kırya Marina'yı ziyarete giderler. Arsine ile Suren'in üç çocuğu olur. İşte bu çocukların ortancası, büyükbabasının ismini taşıyan Daniyel¹¹ 1967 yılının güzel bir bahar günü hayatıma girdi ve bir daha da çıkmadı.

İkimizin hikâyesi

Dano'yla ilişkimizin başlamasından bir yıl sonra aramızda evlilik gündeme gelmişti bile. Biz karar verdikten sonra bir süreye ailelerimize bu niyetimizden bahsetmedik, kararımızın eğitim hayatımıza sekte vurmasından kaygılanabilirler diye düşünüyorduk. Bu arada benim ileriye dönük projelerim tamamen değişmişti. Amerika'ya master ve doktora gitmekten vazgeç-

¹¹ İsmi Taniyel olacakken nüfus memurunun yaptığı yanlışlıktan dolayı kocamın adı kayıtlara Daniyel olarak geçmiş. Bu her ne kadar ismin Avrupalı şekli olan Daniel'e benziyorsa da aradaki ilave 'y' harfinden dolayı aslında ikisi arası bir kategoride!

miştim. Bu, hayatımın akışını değiştirecek önemli bir karardı ama fikir değişikliğimden dolayı ileride pişman olabilir miyim kuşkusu hiç dūřmedi içime. Hayatımı sevdiğim adamla geçirmek istediğıme emindim. Gelecek için yapacağım planlar bizim ortak kararıyla uygulanacaktı artık.

Meğer annemle babam daha ilk zamanlardan ilişkimin ciddi olduğunu tahmin etmişler, ama ben açıklamayınca onlar da üstüme varmamışlar. “Kızım,” demişti sonradan annem, “Senin ne kadar planlı programlı olduğunu bilirdik. Henüz üniversitenin birinci sınıfındayken Amerika’daki yüksek lisans programlarını araştırırken üçüncü sınıfa geldiğinde Amerika sözü etmez oldun. Birbirinizi sevdiğiniz her halinizden belliydi. Baban ve ben seni önemsemeyen bir adam için hayatını değiştirmeyecek kadar aklın olduğunu biliyorduk, içimiz rahat-tı.” Bizimkilerin tasvip ettikleri bir koca namzediydi Dano, kararımızdan mutlu oldular. Dano’nun ailesi de kararımızı öğrenir öğrenmez bana kucak açtı. İki tarafı da memnun eden, herkesin uygun bulduğu pürüzsüz bir beraberlik olarak başladı evliliğimiz.

Aslında sonradan kayınpederim haberi ilk duyduğunda ya-sadığı birkaç saatlik tereddüdü anlattı bize. Ben, iki buçuk yıl-lık ilişkimizin daha ilk zamanlarında Dano’yu annem babamla tanıştırmıştım, bizim ailede zaten bunun aksi düşünülemezdi. Bizimkiler arkadaşlık ettiğim herkesi tanımakta ısrar ederlerdi. Ama Dano’nun daha tutucu olan ailesi aynı görüşte değildi. Örneğin kendi kızlarının erkek arkadaşı olmasını kabul etmezler-miş. Ailelerinde nesiller arası iletişim de pek kuvvetli olmadığı için oğullarının ciddi bir ilişki içinde olduğunun farkında de-gillermiş. O yüzden işler resmiyete binmeden ben onun ailesi-yle tanışmamıştım. Ailelerimiz de birbirlerini tanımazdı, değişik ortamlarda, değişik tür hayatlar yaşamaktaydılar.

Üniversitenin dördüncü yılına başlayacağımız 1969 Ey-lül’ünde artık ilişkimizi resmiyete dökmenin vakti geldiğini düşünen Dano adada bir sabah kahvaltıda bu kararını anne-siyle babasına bildirmiş. Vapur saati gelmiş olduğu için Suren oğluyla etraflıca hiçbir şey konuşmadan vapuruna binip işi-

ne gitmek zorunda kalmış. Çocukluğunda yaşadığı zorluklardan dolayı hiç okula gidememiş olan kayınpederim, oğlunun okulu bırakıp bir an evvel evlenmek istediğini zannedip karalar bağlamış. Vapurda asık bir yüzle oğlunun bir kız yüzünden mahvolacak eğitim hayatını düşünürken yanına Kapalıçarşı'dan dostu, zamanın tanınmış kuyumcularından, arkadaşım Misak'ın babası Toros Torosyan oturmuş. "Hayrola Suren," diye sormuş Toros Bey, "Nedir bu halin, niye suratın beş karış?" Suren anlatmış oğlunun niyetini ve kendi kaygılarını. Toros Bey birkaç soru daha sorup gelin adayının kim olduğunu öğrenince bir kahkaha atmış. "Sosi oğlumun yakın arkadaşıdır, ben onu da ailesini de iyi tanırım Suren, sen hiç kaygılanma," demiş. "O kız kendisi de üniversitede okuyor. Hem emin ol ki senin oğlun okulu bırakmaya kalksa Sosi zorla ona okulunu bitirtir. Ailesi de keza. Dano'ya çok uygun bir hayat arkadaşı olacağına emin ol. Tebrik ederim seni."

Arkadaşı neticede ben ve ailem hakkında o kadar olumlu sözler söyler ki Suren dükkâna varır varmaz neşe içinde adaya eve telefon açar, karısına "Arsine, bugün ne yap et ayarla, akşam geldiğimde yemeği iskelede lokantada yiyelim. Bütün aileyi topla. Yeni gelini de davet edelim hemen bu akşam tanımak istiyorum onu," der. Gerçekten de Dano konuyu açtıktan sonra aradan yirmi dört saat bile geçmeden, hemen o akşam sevgilimin ailesi güler yüzle ve sevecenlikle bana kollarını açtı. Birkaç ay sonra zaten nişanlanmıştık, ama tabii ki evlenmek için üniversiteyi bitirmeyi bekleyecektik.

Hayat arkadaşımı erken bulmam belki şanslı, ama şansın yanı sıra ailemin hayat görüşü de önemli rol oynamıştı ilişkimizin kalıcı olmasında. Dano birçok kişinin gözünde ideal koca namzedi değildi. Teknik Üniversite eğitimini tamamlamak için önünde dört yıl, sonrasında da askerlik hizmeti için on sekiz ay vardı. Geleneksel görüşlü akrabalarımız ve yakınlarımız ilişkimize 'sonu yok' gözüyle bakıyor, ayrılmamızın daha hayırlı olacağını söylüyorlardı. Biraz bu yüzden, biraz da o yıllarda gelişen ilerici görüşlerimi arzu ettiğim rahatlıkla bu insanlara ifade edemeyeceğim için üniversite yıllarım akrabalarım ve cema-

Nişanlılık dönemimizde, 1970.

atımla arama mesafe koyduğum yıllar oldu. Annemle babamın ise bana sonsuz itimadı vardı, kendime çizdiğim yola hiç karışmadılar. Onlar için en önemli olan konu eğitimimi başarıyla tamamlamamdı.

Haziran 1970'te mezun oldum. Gerçi sevdiğim adamı bırakıp Amerika'ya yüksek lisans yapmaya gitme fikrinden vazgeçmiştim ama ileride bir şekilde eğitime devam edebilme ümidi hiç sönmemişti içimde. Bir seçenek Türkiye'de yüksek lisansa başlamakta ama benim için ekonomik özgürlüğüm daha önemliydi. O sıralar Maçka'da yeni açılmış bir dil dershanesi olan MET'te¹² İngilizce öğretmeni olarak çalışmaya başladım.

Dano 1971'de Teknik Üniversite'den Yüksek Mimar Mühendis olarak mezun olur olmaz evlendik. Askere gitmek için sıra beklenen yıllardı. Dano tanınmış bir mimar-müteahhit olan Hayri Kantarcıoğlu'nun yanında işe başladı. Niyeti iki yıl Hayri Bey'in yanında çalışıp tecrübe edinmek, askerden dönüşünde de kendi bürosunu açmaktı.

¹² MET: Modern Eğitim Tesisleri, yetişkinler için bir dil dershanesiydi.

Düğünümüz, Balıkpazarı Üç Horan Kilisesi'nde. Kasım 1971.

Şişli’de yetmiş metrekareselik bir apartman dairesinde kirada oturuyor, ailelerimizin yardımı olmadan geçinmeye çalışıyorduk. Özellikle kayınpederim her türlü yardımı etmeye hazırda ama biz elimizden geldiğince kendi yağımızla kavrulmaya çalışıyorduk. İlk yıllarda yazlık tutmayı düşünmüyorduk ama o konuda şansımız yaver gitti. Annemin Üsküdar Amerikan’dan sınıf arkadaşı Verjin’le kocası Hamparsum Saryan’ın Büyüka-da’da kocaman üç katlı bir villaları vardı. Kendileri villanın üst iki katında yaşar, meyilli arazide olan binanın üst bahçesini kullanırlardı. Meyve ağaçlarıyla dolu geniş alt bahçe hizasında ise hiç kullanmadıkları tek odalı şirin minik bir daire vardı. Karı koca titiz oldukları için orasını hiç kimseye kiralamazlardı ama istersek bize kiralayacaklarını söylediler. Gerçi daire minikti ama bahçe o kadar güzeldi ki biz adada kendi evimizi alana kadar on üç yaz geçirdik orada. Bütün yazı bahçede geçirir, bahçede yer içer, öğle uykularımızı ağaçlara bağladığımız hamaklarda çekerdik. Tek derdimiz misafir çağırdığımız günler ya yağmur yağarsa kaygısıydı. Yaz başında kira konusunu konuşmamıza bile gerek görmeden taşınır, sonra üst kata onları ziyarete gider, ne ödememizi istediklerini sorardık. Hamparsum Bey yüksekçe bir fiyat söyler, Verjin *tantig* kaplan gibi kocasına kafa tutardı “Hamparsum, aklinı mı kaçırdın, çocuklardan ne çok para istiyorsun,” diye. Ondan sonra karı koca kıran kırana birbirleriyle pazarlığa girerler, biz hiç lafa karışmazdık. Bazen epey uzayan mücadeleden hep Verjin *tantig* galip çıkar, sonunda bizden gayet uygun bir ücret kesilirdi.

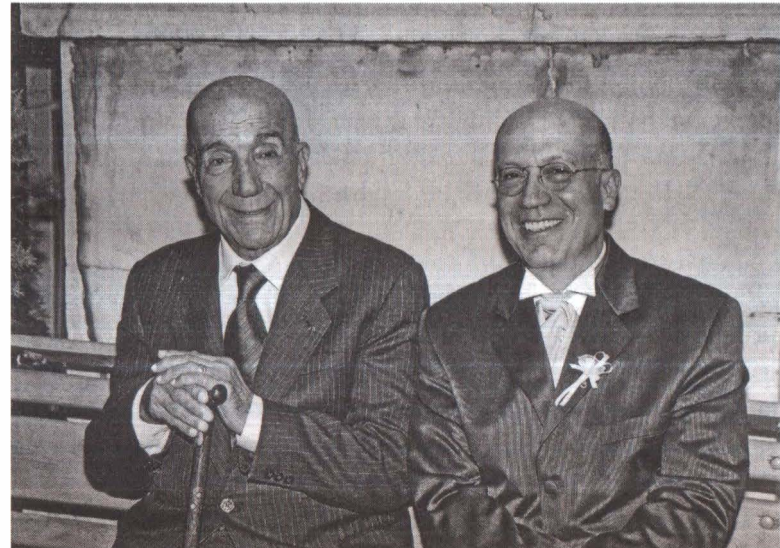
İki yıl çalıştıktan sonra askerlik sırası geldiğinde Dano Hayri Bey’le o kadar iyi anlaşmıştı ki dönüşünde yapacakları ortak projeleri planlamaya başlamışlardı bile. Kura ile ilk önce Polatlı Topçu Okulu’na eğitime gitti, daha sonra da meslek kurasıyla Ankara Savunma Bakanlığı’nda görevlendirildi ve orada, bize adeta ağabeylik eden, halen görüştüğümüz Binbaşı Coşkun İkiz’in yanında Ankara’daki askerlik günlerine başladı.

Coşkun Binbaşı’nın yanındaki askerlik günleri belki de Dano’nun hayatının çalışma açısından en rahat yılı oldu. Kışın

binbaşımız onu çoğu zaman Perşembe'den İstanbul'a yollardı. Bu arada ben dershanede İngilizce öğretmenliği yapmaya devam ediyordum. İşimi severek yapıyordum, dershanede mutluydum. Hafta içi evimizde yalnız kalıyor, hafta sonları kocamın gelişini bekliyordum dört gözle. İşimden izin alıp o yazı Ankara'da geçirdim, uzun öğle tatilleri yapıp Ankara otelindeki havuza gittik her gün. Kısacası, on sekiz aylık askerlik son derece rahat geçti.

Askerlik bittiğinde bizi bir sürpriz bekliyordu. Kapalıçarşı'daki aile işine yeni kan gerekiyordu. Bu önemli bir karardı, kocama, diplomasını bir yana bırakıp tüccarlık yapma teklifi gelmişti. Düşünüp taşınıp kabul etmeye karar verdi. O günden sonra kayınpederim geri plana çekildi ve her ne kadar 90'lı yaşlarına kadar her gün işe gitti ise de dükkânın idaresini oğluna bıraktı. Eğitiminden dolayı ona saygısı sonsuzdu, bundan dolayı aralarında hiç nesiller arası çatışma çıkmadı. Dano'nun girişimleri hep kabul gördü, baba oğul yıllarca ahenk içinde çalıştılar.

Askerlik bitmiş, yeni bir hayata başlamıştık ki büyük bir darbe ile sarsıldık. 1976 yılı sonunda ani bir şekilde babamı

Suren ve Daniyel Antikacıoğlu, 2003.

kaybettik. Dedem de 1968 yılında ani bir şekilde ölmüştü ama o seksenini aşmıştı, doğal saymıştık onun kaybını. Babam ise altmış sekiz yaşındaydı henüz. Ben, annemi düşünmekten babamın yasını adamakıllı tutamadım. Neticede tek çocuktum, annemin benden başka kimsesi kalmamıştı. İlk işim yakınımaya taşınmasını sağlamak oldu. Hayatımı hiçbir ailevi sorumluluğum olmadan yaşarken sorumluluk altına girivermişim birdenbire.

Dano yeni işinden memnundu, zaten sonradan da verdiği kardan dolayı hiç pişmanlık duymadı. Almış olduğu mimarlık eğitimi işinde yararlı oldu, o zamana kadar geleneksel türde yapılan üretime ilaveten kendi çizdiği modern, çarpıcı modeller üretti müşterilerine. Türkiye'nin her tarafından gelen taleplerin yanı sıra yurtdışından önemli siparişler almaya başladı.

Ben de çalıştığım dershaneleden memnundum ama akademik bir ortamın özlemini çekiyordum. Hayalim artık devlet üniversitesi olan eski okuluma, Boğaziçi Üniversitesi'ne akademik personel olarak girmekti. 1977 yılında üniversitenin İngilizce hocası aradığını duydum, müracaat, jüri sınavı derken kabul edildim ve emekli olana kadar değişik bölümlerinde otuz yedi yılının geçeceği, bana keyifli ve prestijli bir meslek hayatı sunacak olan üniversitemde işe başladım.

Gitmek veya gitmemek

Bizim işlerimiz rast gidiyordu ama Türkiye'de son derece şiddetli toplumsal çatışmaların olduğu bir devreydi 70'li yıllar. İkimiz de büyük bir heyecanla 1974 seçimlerinde gidip Ecevit'e oy vermiştik ama birkaç yıl sonra şehrimizde terör kol geziyordu, neredeyse akşamları sokağa çıkamaz olmuştuk korkudan. Yurtdışına çıkışlar kısıtlanmış, iki yüz dolardan fazla döviz bulundurmak yasaklanmıştı. Seyahat fırsatı yakaladığımızda da kaçakçı gibi gizlediğimiz paralarla yola çıkmaya mecbur kalıyorlardı. Bir de ASALA cinayetleri vardı bizi her seferinde derinden sarsan. Türkiyeli Ermeniler için zor bir süreçti ASALA cinayetleri yılları. Terör bütün Ermenilere malediliyor, Tür-

kiye'nin en büyük gazetesi 'Ermeni köpekler' diye manşet atıyordu. Huzurumuz iyice kaçmıştı.

Türkiye'de azınlıklar için zor dönemler hep büyük göç dalgalılarına sebep olmuştur. Benim çocukluğumdaki 6-7 Eylül olaylarından sonra Avrupa'ya ve Amerika'ya gidip yerleşen çok yakınımız oldu. ASALA cinayetlerinin yoğun olduğu yıllarda yine bu tür bir göç furyası başladı Ermeniler arasında. Yakın akrabalarımından birkaçı, halamın iki oğlu, en yakın arkadaşlarımızdan bazıları, kocamın iki kardeşi, hepsi de birer birer yurtdışına göç ettiler. Aileler parçalanıyor, arkadaşlıklar sonlanıyordu. Zor bir zamandı bizler için.

Her ne kadar istemesek de güvenliğimizden endişe eder hale geldiğimizden başka bir ülkeye göç etme konusu bizim için de gündemdeydi artık. O yıllarda Amerika'dan ziyade Kanada fırsatlar ülkesi olarak tanıtılıyordu. Biz de yapılacak en doğru işin bu olacağına karar verdik ve Kanada'ya gitmek üzere başvurumuzu yaptık.

Başvurudan kabule uzanan sürecin ne kadar zaman aldığı- nı hatırlamıyorum ama zannedersem bir yıldan fazlaydı. O süre zarfında sevdiğimiz yerleri ve insanları bırakıp gidecek ol-

Hayatımızı yola koymuşuz, mutluyuz ama gitmek mi gitmemek mi düşüncesi arada kafamızı kurcalıyor. 1978.

manın sıkıntısı sarmıştı içimizi. İkimiz de çekimserdik. Sebebi oralarda başarısız olma korkusu değildi. Neticede Türkiye'nin en iyi okullarında okumuş, iyi eğitim almıştık, çalışkandık, dil biliyorduk. Kanada'da başarılı olacağımızdan hiç kuş-kumuz yoktu. Ama buradaki hayatımızı seviyorduk. Bu arada tabii ki annemi de düşünüyordum, tek çocuk olarak onu İstanbul'da bırakamazdım, gittikten bir süre sonra onu da yanımıza aldıracaktım. Kayınpederim ise kararını çoktan vermişti: "Bir tek çocuğum bile İstanbul'da kalırsa burada kalırım, gitmek istemem, ama üç çocuğum da giderse ben de onların peşinden giderim," diyordu hep.

1980 geldi çattı, askeri darbe oldu. Biz o zamanlar henüz askeri darbelerin ne kadar yıkıcı olduğunun farkında değildik, hatta terör duruldu diye memnun bile olmuştuk. Meğer kapalı kapılar ardında ne hayatlar sönmüş ne felaketler yaşanmış bilmezdik. O yıl annem hastalandı, sorunu kalp yetmezliğiydi. O canlı şen şakrak kadın yavaş yavaş erimeye, eski annemin bir hayaleti gibi dolanmaya başladı etrafta. Onu bu halde görmek beni çok üzüyordu. Artık çok uzun yaşamayacağını anlamıştık.

Kanada'ya yaptığımız başvurunun gereği olan mülakatlar, sağlık kontrolleri sonuçlandı ve biz yüz üzerinden doksan sekiz puanla göçmen olarak kabul edildik. Tamam, biz Kanada'ya kabul edilmiştik de bizim ikimizin de ruhu Kanada'yı kabul edememişti. Tam bir görev gibi başvurumuzu yapmış, hiç kimseye de bahsetmemiştik bu başvurudan. O yıllarda zaten bu göç konuları ulu orta konuşulmaz, açıklanmazdı; birisi ihbar eder, zorluk çıkar diye çekinilirdi. Sadece arkadaşlar değil en yakın akrabalar bile haberdar edilmezdi. Aniden en yakınınızdan birisinin gittiğini duyardınız. Bizim de sadece ailemizin en yakın fertleri biliyordu başvurumuzu.

Düşündük, taşındık, sonunda ikimiz de kesinlikle gitmek istemediğimize karar verdik. Yaşamımızı, işlerimizi, arkadaşlarımızı, kısacası hayatımızdaki her şeyi seviyorduk. Ayrıca da burada hasta annem vardı, onu bu haliyle kısa bir süre için bile olsa bırakmak içimden gelmiyordu. Niçin gidiyorduk? Ermeni olduğumuz için bir gün burada başımıza kötü olaylar gelebilir

diye mi? Evet! “Olmaz öyle şeyler artık,” diyebiliyor muyduk? Hayır, diyemiyorduk! Ama fark ettik ki her şeye rağmen biz kendimizi bu topraklara ait hissediyor, burada kalmayı tercih ediyorduk. Diğer yerleri gidip gezmek görmek iyiydi ama neticede ‘el diyarı’ydı bizim için. Sonunda kararımızı verdik! Kanada’ya göç etmeyecek, ileride çıkabilecek sorunlara rağmen Türkiye’de kalacaktık. Kararı verdikten sonra rahatladık ve normal yaşantımıza geri döndük.

1980'LERDEN BUGÜNE

Kanada'ya göç etmekten vazgeçmek belki de hayatımızda verdiğimiz en önemli karardı ve sonradan bir kez bile bu kararımızdan dolayı pişmanlık duymadık. Yıllar akıp gitti. Biz büyüklerimiz gibi zor deneyimler, çetin dönemler yaşamadık. Mesleklerimizi severek yaptık, elimizi attığımız işlerde başarılı olduk. Gençlikte planladığımız hayatı yaşadık. Hem çok çalıştık hem dünyanın dört bir yanını gezdik. Arkadaşlarımızla keyifli günler paylaştık. Kocamla baş başa geçirdiğimiz saatlerden ve okumalarımızdan da büyük keyif aldık. Yetmişimize geldiğimiz bugünlerde geriye baktığımızda pişman olduğumuz pek bir şey olmadığını fark ediyor, bundan dolayı mutluluk duyuyoruz.

Hep çok arzu ettiğim yüksek lisans eğitimime ancak otuzlu yaşlarımın sonunda, Boğaziçi Üniversitesi'nde çalışanlara aynı zamanda okuma izni çıktığında başlayabildim. Kolay bir süreç değildi ama kocamın desteği tam zamanlı işimin yanı sıra tam zamanlı öğrenciliği başarıyla yürütmeme yardımcı oldu. Doktoramı aldıktan sonra öğretmenlik hayatıma üniversitemin Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü'nde devam ettim, hocalığımın en zevkli yirmi yılını bu bölümde geçirdim. Özellikle şiir derslerinde uzmanlaştım, bölümümdeki şiir dersleri-

nin bazılarını üstlendim. Öğrencilerine şiiri sevdiren bir hoca olarak bahsedildiğimi duymak benim için gurur verici oldu. Yazdığım, üniversitemizin yayınladığı bir kitabımı dersimde okutma mutluluğuna eriştim, emekliliğimden sonra da kitabımın bazı kısımlarının derslerde kullanıldığını görmek bana sevinç veriyor.

Üniversitemde geçirdiğim otuz yedi yıl boyunca hocalığı-mın en önemli amacı gençlerin hayata bakış açılarını genişlet-mek, bağnazlıktan ve kalıplardan kurtarmak, ufuklarını aç-mak ve her şeyi sorgulamayı öğretmek oldu. Şimdi arada es-ki öğrencilerimden söylediklerimin görüşlerini değiştirdiği-ni, hayatlarına yön verdiğini duymak bana sonsuz mutluluk veriyor. Hayat boyu süren bağlar kurduklarım var aralarında, bazıları kendileri doktoralarını alıp hoca oldular, ben de böy-lece ‘hocaların hocası’ olma mertebesine eriştim! Geç yaşı-m-da aldığım doktora eğitiminin bir kazanımı sonradan yakın dostluklar kurduğum genç sınıf arkadaşlarımdı. Zaman için-de hem eski hem genç sınıf arkadaşlarımla yanı sıra eski öğ-rencilerimden bazılarıyla da aynı bölümde meslektaş olmanın keyfini sürdürdüm.

Bir grup öğrencimle dönemin son günü çekilen hatıra fotoğrafı. 2005.

Liseden, üniversiteden arkadaşlarım, can dostlarım meslektaşlarım, adadan, çocukluktan, Ermeni cemaatinden arkadaşlarım, akrabalarım, kocamın bazı akrabaları, benim için önemli olmadıklarından değil, sadece yeri gelmediği için bu kitapta bahsedemediğim birçok sevdiğim kişi hayatımı zenginleştirdi, yaşıma aldıkça özellikle daha kıymetli oldular benim için. Orta yaşlarımıza vardığımızda hem Dano hem ben hayır işlerinde çalışmaya başladık, ben özellikle cemaatimin eğitim konularıyla ilgilendim. İkimiz de bu gönüllü çabalarımız sonucunda kıymetli yeni dostlar edindik.

2000'li yıllarda Türkiye'de Ermenilerin görünürlükleri arttı. Tarihin sessizlikleri, suskunlukları giderek yerini çok sesli tartışmalara bırakıyor, eskiden hiç görmediğimiz türde yüzlerce kitap basılıyordu artık. Belirli bir kesimle geçmişin acıları paylaşılmaya başladı. Birtakım tabular yıkılıyordu. Bu gelişmeler bizi mutlu etti. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de etnik edebiyatlara ilgi artmıştı. Meslektaşlarım bu tür edebiyatlarla ilgilenmeye başladığında ben de o zamana kadar ihmal ettiğim Ermeni edebiyatı üzerine çalışmaya başladım, böylece yeni bir dünyanın kapıları açıldı bana, mesleğimde yenilendim. Asıl işimin yanı sıra yaptığım bu çalışmalar yeni bir heyecan kattı hayatıma. Yurtdışında katıldığım birkaç konferansta bu yeni konularla ilgili bildiriler hazırlamak ve sunmak ke-

Meslektaş/arkadaşlarımla Atlanta'da katıldığımız bir konferansta kahve molasındayız. Soldan sağa Özlem, ben, Aslı ve Lâmia. 2008.

yifli oldu benim için. Bu bildirilerden bir tanesi İstanbullu şair Zahrad'ın¹ eserleri üzerineydi. Chicago'daki bir konferans için bazı şiirleri İngilizceye çevirmiştim, konferanstan sonra Zahrad'ın şiirlerinden ayrılamadım, onların üzerinde çalışmaya devam ettim. Bu çeviriler 2011 yılında Amerika'da yayınlandı ve kitabım birçok üniversitenin kütüphanesinin raflarında yerini aldı. Aynı şeyi Türkiye'de de yapmak istedim, Zahrad'ın yüzden fazla şiirinin Türkçe çevirileri, özellikle edebiyat öğrencilerini hedefleyen kapsamlı önsöz ve analizlerle hazır, yayınlanmak için bir müddetten beri sırasını bekliyor.

Ermenice eserler okumaya başladıktan sonra babamın 1950'li ve 60'lı yıllarda *Jamanak* gazetesinde tefrika halinde yayınlanmış tarihi romanlarının da kıymetli eserler olduğunu fark ettim. Bunlardan bir tanesi zamanında kitap halinde de yayınlanmış, kopyaları tükenmiş, diğer ikisi ise hiç yayınlanmamıştı. Bu üç romanın da orijinal halinde yayınlanmasını sağladım, şimdilerde sadece İstanbul'da değil, bütün dünyada Ermenice kitap satan kitapçılarda ve sitelerde okuyucularıyla buluşuyor. İleriye dönük projelerimin arasında bunları Türkçe olarak yayınlamak da var.

Geriye bakınca fark ediyorum ki hayatımda verdiğim bütün önemli kararlar galiba tam annemle babamın görmek istedikleri yere getirmiş beni. Onların bana uygun gördükleri, çocukluğumda hiç sevmediğim ismimi de kendime yakıştıyorum artık, öyle çiçek isimleri filan pek uymayacaktı bana. Evet, ben kocaman yaşlı bir çınarım, kökleri sağlam bir şekilde toprağın derinliklerine uzanan, o derinliklere sıkı sıkıya tutunan, kimliğiyle barışık bir çınar. Geriye baktığımda sürmüş olduğum hayattan memnunum. İleriye dönük ise o kadar çok proje var ki aklımda bunların hepsini gerçekleştirmeme imkân yok, biliyorum, ama olsun, projelerimi planlama süreci de keyifli benim için. Ne kadarını gerçekleştireceğimi ise zaman gösterecek...

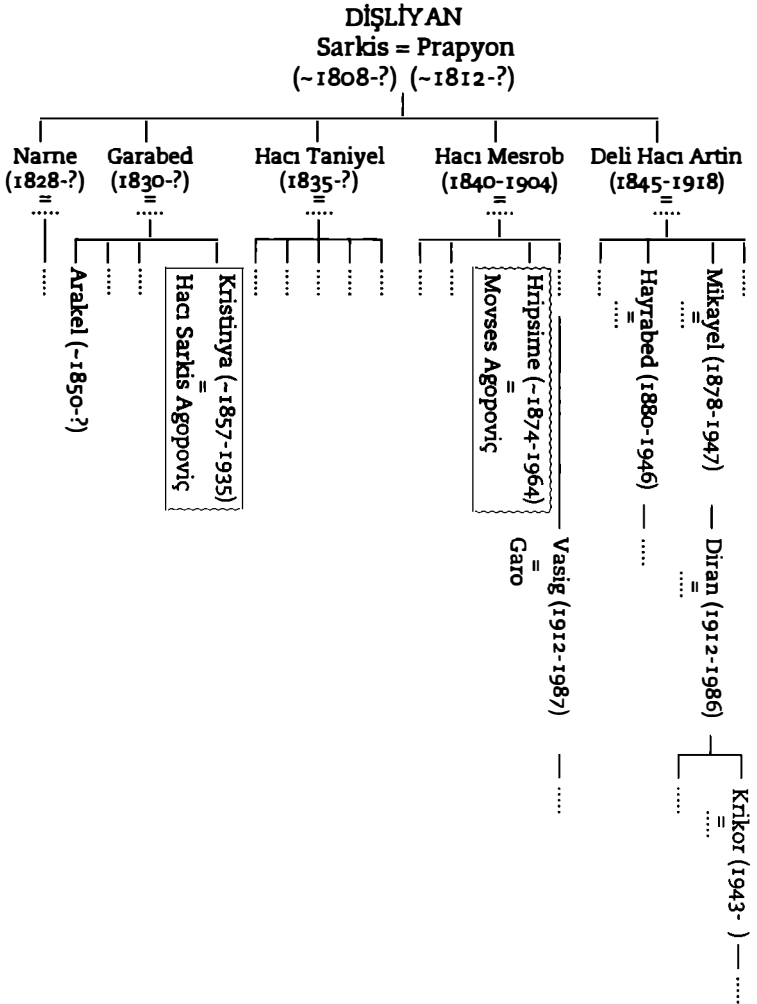
1 Zahrad mahlasını kullanan Zareh Yıldızcıyan (1924-2007) günümüz Batı Ermeni edebiyatının en önemli şairi sayılmaktadır.

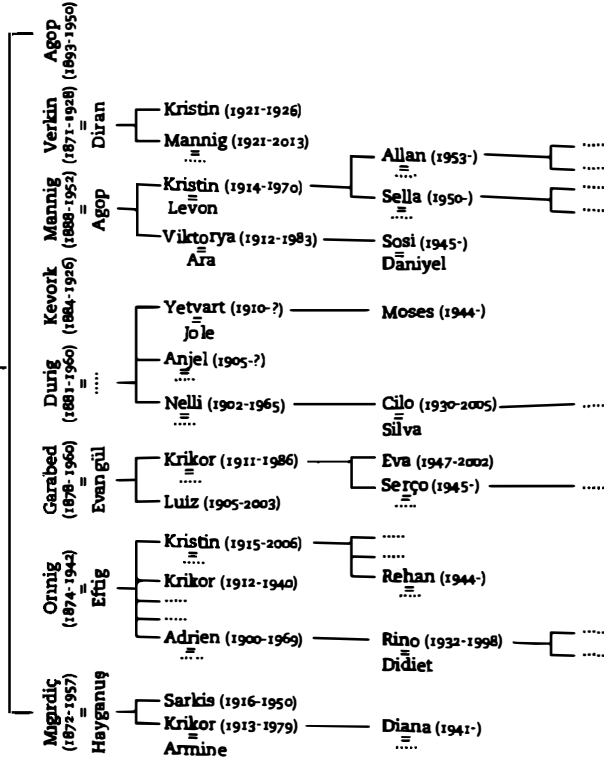
Cevza'yla kitabıma resim seçiyoruz. Ağustos 2017.

SOYAĞAÇLARI

Okuyucunun karşısına tanımadıkları isimler çıkararak karmaşa yaratmamak için soyağaçlarına sadece kitabımın metninde sözünü ettiğim aile fertlerini dahil ettim. Sözü edilmeyen eşleri, kardeşleri ve ailelerin bahsetmediğim kollarını şemalarda beş nokta ile belirtiyorum. Aginyan ve Çınaryan aileleri kalabalık olmadıklarından onlar için soyağacı gerekmediğini düşündüm.

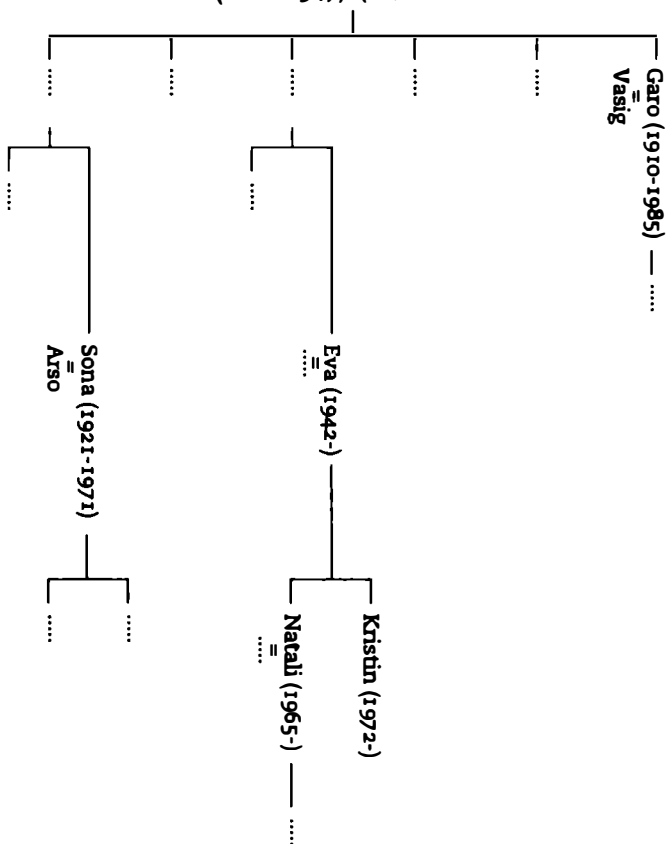
AGOPOVIÇ Hacı Sarkis Agopoviç = Kristinya Dişliyan (~1850--1920) (~1857--1935)

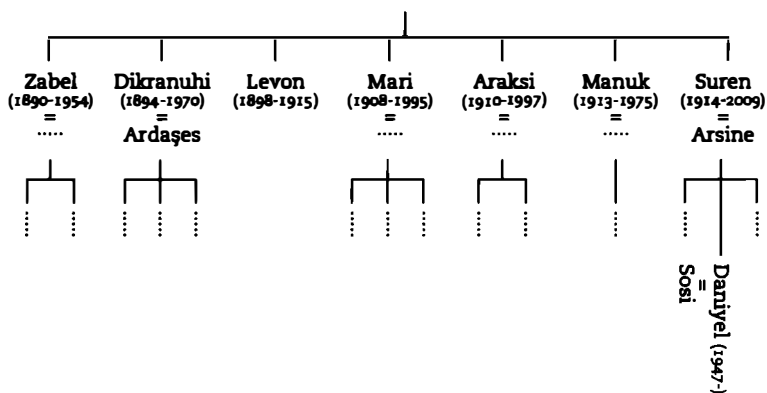
AGOPONİÇ

Movses Agopoviç = Hripsime Dişliyan (yenge)

(1868-1947) (1874-1964)

ANTİKACIYAN
Taniyel = Gülizar
(1870-1915) (1873-1960)

“Yakın çevremizdeki insanlar aramıza ayrılık gayrılık koymadılar, bu nedenle kendimizi yabancı hissedeceğimiz batı ülkelerine göç etmedik. On bir yaşımdan itibaren en yakın arkadaşlarımın, can yoldaşlarımın çoğu Türkler oldu. (...) Bundan dolayı her ne kadar değişik şehirler, değişik ülkeler gezip görmeyi sevsem de hiç İstanbul’dan başka yerde yaşama isteğim olmadı.

Yakın çevremle sorunum olmadı ama sokaktaki birçok insandan ve medyadan Ermenileri kötüleyen çok söz duydum, hâlâ da duymaktayım. Yeryüzünde tek anavatan olarak bildiğim ülkede adı sıkça küfür olarak kullanılan bir azınlık, bazen de düşman gibi algılanarak yaşamak kolay değil.”

Sosi Antikacıoğlu’nun hayat hikâyesinde, elbette “Ermeni olmak” var: Kırım hafızasıyla... O hafızayı canlandıran 6-7 Eylül’üyle... Aile soyağacının dallarında gezerek, Türkiye’nin “baki kalan” Ermenilerinin bölgesel ve sınıfsal olarak farklılaşan hayatlarından kesitlerle...

Fakat yalnız o kadar değil. 1940’lardan günümüze... aslında, ailenin hafızası üzerinden, 1910’lara, hatta daha gerisine de uzanarak... Türkiye’nin farklı dönemlerinin havası ve ruhu var. Büyüme tecrübesinden “gönül işleri”ne, hayatın her cephesinden canlı tecrübeler, gözlemler var. Anadolu, Trakya, İstanbul, Şişli, Büyükkada, Boğaziçi Üniversitesi var. Bir ailenin serencamı var.

Zaman zaman hüznü ama asla mutlu olmaya pes etmeden... Merak ve sevgiyle bakan bir gözle ve ince, hünerli bir dille anlatılmış bir hayat hikâyesi.

